

45

T. 169052

C. 1219030

2004

Es del Apoyante Virgencia de
el numero 33 del
Tramite de la Bodega

(Cura)

DE ARTE RHETORICA

LIBRI QUINQUE,

LECTISSIMIS VETERUM AUCTORUM
atatis aureæ, Perpetuisque exemplis
illustrati;

AUCTORE

P. DOMINICO DECOLONIA
Societatis Jesu Presbytero.

ACCESSERE IN HAC NOVISSIMA EDITIONE
Institutiones Poeticæ,

AUCTORE

P. JOSEPHO JUVENCIO
ex eadem Societate.

VILLAGARSIÆ.

TYPIS SEMINARIJ, MDCC LX II.

Superiorum Permissu, ac Privilegiis.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

PHYSICS DEPARTMENT
5712 S. DICKINSON AVE.
CHICAGO, ILL. 60637

1964

RECEIVED
JAN 15 1964

FROM: [illegible]
TO: [illegible]

RE: [illegible]

ATTENTION: [illegible]
[illegible]

RECEIVED

PHYSICS DEPARTMENT

CHICAGO, ILL. 60637

R.13324

TYPOGRAPHUS

LECTORIBUS S. D.

ARtem Rhetoricam Dominici Decolonia sæpius multorum typis editam, atque incredibili plausu semper exceptam, dolebant nonnulli, minùs facilè induci in gymnasia possè, quod & mole grandior videretur, quàm quæ commodè posset à Pueris gestari, & nihil in ea de Arte Poëtica, quæ una cum Rhetorica tradi solet, nisi obiter perciperetur. Nos, detractis minus necessariis, adjunctisque Josephi Juvencii Institutionibus Poëticis, quæ multis partibus breviores erant, quàm ea quæ diversis ex locis, præsertim ex ipso fine, sustuleramus, utrique incommodo occurrimus. Nec verò veremur, ne sapientissimo Auctori, si adhuc in vivis ageret, consilium hoc nostrum minùs probaretur. Nam, quum non nisi hac ratione adolescentium studiis, quibus unicè favere studuit, satisfieri potuisse intelligeret, mallet profecto has tamquam epulas, à se structas, paulo aliter conditas apponi, quàm omnino mensæ non inferri. Si quos verò sincera illa ac veluti autographia magis delectarent, eos quidem nobis molestos fore nequaquam putamus. Ita enim hæc paululum immutata damus, ut nativa illa ac vetera non tollamus: quibus, si volent, concedentibus nobis, utantur, nosque his uti, quæis volumus, sine interpellatione finant. Valete.

A U C T O R

LECTORI.

PRæceptis paucis brevibusque , exemplis verò
benè multis constat hæc Ars Rhetorica.
Præcepta hausimus ex vetustissimis Græco-
rum, Latinorumque Rhetorum fontibus : Aristote-
lem dico , Ciceronem , Quintilianum , Demetrium
Phalereum , Hermogenem, atque Longinum. Exem-
pla , quæ lectissima sunt perpetuaque, summo stu-
dio , singularique diligentia selegimus ferè ex ele-
gantissimis ætatis aureæ Scriptoribus. Atque hoc
exquisito veterum exemplorum delectu copiaque,
nostrum hunc qualemcumque laborem speramus pos-
se commendari , si cetera omnia desunt ; illumque
etiam politioribus & urbanis hominibus nec inuti-
lem , nec injucundum , hoc saltem nomine , fore
confidimus.

EGO Eugenius Colmenares Præpositus Provincialis Societatis Jesu in Castellana Provincia, potestate ad id mihi facta à Reverendo admodum Patre Laurentio Ricci Præposito nostro Generali, facultatem facio, ut *Ars Rhetorica à P. Dominico Decolonia composita*, & ejusdem Societatis gravium, doctorumque hominum judicio approbata, typis mandetur: in quorum fidem has litteras manu nostra, ac Secretarii nostri subscriptas, & Sigillo nostro munitas dedimus. Villagarsie die 18. Februar. ann. 1761.

†

IHS.

Eugenius de Colmenares.

†

IHS.

Laurentius Uriarte.

Secr.

CENSURA R. P. Fr. JOSEPH A JESU MARIA LECT.
*Theologie, Examinatoris Synodalis Diœcesis
Palentine.*

DE commissione, & mandato D. D. Emmanue-
lis Rubin de Zelis Præbendati, Proto-Notarii
Apostolici, Provisoris, Vicariiue Generalis
ejusdem Diœcesis Auctoritate fulciti, habui pro of-
ficio post lectionem censuram dare cuidam operi,
Ars Rhetoricæ nuncupato, à P. Placaro Dominico
Decolonia Soc. Jesu elaborato; Institutionibus Poë-
ticis additis à P. Magno Josepho Juvencio ejusdem
Societatis elucubratis: pleno fateor levore: sine ulla
Palponis affectione dico, excusationem malle. Cum
enim recta methodus fandi; sapientia eloquens in
hoc opere elucescat, videtur meam rationem in-
structam à filiis Societatis. Jesu, excusationem posse
petere, dum vult eloquentes corrigere. Sic loquor,
ô Patres! sic ô Jesu Societas Piissima fateor: ab
infantia tu dedisti mihi potum: dedisti mihi lac tu:
à te Peripatetica elementa accepi: Doctrina Catholica
imbuiisti me: ex te primus exiit director, qui me recto
tramite tulit. Cæteraque bona consilia omitтам, ut
interim accipias hoc breviculum obsequium pro
tanto munere debito. Vocat me jam laudati Do-
mini Reverens Ordo. Proque ejus adimplerione res-
pondeo, quod accurate, & delectabiliter perlegi
quinque libros Artis Rhetoricæ; & alios quinque
Poëtica artis in hoc opere contentos. Opus breve,
sed magnum. Magnum, quia spatiosum, & la-
rum: brevè, & ideo perutile. In primis quinque
datur doctrina ad ornate, graviter, & copiose lo-
quen-

quendum. Tale esse proprium Rethoricæ munus inquit Quintilianus lib. 2. Ejus materia tanta est circundata vastitate, ut nihil sit in rerum natura de quo ornate, eleganter, & copiose disputare non possit quivis Orator : audi eloquentem Tullium lib. 2. de Orator. loquentem : *bene dicendi ars non habet definitam aliquam Regionem, cujus terminis septa teneatur.* Nec Philosophiæ Princeps dissonat : Rethoricæ materiam esse quamlibet quæstionem ad dicendum propositam, quando proclamat : Hoc idem evenire in metrico ordine satis indicat tanta Odarum Horatii varietas : aperte quoque cognoscet regulis in tanta varietate metri variatis quivis imbutus. Opus prædictorum PP. Magnum, quia spatiosum, & vastum. Opus breve, sed quia breve perutile. Utilitatem Rethoricæ valde ponderat Cicero, ut potest videri in lib. 1. de Orat. jure optimo inter cordatos urbana verba ; perpolitata vocabula proferenda necesse agnoscit politus. Crede D. Hieronymo eloquentiæ dilectori, qui in præfatione in Isaiam sic ait : *Sciendum, quod in sermone suo dissertus sit, quippe ut vir nobilis, & urbane eloquentiæ ; nec habet quidquam in eloquio rusticitatis admixtum.* Utilitatem Rethoricæ, ecce. Sic est hoc opus breve ; verba polita docet in quolibet ratiocinio ; ergo quia breve, perutile, nam est magnæ utilitatis breviloquentia : tanta autem utilitas non recte cognoscitur, nec penetratur, si ab initio eloquentia non venit, sine subsidio Rethoricæ Artis, cujus muneris est præcepta benedicendi tradere, & Orator in quavis materia potest accommodare. Bene dicere est dicere plura, dicendo pauca :
be-

bene dicere est, quomodocumque dicatur, parvum
numquam fieri dictum: sic valde Rhetoricus August.
qui in lib. 3. Contra Academicos de Platon. Div.
sic loquitur: *Vir sapientissimus, & eruditissimus tem-
porum suorum qui ita locutus est, ut quaecumque di-
ceret magna fierent; & ea locutus est, ut quomodo-
cumque diceret, parva non fierent.* Stylus Laconicus,
Asiatico spreto, diligatur; eloquentiaeque utili-
tas cognoscetur. Clasicorum Poëtarum elegan-
tiam velut de fonte uterque ebibit Pater; sed istam
in lucem clariorem Pater dedit uterque. Discat an-
xiosa juvenus: Proficiant sermonis latini Dilectores:
breviloquentes fiant, triumphum Rhetoricae con-
secuti sunt Patres. Quid mirum quod suum opus sit
magnum, quia ex una parte spatiosius, & vastum;
ex alia breve, & quia breve perutile. Propter obli-
gationem Censoris concludo, quod istud opus est
utilissimum latinatē scire cupienti; poemata tris-
tia lyrica, comica, tragica, &c. anxiantis rheto-
rico stilo uti volenti. Propter hoc nihil contra puri-
tatem fidei invenio, nec contra bonos mores, aut
augusta edicta. Sic sentio (*salvo meliori*) in hoc
Conventu D. Bonaventurae à 9. de Abril de 1761.

Fr. Joseph de Jesus Maria.

LICENCIA DEL ORDINARIO.

NOS el Lic. D. Manuel Rubin de Zelis, Canónico en la Santa Iglesia Cathedral de esta Ciudad de Palencia, Provisor, y Vicario General de ella, y su Obispado por el Ilmo. Sr. D. Andres de Bustamante Obispo de dicha Diócesis, Conde de Pernia, del Consejo de su Magestad, &c.

Por la presente, y por lo que à Nos toca damos licencia para que pueda imprimirse, y se imprima el libro, cuyo titulo es: *De Arte Rhetorica libri quinque &c.* compuesto por el R. P. Domingo Decolonia, y añadido por el R. P. Joseph Juvenicio, ambos de la Compañia de Jesus, mediante, que habiendose visto, y reconocido de nuestra orden, y mandato, no parece que contiene cosa alguna contra nuestra Santa fé, y buenas costumbres. Dada en Palencia à 10. de Abril de 1761.

Lic. RUBIN.

Por su mandado
Bernardo Facundo Vazquez.

DON Joseph Antonio de Yarza Secretario del
Rei N. Sr. su Escribano de Camara mas
antiguo, y de Gobierno del Consejo.

Certifico, que habiendose visto por los Señores del el Libro intitulado, *Arte de Retorica*, su Autor el P. Domingo Decolonia de la Compañia de Jesus, que con licencia de dichos Señores concedida à el P. Rector del mismo Colegio de la Villa de Villagarcia ha sido reimpreso, tasaron à siete mrs. cada pliego, y dicho libro parece tiene treinta y medio sin principios ni tablas, que à este respecto importa doscientos y trece mrs. y à el dicho precio y no mas mandaron se venda, y que esta certificacion se ponga al principio de cada libro, para que se sepa el à que se ha de vender. Y para que conste lo firmé en Madrid à veinte y tres de Diciembre de mil setecientos sesenta y uno.

D. Joseph Antonio de Yarza.

FIDES CORRECTORIS.

Pag.	lin.	errata.	corrige.
40.	17.	figilatim	figillatim.
49.	ult.	Amici	Amicis.
60.	3.	condonabuntur	condonabantur.
64.	14.	populusque	populosque.
86.	13.	arbitrantut	arbitrantur.
144.	25.	utitut	utitur.
163.	13.	Ecloga 4.	Ecloga 9.
167.	21.	iræ,	ira.
277.	8.	calumnis,	calumniis.
319.	6.	otimates	optimates.
346.	17.	cum fîctione ?	cum fîctione.
350.	15.	pingit	pingi.
387.	17.	Epopojæ.	Epopœjæ.
396.	20.	nihil,	nil.
403.	21.	indebile,	indelebile.

Liber, inscriptio cujus est: *De Arte Rhetorica*:
 Auctore P. Dominico Decolonia Societatis Jesu
 mendis cum his correspondet suo exemplari, &
 sic fidem facio Matriti die vigesimo secundo Octo-
 bris anno millesimo septingentesimo sexagesimo
 primo.

Doct. D. Emmanuel Gonzalez Ollero.
 A. C. M. Gen. Correct.

EL REY.

POR cuanto por parte del Rector , y Religiosos del Colegio de la Compañia de Jesus de la Villa de Villagarcia de Campos , se representó en el mi Consejo habia obtenido licencia dél para reimprimir , y vender el Libro intitulado *De Arte Rhetorica libri quinque &c.* compuesto por el P. Domingo Decolonia de dicha Compañia, y recelándose se le reimprimiesen, suplicó fuese servido concederle licencia, y Privilegio por tiempo de diez años para continuar en dicha reimpresion: y visto por los de mi Consejo (y como por su mandado se hicieron las diligencias, que por la Pragmatica ultimamente promulgada sobre la impresion de los libros se dispone) se acordó expedir esta mi Cedula, por la cual concedo licencia, y facultad al espresado Rector, y Religiosos del Colegio de la Compañia de Jesus de dicha Villa de Villagarcia de Campos, para que sin incurrir en pe-

pena alguna por tiempo de diez años primeros
siguientes, que han de correr, y contarse desde
el dia de la fecha de ella, los susodichos, ò
la persona, que su poder tubiere, y no otra
persona alguna, pueda reimprimir; y vender el
referido libro intitulado : *De Arte Rhetorica libri
quinque &c.* Su Autor el P. Domingo Decolonia
de dicha Compañia, con que se haga en papel
fino, y por el original, que en el mi Consejo
se vió, que ha rubricado, y firmado al fin de
D. Joseph Antonio de Yarza mi Secretario, y
Escribano de Camara mas antiguo, y de Gobierno
dél, con que antes que se venda se traiga ante
ellos juntamente con dicho original para que se
vea si la reimpresion está conforme à el; trayendo
asimismo fé en publica forma, como por Cor-
rector por mi nombrado se vió, y corrigió dicha
reimpresion por el original, para que se tase el
precio à que se ha de vender: y mando al Im-
presor, que reimprimiere el referido Libro, no
reimprima el principio, y primer pliego, ni en-
trege mas, que uno solo con el original à los
dichos Rector, y Religiosos del Colegio de la
Compañia de Jesus de Villagarcia à cuià costa
se imprime, para efecto de dicha correccion, hasta
que primero esté corregido, y tatado el citado
Libro por los de mi Consejo; y estando así,
y no de otra manera, pueda reimprimir el princi-
pio, y primer pliego, en el cual seguidamente se
ponga esta licencia, y la aprobacion, tasa, y
fé de erratas, pena de caer, è incurrir en las

Pragmaticas, y Leies de estos mis Reinos, que sobre ello tratan, y disponen: y mando, que ninguna persona sin licencia de los nominados Rector, y Religiosos, pueda reimprimir, ni vender el citado Libro, pena que el que le reimprimiere haia perdido, y pierda todos, y cualesquier libros, moldes, y pertrechos, que el citado Libro tubiere, y mas incurra en la de cinquenta mil maravedis, y sea la tercera parte de ellos para la mi Camara, otra tercera parte para el Juez, que lo sentenciare, y la otra para el Denunciador; y cumplidos los dichos diez años los referidos Rector, y Religiosos de la Compañia del Colegio de Villagarcia, ni otra persona en su nombre, quiero no use de esta mi Cedula, ni prosigan en la reimpresion del citado Libro sin tener para ello nueva licencia mia, so las penas en que incurren los Concejos, y personas, que lo hacen sin tenerla; y mando a los de mi Consejo Presidentes, y Oidores de las mis Audiencias, y Chancillerias, Alcaldes, Alguaciles de la mi Casa Corte, y a todos los Corregidores, Asistente, Gobernadores, Alcaldes Maiores, y Ordinarios, y otros Jueces, Justicias, Ministros, y personas de todas las Ciudades, Villas, y Lugares destos mis Reinos, y Señorios, y a cada uno, y cualquier de ellos en su distrito, y Jurisdiccion, vean, guarden, cumplan, y egecuten esta mi Real Cedula, y todo lo en ella contenido, y contra su tenor, y forma no baian, ni pasen, ni consentan ir, ni pasar en manera alguna, pena de

de la mi merced, y de cada cincuenta mil maravedis para la mi Camara. Dada en Aranjuez à 7. de Julio de 1757.

YO EL REY.

Por mandado del Rei N. Sr.
D. Agustín de Montiano,
y Luizande.

L. SECTANUS SERM. I.

vers. 194.

Quid peccat mundus , nitidusque Colonia, cujus
Omnia scita ab Aristotele , & Cicerone revulsa,
Primævisque aliis , aureo cratere propinant
Consulibus dignam gravitatem , artemque loquendi

ELEMENTA RHETORICÆ.

CAPUT PRIMUM.

DE FABULA.

Quid est Fabula?

R. Est Oratio falsa veritatem effingens. Talis est apud Horatium (1) elegantissima illa Fabella equi, hominis opem adversus cervum implorantis :

Cervus equum , pugna melior , communibus herbis
Pellebat ; donec minor in certamine longo
Imploravit opes hominis , frenumque recepit.
Sed postquam victor (2) violens discessit ab hoste,
Non equitem dorso , non frenum depulit ore.

A

Vi-

(1) *Epist. 10. Lib. 1.*

(2) Violens pro violentus , vox parum usitata.

Vide quàm solerter Horatius sub illis Fabulæ involucris, & quasi integumentis, verum ac rectum nos doceat, & nos repentè à levi illa in speciem narratiuncula ad veritatem traducat, tribus illis, qui sequuntur, versibus:

Sic qui pauperiem veritus, potiore metallis
Libertate caret, dominum vehet improbus, atque
Serviet æternum, quia parvo nesciet uti.

§. I. De variis Fabularum generibus.

Quot sunt genera fabularum?

R. Tria numerantur ab Aphthonio, & à Théone Sophista, qui Rhetoricas exercitationes, seu progymnasmata (sic enim appellant) Tironibus admodum utilia, nobis scripto reliquere. Tria igitur statuunt genera Fabularum. Aliæ sunt Rationales, aliæ Morales, aliæ Mixtæ.

§. II. De Fabula Rationali, five Parabola.

Quid est Fabula Rationalis, seu Parabola?

R. Fabulæ Rationales sunt illæ, quibus ad mores instruendos, fingimus ab homine dictum, vel factum quidpiam; quod tamen res ipsa neque dictum fuit, neque factum, sed tamen dici, vel fieri omnino potuit. Hujusmodi sunt Divinæ illæ Parabolæ de Virginibus decem, de Divite & Inope, de Filio Prodigio, aliæque, quibus Christus Dominus Apostolos, & circumfusam plebem ad om-

omnem virtutem erudiebat : (1) *Sine Parabolis non loquebatur eis* , inquit Sacra Pagina ; tum ut se ad rudem populi captum accommodaret ; tum etiam in primis ut serviret Palæstinorum moribus, ac consuetudini , apud quos nimirum hujusmodi Parabolæ majorem in modum erant usitatæ , & unde in reliquas Orientis partes dimanarunt.

Rationales id genus Fabulas , seu Parabolas circiter duodecim habes in aureolo Phædri libello, Exemplum esto hæc , quam hic affero,

Æsopus , & petulans.

(2) Æsopo quidam petulans lapidem impegerat: Tanto , (3) inquit , melior : assem deinde illi dedit, Sic profecutus : plus non habeo mehercule ; Sed unde accipere possis , monstrabo tibi. Venit ecce dives & potens : huic similiter Impinge lapidem , & dignum accipies præmium. Persuasus ille fecit , quod monitus fuit. Sed spes fefellit impudentem audaciam ; Comprensus namque pœnas persolvit cruce.

§. III. De Fabula Morali , sive Apologo.

Quid est Fabula Moralis , seu Apologus ?

R. Est illa , quæ belluarum mores , & indolem exprimit ad mores hominum informandos. Morales hujusmodi Fabulæ dicuntur *Æso-*

A 2

pi-

(1) *Matth. 13.*

(2) *Lib. 3. Fab. 4.*

(3) *Inquit Æsopus.*

pica, non quod Æsopum auctorem habeant, ut vulgus existimat, cum longissimè ante Æsopi tempora (1) ab Homero (2) & Hesiodo fuerint usurpatæ; sed quod valde fuerint in deliciis Æsopo, qui illas admodum ingeniose tractavit. Interdum etiam non solum feræ, sed arbores quoque, & plantæ, mallei, incudes, aliæque res hujusmodi loquentes inducuntur. Exquisitissimum Fabulæ Moralis exemplum habes in hoc Phædri Apologo: (3)

Rana rupta, & Bos.

Inops, potentem dum vult imitari, perit.
 In prato quodam Rana conspexit Bovem;
 Et tacta invidia tantæ magnitudinis,
 Rugosam inflavit pellem; tum natos suos
 Interrogavit, an Bove esset latior?
 Illi negarunt: rursus intendit cutem
 Majore nisu; & simili quæsit modo,
 Quis major esset? illi dixerunt, Bovem.
 Novissime indignata, dum vult validius
 Inflare sese, rupto jacuit corpore.

Quantopere valeat hic Apologus ad nostros mores emendandos, satis liquet ex primo versiculo:

Inops, potentem dum vult imitari, perit.

Qua-

(1) Æsopus floruit anno 185. à Roma condita.

(2) Homerus Poëtarum Græcorum princeps vixit mille circiter annis ante Christum.

(3) Lib. 1. Fab. 23.

Quapropter vir antiquis comparandus Julius Cæsar Scaliger ait in sua Poëtica, Apologum sic appellari, quasi ἀπὸ λόγου λόγος, quasi si aliud palam, & aperte dicat, aliud clam innuat, doceatque, quemadmodum Allegoria.

Quid interest inter Apologum & Parabolam?

R. Hoc interest, quod Apologus sit earum rerum, quæ fieri omnino nequeunt; neque enim bellæ loqui possunt; Parabola vero est earum rerum, quæ si reipsa non sunt, esse certe quidem potuerunt.

§. IV. De Fabula Mixta.

Quid est Fabula Mixta?

R. Est ea, quæ ex Rationalis, & Moralis admixtione componitur, seu in qua homines cum brutis sermocinari finguntur. Eximium Fabulæ Mixtæ exemplum reperies apud Phæd. Lib. 4. Fab. 14.

Homo, & Colubra.

Qui fert malis auxilium, post tempus dolet.
Gelu rigentem quidam Colubram sustulit,
Sinuque fovit contra se ipse misericors.
Namque, ut refecta est, necuit hominem protinus.
Hanc alia quum rogaret causam facinoris,
Respondit: ne quis discat prodesse improbis.

§. V. De legibus & artificio Fabulæ.

Quanam est prima, ac præcipua Fabulæ lex?

R. Prima hæc est lex, ut Fabula qualibet ad-

adjunctam habeat suam interpretationem, qua moralis illius sensus breviter explicetur: quam interpretationem quasi Fabulæ animam ausim appellare. Hæc interpretatio, si ponatur post Fabulam, vocatur ἐπιμύθιον, sive *Affabulatio*, si vero ponatur initio, vocatur προμύθιον, quasi *Præfabulatio*, si ita loqui fas esset. Ceterum initione ponas, an fine, non refert maximopere.

Quænam est altera lex Fabulæ?

R. Secunda lex hæc est, ut Fabulæ narratio sit perspicua, probabilis, brevis, & jucunda. Verum de illis quatuor narrationis cum Fabulosæ, tum Historicæ virtutibus, itemque de Figuris, quibus utraque potest illuminari, capite subsequenti dicturi sumus.

Quomodonam probabilis reddi potest, veroque similis Fabula, quæ nimirum ficta semper res est, & commentitia, ac persæpe etiam incredibilis, fideique prorsus absona, quales sunt Apologi, qui belluis humanum sermonem adfingunt?

R. Fabulæ, quantumvis fictitiæ, quamdam tamen inesse probabilitatem, ac verisimilitudinem, si sua cuilibet animanti servetur indoles, ac suum ingenium: si Vulpem facias versipellem, & subdolum; Lupum rapacem, & truculentum; Agnum mitem, & simplicem; ac ceteræ demum belluæ germanis, propriisque suis coloribus depingantur. Hinc sapienter monet Horatius in arte Poëtica, Poëtæ mendacia ad veritatem accedere omnino debere:

Ficta voluptatis causa sint proxima veris,

Et alio loco ejusdem Poëticæ :

Atque ita mentitur, sic veris falsa remiscet,
Primo ne medium, medio ne discrepet unum.

§. VI. De utilitate Fabulæ.

Quenam est utilitas Fabulæ?

R. Mirabiles quosdam usus habet Fabula, si in loco, ac tempore adhibeatur, ut par est. Primo enim mirum in modum valet ad exhilarandos, recreandosque auditorum animos, & ad conciliandam attentionem, quæ delectationi solet esse conjuncta. Hac arte sibi paravit olim attentionem summus Orator Demosthenes.

Cum enim, licet de rebus gravissimis agens, fastidiosè tamen, & oscitanter audiretur ab Atheniensibus, hac eleganti Fabella repente illorum aures, & animos ad audiendum convertit.

Asini umbra. Fabula.

Adolescens æstivo tempore Athenis Megaram profecturus, Asinum conduxit; cumque effervescente jam meridie, solis ardor cœpisset esse vehementior, vitandi caloris causa sub Asini ventrem se coniecit, ut umbram inde captaret. Ast (1) Agasò, qui locaverat Asinum, hinc hominem serio proturbare, adferens se nihil nisi Asinum, non vero Asini umbram locasse: alter contra affir-

(1) Hispan. Arriero, Mozo de Alquiler.

affirmare, se cum Asino pariter illius umbram conduxisse: Cum autem vidisset Demosthenes captos hac Fabula Judices risu corruere, ac pene emori, discessum repente paravit, vel parare se finxit: sed rogantibus enixe Atheniensibus, ut Fabulæ quod reliquum erat perficeret, Itane vero, mutata voce inquit (1), de Asini umbra audire vultis, de rebus gravibus, & seriis non vultis? & illos hoc artificio ab oscitantia, tædioque ad summam quandam audiendi alacritatem traduxit.

Quenam est altera utilitas Fabulæ?

R. Fabula non solum valet ad delectandum, sed, quod caput est, facit etiam in primis ad docendum, ad movendum, & ad corruptos hominum mores emendandos. Hic etenim est, quemadmodum Philosophiæ, sic etiam Fabulæ laudabilis scopus, ut utraque Mortales ad honestatis, ac virtutis studium à vitiorum fœditate traducat. Sed Philosophus, & Fabulator diversis itineribus eodem contendunt. Philosophus objurgat vitia palam, & aperte, sine ambagibus, & integumentis: unde offensi persæpe improborum animi salutare monitum aspernantur, ac respuunt, *castigatique remordent*, ut inquit Javenalis.

At Poëta vitium impugnât quasi aliud agens, ac veluti (2) per cuniculos; & monitorum austeritatem Fabularum condimento mitigat: ut nempe captus, ac delinitus innoxie voluptatis illecebris
ani-

(1) *Plutarchus in vita Demosthenis.*

(2) *Hispan. Por via de Mina.*

animus, salutarem medicinam libenter admittat,
ut sapienter monet Lucretius Lib. 1. & 4.

Nam veluti pueris absinthia tetra (1) medentes
Cum dare conantur, prius oras pocula circum
Contingunt mellis dulci flavoque liquore,
Ut puerorum ætas improvida ludificetur
Labrorum tenuis; interea perpotet amarum
Absinthii laticem, deceptaque non capiatur;
Sed potius tali facto recreata valeat.
Sic ego, &c.

Quid enim aptius, v. g. ad inanium pro-
missorum tumorem sine cuiusquam offensione cas-
tigandum, quàm hæc lepidissima Phædri de monte
parturiente Fabella (2)?

Mons parturiens.

Mons parturibat, gemitus immanes ciens;
Eratque in terris maxima expectatio:
At ille murem peperit. Hoc scriptum est tibi,
Qui magna cum minaris, extricas nihil.

Quo etiam ingeniose alludit Horatius in
arte Poëtica:

Quid dignum tanto feret hic promissor hiatus?
Parturient montes, nascetur ridiculus mus.

Ad

(1) Id est *Medici*.

(2) *Lib. 4. Fab. 18.*

Ad hanc Fabulæ utilitatem pertinet etiam quod ait idem Horatius in Sat. I. L. I.

Tantalus à labris sitiens fugientia caprat
Flumina. Quid rides? mutato nomine, de te
Fabula narratur.

*Quod veterum exemplo probari potest, Fabulam
ad docendos animos, & affectus concitandos utilem
esse?*

R. Exemplo Menenii Agrippæ, qui plebem Romanam, quæ graviter offensa in montem Aventinum aliquando secesserat, ad Patrum auctoritatem, concordiamque revocavit narratiuncula Apologi de membris humanis adversus stomachum conspirantibus; & quod nec legum, nec magistratus auctoritas potuerat, id fictitiæ narrationis blandimento perfecit. Apologum sic narrat T. Livius Lib. 2.

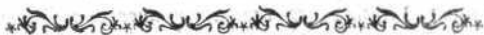
*Venter, & reliqua humani Corporis
membra. Apologus.*

Tempore quo in homine non, ut nunc, omnia in unum consentiebant, sed singulis membris suum cuique consilium, suus sermo fuerat, indignatas reliquas partes, sua cura, suo labore, ac ministerio ventri omnia quæri, ventrem in medio quietum nihil aliud quàm datis voluptatibus frui (1), conspirasse inde, ne

ma-

(1) *Supple* aiebat, vel narrabat.

manus ad os cibum ferrent, nec os acciperet datum, nec dentes conficerent. Hac ira dum ventrem fame domare vellent, ipsa unà membra, totumque corpus ad extremam tabem venisse. Inde apparuisse, ventris quoque haud segne ministerium esse; nec magis ali, quam alere eum, reddentem in omnes corporis partes hunc, quo vivimus, vigemusque, divisum pariter in venas, mature confecto cibo, sanguinem. Comparando hinc quàm intestina Corporis seditio similis esset iræ plebis in Patres, flexit mentes hominum.

CAPUT SECUNDUM.

DE NARRATIONE.

Quid est Narratio?

R. Est rei gestæ, vel quasi gestæ expositio. Dicitur *rei gestæ, vel quasi gestæ*, ut nempe Narrationem tum Historicam, tum Fabulosam complectatur hæc nostra definitio.

§. I. De virtutibus Narrationis.

Quænam sunt virtutes Narrationis?

R. Quatuor à Tullio recensentur: perspicuitas, probabilitas, brevitatis, & suavitas.

Quomodo perspicua fiet Narratio?

R. Fiet perspicua. 1. Si temporum servetur ordo, adeo ut quod primum gestum est, primum etiam referatur.

2. Si verbis propriis, & usitatis utamur.
3. Si res non interrupte narretur.
4. Denique si diligenter vitetur omnis verborum ambiguitas, qualis esset ista, v. gr. *Ajunt Regem (1) Pyrrhum Romanos vicisse*. Quis enim inde victor, quis victus intelligi possit?

Quantum porro eniti, ac contendere debeat Orator, ut perspicue narret, & aperte, facile intelligere poteris ex aureo illo Fabii Quintiliani præcepto: *Prima sit Orationis virtus perspicuitas*. Quo spectat etiam quod eodem capite inculcat idem Fabius: *Dilucida, & negligenter quoque audientibus aperta sit . . . ut in animum, tamquam sol in oculos, etiam si non intendatur, incurrat*. Quare non ut intelligere possit auditor, sed ne omnino possit non intelligere curandum.

Quod si obscuritatis vitio laboret Narratio, jure ac merito cadet in illius auctorem, quod de obscurissimo quodam Scriptore jactatum est à nobilissimo (2) Poëta:

Quid juvat obscuris involvere scripta latebris?
Ni pateant animi sensa, tacere potes.

Quomodo fiet probabilis narratio?

R. 1. Si is, qui narrat, sit notæ probitatis, & fidei.

2. Si rei gestæ seriem exponat sine fūco: qua
sim-

(1) *Pyrrhus fuit Epirotarum Rex fortissimus, qui contra Romanos pro Tarentinis sex annos bellum gessit.*

(2) *Scævola Sammarthano.*

simplicitate nimirum, atque candore plus multo valebit ad persuadendum, quam aliis calamistris, lenociniis, & hyperbole.

3. Si nihil adferat fidei absolum, & quod abhorreat à communi hominum sensu; quia ut recte admonet Horatius in arte Poëtica,

Quodcumque ostendis mihi sic, incredulus odi.

Quod si forte rei veræ, sed incredibili fidem facere velis, usurpare poteris sapiens illud cujusdam Veteris dictum: *Multa esse vera, que tamen non sint verisimilia; & probabile omnino esse, quam plurima contra probabilitatem contingere.*

4. Denique si clare, aperteque exponas rerum circumstantias, & adjuncta personarum, locorum ac temporum; unde vel maxime pendet facti probabilitas. Ita Cicero in mirabili illa Narratione Miloniana, probabile reddit à circumstantiis personarum quod narrat de insidiis Miloni à Clodio paratis. *Cur igitur, inquit, victus est (Clodius)? Quia non semper viator à latrone, nonnunquam etiam latro à viatore occiditur: quia quamquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros.*

Quid factò est opus, ut brevis sit Narratio?

R. Brevis erit, si narrandi initium altius non repetas, & ab ovo, ut ajunt: quemadmodum ineptus ille, quem ridet Horatius:

Qui gemino bellum Trojanum orditur ab ovo.

Sed

Sed si inde sumas exordium, unde necesse est. 2. Si non inutiles, putidasque circumstantias, quæ nihil faciant ad rem, in Narrationem tuam infarcias. Quid enim opus est dicere, v. gr. *In portum veni, navem paratam adspexi, de pretio conveni, sublatae sunt anchorae, è portu solvi?* Satis erat dixisse: *è portu solvi.*

Vide tamen etiam atque etiam, ne nimia brevitās obscuritatem adferat orationi: ut observat Fabius. *Vitanda*, inquit, *illa Sallustiana brevitās, & abruptum orationis genus.* Et alio loco: *Narratio*, inquit, *præcisa non tam Narratio vocari potest, quam confusio.* Audi rursus Horatium nostrum:

— Brevis esse laboro:

Obscurus fio.

Qua ratione suavis reddetur Narratio?

R. Suavis erit, 1. si utamur verbis leniter, & numerose sonantibus. 2. Si ita collocentur verba, ut nec hiulus, nec asper sit illorum concursus. 3. Si, quæ narramus, sint magna, nova, & inexpectata. 4. Si adhibeantur certæ quædam narrandi formulæ Tullio perfamiliares; cum, v. gr. pro tempore præterito præsens usurpatur; item cum plures infinitivi subaudito verbo junguntur, ut cum ait: *Rex primo nihil metuere, nihil suspicari, dies unus, & alter intercedere.* Ita etiam Cæsar, Lib. 1. de Bello Gallico: *Divitiacus multis cum lacrimis Cæsarem complexus obsecrare cœpit, ne quid gravius in fratrem statueret: scire se illa esse vera,*

nec quemquam ex eo plus quam se doloris capere.
Supple, dixit. Ita Virgilius in mirificis hisce ver-
sibus Lib. VI. Æneidos:

At Danaum Proceres, Agamemnoniæque Phalanges,
 Ut videre virum, fulgentiaque arma per umbras,
 Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
 Ceu quondam petiere rates; pars tollere vocem
 Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantes.

5. Denique suavis erit Narratio, si diversis
 figuris illuminetur, & si habeat admirationes,
 expectationes, suspensiones, exitus inopinatos, &
 interpositos motus animorum, dolorem, lætitiā,
 metum, cupiditatem.

Harum omnium rerum admirabile quoddam
 exemplum habes in jucundissima illa Narratione
 de Dionysio Syracusarum Tyranno, & de Damo-
 cle quodam illius Parasito, in quam intueri satis
 non poterunt Tirones, ut suaviter, & festivo nar-
 rare discant.

Dionysius Syracusarum Tyrannus, & Damocles.

Jucundæ Narrationis Exemplum ex Tuscul. Lib. 5.

CUM quidam ex ejus assentatoribus Damocles com-
 memoraret in sermone copias ejus, opes, ma-
 jestatem, dominatus, rerum abundantiam, mag-
 nificentiam ædium regiarum, negaretque umquam bea-
 tiorem quemquam fuisse: visne igitur, inquit, Damo-
 cle,

cle, quoniam hæc te vita delectat, ipse eandem degustare, & fortunam experiri meam? Cum se ille cupere dixisset, collocari iussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo, (1) textili stragulo magnificis operibus picto, (2) abacosque complures ornavit argento, auroque cælato. Tum ad mensam eximia forma pueros delectos iussit consistere, eosque nutum ejus intuentes diligenter ministrare. Aderant unguenta, coronæ; incendebantur odores; mensæ exquisitissimis epulis exornabantur. Fortunatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu fulgentem gladium è (3) lacunari, seta equina aptum demitti iussit, ut impenderet illius beati cervicibus. Itaque nec pulchros illos ministratores aspiciebat, nec plenum artis argentum, nec manum porrigebat ad mensam: jam ipsæ defluebant coronæ: denique exoravit Tyrannum, ut abire liceret, quod jam beatus nollet esse. Satis ne videtur declarasse Dionysius, nihil ei esse beatum, cui semper aliquis terror impendeat?

Ad hanc suavisissimam Narrationem allusit Horatius, cum ait Odarum Lib. 3.

Districtus ensis cui super impia
Cervice pendet, non Siculæ dapes
Dulcem elaborabunt saporem,
Non avium, citharæque cantus
Somnum reducent &c.

(1) Hisp. Con tapices bordados con gran primor.

(2) Aparadores.

(3) Del Zaquizamí.

§. II. De Schematis, seu Figuris, quibus
illuminari potest Narratio.

Quid est Figura?

R. Figura, seu Schema est ornamentum quoddam orationis, seu loquendi modus illustrior, à & communi consuetudine remotus, cujusmodi sunt hæc Ciceronis verba: *O Dii immortales, ubinam gentium sumus! . . . O scelus! O portentum in ultimas terras amandandum!* Itemque illa Virgilii verba in Ecloga II.

Ah Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit?

Vel cum idem Virgilius Æneid. VI. Sibyllam ita loquentem inducit:

— Bella, horrida bella.

Et multo Tibrim spumantem sanguine cerno.

Quis enim non videt, hæc orationis lumina, & illas dicendi quasi faces in quotidiano communi-que sermone adhiberi nequaquam solere?

Quibus potissimum Figuris erit illuminanda narratio, ut sit suavis?

R. Præcipuæ Narrationis Figure sunt Hypotyposis, Suspendio, sive Sustentatio, Exclamatio, Communicatio, & Sermocinatio, sive Dialogismus.

Quid est Hypotyposis.

R. Est figura, qua aliquid tam vivis, spirantibusque, ut ita loquar, coloribus pingitur, atque

narratur, ut non tam audiri, vel legi, quam spectari, & oculis quasi subjici videatur. Ita Cicero V. in Verrem Gavii cujusdam Civis Romani supplicium narrat per Hypotyposim: *Cadebatur virgis in medio foro Messanæ* (1) *Civis Romanus; cum interea nullus gemitus, nulla alia vox istius miseri inter dolorem, crepitumque plagarum audiebatur, nisi hæc: Civis Romanus sum.*

Sic etiam Virgilius narrator, & rerum imitator plane mirificus, Didonis, & Æneæ venationem describens, rem quasi sub oculos ponit his versibus egregiis:

———— Ostroque insignis, & auro
Stat sonipes, ac frena ferox spumantia mandit.

Idemque Poëta libro quinto, Entelli, & Daretis pugnam pæne sub adspectum ita subjicit:

Hæc fatus (2) duplicem ex humeris rejecit amictum,
Et magnos membrorum artus, magna ossa (3) laceratosque

Exiit, atque ingens media consistit Arena.
Constitit extemplo in digitos arrectus uterque,
Brachiaque ad superas interritus extulit auras.

.
Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto,
Nunc

(1) In Sicilia, vulgo Mecina.

(2) Entellus.

(3) Versus hypermeter.

Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.
 Nec mora, nec requies: quàm multa grandine nimbi
 Culminibus crepitant, sic densis ictibus Heros
 Creber utraque manu pulsat, versatque Dareta.

.
 Ast illum fidi æquales genua ægra trahentem,
 Jactantemque utroque caput, crassumque cruorem
 Ore rejectantem, mixtosque in sanguine dentes,
 Ducunt ad naves.

Quid est Suspendio?

R. Suspendio, seu Sustentatio, est Figura, qua
 Orator ad sibi conciliandam attentionem, & ad
 excitandos, atque erigendos auditorum animos,
 illos tenet aliquamdiu suspensos, & incertos quid
 dicturus sit. Ita Tullius contra Verrem: *Etiannum
 mihi expectare videmini, judices, quid deinde factum
 sit . . . Expectate facinus quàm vultis improbum;
 vincam tamen expectationem vestram.*

Quid est exclamatio?

R. Est vocis elatio, sive contentio, qua inter-
 jectione vel adhibita, vel subaudita, vehementio-
 rem animi motum significamus, & rei magnitu-
 dinem exprimimus. Ita Tullius, post narratum
 indignissimum illud Gavii, licet Civis Romani,
 supplicium, de quo paullo supra, in has doloris,
 & indignationis voces subito erumpit: (1) *O no-
 men dulce libertatis! O jus eximium nostræ civitatis!
 O lex Porcia, legesque Sempronie! O graviter desiderata,*

(1) Cic. in Verrem.

Et aliquando reddita plebi Romanæ Tribunitia potestas!

Eodem plane modo Æneas apud Virgilium Lib. 2.
equi Trojani fatalem ingressum primo narrat:

Dividimus muros, & moenia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum
Subjiciunt lapsus, & stupea vincula collo
Intendunt. Scandit fatalis machina muros
Foeta armis: circum pueri, innuptæque puellæ
Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.
Illa subit, mediæque minans illabitur urbi.

Deinde per summum dolorem repente sic exclamat:

O patria, ò divum domus Ilium, & inclita bello
Moenia Dardanidum! quater ipso in limine portæ
Substitit, atque utero sonitum quater arma dedere.
Instamus tamen immemores, cæcique furore,
Et monstrum infelix sacrata sistimus arce.

Quid est communicatio?

R. Est figura, qua Orator causæ suæ confidens deliberat cum iis ipsis, apud quos, vel contra quos dicturus est, illos nimirum consulens quid acturus sit, vel etiam quid ipsimet in simili causa essent acturi. Ita Cicero per summam fiduciam videtur consilia sua communicare cum adversario suo Verre, illumque quasi consulere in hunc modum: *Si tu apud Persas, aut in extrema India comprehensus Verres, ad supplicium ducerere, quid aliud*
cla-

clamitares, nisi te civem esse Romanum (1)? & si tibi ignoto apud ignotos, apud Barbaros, apud homines in extremis, atque ultimis gentibus positos, nobile & illustre apud omnes nomen tue civitatis profuisset; ille quisquis erat, quem tu in crucem rapiebas, qui tibi esset ignotus, cum Civem se Romanum esse diceret, apud te Prætorem, si non effugium, ne moram quidem mortis mentione atque usurpatione civitatis adsequi potuit?

Quid denique est Sermocinatio, seu Dialogismus?

R. Est Figura, qua duo, vel plures homines inducuntur loquentes, aut secum ipsi, aut cum aliis. Lepidum illius exemplum habes in hac per-eleganti Narratione Ciceroniana libri primi Tusculanarum quæstionum.

Diogenes, & amici. Narratio per Dialogismum.

Cum ab amicis rogaretur Diogenes, ubi vellet inhumari: Projicite me, inquit, inhumatum. Tum amici: Volucribusne, & feris? Minime vero, inquit, sed bacillum prope me, quo abigam, ponitote. Qui (2) poteris? illi; non enim senties. Quid igitur mihi ferarum laniatus oberit nihil sentienti?

Nec minus festivum videbitur, quod hic subjicio, aliud exemplum ex eodem Tullio, Lib. 2. de Orat.

Sci-

(1) Una hac voce D. Paulus civis Romanus cruciatus, & mortem vitavit. Act. 22.

(2) Pro Quomodo.

Scipio (1) Nasica, & Ennius Poëta.

Scipio Nasica cum ad Poëtam Ennium venisset, eique ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset domi non esse, Nasica sensit illam domini jussu dixisse, & illum intus esse. Paucis post diebus cum ad Nasicam venisset Ennius, & eum à janua quæreret, exclamat Nasica se domi non esse. Tum Ennius: Quid? ego non cognosco vocem, inquit, tuam? Hic Nasica: Homoes impudens: ego cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non esse: tu mihi non credis ipsi?

§. III. Varia Narrationum genera, & selecta illarum Exempla.

QUOTUPLEX est Narrationis genus?

R. Triplex: alia est enim Narratio Poëtica, alia Historica, alia Civilis, & Oratoria. Narratio Poëtica rem fictam exponit; Historica rem gestam; Civilis, & Oratoria rem exponit, quæ in controversiam adducitur.

Quid differt inter hæc tria Narrationum genera?

R. Hoc potissimum interest, quod Historicus, & Orator ordinem temporis, & rei gestæ seriem in narrando sequantur, & servant; contra quam facit Poëta, qui etiam à fine, aut à medio rem solet ordiri, quomodo Virgilius ab anno septimo excidii Trojani suam Æneidem auf-

pi-

(1) Erat cognomen Scipionis illius, qui etiam Corculum vocabatur ob summam prudentiam.

picatur ; ut liquet ex hisce Didonis verbis ad Æneam, ad calcem Libri primi :

———— Nam te jam septima portat
Omnibus errantem terris, & fluctibus ætas.

2. Hoc interest, quod Historicus veritatem confectetur, Orator verisimilitudinem; Poeta vero commentitiis etiam fabulis veritatem adspersat.

3. Denique hoc interest, quod Historica Narratio sit ferme simplex, brevis, ac nuda; Oratoria sit ornatior, & fusior; Poëtica vero ornamentis abundet, & omnibus artis coloribus picta sit, atque polita.

Adfer ex veteribus illustre quoddam exemplum Narrationis Poëticæ.

R. Instar omnium esto Ovidiana illa Narratio de Dædalo, & de infelici Icaro, in qua omnes, quas diximus, virtutes dotefque optimo jure miraberis.

Dædalus, & Icarus. Narratio Poëtica.

Metamorph. Lib. 8.

(1) Dædalus interea Creten, longumque perosus
Exsilium, tactusque (2) loci natalis amore,
Clausus erat pelago. Terras licet, inquit, & undas
Obf-

(1) *Dædalus in labyrinthum, cujus auctor fuerat, conjectus fuit à Minoe, ab Theseum ejus consilio servatum.*

(2) *Patriæ, Athenarum.*

Obscruat, at cœlum certe patet; ibimus illac:
 Omnia possideat, non possidet aëra Minos.
 Dixit, & ignotas animum dimittit in artes,
 Naturamque novat: nam ponit in ordine pennas
 A minima cœptas, longam breviorē sequente,
 Ut clivo crevisse putes: sic rustica quondam
 Fistula disparibus paullatim surgit avenis.
 Tum lino medias, & ceris alligat imas,
 Atque ita compositas parvo curvamine flectit,
 Ut veras imitetur aves. Puer Icarus una
 Stabat, & ignarus sua se tractare pericla,
 Ore renidenti, modò, quas vaga moverat aura,
 Captabat plumas, flavam modò pollice ceram
 Mollibat, lusuque suo mirabile patris
 Impediebat opus. Postquam manus ultima cœpto
 Imposita est, geminas opifex libravit in alas
 Ipse suum corpus, motaque pendit in aura.
 Instruit & natum; medioque ut limite curras,
 Icare, ait, moneo: ne, si demissior ibis,
 Unda gravet pennas; si celsior, ignis adurat.
 Inter utrumque vola: nec te spectare (1) Bootem,
 Aut (2) Helicem jubeo, strictumq. (3) Orionis ensem.
 Me duce carpe viam: pariter præcepta volandi
 Tradit, & ignotas humeris accommodat alas.
 Inter opus, monitusque genæ maduere seniles,
 Et patriæ tremuere manus: dedit oscula nato
 Non iterum repetenda suo; pennisque levatus

An-

(1) *Signum septentrionale.*

(2) *Ursam majorem.*

(3) *Sidus quod pingitur cum ense stricto.*

Antevolat , comitique timet (velut ales , ab alto
 Quæ teneram prolem produxit in aëra nido)
 Hortaturque sequi , damnosæque erudit artes,
 Et movet ipse suas , & nati respicit alas.

Cum puer audaci cœpit gaudere volatu,
 Deseruitque Ducem , Coelique cupidine tactus
 Altius egit iter. Rapidi vicina solis
 Mollit odoratas pennarum vincula ceras.
 Tabuerant ceræ ; nudos quatit ille lacertos ,
 (1) Remigioque carens non ullas percipit auras ;
 Oraque cærulea patrium clamantia nomen
 Excipiuntur aqua , quæ (2) nomen traxit ab illo.
 At pater infelix , nec jam pater , Icare , dixit ,
 Icare , dixit , ubi es ? qua te regione requiram ?
 Icare , dicebat , pennas aspexit in undis ;
 Devovitque suas artes ; corpusque sepulcro
 Condidit ; & tellus à nomine dicta sepulti est.

Brevioris narrationis exemplum tibi suppeditat Horatius in Satyra 1. Lib. 1. , ubi narrat acerbissimam mortem avari illius Umidii , qui nummos plenis modis metiebatur :

Umidius quidam (non longa est fabula) dives,
 Ut metiretur nummos ; ita sordidus , ut se
 Non umquam servo melius vestiret , ad usque
 Extremum tempus , ne se penuria victus

Oppri-

(1) *Alis , quibus quasi remigabat.*

(2) *Itarium mare vocatur.*

Opprimeret metuebat. At hunc liberta securi
Divisit medium.

Nec minus elegans narrationis exemplum habes apud Virgilium L. 4. Georgicorum, ubi de Corycio fene hæc narrat :

Namque sub Oebaliæ memini me turribus altis
Corycium vidisse senem, cui pauca relictæ
Jugera ruris erant : nec fertilis illa juvencis,
Nec pecori opportuna sēges, nec commoda Baccho.
Hic rarum tamen in dumis olus, albaque circum
Iulia, verbenasque premens, vescumque papaver,
Regum æquabat opes animis, feraque revertens
Nocte domum, dapibus mensas onerabat inemptis.
Primus vere rosam, atque autumnō carpere poma;
Et cum tristis hiems etiam nunc frigore saxa
Rumperet, & glacie curius frenaret aquarum,
Ille comam mollis jam tum tondebat acanthi,
Æstatem increpitans feram, zephyrosque morantes.

His addito mirabiles illas narrationes de Niso,
& Euryalo Æneidos 9.

Nisus erat portæ custos, acerrimus armis, &c.

De Laocoonte à serpentibus interempto L. 2.
Laocoon ductus Neptuni sorte sacerdos, &c.

De Priami morte L. 2.
Forſitan & Priami fuerint quæ fata requiras, &c.
De

De Harpyis L. 3.

At subitæ horrifico lapsu de montibus adsunt &c.

De rusticana coena Philemonis , & Baucidis
Ovidii Metamorphos. L. 8.

Sed pia Baucis anus , parilique ætate Philemon, &c.

De Polyphemo , cujus barbaram , & immanem
feritatem sic exprimit mirum in modum Achæ-
menides Æneid. 3.

Vidi egomet duo de numero cum corpora nostro
Prensa manu magna , medio resupinus in antro,
Frangeret ad saxum , sanieque adspersa natarent
Limina : vidi atro cum membra fluentia tabo
Manderet , & tepidi tremerent sub dentibus artus.

Cedo vetus quoddam exemplum Narrationis Historicæ.

R. Habes in veteribus Historiæ Romanæ Scrip-
toribus Narrationes bene multas , tam singulari
opera , artificioque elaboratas , ut nihil supra : in
T. Livio 1. Sabinarum raptum, 2. Horatiorum,
& Curiatorum pugnam. 3. Lucretiæ mortem , exac-
tos à Bruto Tarquinius , interemptosque à patre
propriis filios. 4. Audax Mucii Scævola facinus
adversus Regem Porſenam. 5. Varios Coriolani
eventus. 6. Pugnam Cannensem. 7. Annibalis cum
Scipione congressum Ephesi apud Antiochum Re-
gem. 8. Supra cetera vero omnia , mirificum illud
ejusdem Annibalis iter in Italiam per Hispaniam,
per

per Pyrenæos, per Gallias, per Alpes, & Apen-
ninum; quod exquisitissimum quodam artis opus
existimo.

Habes præterea in Sallustio pugnam adversus
Catilinam; in Q. Curtio Tyri obsidionem, sin-
gularem Abdalonimi eventum, Alexandri magni
mortem, exercitus consternationem, & Reginæ
Syfigambis dolorem, ac interitum &c.

Verum sat esto ex omnibus illis Narrationibus
unam, aut alteram hoc loco commemorare. Tu
ex duabus illis disce omnes.

Horatorum pugna cum Curiatiis.

Narratio Historica. Ex Livii Histor. Lib. 1.

Datur signum; infestisque armis; velut acies,
terni juvenes magnorum exercituum animos ge-
rentes concurrunt. Nec his, nec illis pericu-
lum suum, sed publicum imperium, servitiumque ob-
versatur animo; futuraque ea deinde patriæ fortuna,
quam ipsi fecissent. Ut primo statim concursu increpue-
re arma, micantesque fulsere gladii, horror ingens
spectantes perstringit, & neutro inclinata spe, torpe-
bat vox, spiritusque.

Consertis deinde manibus, cum jam non motus tan-
tum corporum, agitatioque anceps telorum, armorum-
que sed vulnera quoque, & sanguis spectaculo essent,
duo Romani super alium alius, vulneratis tribus Al-
banis, expirantes corruerunt. Ad quorum casum cum
clamasset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones
jam

jam spes tota, nondum tamen cura deferuerat, exanimis vice unius, quem tres Curiatii circumsteterant. Forte is integer fuit, ut universis solus nequaquam par, sic adversus singulos ferox. Ergo, ut segregaret pugnam eorum, capessit fugam, ita ratus sequuturos, ut quemque adfectum vulnere corpus sineret. Jam aliquantum spatii ex eo loco, ubi pugnatum est, ausugerat; cum respiciens videt magnis intervallis sequentes; unum haud procul ab sese abesse: in eum magno impetu redit; & dum Albanus exercitus inclamat Curiatiiis, ut opem ferant fratri, jam Horatius cæso hoste, victor secundam pugnam petebat. Tunc clamore (qualis ex insperato farventium solet) Romani adjuvant militem suum, & ille defungi prælio festinat. Prius itaque quam alter, qui nec procul aberat, consequi posset, & alterum Curiatium conficit.

Jamque equato Marte singuli supercrant, sed nec spe, nec viribus pares. (1) Alterum intactum ferro corpus, & geminata victoria ferocem in certamen tertium dabant: alter fessum vulnere, fessum cursu trahens corpus, victusque fratrum ante se strage, victori objicitur hosti; nec illud prælium fuit. Romanus exultans, Duos, inquit, fratrum Manibus dedi; tertium causam belli hujusce, ut Romanus Albano imperet, dabo. Male sustinenti arma gladium superne jugulo defigit, jacentem spoliat. Romani ovantes, ac gratulantes Horatium accipiunt, eo majore cum gaudio, quo propius metum res fuerat. Ma-

(1) Hæc est recta syntaxis: corpus intactum ferro, & victoria geminata dabant alterum ferocem in certamen tertium.

Malus Pythii cujusdam dolus.

Narratio Historica, Ex Cic. Lib. 3. Offic.

C. Canius, eques Romanus nec infacetus, & satis litteratus, cum se Syracusas otiaendi, ut ipse dicere solebat, non negotiandi causa contulisset, dicebat se hortulos aliquos velle emere, quo invitare amicos, & ubi se oblectare sine interpellatoribus posset. Quod cum percrebuisset, Pythius ei quidam, qui (1) argentariam faceret Syracusis, venales se quidem hortos non habere, sed licere uti Canio, si vellet, ut suis, & simul ad cœnam hominem invitavit in hortos in posterum diem. Cum ille promississet, tum Pythius qui esset, ut argentarius, apud omnes ordines graciosus, piscatores ad se convocavit, & ab his petivit, ut ante suos hortulos postridie piscarentur, dixitque quid eos facere vellet.

Ad Cœnam tempore venit Canius: opipare à Pythio apparatus convivium erat: cymbarum ante oculos multitudo: pro se quisque quod ceperat, adferebat: ante pedes Pythii pisces abjiciebantur.

Tum Canius, Quæso, inquit, quid est hoc, Pythi, tantumne piscium? tantumne cymbarum? & ille, quid mirum? inquit, hoc loco est Syracusis quidquid est piscium. Hic (2) aquatio: hac villa isti carere non possunt.

In-

(1) Hisp. Banquero, que trata en cambios.

(2) Aqui hacen Aguada.

Incensus Canius cupiditate contendit à Pythio ut venderet. Gravate ille primo : quid multa ? impetrat , emit homo cupidus , & locuples tanti , quanti Pythius voluit , & emit instructos : (1) nomina facit ; negotium conficit.

Invitat Canius postridie familiares suos. Venit ipse mature , scalmum nullum videt (2) ; querit ex proximo vicino , num ferie quædam piscatorum essent , quod eos nullos videret. Nullæ (quod sciam) inquit ille ; sed hic piscari nulli solent ; itaque veri mirabar quid accidisset. Stomachari Canius. Sed quid faceret ? Nondum enim (3) Aquilius Collega , & familiaris meus protulerat de dolo malo formulas . . . Ergo & Pythius , & omnes aliud agentes , aliud simulantes , improbi & malitiosi sunt.

CEdo denique Exemplum Narrationis Oratorie.
 R. Laudatur ab omnibus & in primis à Quintiliano celebris illa Miloniana Narratio , qua Cicero suspicionem infidiarum à Milone in Clodium tam callide , tamque ingeniose detorquet. Sic autem rem adgreditur.

Narratio Miloniana.

Milo autem , cum in Senatu fuisset eo die quoad Se-
na-

(1) Hisp. Hace la escritura.

(2) Ni rastro de barcos.

(3) Aquilius præstans jurisconsultus , prætor fuerat simul cum Cicerone.

natus dimissus est, domum venit; calceos, & vestimenta mutavit, paullisper, dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est. Deinde profectus est id temporis, cum jam Clodius, siquidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. Obviam fit ei Clodius expeditus in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut solebat; sine uxore, quod numquam fere: cum (1) hic insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparasset, cum uxore veheretur in rheda, (2) penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri, & delicato ancillarum, puerorumque comitatu.

Fit obviam Clodio ante fundum ejus, hora fere undecima, aut non multo secus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum: ad-versi rhedarium occidunt. Cum autem hic de rheda, rejecta penula, desiluisset, seque acri animo defenderet; illi qui erant cum Clodio, gladiis educis, partim recurrere ad rhedam, ut à tergo Milonem ad- virentur; partim, quod hunc jam interfectum puta- rent, cadere incipiunt ejus servos, qui post erant: ex quibus qui animo fideli in dominum erant, & præsentibus fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, & domino succurrere prohiberentur, Milonemque occisum etiam ex ipso Clodio audirent, & ita esse putarent, fecerunt id servi Milonis (dicam enim non derivandi criminis causa sed ut factum est) neque imperante, neque sciente,

ne-

(1) Milo, ironice.

(2) Penula, seu pallio obvolutus.

neque prasente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset.

Hæc, sicut exposui, ita gesta sunt, Judices; insidiator superatus; vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est.

Miloniana illa Narratione nihilo inferiorem existimo hanc alteram Narrationem, qua Tullius Verris furtum ita describit L. 4. in Verrem.

Candelabrum è gemmis clarissimis opere mirabili perfectum, Reges hi quos dico, Romam cum adtulissent, ut in Capitolio ponerent; quod nondum etiam perfectum templum offenderant, neque ponere potuerunt, nec vulgo ostendere, ac proferre voluerunt: ut & magnificentius videretur, cum suo tempore in cella Jovis Optimi Max. poneretur, & clarius, cum pulchritudo ejus recens ad oculos hominum, atque integra perveniret. Statuerunt id secum in Syriam reportare; ut cum audissent, simulacrum Jovis Optimi Maximi dedicatum, legatos mitterent, qui cum ceteris rebus illud quoque eximium, atque pulcherrimum donum in Capitolium adferrent. Pervenit res ad istius aures, nescio quomodo; nam Rex celatum voluerat, non quod quidquam metueret, aut suspicaretur, sed ut ne multi ante illud perciperent oculis, quam populus Romanus. Iste petit à Rege, & eum pluribus verbis rogat, ut id ad se mittat; cupere se dicit inspicere, neque aliis videndi potestatem esse facturum.

Antiochus, qui animo & puerili esset, & regio, nihil de istius improbitate suspicatus est: imperat suis, ut id in prætorium involutum quam occultissime deferrent. Quo posteaquam adtulerunt, involucrique

reiectis constituerunt, iste clamare cœpit, dignam rem esse regno Syriæ, dignam regio munere, dignam Capitolio. Etenim erat eo splendore, qui ex clarissimis, & plurimis gemmis esse debebat: ea varietate operum, ut ars certare videretur cum copia: ea magnitudine, ut intelligi posset, non ad hominum apparatus, sed ad amplissimi templi ornamentum esse factum. Quod cum satis jam perspexisse videretur, tollere incipiunt, ut referrent. Iste ait, se velle illud etiam atque etiam considerare: nequaquam se esse saliatum. Jubet illos discedere, & candelabrum relinquere. Sic illi tum inanes ad Antiochum revertuntur.

Rex primo nihil metuere, nihil suspicari. Dies unus, alter, plures: non referri. Tum mittit Rex ad istum, si sibi videatur, ut reddat. Jubet iste posterius ad se reverti. Mirum illi videri. Mittit iterum: non redditur. Ipse hominem appellat: rogat ut reddat. Os hominis, insignemque impudentiam cognoscite. Quod sciret, quodque ex ipso Rege audisset in Capitolio esse ponendum; quod Fori Optimo Maximo, quod populo Romano servari videret, id sibi ut donaret, rogare, & vehementer petere cœpit. Cum ille se, & religionem Foris Capitolini, & hominum existimatione, impediri diceret, quod multæ nationes testes essent illius operis, ac muneris, iste homini minari acerrime cœpit. Ubi videt eum nihilo magis minis, quam precibus permoveri, repente hominem de provincia jubet ante noctem decedere: ait se comperisse ex ejus regno piratas in Sycciliam esse venturos.

Rex maximo conventu Syracusis in foro, nequis forte me in crimine obscuro versari, atque ad fingere ali-

aliquid suspitione hominum arbitretur, in foro, inquam, Syracusis flens, ac Deos hominesque contestans, clamare cœpit, candelabrum factum è gemmis, quod in Capitolium missurus esset, quod in templo clarissimo populo Romano monumentum suæ societatis, amicitieque esse voluisset, id sibi C. Verrem abstulisse: de ceteris operibus ex auro, & gemmis, quæ sua penes illum essent, se non laborare: hoc sibi eripi, miserum esse, & indignum. Id etsi antea jam mente, & cogitatione sua, fratrisque sui consecratum esset, tamen tum se in illo conventu Civium Romanorum dare, donare, dicare, consecrare Jovi Optimo Maximo, testemque ipsum Jovem suæ voluntatis, ac religionis adhibere.

CAPUT TERTIUM.

§. I. DE CHRIA.

Quid est chria?

R. Est brevis commemoratio facti, vel dicti cujuspiam utilis & memoria digni: unde etiam *chria* suum nomen invenit à Græco vocabulo *Χρησ* (1) quod usum, utilitatem, commodum significat.

(1) Sunt qui scribunt Chreja, sed male.

Quotuplex est Chriarum genus?

R. Triplex. Aliæ versantur in verbis, aliæ in actione, aliæ in utroque consistunt. Seu, ut vulgus Rhetorum loqui solet, aliæ sunt *Verbales*, aliæ *Activæ*, aliæ *Mixtæ*.

Quid est Chria Verbalis?

R. Ea est, quæ explicat verba graviter ab aliquo, & sententiose prolata: qualis est v. gr. Virgilii versus: (1)

Discite justitiam moniti, & non temnere Divos.

Vel hoc effatum Senecæ: *Nulla est honesta avaritia, nisi temporis*; itemque hi Horatii versus: (2)

*Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas,
Regumque turres.*

Aut denique sapientissima illa Juvenalis sententia:

Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano.

Quid est Chria activæ?

R. Ea est, quæ memorabile aliquod factum exponit, & verbis exornat, ut: Sapiens Pythagoras interrogatus aliquando, quam lon-

(1) *Æneid.* 6.

(2) *L.* 1. *Od.* 4.

longa esset hominum vita, sese paullisper conspiciendum exhibuit; tum subito ex spectantium oculis evolavit; ut nimirum celeri illa fuga caducæ, & fugacis mortalium vitæ brevitatem designaret.

Sic etiam Cotys Thraciæ Rex, cum quidam pardalim, seu pantheram, ferocissimum animal, illi dono misisset; ipse vicissim leonem misit, ne verbum quidem addens: sed malam bestiam sic male pensando, re ipsa hominem prudenter admonuit, par pari, ut est in veteri proverbio, esse omnino referendum.

Memorable quoque in primis, & omnibus notum, quod referunt Livius, & Florus de duobus Tarquiniis patre, & filio. Cum enim Sextus Tarquinius Tarquinii Superbi regis ultimi Romanorum filius, acceptam à patre contumeliam, & injuriam simulans, ad (1) Gabios transfugisset, brevique ad summam apud illos, regiæque pene parem potestatem pervenisset, misit clanculum Romam unum è suis, sciscitatum à patre, quidnam demum se facere vellet. Rex ad hæc nihil voce respondit, sed veluti deliberabundus in hortum ædium transit, sequente filii nuntio. Ibi inambulans tacitus eminentia papaverum capita baculo decussit, & per hæc ambages filium admonuit, primores civitatis esse interficiendos. Quod cum à filio non ita multo post variis artibus factum esset

(1) Gabii *Volscorum urbs, LX. millia passuum ab urbe Roma distans.*

esset, brevi & consilio, & præsidio orbata civitas, fuit in Tarquinii potestatem nullo labore redacta.

Rem sic narrat Ovidius nativo quodam, ut solet, simplici que candore, Lib. 2. Fastorum.

Ultima Tarquinius Romanæ gentis habebat

Regna; vir injustus; fortis ad arma tamen.

Ceperat hic alias, alias everterat urbes,

Et Gabios turpi fecerat arte suos.

Namque trium minimus, proles manifesta superbi,

In medios hostes nocte silente venit.

Nudarant gladios: occidite, dixit, inermem;

Hoc cupiunt fratres, Tarquiniusque pater,

Qui mea crudeli laceravit verberare terga.

(Dicere ut hoc posset, verbera passus erat.)

Luna fuit; spectant juvenem, gladiosque recondunt,

Tergaque deducta veste notata vident.

Flent quoque, & ut secum tueatur bella, precantur:

Callidus ignaris annuit ille viris.

Jamque potens misso genitorem appellat amico,

Perdendi Gabios quod sibi monstret iter.

Hortus odoratis suberat cultissimus herbis;

Septus humum rivo lene sonantis aquæ.

Illic Tarquinius mandata latentia nati

Accipit; & virga lilia summa metit.

Nuntius ut rediit, decussa que lilia dixit;

Filius, agnosco jussa parentis, ait.

Nec mora, principibus cæsis ex urbe Gabina,

Traduntur ducibus mœnia nuda suis.

Quid est Chria mixta?

R. Est ea, quæ factum aliquod sermoni conjunctum exponit. Exempla si quæris, aliquot selecta hic damus.

Exempla Chriæ mixtæ. I.

Marmoream statuam cum aliquando vidisset in foro Diogenes Philosophus, ad illam supplex accessit, & manum illi quasi ad stipem diu multumque porrexit. Mirantibus valde amicis, & interrogantibus quid porro faceret, respondit: Ad repulsam me experior.

II. Exemplum.

Idem Diogenes cum aliquando confertissimam populi turbam sese è theatro effundentem vidisset, adversus illam solus ingredi totis viribus cœpit, & objurgantibus respondit: Hoc in omni vita facere studeo.

III. Exemplum.

Miles Spartanus (1) intempesta nocte tumultum præteriens, cum horribile quoddam spectrum vidisset, stricta lancea, in illud audacter irruit, ita verbis compellans: Quo me fugis anima bis moritura? Hoc singulari factō docemur, Faunorum terribilissima, & inania larvarum, ac lemurum ludibria à cordatis, fortibusque omnino rideri.

Quot

(1) Hisp. A deshora de la noche.

12
Quot sunt Chriæ partes, seu capita? R. Chriæ five Verbalis, five Activa, five Mixta, continetur partibus octo, inquit Aphthonius in Progymnasmatibus. Sunt autem partes illæ, *Encomium, Paraphrasis, Contrarium, Simile, Exemplum, Testimonium veterum, & Epilogus.*

Sive ut trita illa, usitataque formula potius utamur: Chriæ tractanda est

1. A Laudativo.
2. A Paraphrastico.
3. A Causa.
4. A Contrario.
5. A Simili.
6. Ab Exemplo.
7. A Testimonio Veterum.
8. A brevi Epilogo.

Quæ singula Capita sigilatim enucleare necesse est.

Quid sibi vult, à Laudativo?

R. Significat, in ipso Chriæ initio laudandum esse dicti, vel facti auctorem; ut scilicet ex auctoris laudatione major illius seu dictis, seu factis auctoritas, ac veluti pondus accedat.

Quid hoc sibi vult, à Paraphrastico?

R. Idem prorsus, ac si diceret, *Ab expositione dicti, vel facti de quo agitur.* Paraphrasis enim, ut vox Græca fati indicat, est liberior, ac copiosior rei explanatio.

Quid

Quid illud est, à caussa?

R. Indicat, diligenter investigandam esse, & adferendam caussam illius seu dicti, seu facti, quod pertractandum, & amplificandum suscipimus: v. gr. Chriæ Verbalis argumentum esto hæc sapiens sententia: *Ferenda sunt amicorum vitia*; erit in promptu hæc caussa iustissima, quod scilicet *vitiis sine nemo nascitur*; optimus ille est qui *minimis urgetur*, ut ait Horatius.

Quid est à Contrario?

R. Admonet, sententiam nostram ex contrariarum rerum conflictione esse confirmandam: v. g. postquam probaveris *dulce, ac decorum esse pro patria mori*, (1) dices è contrario rem esse turpissimam, ac (2) propudiosam, si miles pro patria pugnans, inhonesta mortis formidine, terga fugæ convertat. Item postquam ostenderis, otium, & desidiam omnium vitiorum fontem, ac fomittem esse, dices è contrario laborem, & vigilias esse firmissimum morum, integritatis, innocentiaque præsidium.

Quid à simili?

R. Monet, propositam sententiam apta quapiam similitudine exornandam, ac illustrandam esse. Ita si laborem, & diligentiam commendare velis, dices cum Tullio: *Ut ad cursum equus, ad arandum*

(1) Horat. L. 3. Od. 2.

(2) Hisp. *infame, vergonzosa.*

dum bos, ad indagandum canis; sic homo ad intelligendum, & agendum natus est.

Quid vocas, ab Exemplo?

R. Hujusce vocis sensus est, rem, quam pertractamus, illustri cujuspian exempli adpositione confirmandam esse. Sit tibi v. gr. amplificandum illud: *Dulce, & decorum est pro patria mori*, adferes exemplum Codri (1) Atheniensium Regis, de quo cecinit Horatius Ode 14. Lib. 3. *Codrus pro patria non timidus mori*: vel adferre poteris exemplum Decii Consulis Romani, qui se velato capite, certisque verbis pro patriæ salute ultro devovit.

Quid, à Testimonio Veterum?

R. Ostendit, nostram sententiam veterum Auctorum verbis, ac testimonio comprobendam esse. Sit hoc argumentum v. gr. *Inurias esse condonandas potius, quam ulciscendas*: usurpabis aureum illud Taciti verbum: *Multa contemptu curantur*; vel hanc ejusdem sententiam homine Christiano dignissimam: *Convicia spreta* (2) *exolescunt*.

Quid demum sibi vult, à brevi Epilogo?

R. Indicat, apta quadam, & rotunda verborum conclusione comprehendenda esse quæcumque fusius dicta sunt. Est enim Epilogus brevis, & ar-

(1) *Codrus ultimus Atheniensium Rex seipsum neci obtulit pro patriæ salute in bello contra Dorienfes.*

(2) Hisp. *Luego se olvidan, y no hacen impresion.*

artificioſa clauſula, qua colligimus in pauca, quæ fuſius commemorata fuere.

Sed quoniam, ut initio diximus, per præcepta longum eſt iter, per exempla vero expeditum, & facile, idcirco operæ pretium eſt aliquod Chriæ exemplum hoc loco ſubjicere.

§. II. Chria verbalis in hanc Virgiliti ſententiam. *Æneid. 10.*

— Breve, & irreparabile tempus
Omnibus eſt vitæ.

A Laudativo.

CUM optimo cuique Poëtæ propoſitum illud fuerit ſemper, ut miſceat utile dolci, hoc eſt, ut delectando doceat, & docendo delectet; neminem tamen adhuc legi Poëtam hac in re Poëtarum principi Virgilio comparandum. Ille enim non ſolum ceteros omnes ante ſe, & poſt ſe Græcos, Latinosque Poëtas facile vincit elegantia, ſuavitate, iudicio, ſplendore, numero, delectuque verborum; non ſolum hoc habet, ut illius verſibus perfectis ingenio, elaboratis induſtria nihil addi poſſit, nihil detrahi, nihil mutari, veriſimæque de illo dictum olim fuerit, Muſas, & Apollinem non aliter in ſuo choro loqui, Jovemque ipſum, ſi ſit Poëta, non alio modo locuturum; verum etiam, quod caput eſt, ſententiarum gravitate, & frugiferorum, quibus abun-

abundat, præceptorum sapientia, hoc adsecutus est, ut optimus vitæ, virtutisque magister jure merito possit à nobis appellari.

Inter cetera vero documenta, ad vitam instituendam, & ad mores informandos idonea, quibus adpersum est passim divinum illius Poëma, saluberrimum in primis est, atque laudabile, quod ait *Æneidos* libro decimo de brevitare temporis, fluxaque, & caduca mortalium vita:

— Breve, & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ.

A Paraphrastico.

Ita est profecto; tam exiguum, tamque arcum vivendi curriculum nobis à natura circumscriptum est, ut vix bene lucem ingressis sit de hujus mortalis mundi statione decedendum, & vita cum morte commutanda. Nihil nisi temporis punctum quoddam est caduca hæc, quam tantopere deperimus (1), vita, minimumque est, ac pene nullum intervallum illud, quod ortum inter, & occasum nostrum interjacet. Fugit retro levis hora, truditur dies die, præcipiti casu fugaces anni sese mutuo pellunt, & adolescentiæ senectus, senectuti mors obrepit improvisa semper & inopinata: quodque gravius est, cum semel effluxit brevissimum hoc vitæ tempus tam irreparabilis est illius lapsus, ut nulla deinde possit ratione revocari.

(1) Hispan. *Que tan locamente amamos.*

A Causſa.

Neque verò eſt cur adeo parvam temporis uſuram nobis ad vivendum conceſſam jure merito conqueramur. Præterquamquod enim vita, ſi ſcias uti, ſatis longa eſt, præterea hac certa, ſtabilique lege natos nos eſſe ſcimus, ut denique moriamur. Quis enim tam vecors eſſe poteſt, qui neſciat hanc eſſe triſtiſſimam peccati mercedem, pœnamque juſtiſſimam: hanc eſſe mortalium conditionem, ac ſortem: humana omnia caduca eſſe, & fluxa, atque mobilia: nihil, quod ortum ſit, ſempiternum eſſe poſſe: definitum eſſe cuilibet certum quoddam, breveque temporis ſpatium ad felicem in cœlo vitam promerendam? Cumque olim amplioribus terminis circumſcripta eſſet noſtra hæc mortalis vita, & in ſacula bene multa propagaretur, eam noſtris flagitiis, ſcleribusque breviorẽ effecimus; *Semotique prius tarda neceſſitas Leti corripuit gradum.*

A Contrario.

Contra verò, cum ſemel poſt miſeræ hujusce vitæ decurſum terreni corporis contagione ſolutus erit noſter animus, cum demum inter felices ſpiritus ævo ſempiterno perfruemur in cœlo, nulla jam amplius pertimeſcenda nobis neque viciffitudo rerum, neque converſio temporum, nec ætatum commutatio: nullus jam erit neque horarum lapſus, nec fluxus dierum, nec agnorum ſibiſmet mutuo ſucceden-
tium

tium cursus. Sed eodem semper hærentes & felicitatis, & temporis vestigio, stabili, certaque beatitate, æternis sæculorum ætatibus cum Deo ipso potiemur.

A Simili.

O nos igitur male cautos! O numquam satis deplorandam sortem nostram, si æterna hæc solidaque obliti, nihil nisi umbras, imagineſque conſectemur! Si enim ex veritate magis, quam ex opinione res velimus æſtimare, quid demum aliud eſt fragilis hæc, fugaxque vita, niſi levis quidam fumus, qui puncto temporis evaneſcit? niſi præceps torrens, qui cum vano firepitu celeriter effluit? niſi floſculus brevi marceſcens, qui mane oritur, vespere floret, & nocte cadit? niſi umbra quædam, & larva inanis, quæ noſtras effugit manus,

Par levibus ventis, volucrique ſimillima ſomno? (1)

Ab Exemplo.

Teſtes hoc loco poſſem appellare ab omni memoria Chriſtianos illos Heroes, viroſque ſapientiſſimos, qui mirificam fugacis vitæ brevitatem tot laboribus, tot vigiliis, tot indefeſſis curis redemptam compenſarunt. Teſtes appellare poſſem tot Virgines, tot viros principes, tot nobiles.

(1) *Æneid.* 2.

les adolescentes, qui fragilem hanc rerum humanarum mobilitatem, atque inconstantiam pertaxi, quæcumque apud cæcos mortales prima putantur, pro nihilo duxere; & voluptatum illecebras, ac perniciofa rerum caducarum blandimenta generosa quadam alacritate conculcarunt.

A Testimonio Veterum.

Hoc inculcare Corinthiis voluit Divus Paulus, cum dixit: *Tempus breve est.* Hoc ipsum nos remonet summus ille vir Jobus, dum adflatus divino Spiritu sic loquitur: *Brevēs dies hominis sunt.* Hæc eadem erat mens vel ipsi quoque Horatio, profano licet homini, cum amicum sapienter sic admonet:

(1) Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.

Et alio loco:

Quid brevi fortes jaculamur ævo Multa?

Hoc denique sentiebat Phædrus, cum in elegantibus suis Fabulis hanc verissimam protulit vocem:

Abiturus illuc, quo priores abierunt,
Quid mente cæca miserum torques spiritum?

A

(1) *Epist. 4. lib. 1.*

A brevi Epilogo.

Cum igitur adeo breve tempus sit, adeoque irreparabile, relinquitur id unum, ut cogitemus etiam atque etiam nihil esse loci fœcordiæ, neque segnitæ; nobis inter tantas angustias nequaquam licere esse otiosos: miseros esse, qui se, per summam incuriam, re una omnium pretiosissima defraudari patiuntur. Restat denique id unum, ut cum celeritate temporis, utendi celeritate certemus, & tamquam ex torrente quodam, qui rapide dilabitur, celeriter hauriamus.

§. III. Argumenta Chriarum verbalium.

Ex Horatio.

1. **O**Mnes eodem cogimur. 2. Vivitur parvo bene. 3. Levius fit patientia Quidquid corrigere est nefas. 4. Magnas inter opes inops. *De avaro.* 5. Ira furor brevis est. 6. Multa senem circumveniunt incommoda. 7. Fortes creantur fortibus. 8. Omnem crede diem tibi diluxisse supremum. 9. Quanto quisque sibi plura negaverit, A Diis plura feret.

Ex Virgilio.

10. Quid non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames?
11. Facilis descensus Averni.
12. Labor omnia vincit.

Ex

Ex Ovidio.

13. Principiis obsta : fero medicina paratur.

14. Otia si tollas , periire cupidinis arcus.

15. — Dicique beatus

Ante obitum nemo , supremæque funera debet.

16. — Paupertatemque ferendo

Effecere levem.

17. Livor , iners vitium , mores non exit in altos.

Ex Juvenali.

18. Fronti nulla fides. 19. Crescit amor nummi,

quantum ipsa pecunia crescit. 20. Nemo repente

Fit turpissimus. 21. Res est sacra miser. 22. No-

bilitas sola est atque unica virtus.

Ex Seneca.

23. Tota vita discendum est mori. 24. Etiam sine

magistro vitia discuntur. 25. Qui genus jactat

suum , aliena laudat. 26. Sequitur superbos ultor

à tergo Deus.

Ex Persio.

27. O curas hominum , ò quantum est in rebus

inane ! 28. Virtutem videant , intabescantque

reliæta. *De sceleratis.**Ex Martiali.*

29 Extra fortunam est quidquid donatur (1) egenis:

Quas dederis , solas semper habebis opes.

30. Non est , crede mihi , sapientis dicere , vivam:

Sera nimis vita est crastina ; vive hodie.

Ex Terentio.

31. Crescit in adversis virtus.

D

Hæc

(1) Legitur Amici.

Hæc igitur, aut alia id genus argumenta pertractare si velis, facies sedulo quod supra dictum est.

1. Laudabis breviter auctorem Sententiæ. 2. Planius, & copiosius explicabis sententiam, illamque variis verborum coloribus pictam bono, ut ajunt, lumine collocabis. 3. Adferes causam aliquam, quamobrem res ita se habeat. 4. Ex contrariorum confictione & quasi concursu illam confirmabis. 5. Illustrabis eam similitudine, quæ in rem aptissime quadret. 6. Probabis illam singulari quodam exemplo. 7. Veteris auctoris testimonio, & auctoritate illam confirmabis. 8. Denique ex omnibus hisce capitibus rem ita se habere concludes.

Quomodonam tractanda est Chria activa?

R. Eadem prorsus ratione, qua Chria verbalis. Eadem enim est utriusque ars, eademque plane regula. Itaque actum ageremus, si de Chria activa separatim, ac seorsum tractaremus.

Idem plane dicito de Chria mixta.

CAPUT QUARTUM.

DE AMPLIFICATIONE.

Quid est Amplificatio?

R. Inapte prorsus, ac ridicule facere mihi videntur, qui perperam interpretantes Ho-

cratis (1) verba, Amplificationem cum vulgo ita definiunt: Amplificatio, inquit, est oratio, quæ ex parvis magna facit; seu, quæ res exiguas verbis exaggerat, & in majus adtollit. Puerilis, inquam, & (2) præstigiatore, ac Sophista potius quam Oratore digna mihi semper vixit hæc vulgaris definitio, quæ res mendacio, fallacibusque pigmentis (3) supra meritum velit augeri. Ut enim facete agebat Spartanorum rex Agesilaus: Ego pessimum cum futozem arbitror semper, qui magnos calceos pedibus parvis inducat.

Nos igitur cum Tullio (4) sic Amplificationem commodius longe definimus: *Amplificatio est gravior quedam adfirmatio, quæ motu animorum conciliat in dicendo fidem.* Quia vero subobscura cuiuspiam forte videri posset hæc definitio, & quia vis, & facultas Oratoris potissimum in amplicando consistit; idcirco definitionem illam, & totam amplicandi artem planius, & apertius explicare operæ pretium existimamus.

Quid igitur sibi volunt hæc verba: Gravior quedam adfirmatio?

R. Gravissima illa adfirmatio, de qua hic agitur, nihil aliud est, quam vehementius quoddam, copiosiusque dicendi genus, quo rei vel dignita-

D 2 tem,

(1) Isocrates, pater eloquentiæ dictus à Tullio, vixit annos centum.

(2) Hisp. Embaucador.

(3) Con aderezos, y coloridos falsos.

(4) De Partit. Orat. 13.

tem, & amplitudinem, vel indignitatem, & atrocitatem, pondere verborum, & enumeratione circumstantiarum ita demonstramus, ut non animos auresque prætervolet, ut ferme fit, cum res leviter, ac strictim adtinguntur, sed ut feriatur animos, permoveat affectus, & audientium memoriæ penitus infideat.

Cedo illustre quoddam exemplum Amplificationis hujusmodi.

R. Habes luculentissimum in atrocissima illa Didonis adversus Æneam abeuntem querela. Poterat Dido simpliciter, & nude Æneam appellare *durum*, *inhumanum*, *ferreum*; sed querimoniam illam sic amplificat mirifice Virgilius Æneidos Lib. 4.

Talia dicentem jamdudum averſa tuetur,
Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
Luminibus tacitis, & sic accenſa profatur:
Nec tibi Diva (1) parens, generis nec Dardanus (2)
auctor,

Perſide: ſed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres.

Sic etiam Libro 2. poterat Æneas exiliter, & jejune dicere ſe amiſſam conjugem Creuſam clamoribus maximis per noctis tenebras appellaviſſe; verum rem ita verbis exaggerat:

Au-

(1) *Venus.*

(2) *Dardanus primus Rex Trojanorum, Jovis filius.*

Aufus quin etiam voces jactare per umbram,
Implevi clamore vias, mœstusque Creusam (1)
Nequidquam ingeminans, iterumq. iterumq. vocavi.

Quotuplex, est Amplificatio?

R. Duplex: alia est verborum, alia rerum: seu, quod idem est, alia fit rebus, ac sententiis, alia verbis tantum. De utroque genere seorsim agendum nobis est.

§. I. De Amplificatione rerum.

Quot modis fit Amplificatio rerum?

R. Octo præcipuis. 1. Fit per congeriem definitionum, seu per definitiones conglobatas. 2. Per congeriem adjunctorum. 3. Per congeriem, seu per enumerationem partium. 4. Per congeriem causarum, & effectuum. 5. Per congeriem consequentium. 6. Per congeriem similium, comparisonum, & exemplorum. 7. Per contrariorum, dissimilium, & inter se pugnantium conflictionem. 8. Denique per incrementum. Singula hæc capita figillatim persequamur.

§. II. De Amplificatione per congeriem Definitionum.

Quid est definitio?

R. Est brevis, & circumscripta rei explicatio; seu, ut ajunt Philosophi, est oratio, quæ rei naturam breviter explicat. *Quid*

(1) *Creusa Priami, & Hecubæ filia, Æneæ conjux, Ascanii mater.*

Quid est Amplificatio per congeriem definitionum, sive à definitionibus conglobatis?

R. Est ea, in qua variae ejusdem rei definitiones congeruntur, & quasi coacervantur: ut cum ait Cicero (1); *Historia est testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitæ, nuntia vetustatis.* Ex iisdem definitionibus conglobatis, Curiae ac Senatus Romani majestatem sic amplificat idem Orator in Oratione pro Milone: *Curia templum sanctitatis, ampliitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, ara sociorum, portus omnium gentium, sedes ab universo populo Rom. concessa uni Ordini.*

Poteris tu vicissim, ad illarum definitionum conglobatarum imitationem, dicere quid sit eloquentia, quid poësis, quid amicitia, quid vita hominis, quid Deus ipse.

§. III. De Amplificatione per congeriem adjunctorum.

Quid est Amplificatio per congeriem adjunctorum?

R. Est ea, quæ ducitur ab omnibus seu rerum, seu personarum adjunctis, ac circumstantiis simul coacervatis. Cicero 2. Agraria: *Ego qualem Kalendis Januariis acceperim Remp., Quirites, intelligo; plenam sollicitudinis, plenam timoris; in qua nihil erat mali, nihil adversi, quod non boni metuerent, improbi exspectarent: omnia turbulenta consilia contra hunc Reip. statim, & contra*

(1) 2. de Orat.

vestrum otium partim iniri, partim, nobis Consulibus designatis, inita esse dicebantur; sublata erat de foro fides, non ictu aliquo novæ calamitatis, sed suspitione, ac perturbatione judiciorum, infirmatione rerum judicatarum; novæ dominationes, extraordinaria non imperia, sed regna quæri putabantur.

Virgilius sub finem libri I. Georgicorum Julii Cæsaris interitum lugubriter admodum, & tragice lamentatur, coacervando funestissima prodigia, monstraque, quæ vel antecessere, vel mox subsequuta sunt:

Ille (1) etiam extincto miseratus (2) Cæsare Romam,
Cum caput obscura nitidum ferrugine textit,
Impiaque æternam timuerunt sæcula (3) noctem,

Vox quoque per lucos vulgo exaudita silentes
Ingens; & simulacra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis, pecudesque locutæ;
(Infandum) sistunt amnes; terræque dehiscunt,
Et moestum illacrimat templis ebur, araque sudant.

Totum hunc locum, ut eximium amplificationis exemplar, & ad excitandam commiserationem in primis idoneum, tu consulito, si me audis.

Amplificationis per congeriem adjunctorum op-
ti-

(1) Sol.

(2) Subaudi est.

(3) Dictatore Julio Cæsare à conjuratis occiso, solis globum diu subpallidum apparuisse narrant Plutarchus, & Plinius.

timum habes exemplum apud Tibullum L. 1. Eleg.
2. ubi ætatem auream sic describit:

Quam bene Saturno vivebant Rege, priusquam
Tellus in longas est patefacta vias!

Nondum cæruleas pinus contempserat undas,

Effusum ventis præbueratque sinum:

Nec vagus ignotis repetens compendia terris

Presserat externa navita merce ratem.

Illo non validus subiit juga tempore taurus:

Non domito frenos ore momordit equus;

Non domus ulla fores habuit, non fixus in agris,

Qui regeret certis finibus arva, lapis.

Ipsæ mella dabant quercus, ultroque ferebant.

Obvia securis ubera lactis oves.

Non acies, non ira fuit, non bella, nec enses

Immiti sævus duxerat arte faber.

Livius etiam L. 1. Albæ excidium ita per con-
geriem adjunctorum mirifice describit.

Inter hæc jam præmissi Albam erant equites, qui multitudinem traducerent Romam. Legiones deinde duclæ ad diruendam urbem. Quæ ubi intravere portas, non quidem fuit tumultus ille, nec pavor, qualis captarum esse urbium solet, cum, effractis portis, stratissæ ariete muris, aut arce vi capta, clamor hostilis, & cursus per urbem armatorum omnia ferro flammaque miscet; sed silentium triste, ac tacita mæstitia ita defixit omnium animos, ut præ metu oblitæ quid relinquerent, quid secum ferrent, deficiente consilio, rogitantesque alii alios, nunc in liminibus starent,

rent, nunc exrabundi domos suas, ultimum illas visuri, pervagarentur. Ut vero jam equitum clamor exire jubentium instabat, jam fragor testorum, que diruebantur ultimis urbis partibus, audiebatur; pulvisque ex distantibus locis ortus, velut nube inducta, omnia impleverat: raptim quibus quisque poterat clatis, cum Larem, ac Penates, testaque, in quibus natus quisque, educatusque esset, relinquentes exirent, jam continens agmen migrantium impleverat vias, & conspectus aliorum mutua miseratione integrabat lacrimas, vocesque etiam miserabiles exaudiebantur, mulierum præcipue, cum obfessa ab armatis templa angusta præterirent, ac velut captos relinquerent Deos. Egrefsis urbem Albanis, Romanus passim publica, privataque omnia testâ adæquat solo, unaque hora quadringentorum annorum opus, quibus Alba steterat, excidio, ac ruinis dedit; templis tamen Deum (ita enim edictum ab Rege fuerat) temperatum est.

§. IV. De Amplificatione per congeriem,
seu enumerationem partium.

Quid est Amplificatio ab enumeratione partium?
R. Est illa, quæ fit, dum totum aliquod in suas partes distribuitur; seu, dum rei alicujus partes vel omnes, vel præcipuæ certe quidem, figillatim enumerantur. Ita Cicero funestum Pisonis Consulatum describit: Omnes memoriam consulatus tui, facta, mores, faciem denique, ac nomen à Rep. detestantur. Legati, qui una fuere, alienati; Tribuni militum, inimici; Centurio-

nes, & si qui ex tanto exercitu reliqui milites existunt, non dimissi abs te, sed dissipati, te oderunt, tibi pestem exoptant, te execrantur. Achaja exhausta, Thessalia vexata, lacerata Athenæ, Apollonia exinanita, Ambracia direpta, Bullienses illusi, Epirus excisa, Locri exusti, Athamanum gens vendita, Macedonia condomata barbaris, Ætolia amissa, Dolopes, finitimique montani oppidis, atque agris exterminati, Circes Rom., qui in iis locis negotiantur, te unum, solum suum depeculatorem, vexatorem, prædonem, hostem venisse senserunt. Ovidius Lib. 11. Metamor. dilatat sententiam hanc:

Rex Midas omnia quæcumque tangit

in aurum convertit.

Lætus abit, gaudetque malo Berecynthius heros, (1)
Pollicitique fidem tangendo singula tentat.

Vixque sibi credens, non alta fronde virentem
Ilice detraxit virgam; virga aurea facta est.

Tollit humo saxum; saxum quoque palluit auro.

Contigit, & glebam; contactu gleba potenti

(2) Massa fit. Arentes Cereris decerpfit aristas;

Aurea messis erat. Demptum tenet arbore pomum;

(3) Hesperidas donasse putes. Si postibus altis

Admovit digitos, postes radiare videntur.

Ille etiam liquidis palmas ubi laverat undis,

Un-

(1) Midas Phrygiæ Rex, ubi mons Berecynthus.

(2) Auri moles.

(3) In earum hortis erant aurea poma.

Unda fluens palmis (1) Danaen eludere possit.

Sic etiam Cicero Phil. 2. ea, quæ Antonius in Rempublicam gesserat, ita per partium enumerationem describit:

O miserum te, si intelligis; miseriorem, si non intelligis, hoc litteris mandari, hoc memorie prodi, hujus rei ne posteritatem quidem omnium seculorum unquam immemorem fore; consules ex Italia expulsos; cumque his Cn. Pompejum, qui imperii populi Romani decus, ac lumen fuit; omnes consulares, qui per valetudinem exequi cladem illam, fugamque potuissent; prætores, prætorios, tribunos pl., magnam partem Senatus, omnem sobolem juventutis, unaque verbo, rempublicam expulsam, atque exterminatam suis sedibus.

Paullo inferius ejusdem effusiones maximas pari ratione exponit;

Incredibile, ac simile portenti est, quoniam modo illa tam multa, quam paucis, non dico mensibus, sed diebus, effuderit. Maximus vini numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, pretiosa vestis multa, & lauta supellex, & magnifica multis locis, non illa quidem luxuriosi hominis, sed tamen abundantis. Horum paucis diebus nihil fuit. Quæ Charybdidis tam vorax? Charybdin dico? quæ si fuit animal, unum fuit. Oceanus, medius fidius, vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam

(1) Jupiter in auream pluviam mutatus illam delusit, converso in pretium Deo. Horat. L. 3. Od. 11.

cito absorbere potuisse. Nihil erat clausum, nihil ob-
signatum, nihil scriptum; apothecæ totæ nequissimis
hominibus condonabuntur, alia mimi rapiebant, alia
mimæ; domus erat aleatoribus referta, plena ebrio-
rum, totos dies potabatur, atque id locis pluribus:
suggeriebantur etiam sæpe (non enim semper iste fe-
lix) damna aleatoria; conchyliatis Cn. Pompeji peris-
tromatis servorum in cellis lectos stratos videres.
Quamobrem desinite mirari, hæc tam celeriter esse
consumpta. Non modo unius patrimonium, quamvis
amplum, ut illud fuit, sed urbes, & regna cele-
riter tanta nequitia devorare potuisset.

Adde his Virgilianam illam Deiphobi descrip-
tionem Lib. 6. Æn.

Atque hic Priamiden laceratum corpore toto
Deiphobum vidit: lacerum crudeliter ora.
Ora, manusque ambas, populataque tempora raptis
Auribus, & trucas inhonesto vulnere nares.

§. V. De Amplificatione per congeriem
causarum, & effectuum.

Quid est Amplificatio per congeriem causarum,
& effectuum?

R. Est ea, in qua multæ simul unius rei
causæ, & effectus multi conglobantur; ut si di-
ceres cum Sallustio in Conjur. Catil. Quod si Re-
gum, atque Imperatorum animi virtus in pace ita,
ut in bello, valeret, æquabilius, atque constantius se-
se res humanæ haberent, neque aliud alio ferri, ne-
que

que mutari, ac misceri omnia cerneret. Nam imperium facile iis artibus retinetur, quibus olim partum est: verum ubi pro labore desidia, pro continentia, & aequitate libido, atque superbia invasere, fortuna simul cum moribus immutatur. Ex hoc eodem loco Mezentii crudelitatem amplificat Virg. Æn. 8. 16

Quid memorē infandas cædes, quid facta Tyranni (1)
 Effera? Dii capiti ipsius, generique reservent.
 Mortua quin etiam iungebat corpora vivis,
 Componens manibusque manus, atque oribus ora,
 (Tormenti genus) & sanie, taboque fluentes,
 Complexu in misero, longa sic morte necabat.

§. VI. De Amplificatione per congeriem consequentium.

Quid est Amplificatio per congeriem consequentium?

R. Est ea, in qua plura ponuntur acervatim ex eadem re consequentia. Ex hoc loco Virg. noctem egregie describit Æneidos 4., amplificando res varias, quæ noctem ferme consequuntur:

Nox erat, & placidum carpebant fessia soporem
 Corpora per terras, silvæque, & fæva quierant
 Æquora: cum medio volvuntur sidera lapsu,

Cum

(1) Mezentius immanissimus Tyrrhenorum, seu He-
 truscorum Tyrannus, qui pro Turno contra Æneam
 pugnavit.

Cum tacet omnis ager , pecudes , pictæque volucres,
 Quæque lacus late liquidos , quæque aspera dumis
 Rura tenent ; somno , (1) positæ sub nocte silenti,
 Lenibant curas ; & corda oblita laborum.

§. VII. De Amplificatione per comparationes,
 similitudines , & exempla.

Quid est Amplificatio per comparationes , simili-
 tudines , & exempla ?

R. Est ea , quæ sit per unam , vel per
 multas comparationes , ac similitudines , & per
 unum exemplum , vel per plura.

Hujus exemplum habes apud Cic. in Oratione
 de Prov. Conf.

Negar me vir optimus inimiciorem Gabinio de-
 bere esse , quàm Casari ; omnem enim illam tempest-
 tatem , cui cesserim , Casare impulsore , atque adju-
 tore esse excitatam. Cui si primum sic respondeam , me
 communis utilitatis habere rationem , non doloris mei,
 possim ne probare , cum id me facere dicam , quod
 exemplo clarissimorum , & fortissimorum civium fa-
 cere possim ? Annon Tib. Gracchus (Patrem dico , cujus
 utinam filii non degenerassent à gravitate paterna)
 tantam laudem est adeptus , quod tribunus plebis so-
 lus ex toto illo Collegio L. Scipioni in auxilio fuit , ini-
 micissimus & ipse , & fratris ejus Africani , jura-
 vitque in concione , se in gratiam non rediisse , sed
 alienum sibi videri dignitate imperii , quò duces essent
 hos-

(1) Positæ , id est jacentes.

hostium Scipione triumphante ducti, eodem ipsum duci, qui triumphasset? Quis plenior inimicorum fuit C. Mario? L. Crassus, M. Scaurus; alii ne inimici? omnes Metelli: at hi non modo illum inimicum ex Gallia sententis suis non detrahebant, sed &, propter rationem Gallici belli, provinciam extra ordinem decernebant. Quia si ipsas inimicitias depono. Reip. causa, quis me tandem jure reprehendat? præsertim cum ego omnium meorum consiliorum, atque factorum, exempla semper ex summorum hominum factis mihi censuerim petenda. An non M. ille Lepidus, qui bis Consul, & Pontifex maximus fuit, non solum memoria, & testimonio, sed etiam annalium litteris, ac summi poëta voce laudatus est, quod cum M. Fulvio Collega, quo die censor est factus, hominem inimicissimo, in campo statim rediit in gratiam, ut commune officium censure communis animo, ac voluntate defenderent? Atque ut vetera, que sunt innumerable, mittam; tuus pater, Philippe, nonne uno tempore cum suis inimicissimis in gratiam rediit? quibus eum omnibus eadem resp. reconciliavit, quæ alienarat.

Brevius exemplum invenies in Orat. in Pisonem.

Ego non te recordem; non furiosum, non mente captum, non tragico illo Oreste, aut Athamante dementionem putem?

Fit Amplificatio per unam tantum similitudinem in hoc Virgilii loco, ubi fortissimam Amazonem Camillam de imbelli hoste nullo labore triumphantem sic exprimit Æneid. 11.

Quàm facile accipiter saxo facer ales ab alto

Conf-

Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
Comprensamque tenet, pedibusque eviscerat uncis;
Tum cruor, & vulsæ labuntur ab æthere plumæ.

Itemque in Lib. septimo, ubi Regina Amata (1)
furorem, ac circumcursationes depingit lepi-
dissima turbinis verbere a pueris agitati similitu-
dine:

Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent: ille actus habena
Curvatis fertur spatiis: stupet infcia turba,
(2) Impubesque manus mirata volubile buxum.
Dant animos plagæ. Non cursu segnior illo,
Per medias urbes (3) agitur, populusque feroces.

Addito denique pulcherrimam istam juvenis (4)
Pallantis à Turno occisi cum flosculo decerpto
comparationem, quam Scaliger quovis nectare
dulciorem non veretur appellare.

Hic juvenem agresti sublimem in stramine ponunt.
Qualem virgineo demessum pollice florem,
Seu mollis violæ, seu languentis hyacinthi,
Cui neque fulgor adhuc, necdum sua forma recessit.

§.

(1) Erat Latini Regis conjux.

(2) Impuberum, id est puerorum turba.

(3) Regina Amata.

(4) Erat Evandri Regis filius. *Æneid.* 11.

§. VIII. De Amplificatione per conflictionem contrariorum.

Quid est Amplificatio per conflictionem contrariorum, & inter se pugnantium?

R. Est ea, qua plura contraria per antitheses opponuntur, ut illa Ciceronis in Catilinam: *Hoc vero quis ferre possit, inertes homines fortissimis insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus?* In idem est illud ejusdem Ciceronis in Pisonem, & Gabinium Consules: *Qui latrones igitur, siquidem vos Consules? qui prædones? qui hostes? qui proditores? qui Tyranni nominabuntur? Magnum nomen est, magna species, magna majestas Consulis. Non capiunt angustie pectoris tui; non recipit levitas ista, non egestas, non infirmitas ingenii sustinet, non insolentia rerum secundarum tantam personam, tam gravem, tam severam.*

§. IX. De Amplificatione per incrementum.

Quid est Amplificatio per incrementum?

R. Est ea, qua oratio veluti per gradus videtur augeri, & adscendere, donec ad summum pervenerit. Ita Tullius Verris crudelitatem eo per incrementum deducit, ut verba explanando crimini non ultra suppeditent: *Facinus est, inquit, vincere civem Romanum, prope parricidium necare: quid dicam, in crucem tollere? Nihil addi jam videtur ad hanc amentiam, improbitatem, crudelitatemque posse,*

Sic etiam Horatius Lib. 3. Od. 6. de corruptis Romanorum moribus loquens, ait:

Damnosa quid non imminuit dies?

Ætas parentum peior avis tulit

Nos nequiores, mox daturos

Progeniem vitiosorem.

De Amplificatione verborum.

De hoc toto Capite tametsi sumus propediem accuratissime dicturi, postulat tamen instituti nostri ratio, ut cursim illud in antecessum delibemus.

Quomodo fit amplificatio verborum?

R. Fit sex præcipue modis. 1. Per verba translata, seu metaphorica. 2. Per verba superlata. 3. Per verba synonyma. 4. Per verba graviora, & illustriora. 5. Per periphrasim, seu circumlocutionem. 6. Per repetitionem.

§. X.

FIT igitur primum Amplificatio verborum per verba metaphorica, quæ nempe mirum in modum valent ad excitandos animos, & ad orationem grandiore efficiendam.

Quid est metaphora, seu translatio?

R. Est quoddam loquendi genus, quo vox aliqua à propria sua significatione transfertur ad alienam; v. g. si dicas: *Prata ridere, parietes gessi-*

tire gaudio, aliquem esse ira incensum, inflammatum cupiditate, errore lapsum : voces illæ omnes sunt metaphoricæ, quia tribuunt pratis, & parietibus risum & gaudium, quæ propria sunt hominis folius. Idem plane dicito de ceteris locutionibus, quæ tribuunt homini flammam, & incendium igni proprium &c. Fiet igitur Amplificatio per Metaphoram, si cum Virgilio dicas de Ænea irato:

(1) — Irarumque omnes effundit habenas.

Vel si dicas de Didone :

(2) — Magnoque irarum fluctuat æstu.

Quia habenas, & æstum, quæ proprie conveniunt equis, ac fluctibus, tribuit Æneæ, & Didoni. Idem si de homine impavido, & imperterritito dicas cum Horatio in Odis : (3)

Illi robur, & æs triplex

Circa pectus erat, qui fragilem truci

Commisit pelago ratem

Primus.

§. XI.

FIt Amplificatio per verba superlata, hoc est, quæ veritatem superant, & plus dicunt, quam reapse esse possit. Ut cum ait Tullius de

E 2

Ju-

(1) *Lib. 12.*

(2) *Lib. 4.*

(3) *Lib. 1. Od. 3.*

Julio Cafare in Oratione pro Marcello : *Domuisti gentes immanitate barbaras , multitudine innumerabiles , locis infinitas , omni copiarum genere abundantes . Itemque cum dicit de Pompejo in Oratione pro lege Manilia : Qui sæpius cum hoste conflixit , quam quisquam cum inimico concertavit : plura bella gessit , quam alii legerunt : plures Provincias confecit , quam alii concupiverunt : cujus adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis , sed suis imperiis ; non (1) offensionibus belli , sed victoriis ; non stipendiis , sed triumphis est erudita .*

Hanc amplificandi artem adhibuit Virgilius *Æneidos* Libro 12. cum de Turni equis dixit per hyperbolem :

Qui candore nives anteirent , cursibus auras .

Item cum de equo Trojano dixit Libro 2.

*Instar montis equum divina Palladis arte
Ædificant .*

Sed nusquam magis indulgisse videtur huic schemati (2) , quam cum Amazonem (3) Camillam laudans Libro septimo dixit per verissimam hyperbolem :

Illa

(1) Hisp. *Con Batallas perdidas .*

(2) Hisp. *Figura .*

(3) *Camilla Volscorum Regina bellicosissima , que Turno adversus Æneam tulit auxilium .*

*Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas :
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumentis
Ferret iter, celeres nec tingeret aquore plantas.*

§. XII.

Quomodo fit Amplificatio per verba synonyma?

R. Fit per congeriem verborum, & sententiarum idem pæne significantium: ut cum ait Cicero pro Ligario: *Quid enim, Tubero, tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus mucro ille petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas?* Vide quam multa sint hic verba idem pæne significantia: *gladius, mucro, arma, sensus, mens, animus, cupiebas, optabas.* Quæ sane Synonymorum coacervatio acrem in primis, & illustrem reddit orationem, ut liquet ex hoc alio ejusdem Ciceronis exemplo in Catilinam: *Non feram, non patiar, non sinam;* & ex duobus hisce Virgilii versibus *Æneidos Lib. 1.*, ubi Ilioneus *Æneæ* sortis adhuc ignarus, sic de illo ad Didonem:

*Quem si fata virum servant, si vescitur aura
Ætheria, nec adhuc crudelibus occubat umbris.*

§. XIII.

Quomodo fit Amplificatio per verba graviora, & illustriora?

R.

R. Fit, cum adhibentur verba splendida, quæ rem significantius exprimant, & in quibus plenum quiddam, numerosum, & sonans esse videatur: cuiusmodi sunt ista: *Polluerat stupro sanctissimas religiones; Senatus gravissima decreta perfregerat. Itemque illa in Verrem: Non enim furem, sed ereptorem; non adulterum, sed expugnatorem pudicitiae; non sacrilegum, sed hostem sacrorum, religionumque; non sicarium, sed crudelissimum carnificem civium, sociorumque in vestrum iudicium adducimus. Et Philip. 4. Non est, non est vobis, Quirites, cum eo hoste certamen, quocum aliqua pacis conditio esse possit; neque enim ille servitutem vestram, ut antea, sed jam iratus sanguinem concupiscit: nullus ei ludus videtur esse iucundior, quam cruor, quam cædes, quam ante oculos trucidatio civium. Non est vobis res, Quirites, cum scelerato homine, atque nefario, sed cum immani, utraque bellua; quæ, quoniam in foveam incidit, obruatur.*

Ejusdem etiam generis sunt magnifica illa Horatii verba, quibus Junonem de Romano imperio loquentem inducit Lib. 3. Od. 3.

Ilion, Ilion

Fatalis, incestusque iudex,

Et mulier peregrina vertit

In pulverem, ex quo destituit Deos

Mercede pacta Laomedon, mihi,

Castæque damnatum Minervæ

Cum populo, & duce fraudulento.

Jam nec Lacenæ splendet adulteræ

Famosus hospes, nec Priami domus

Perjura , pugnaces Achivos
Hectoreis opibus refringit :
Nostrisque ductum seditionibus
Bellum refedit protinus ; & graves
Iras , & invisum nepotem ,
Troica quem peperit sacerdos ,
Marti redonabo. Illum ego lucidas
Inire sedes , ducere nectaris
Succos , & adscribi quietis
Ordinibus patiar Deorum ;
Dum longus inter sæviat Ilion ,
Romamque pontus : qualibet exules
In parte regnanto beati.
Dum Priami , Paridisque busto
Insultet armentum , & catulos feræ
Celent inultæ ; stet Capitolium
Ingens , triumphatisque possit
Roma ferox dare jura Medis.
Horrenda late nomen in ultimas
Extendat oras , qua medius liquor
Secernit Europen ab Afro ,
Qua tumidus rigat arva Nilus :
Aurum irreperitum , & sic melius situm ,
Cum terra celat , spernere fortior ,
Quam cogere humanos in usus
Omne sacrum rapiente dextra.
Quicumque mundo terminus obstitit ,
Hunc tangat armis , visere gestiens ,
Qua parte debacchentur ignes ,
Qua nebulae , pluviique rores.
Sed bellicosæ fata Quiritibus

Hac lege dico , ne nimium pii,

Rebusque fidentes, avitæ

Tecta velint reparare Trojæ.

Trojæ renascens alite lugubri

Fortuna tristi clade iterabitur,

Ducente victrices catervas

Conjuge me Jovis , & sorore.

Ter si resurgat murus athenus

Auctore Phœbo , ter pereat meis

Excisus Argivis , ter uxor

Capta virum , puerosque ploret.

Adde Virgilii magnifica quoque illa de Dido-
ne moritura Lib. 4. *Æneid.*

At trepida , & coëptis immanibus effera Dido,

Sanguineam volvens aciem , maculisque tremantes

Interfusa genas , & pallida morte futura ,

Interiora domus irrumpit limina , & altos

Conscendit furibunda rogos , ensesque recludit

Dardanium , non hos quæsitum munus in usus.

§. XIV.

18 **Q**uomodo fit Amplificatio per periphrasim , seu
circumlocutionem ?

R. Fit , cum longiori verborum ambitu ,
circuituque dicimus , quod brevius , ac simplicius
dici poterat. Ita Cicero pro Milone cum gravius
videretur dicere , Clodium à Milone fuisse occisum,
maluit illud hac verborum circuitione mollire :

In quos incensos ira, vitamque domini desperantes cum incidisset, hæsit in iis pœnis, quas ab eo servi fideles pro domini vita expetierunt.

Circumlocutione Virgilius utitur *Æneid.* 12. cum pro hac una voce *Moritur*, sic ait:

Olli dura quies oculos, & ferreus urget,
Somnus: in æternam clauduntur lumina noctem.

Et in *Ecloga* prima, ubi pro hac una voce *Jam advesperascit*, longiori hac, tritaque utitur periphrasi.

Et jam summa procul villarum culmina fumant,
Majoresque cadunt altis de montibus umbræ.

Nota, Periphrasim apud Poëtas esse frequentiorē, quam apud Oratores. Quod si non idonea sit, vel si nimis redundet, jam non appellabitur *Periphrasis*, sed *Perissologia*. (1)

§. XV. De Amplificatione per repetitionem.

Quomodo fit Amplificatio per repetitionem?

R. Fit, cum verbum idem, sive ornatus causa, sive ad motus excitandos iteratur, duplicaturque vel in principio, vel in fine, vel in medio dictionis. Ut cum ait Tullius: *Vidi enim, vidi, penitusque perspexi*. Sed utitur in primis hoc

Am-

(1) Id est *Sermonis redundantia*.

Amplificationis genere in exordio Orationis pro Roscio Amerino, cum ait: *Accusant ii, qui in fortunâ ejus invaserunt: causam dicit is, cui præter calamitatem nihil reliquerunt. Accusant ii, quibus occidi patrem Sexti Roscii bono fuit: causam dicit is, cui non modo luctum mors patris adtulit, verum etiam egestatem. Accusant ii, qui hunc ipsum jugulare summe cupierunt: causam dicit is, qui etiam ad hoc ipsum judicium cum præsidio venit, ne ibidem ante oculos vestros trucidetur. Denique accusant ii, quos populus poscit: causam dicit is, qui unus relictus ex illorum nefaria cæde restat.*

Hanc etiam adhibet in exordio Lib. 4. in Verrem.

Nego in Sicilia tota tam locupleti, tam vetere Provincia, tot oppidis, tot familiis, tam copiosis, ullum argenteum vas, ullum Corinthium, aut Deliacum fuisse, ullam gemmam, aut margaritam, quidquam ex auro, aut ebore factum, signum ullum æneum, marmoreum, eburneum: nego ullam picturam neque in tabula, neque textili fuisse, quin conquiescit, inspexerit; quod placitum sit, abstulerit. Magnum videor dicere: attendite etiam quemadmodum dicam; non enim verbi, neque criminis augendi causa complector omnia. Cum dico nihil istum ejusmodi rerum in tota provincia reliquisse, Latine me scitote, non accusatorie loqui: etiam planius: nihil in ædibus cujusquam, ne in oppidis quidem, nihil in locis communibus, ne in fanis quidem, nihil apud Siculum, nihil apud Civem Romanum, denique nihil istum, quod ad oculos animumque acciderit, neque privati, neque publici, neque

que profani, neque sacri, tota in Sicilia reliquiffe.

Quantopere vero valeat Repetitio ad addendam vim pondusque orationi, & ad adfectus ciendos, discere poteris ex sequentibus exemplis. Priora tria sunt ex heroicis Ovidii Epistolis, in quibus, si quid judico, præ ceteris omnibus illius operibus, elegantiae, ingenii, & eloquentiae lumen quoddam elucet. In primo sororem Annam sic compellat infelix Dido:

Anna foror, foror Anna, mea male conscia culpa.

In altero Demophoontem (1) ita compellat Phyllis.

Credidimus blandis, quorum tibi copia, verbis;

Credidimus generi, nominibusque tuis.

Credidimus lacrimis: an & hæ simulare docentur?

Hæ quoque habent artes, quaque jubentur, eunt?

In tertio conjux Herculis Dejanira, cum illi per imprudentiam mortem intulisset, in has justis doloris voces erumpit identidem:

Impia quid dubitas Deianira mori.

Hei mihi quid feci? quo me furor egit amantem?

Impia quid dubitas Deianira mori?

Illi-

(1) Demophoon Thesei ex Phædra filius, à Phyllide Lycurgi Regis filia hospitio, & lecto susceptus, data prius futuri conjugii fide.

Illita (1) Nefleo mihi tibi texta veneno.

Impia quid dubitas Deianira mori?

Quibusnam potissimum figuris varianda erit, & distinguenda Amplificatio?

R. Præcipua, quæ Amplificationem ornant Schemata, sunt Hypotyposis, & Exclamatio, de quibus supra dictum à nobis est. Quibus addito tria alia, nempe Prosopopœjam, Apostrophem, Interrogationem, ceterasque id genus vehementiores figuras, de quibus agendum nobis erit in Libro de Elocutione.

§. XVI. Quid sit in Amplificatione vitandum.

DUO sunt in primis vitia, ac veluti scopuli quidam duo, in quos incurrere solent Tirones, dum orationem amplificanti. Primus scopulus est illorum, qui minutissima quæque singulatim, exiliter, & perexigue confectantur; quod certe est in Oratore vitium vel maximum. Ut enim recte monet Cicero, in Amplificationibus nihil est nimis tenuiter enucleandum, quia hic locus grandia potius, quam exilia, minutaque requirit.

Alter scopulus est illorum, qui ad explendum orationis numerum, nihil nisi vacuas voces, & inanem verborum sonitum in illam in-

(1) Centauri Nefsi veste, qua indutus Hercules in furorem versus est.

infarciunt. Hoc vulgare vitium fugies, si nihil prorsus dicas, quod vim, & pondus non addat orationi, & sensum non augeat: *Quid est enim tam furiosum, (inquit Tullius Lib. 1. de Oratore) quam verborum vel optimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia?* Et, ut sapientissime præcipit Horatius in Arte Poëtica, si sint tibi provisæ, paratæque, & ad manum, ut ita dicam, sententiæ, voces ipsæ ultro sese offerent, & ad exprimenda animi sensa nullo labore succurrent:

Verbaque provisam rem non invita sequentur.

Quamquam, ut dicam id, quod res est, si Tironi peccandum sit in alterutram partem, malim certe ut, instar Ovidii, peccet potius ubertate quadam, copiaque verborum, quam eorundem jejunitate, atque inopia: quia, ut optime notat Tullius, nimia hæc, & redundans verborum ubertas, & quasi luxuries stilo, atque exercitatione brevi depascetur.

APPARATUS

SEU PROOEMIUM

RHETORICÆ.

19 **R**hetoricæ Prooemium, five Apparatum appellamus ea omnia, quæ pertinent universim ad Artem Rhetoricam. Quinque autem sunt, quæ de Rhetorica generatim, & universe, prolusionis more, quæri possunt.

1. Quæ sit natura, & finis Rhetoricæ.
2. Quæ sit illius materia.
3. Quæ sint illius partes.
4. Quæ sit dignitas, vis, & utilitas Rhetoricæ.
5. Quibus rebus, ac subsidiis possit facile comparari.

§. I. De natura, & fine Rhetoricæ.

Quid est Rhetorica?

R. Est ars, seu disciplina bene dicendi: hoc est ornate, graviter, & copiose loquendi. Ita Quintilianus Lib. 2.

Unde nomen suum traxit Rhetorica?

R. A voce Græca *ῥέω*, dico, loquor, unde *ῥήτωρ* Rhetor, Orator, & *ῥητορικὴ* ars Oratoria.

Quare vocatur ars?

R. Quia certis quibusdam, & nunquam fallentibus præceptis continetur.

Quare dicitur ars bene dicendi?

R. Quia docet quomodo optimis sententiis, verbisque lectissimis dici possit.

Undenam orta est ars illa bene dicendi?

R. Notatio naturæ, & animadversio peperit artem. Cum enim aliqui nativa quadam facultate, sine ullo artis subsidio, bene dixissent, alii contra insulse omnino, & male; exitit aliquis, qui discrimen illud observaret attentius, qui causas illius indagaret sedulo: atque ita rem sensim ad artem, ac præcepta revocaret, & quasi viam traderet, quæ ad eloquentiam tuto ferret. Unde liquet, non esse eloquentiam natam ex artificio; sed potius artificium ex eloquentia natum, atque profectum.

Quid differunt inter se Rhetor, & Orator?

R. Hoc differunt, quod Rhetor sit, qui bene dicendi præcepta tradit; Orator vero sit is, qui accommodate ad persuadendum dicere potest: tamen si erretur persæpe in nomine, & aliud pro alio indiscriminatim accipiat.

Quisnam est finis ultimus artis Oratoriæ?

R. Est persuadere dictione: hoc est, diserta oratione quempiam impellere ad aliquid vel credendum, vel agendum, vel omittendum.

Quodnam est officium Oratoris?

R. Est dicere adposite ad persuadendum; quod fiet docendo, & delectando, & movendo. Docemus

mus argumentis, & argumentatione; delectamus ornato, illustri, & apto dicendi genere; flectimus amplificatione, & adfectibus. Docere necessitatis est; delectare suavitatis; movere vero, seu flectere victoriæ; atque hic demum est verissimus eloquentiæ triumphus.

Unde erit ille summus, & perfectus Orator, qui cum adposite dixerit ad persuadendum, hoc est, ad docendum, delectandum, & movendum; re ipsa tamen, sive auditoris vitio, sive quacumque demum alia de causâ, non persuaserit.

§. II. De Materia Rhetoricæ.

Quamnam est materia cujusque artis in genere?
 R. Ea est, circa quam versatur ars; ut Medicinæ materia sunt morbi, quia in iis curandis Medicina versatur.

Quenam est speciatim materia Rhetoricæ?

R. Nihil omnino est in rerum natura, de quo ornate, eleganter, & copiose disputare non possit Orator. Ut enim observat Cic. 2. de Orat. *Bene dicendi ars non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur.* Unde ajo cum Aristotele, Rhetoricæ materiam esse (1) quamlibet quæstionem ad dicendum propositam.

Quotuplex est quæstio, quæ Oratori ad dicendum proponi potest?

R. Duplex. Alia est infinita, seu universalis; alia

fi-

(1) Τὸ ἕκαστον.

finita , seu singularis. Quæstio infinita , quæ vocatur etiam *Thesis* , ea est , quæ nullis adligatur temporis , loci , & personæ circumstantiis : ut si quæretur generatim , atque universè , *Sitne bellum gerendum , vel pax facienda.*

Quæstio finita , quæ etiam vocatur *Hypothesis* , & *caussa* , sive *controversia* , ea est , quæ universalem quæstionem restringit , ac revocat ad certas quasdam personæ , temporis , loci , rei que circumstantias : ut si quæretur , *Sit ne hoc anno nobis pax facienda* , iis , quæ ab hostibus feruntur , legibus , ac conditionibus.

Quæstio autem sive finita sit , sive infinita , dividitur quadrifariam : primo in quæstionem cognitionis , & actionis. Quæstio cognitionis ea est , quæ instituitur solius scientiæ gratia : ut , *Quæ sit caussa defectus solis : Sitne terra major quam luna.* Quæstio actionis ea est , cujus finis est aliquid efficere : ut , *An liceat vim vi repellere : An sit inimicis ignoscendum.*

Præterea quæstio vel est principalis , vel incidens. Principalis ea dicitur , quæ præcipue venit in controversiam : Incidens vocatur , quæ tractatur propter aliud.

Quot sunt universim genera quæstionum , sive causarum , in quibus versari potest Orator ?

R. Tria. Genus judiciale ; genus deliberativum ; & genus exornativum , seu demonstrativum , quod à Græcis vocatur *Epideicticum*.

Quid spectatur in genere judiciali ?

R. Accusatio , & defensio.

Quid spectatur in genere deliberativo?

R. Suasio, & dissuasio.

Quid in exornativo?

R. Laus, & vituperium. Unde generis judicialis finis est æquitas; Deliberativi utilitas; Demonstrativi honestas. Judiciale genus versatur circa tempus præteritum; Deliberativum circa tempus futurum; Demonstrativum vero circa præteritum simul & præsens.

§. III. De Partibus Rhetoricæ.

Quæ, & quot sunt primariæ partes Rhetoricæ?

R. Quatuor: Inventio, Dispositio, Elocutio, & Pronuntiatio; quemadmodum sunt præcipuæ quatuor Oratoris partes. 1. Argumenta invenire. 2. Inventa disponere. 3. Disposita verbis exornare. 4. Exornata pronuntiare. Sunt qui pro quinta parte memoriam statuant; sed nos cum Aristotele illam ad pronuntiationem revocamus.

Quid est Inventio?

R. Est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ valeant tum ad faciendam fidem, tum ad motus excitandos.

Quid est dispositio?

R. Est rerum inventarum in ordinem distributio.

Quid est Elocutio?

R. Est idoneorum verborum, & sententiarum ad res inventas accommodatio.

Quid

Quid est pronuntiatio?

R. Est vocis ac corporis ea moderatio, quam res inventæ, ac verba requirunt.

§. IV. De dignitate, & utilitate Rhetoricæ.

Quænam est Rhetoricæ dignitas, vis, & utilitas?

R. Nihil addi potest ad hæc illustria Tullii verba Libro 1. de Oratore: *Quid est, inquit, aut tam admirabile, quam ex infinita multitudinem exsistere unum, qui id, quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit? aut tam jucundum cognitu, atque audiui, quam sapientibus sententiis, gravibusque verbis ornata oratio, & polita? aut tam potens, tamque magnificum, quam populi motus, iudicium religiones, Senatus gravitatem unius oratione converti?*

Quid majus, quid splendidius dicere posset eloquentia, si pro se ipsa loqueretur?

De subsidiis Rhetoricæ.

Quibus potissimum subsidiis omnes illæ, quas diximus, Rhetoricæ partes comparari poterunt?

R. Quatuor: natura, arte, exercitatione, & imitatione.

Quid natura confert ad eloquentiam?

R. Ex parte animi confert celeres motus, ad excogitandum acutos, ad ornandum uberes, ad memoriam firmos, ac diuturnos. Ex parte vero corporis confert latera firma, canoram vocem,

solutam linguam, aptamque oris, & totius corporis conformationem.

Quid facit ars ad eloquentiam?

R. Excolit, quæ dedit natura; supplet, quæ illi defunt; quæ vero redundant, luxuriantque, castigat, atque coercet. Uno verbo; certissimam, veluti digito, monstrat viam, qua ad eloquentiam tuto perveniatur.

Quid adfer exercitatio?

R. Conservat, & auget, quæ ars expoliivit, aut emendavit in natura. Multi enim naturæ vitium exercitatione sustulere, ut olim Demosthenes, aliique sexcenti.

Quid est exercitatio?

R. Est assiduus usus, & consuetudo dicendi, vel scribendi; quod quidem valde facit ad eloquentiæ laudem adipiscendam. Ut enim ait Cicero: *Stilus est optimus dicendi effector, & magister.* Triplex est autem exercitationis genus, nempe Scriptiōnis, actionis, & memoriæ.

DE IMITATIONE.

Quenam est Imitationis utilitas?

R. Facit imitatio, ut optimo cuique auctori similes in dicendo evadamus, & quæ sunt in eo summa, diligenter persequamur. Et quoniam imitatio, si recte fiat, multum adfert ad eloquentiam, & pauci admodum imitari sciunt, ut par est; ideo de imitandi ratione fusius aliquid, & uberius disputandum nobis esse existimavimus.

Quæ-

Quenam igitur est vera, rectaque imitandi via, & ratio?

R. Multiplex.

1. Cave vulgare quoddam, ac mediocre tibi proponas exemplar, *Mox daturum progeniem vitiosorem*, sed deligatur imitandus summus aliquis, & excellens auctor, in quem tota mente intuearis. Is autem erit, in Poëtis ferme Virgilius, qui ceteros omnes Poëtas longe post se reliquit, & ut ipse loquitur de Turno, *Toto vertice supra est*. In oratoria vero arte deligatur unus Cicero, de quo, quam tritum, ac pervulgatum, tam verum est illud Quintiliani dictum: *Ille sciat se profecisse, cui Cicero valde placere cœperit*; & in quem bellissime cadit magnifica illa Senecæ (1) de illo vox: *Ingenium, quod solum populus R. par imperio suo habuit*: & ut non minus splendide de eodem Tullio dictum fuit à Vellejo Paterculo: *Vir ingenio maximus; qui effecit, ne, quorum arma viceramus, eorum ingeniis vinceremur*.

2. Non optimos solum auctores imitaberis, verum etiam quæ in illis optima sunt, ac præstantissima. Si v. g. scribenda tibi sit oratio latina, habebis præ oculis loca illa eximia, in quibus se plurimum amavit Cicero, & in quibus se se ipse videtur quodammodo vicisse, cujusmodi sunt illius pleraque perorationes. Illas inter scribendum lectitabis identidem, ut illarum assidua lectio Tulliani stili germanum tibi saporem, & gustum adpergat.

Ut

(1) *Contr. Lib. 2.*

Ut vero semper habeas in promptu selectissima, quæ subinde possis imitari, luculentissimorum auctorum loca; copiosum, summaque cura elaboratum illorum indicem tibi ad nostræ Rhetoricæ amplioris calcem exhibemus.

3. Illustria hæc, quæ dixi, loca neque pueriliter imitaberis, neque serviliter, putideque, ut solent homines illi, quos jure optimo ridet Horatius, dum ait: *O imitatores, servum pecus*; & ut à bene multis fieri video, qui cum picarum, aut psittacorum more easdem omnino voces reddiderint, tum demum magnos se veterum imitatores arbitrantur. Tu vero quæcumque imitaberis, sic facies tua, ut eruditis, & emunctæ naris hominibus appareat imitatio, sed tamen res omnino alia, tibi que propria facta jam esse videatur.

Tua autem facies hæc veterum scriptorum loca, tibi que illa quasi jure tuo poteris vindicare,

Primo, si vim, ac pondus sententiæ retineas; verba vero vel omnia, vel magna ex parte saltem immutes. Dixerat olim Tullius: *Virtus est una altis defixa radicibus, quæ nulla umquam vi labefactari potest*. Hanc egregiam Tullii sententiam vide quam scienter, mutatis omnino verbis, exprimat Horatius, cum dicit de homine probo, & in colenda virtute constanti:

(1) Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinæ.

Sic

Sic etiā cum dixisset idem Cicero Philippica no-
na: *Vellem, Dii immortales fecissent, ut vivo potius
Servio Sulpitio gratias ageremus, quam mortuo hono-
res quereremus*; hanc eandem sententiam, mutatis
omnino verbis, ingeniose admodum expressit Ovi-
dius Lib. 13. *Metamorphoseon*, ubi Ulyssē de
Achillis mortui armis certantem cum Ajace, &
pro se ita loquentem inducit:

Si mea cum vestris valuissent vota, (1) Pelasgi,
Non foret ambiguus tanti certaminis hæres:
Tuque tuis armis, nos te potiremur, Achille.

Secundo, si, eadem ferme servando verba,
transferas illa ad alium sensum vel similem, vel
contrarium: v. gr. dixit Tullius in Antonium: *O
audaciam immanem! Tu ingredi illam domum ausus
es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum
ædium Diis Penatibus os importunissimum ostendere?*
Poteris verba hæc paullulum immutata in Judam
hortos, ad Christum prodendum, subeuntem
opportune transferre.

Sic etiā Catilinariæ primæ exordium ad aliud
argumentum nullo labore ita convertent vel ipsi
mehercule tirunculi: Quousque tandem, homo
nequam, atque improbe, intemperanter abutere
divina patientia? Quamdiu illam eludet vita ista
tua omni scelerum genere cooperta? Quem ad
finem se inveterata tua jactabit impietas? Nihil ne

(1) Sic appellati vetustissimi Græciæ populi.

te impendentis mortis pericula, nihil Inferorum poenæ, nihil intentus in te Divinæ justitiæ gladius, nihil terror conscientiæ, nihil severissimi Judicis tribunal, nihil illius os, vultusque movebunt? Patere tua flagitia non sentis? &c.

Tertio, recte imitaberis, si figuras, si periodos, si transitiones, si commissuras, incisaque, & totum orationis ductum, ac filum potius imiteris, quam verba ipsa, vel ipsas sententias. Dixit v. gr. Cicero Philippica 2. *Non placet Antonio Consulatus meus; at placuit P. Servilio, ut cum primum nomen ex illius temporis Consularibus, qui primus mortuus est: placuit Q. Lutatius Catulo, cujus semper in hac Republica vivet auctoritas: placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, C. Curioni...* Maxime vero Consulatum meum Cn. Pompejus probavit. Hanc figuram transferre poteris eleganter in eos, quibus non placent humaniores litteræ, quas omnium ordinum, ac ætatum viri sapientissimi in deliciis habuerunt.

Quarto, laudem habebit imitatio, si propositum exemplar vel in pauca contrahas, vel amplificando fufius, uberiusque dilates. Ita cum Virgilius dixisset 1. Georgicorum:

Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit.

Hunc eundem locum imitando fufius, more suo, amplificavit Ovid. 5. Metamorph.

Prima Ceres unco glebam dimovit aratro :
 Prima dedit fruges , alimenta que mitia terris :
 Prima dedit leges ; Cereris sunt omnia munus.

Contra vero , cum à Tullio fufius , ac uberius dictum fuiffet de Cæfare in oratione pro Marcello :

Bellicas laudes folent quidam extenuare verbis , easque detrabere ducibus , communicare cum militibus , ne propriæ fint Imperatorum. Et certe in armis militum virtus , locorum opportunitas , auxilia sociorum , classes , commeatus multum juvant. Maximam vero partem quafi jure fuo fortuna fibi vindicat , & quidquid eft prospere gefum , id pæne omne ducit fuum. At vero hujus gloriæ , C. Cæfar , quam es paullo ante adeptus , socium babes neminem. Totum hoc , quantumcumque eft , quod certe eft maximum , totum eft , inquam , tuum. Nihil fibi ex ifta laude centurio , nihil præfectus , nihil cohors , nihil turma decerpit. Quin etiam illa ipfa rerum domina Fortuna in iftius fe gloriæ focietatem non offert : tibi cedit ; tuam effe totam , ac propriam fatetur : totam hanc ornatiffimam laudationem in duos verficulos ita collegit Poëta egregius :

Gloria vincendi juncta eft cum milite , Cæfar :

Cæfar , parcendi gloria tota tua eft.

Quinto , laudabitur imitatio , fi quæ ab Oratoribus fcripta fuere , folerter transferas in orationem adftrictam. Ita facile crediderim cum

M. (1) Antonio Mureto, perfectissimo talium rerum æstimatore, Virgilianum illum versum :

Quamquam animus meminisse horret, luctuque refugit :

Ciceronem imitatum fuisse. Ita enim ille Philippica 14. scripserat in Antonium : *Refugit animus, P. C., eaque dicere reformidat, quæ L. Antonius in Parmensium liberis, & conjugibus effecerit.*

Sexto, bonus imitator eris, si vel ex Græcis Latina facias, vel ex Latinis, aut etiam Græcis vernacula. Ita Tullius tam multa singulari quodam artificio expressit ex Demosthene, quem mirabatur, & quo ne Athenas quidem ipsas magis Atticas fuisse, urbano quodam, & liberali joco dictitabat. Sic etiam Virgilius acer, & diligens Græcorum imitator in Æneide Homerum est imitatus, & in Bucolicis (2) Theocritum. Sic Terentius ex Menandro, & ex Aristophane tam multa invexit in Latium. Ita Horatius Pindari, (3) Callimachique vestigia persequutus est in suis Odis, & nominatim in secunda quarti Libri :

Quem tu Melpomene semel

Nascentem placido lumine videris &c.

Quam

(1) Fuit Orator, & criticus celeberrimus sæc. 16.

(2) Theocritus Poëta Syracusanus scripsit Græce Idyllia in genere bucolico laudatissima.

(3) Callimachus nobilis Poëta Græcus vixit post Alexandri tempora.

Quam quidem tantis laudibus ornavit summus ille vir Julius Cæsar Scaliger, ut mallet à se similem scriptam fuisse, *Quam esse totius Tarraconensis Rex.* Sic enim (per ludum opinor) dictitare consueverat.

Atque, ut hisce elementis tandem aliquando finem imponamus, laudem maximam habitura est imitatio, si, quos imitaris, eos, non dicam adæquare, sed vincere etiam omni ope coneris: ut ait Quintilianus Lib. 10. *Conandum est aliquid supra eos, quos imitaris; & ut etiam admonet vetus proverbium: Invenire, rem admodum difficilem esse: perfacilem vero, inventis addere.*

Ita Virgilius, cum exiliter admodum, ac jejune de Hectore dictum fuisset à veteri poëta Ennio (1):

O lux Trojæ germane Hector.
Quid ita cum tuo lacerato corpore miser?

Versus eosdem, vel potius eandem sententiam ex plumbea fecit auream Æneid. Lib. 2.

O lux Dardaniæ, spes o fidissima Teucrum!
Quæ tantæ tenuere moræ? Quibus, Hector ab oris,
Exspectate venis? ut te post multa tuorum
Funera, post varios hominumque, urbisque labores
Defessi adspicimus! quæ caussa indigna serenos
Fœdavit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?

Hunc

(1) Ennius Poëta antiquissimus vixit tempore secundi belli Punici, centum & amplius ante Ciceronem annis.

Hunc eundem Ennii, Virgiliique de Hectore locum apertissime imitari conatus est Seneca in (2) Troade, ubi viduam illius Andromachen ita loquentem inducit:

Cum subito nostros Hector ante oculos stetit.
Non qualis ultro bella in Argivos ferens,
Grajas petebat facibus Idæis rates:
Nec eade vasta qualis in Danaos furens,
Vera ex Achille spolia simulato tulit.
Non ille vultus flammeum incendens jubar,
Sed fessus, ac dejectus, & fletu gravis,
Similisque nostro, squalida obtectus coma.

Quæ imitatio, quamquam non infelix, tu vide tamen quantum à Virgiliana distet: Verum quanto inferior Virgilio videtur in hoc loco Seneca, tanto fane jure videbitur Ennio superior in hac altera ejusdem imitatione in eadem Troade:

Column Patriæ, mora Fatorum,
Tu præsidium Phrygibus fessis,
Tu murus eras, humerisque tuis
Stetit illa decem fulta per annos.
Tecum cecidit, summusque dies
Hectoris idem, Patriæque fuit.

Hanc Ennianam imitationem aliquando mirantibus amicis, festive admodum respondit

Vir-

Virgilius : *Se ex Ennii stercore gemmas , aurumque colligere.* Cum vero assidua hæc , diligensque verterum imitatio vitio illi verteretur , ut fit , ab invidis , & obrectatoribus , cumque illi malevolentia livore suffusi palam jactarent in vulgus , illum pleraque ab Homero sumpsisse , hoc uno responso calumniatoribus os obstruere , illosque penitus elingues reddere consueverat Virgilius : *Cur non ipsi quoque eadem furta tentarent ? Verum intellecturos , facilius esse Herculi clavam detrahere , quam Homero vel unum eripere versum illumque ad rem suam accommodare.*

Ratio tamen quædam est Tironibus præsertim adhibenda , ne , dum propositum sibi exemplar conantur vincere , & dum ab illo paullulum , sed in melius aberrare satagunt , prava quadam imitatione ab illo prorsus deficient , & in pejus aberrant , quod Lucano præsertim contigisse videmus.

Cum enim mirifice , sed sobrie tempestatem ita descripsisset Virgilius *Æneidos primo*:

Incubuerè mari , totumque à sedibus imis
Una Eurufque , Notusque ruunt , creberque procellis
Africus , & vastos volvunt ad litora fluctus.
Eripiunt subito nubes cœlumque , diemque
Teucrorum ex oculis ; ponto nox incubat atra:
Intonuere Poli , & crebris micat ignibus æther,
Præsentemque viris intentant omnia mortem.

Hunc Virgilii locum cum sibi vel imitandum,
-77- vel

vel superandum proposuisset Lucanus, immodico quodam calore raptus, suoque nimium velificatus ingenio, & laxatis illi velut habenis, sic aberravit in pèjus.

Ah, quoties frustra pulsatos æquore montes
Obruit illa dies ! quam celsa cacumina pèssum
Tellus victa dedit ! Non ullo litore surgunt
Tàm validi fluctus, alioque ex orbe voluti;
A magno venire mari; mundumque coercens
Monstriferos, agit unda sinus.

ARTIS
RHETORICÆ

LIBER PRIMUS.

21

DE ELOCUTIONE.

Quid est Elocutio?

R. Elocutio, inquit Tullius, est idoneorum verborum, & sententiarum ad res inventas accommodatio.

Cur tandem, & quorsum ab Elocutione, contra quam fieri solet, exordimur?

R. Tametsi ex quatuor Rhetoricæ partibus, ordine naturæ, prima sit Inventio; quæ tamen plusculum difficultatis habet, idcirco eam Elocutioni postponendam esse cum erudito Vossio, aliisque artis Rhetoricæ magistris bene multis, judicavimus.

Cum enim verborum delectus origo sit eloquentiæ, ut ait Julius Cæsar in suo de analogia, seu de ratione Latine (1) loquendi libro, quem Ciceroni nominatim nuncupavit; & cum verborum cura, quæ ad Elocutionem pertinet, sit longe facilior, quam cura rerum, quæ spectat ad

In-

(1) Cicero in Bruto.

Inventionem ; liquet profecto nos Tironum commodis, utilitatique servire, dum Aristotelis ordine nonnihil immutato, ab Elocutione ducimus initium, & in primo artis oratoriæ quasi limine, vestibuloque paulisper hæremus, priusquam in intima illius penetralia pedem audeamus inferre.

Ut huic eidem Tironum utilitati consulatur, nostrum hunc de Elocutione librum trifariam dividimus. Agendum nobis est primo de figuris, in quibus nullo ferme negotio se solent exercere vel ipsi Tirunculi. Secundo dicetur de Periodo, in qua videtur plusculum esse negotii. Tertio tractabitur de Stilo, à facilioribus, ut par est, ad difficiliora sensim progrediendo.

CAPUT PRIMUM.

DE FIGURIS, SEU SCHEMATICIS.

Figura, ut diximus in Elementis, est ornamentum quoddam Orationis, seu loquendi modus illustrior, & à communi consuetudine remotus ; cuiusmodi sunt hæc Ciceronis verba in Catilinam : *Vivis, & vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.* Itemque illa Didonis (1) verba:

Mo-

(1) *Æneid.* 4.

— Moriemur inultæ?

Sed moriamur, ait. Sic sic juvat ire sub umbras.

Aut hæc ejusdem Didonis :

Litora litoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis: pugnent ipsique nepotes.

Quot sunt genera figurarum?

R. Duo. Aliæ enim versantur in (1) sententiis, & sensu ipso, aliæ in verbis tantum. Quia vero res prius animo, menteque concipiendæ sunt, quam verbis exprimantur, ideo de Figuris sententiarum, quæ ad mentem pertinent ante dicendum nobis est, quam de Figuris verborum.

§. I. De Figuris Sententiarum.

INter Figuras Sententiarum aliæ videntur aptiores ad movendum, aliæ ad docendum, aliæ ad delectandum. Initium faciamus ab his, quæ ad movendum, seu ad animos flectendos præcipue valent.

§. II. De Figuris ad movendum idoneis.

DE EXCLAMATIONE.

CUr ex omnibus figuris Exclamationem primam ordine collocamus. G R.

(1) Ἀέθεως, καὶ διαβολας.

R. Primam collocamus, quod vehementiores animi motus exclamando soleamus exprimere.

Quid est exclamatio?

R. Est vocis elatio, seu contentio, qua, interjectione vel adhibita, vel subaudita, vehementiorem animi adfectum significamus, rei que magnitudinem exprimimus. Ita Tullius Oratione 1. in Catilinam per summam indignationem sic exclamat: *O tempora! o mores! Senatus hæc intelligit, Consul videt: hic tamen vivit! Vivit? Immo vero etiam in Senatum venit.* Et Oratione 2. in Antonium: *O miserum me! consumptis enim lacrimis, infixus tamen animo hæret dolor.* Et Lib. 4. in Verrem. *O rem ridiculam! o desertum hominem! o desperatum, ac relictum à magistratu Siculo!*

Exclamatio adjunctam ferme habet aliquam ex hisce interjectionibus, *o! heu! ah! vah! proh Superi! proh Superum, atque hominum fidem!* Persæpe tamen subauditur interjectio, ut si dicas, *Miserum me!* vel, *Hocine sæculum!* Veteres pro interjectione, *o*, sæpe adhibebant voces istas (1) *Ædēpol! Hercle! Mehercule! Jupiter! Mecastor! Medius fidius!* Catullus:

Chartis

Doctis, Jupiter!, & laboriosis.

Heu, & Eheu triste aliquid, & molestum indicant.

(1) Quasi dicas, per adem Pollucis . . . ita me Hercules, me Jupiter, me Jovis filius jure.

cant. Ita (1) Cicero : *O domus antiqua , heu quam dispari domino dominaris !* Virgilius vero *Æneid.* 4.

— Tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas , pulchramque uxorius urbem
Exstruis ; heu regni, rerumque oblite tuarum !

Prob adhibetur sæpe ad obtestandum. Ita Terentius : *Prob Deum atque hominum fidem ! quid est , si non hæc contumelia est ?*

Mirum in modum facit Exclamatio ad significandam indignationem , doloremque ex re atroci conceptum ; ut Tullius pro Coelio : *Prob Di immortales ! cur interdum in hominum sceleribus maximis , aut connivetis , aut præsentis fraudis pœnam in diem reservatis ?*

Servit etiam misericordiæ. Ita pro Sylla : *O miserum , & infelicem diem illum , quo Consul omnibus sæculis P. Sylla renunciatus est ! O fallacem , o volucrem fortunam ! O cæcam cupiditatem ! O præposteram gratulationem ! quam cito illa omnia ex lætitia , & voluptate ad luctum , & lacrimas redierunt !* Et pro Milone : *O terram illam beatam , quæ hunc virum exceperit ; hanc ingratam , si ejecerit ; miseram , si amiserit !* Sic etiam perfidus ille Sinon Trojanorum misericordiam exclamando captat (2) :

Heu, quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora possunt
Accipere ? aut quid jam misero mihi denique restat ?

G 2

Ali-

Aliquando etiam lætitiā, animique hilaritatem exprimit Exclamatio: v. g. Cicero ad Atticum (1): *O juaves epistolæ tuas, uno tempore mihi datas, duas! quibus Evangelia quæ reddam, nescio; deberi quidem plane fateor.* Evangelia vero (si quæris) erant merces allati jucundi nuntii; vel etiam sacrificia, & supplicationes, quæ pro lato nuntio decerni olim à Romanis consueverant. Unde non immerito à Christianis *Evangelium* appellatum est salu- tiferum illud nuntium à Christo veracissimo Pa- tris Nuntio nobis allatum.

Denique Exclamatio servit interdum Ironiæ. Ita (2) Tullius: *O præclarum custodem ovium, ut ajunt, lupum! & in Pisonem: O stultos Camillos, Curios, Fabricios, Scipiones, Marcellos, Maximos! O amentem Paullum! rusticum Marium! nullius consilii patres istorum amborum Consulum, qui triumpharunt!*

Quibus potissimum in locis utendum est Exclamatione?

R. Adhibenda est præsertim in Amplificatione, in Perorationibus, ubi res magnas auditori per- sualeris. Exclamare enim in rebus minutis frigi- dum esset, ac puerile.

§. III. De Dubitatione.

22. **Q**uid est Dubitatio?

R. Dubitatio est Figura, qua Orator fluc- tuans, animique pendens dubitat ali- quamdiu, quid sibi agendum, dicendumve sit. Ita

(1) Lib. 2. Ep. 8.

(2) Philipp. 3.

Ita Scipio apud Livium (1) milites adloquitur quasi dubitans: *Apud vos quemadmodum loquar, nec consilium, nec oratio suppeditat, quos ne quo nomine quidem appellare debeam, scio. Cives? qui à patria vestra descivistis. An milites? qui imperium auspiciumque abnuistis, Sacramenti religionem rupistis. Hostes? corpora, ora, vestitum, habitum civium agnosco; facta, dicta, consilia, animos hostium video.* Ita Cic. pro Quintio: *Quo te nomine appellemus? Improbum? At etiam si desertum vadimonium esset, tamen in ista postulatione, & proscriptione bonorum, improbissimus reperiebare. Num malitiosum? Negas. Fraudulentum? Jam id quidem adrogas tibi, & præclarum putas. Audacem? cupidum? perfidiosum? Vulgaria, & obsoleta sunt: res autem nova, atque inaudita.*

Illustre omnino Dubitationis exemplum suppeditat nobis Virgilius, cum Didonem ita dubitantem inducit: (2)

*En quid agam? rursus ne procos irrita priores
Experiar? Nomadumque petam connubia supplex,
Quos ego sum toties jam dedignata maritos?
Iliacas igitur classes, atque ultima Teucrum
Jussa sequar?
An Tyriis, omnique manu stipata meorum
Insequar? Et quos Sidonia vix urbe revelli,
Rursus agam pelago, & ventis dare vela jubebo?*

De

(1) Decade 3. l. 8.

(2) *Æneid.* 4.

Deinde sequitur electio ; quæ fit nimirum , cum is qui dubitat , subito consilium capit , quasi oborta sibi nova quadam luce :

Quin morere, ut merita es, ferroque averte dolorem.

Est item apud Ciceronem egregium aliud ejusdem Schematis exemplum in Oratore : *Utrum difficilius , aut majus esset , negare tibi sæpius idem roganti , an efficere id , quod rogares , diu multumque , Brute , dubitavi . Nam & negare ei , quem unice diligerem , cuique me carissimum esse sentirem , præsertim & iusta petenti , & præclara cupienti , durum admodum mihi videbatur ; & suscipere tantam rem , quantam non modo facultate consequi difficile esset , sed etiam cogitatione complecti , vix arbitrabar esse ejus , qui vereretur reprehensionem doctorum , atque prudentium .*

Sed nullum est præclarius dubitationis exemplum , quam tota Ciceronis Ep. 3. Lib. 8. ad Att. , qua secum ipse dubitat , quid sibi faciendum sit , si Pompejus Italia excedat , suamque dubitationem Attico communicat , ejusque consilium exquirat .

Maximis , & miserrimis rebus perturbatus , cum coram tecum mihi potestas deliberandi non esset , uti tamen tuo consilio volui . Deliberatio autem omnis hæc est . Si Pompejus Italia cedat , quod eum facturum esse suspicor , quid mihi agendum putes . Et , quo facilius consilium dare possis , quid in utramque partem mihi in mentem veniat , explicabo brevi . Cum merita Pompeji summa erga salutem meam , familiaritasque ,
que

quæ mihi cum eo est, tum ipsa reipub. caussa me adducit, ut mihi vel consilium meum cum illius consilio, vel fortuna cum fortuna conjungenda esse videatur. Accedit illud: si maneo, & illum comitatum optimorum, & clarissimorum civium desero, cadendum est in unius potestatem: qui, etsi multis rebus significat se nobis esse amicum; &, ut esset, à me est (tute scis) propter suspicionem imminentis hujus tempestatis multo ante provisum; tamen utrumque considerandum est, & quanta fides ei sit habenda, & si maxime exploratum sit eum nobis amicum fore, sitne viri fortis, & boni civis esse in ea urbe, in qua cum summis honoribus, imperiisque usus sit, res maximas gesserit, sacerdotio sit amplissimo præditus, non futurus sit sui juris, subeundumque periculum sit, cum aliquo forte dedecore, quando Pompejus remp. recuperarit. In hac parte hæc sunt: vide nunc, quæ sint in altera. Nihil actum est à Pompejo nostro sapienter, nihil fortiter; addo etiam, nihil nisi contra consilium, auctoritatemque meam. Omitto illa vetera, quod istum in remp. ille aluit, auxit, armavit; ille legibus per vim, & contra auspicia ferendis auctor; ille Galliæ, ulterioris adjunctor; ille gener; ille in adoptando P. Clodio augur; ille restituendi mei, quam retinendi studiosior; ille provinciæ prorogator; ille absentis in omnibus adjutor; idem etiam tertio consulatu, postquam esse defensor reip. cepit, contendit, ut decem Tribuni pl. ferrent, ut absentis ratio haberetur; quod idem ipse sanxit lege quadam sua; Marcoque Marcello Consuli, finienti provincias Gallias, Cal. Mart. restitit. Sed ut hæc omittam; quid sædus, quid perturb-

ba-

batiſſimum hoc ab urbe diſceſſu, ſive potius turpiſſima fuga? Quæ conditio non accipienda fuit potius, quam relinquenda patria? Malæ conditiones erant; fateor: ſed numquid hoc pejus? At recuperabit tempus. Quando? aut quid ad eam ſpem eſt parati?... Age jam cum fratre, an ſine? cum filio, aut quomodo? In utraque enim re ſumma difficultas erit, ſummus animi dolor. Qui autem impetus illius erit in nos abſentes, fortunæque noſtras? Acrior quam in ceterorum; quod putabit fortasſe in nobis violandis aliquid ſe habere. Age jam has compedes, faſces, inquam, hos laureatos efferre ex Italia, quam moleſtum eſt? Qui autem locus erit nobis tutus (ut jam pacatis utamur fluctibus) antequam ad illum venerimus? Qua autem, aut quo nihil ſcimus. At ſi reſtitero &c.

§. IV. De Obſecratione.

Quid eſt Obſecratio?

R. Obſecratio, ut nomen ipſum per ſe ſatis indicat, fit cum alicujus ſive Dei, ſive hominis opem imploramus. Hoc Schemate mirum in modum utitur Tullius pro Rege Dejotaro: *Quamobrem hoc nos primum metu, C. Caſar, per fidem, & conſtantiam, & clementiam tuam libera, ne reſidere in te ullam partem iracundiæ ſuſpicemur. Per dexteram te iſtam oro, quam Regi Dejotaro hoſpes hoſpiti porrexisti; iſtam, inquam, dexteram, non tam in bellis, & in præliis, quam in promiſſis, & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hoſpitiū renovare voluiſti: te ejus Dii penates acceperunt; te amicū, & placatū Dejotari Regis ara,*
fo-

focique viderunt. Et pro Plancio. Non ego meis ornatum beneficiis à vobis deprecor, iudices, sed custodem salutis meæ; non opibus contendo, non auctoritate, non gratia; sed precibus, sed lacrimis, sed misericordia: mecumque vos simul hic miserrimus, & optimus obtestatur parens, & pro uno filio duo patres deprecamur. Nolite, iudices, per vos, per fortunas, per liberos vestros, inimicis meis, his præsertim, quos ego pro vestra salute suscepi, dare lætitiā, gloriantibus vos jam oblitos mei, salutisque ejus, à quo mea salus conservata est, hostes existisse. Nolite animum meum debilitare tum luctu, tum etiam metu commutata vestræ voluntatis erga me: finite me, quod vobis fretus huic sæpe promisi, id à vobis ei persolvere. Teque, C. Flavi, oro, & obtestor, qui meorum consiliorum in consulatu socius, periculorum particeps, rerum, quas gessi, adjutor fuisti, meque non modo saluum semper, sed ornatum, florentemque esse voluisti, ut mihi per hos conserves eum, per quem me tibi, & his conservatum vides.

Vehemens est etiam, atque flexanima (1) Palinuri ad Æneam obtestatio apud Virg. Æneid. 6.

Quod te per Cœli jucundum lumen, & auras,
Per genitorem oro, per spem surgentis Iûli,
Eripe me his, invicte, malis, aut tu mihi terram
Injice, namque potes, portusque require Velinos:
Aut tu, si qua via est, si quam tibi Diva creatrix
Of-

(1) Palinurus Æneæ navis gubernator, qui somno oppressus, una cum gubernaculo in mare delapsus est.

Ostendit (neque enim credo sine numine Divum
Flumina tanta paras , Stygiamque innare paludem)
Da dextram misero , & tecum me tolle per undas.

Ita Ulysses , ut Achillis arma à Græcis impetret , hunc in modum eos post longam orationem obtestatur apud Ovidium Metamor. L. 13.

At vos , o proceres , vigili date præmia vestro,
Proque tot annorum cura , quos anxius egi,
Hunc titulum meritis pensandum reddite nostris.
Jam labor in fine est ; obstantia fata removi;
Altaque , posse capi faciendo , Pergama cepi.
Per spes nunc socias , casuraque mœnia Trojæ,
Perque Deos oro , quos hosti nuper ademî;
Per si quod superest , quod sit sapienter agendum;
Si quid adhuc audax , ex præcipitique petendum;
Si Trojæ fatis aliquid restare putatis ,
Este mei memores.

Hæc figura præ ceteris vehemens est , & in perorationibus potissimum solet adhiberi.

§. V. De Imprecatione

23 **Q**uid est Imprecatio?

R. Est execratiô quædam , qua malum imprecamur alicui , vel etiam nobismetipsis. Tale est illud Ciceronis pro Dejotaro : *Dii te perdant , fugitive. Ita non modo nequam , & improbus , sed etiam fatuus , & amens es.* Et in Antonium:

nium: *Quin tu abi in malam rem, malumque cruciatum.* Tale est etiam illud Didonis: (1)

Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
Vel Pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, noctemque profundam,
Ante, pudor, quam te violem, aut tua jura resolvam.

§. VI. De interrogatione, & subjectione.

Quid est interrogatio?

R. Fit, cum interrogamus aliquem, non tam ad rem dubiam quærendam, quam ad urgendum, instandumque, & ad vehementiorem adfectum exprimendum. Ita Cicero Catilinam urget hisce verbis: (2) *Patere tua consilia non sentis? Constrictam jam horum omnium conscientia teneri conjurationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris?*

Quibus sane interrogationibus Catilinam multo acrius pungit Cicero, quam si frigide diceret: *Patent, Catilina, tua consilia; conjuratio tua omnium conscientia constricta tenetur; quid egeris, nemo ignorat.*

Hac etiam figura usus est in Pisonem: *An vero reliquo tempore Consulem te quisquam duxit? quisquam*
ti-

(1) *Æneid.* 4.

(2) *In Cat.* 1.

tibi paruit? quisquam in Curiam venienti ad surrexit? quisquam consulenti respondendum putavit? Numerandus est ille annus denique in rep., cum obmuvisset Senatus; judicia conticivissent; morerent boni; vis latrocinii vestri tota urbe volitaret; neque civis unus ex civitate, sed ipsa civitas tuo, & Gabinii sceleri, furorique cessisset?

His adde Orationem in Vatinius, quæ tota fere interrogationibus constat, unde & nomen habuit.

Similiter poterat, dicere Virgilius:
Ipse ego te vidi Damonis, pessime, caprum
Excipere insidiis, multum latrante Lycisca.

Sed plus spiritus, nervorumque habet hæc interrogatio: (1)

Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
Excipere insidiis?

Quod si interrogationi subjiciatur responsio, Subjectio vocabitur. Sic Tullius pro lege Manilia: *Quid tam novum, quam adolescentulum privatum, exercitum difficili Reipublicæ tempore conficere? Consecit: huic præesse? Præfuit: rem optime ductu suo gerere? Gessit. Quid tam præter consuetudinem, quam homini adolescenti, cujus à Senatorio gradu ætas longe abesset, imperium, atque exercitum dari, Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea administrandum?*

dum? Fuit in his Provinciis singulari innocentia, equitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit.

Et Phil. 2. Doletis tres exercitus populi Romani interfectos? Interfecit Antonius. Desideratis clarissimos cives? Eos quoque eripuit vobis Antonius. Auctoritas hujus ordinis adflicta est? Adflixit Antonius. Omnia denique, quæ postea vidimus, (quid autem mali non vidimus?) si recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio.

§. VII. De Præteritione, & Reticentia.

Quid est Præteritio?

R. Præteritio, quæ Ciceroni videtur in amore, & in deliciis fuisse, fit cum simulamus nos vel nescire, vel nolle dicere id, quod vel maxime dicimus. Ita Tullius suum Pompejum magnifice laudat per præteritionem:

Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi, militiæque, terra, marique, quantaque felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modo Cives adsenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti, tempestatesque obsecundarint: hoc brevissime dicam...

Habes etiam luculentam ejusdem Tullii præteritionem in Vatinium: Atque illud tenebrosissimum tempus incuntis ætatis tuæ patiar latere. Licet impune per me, parietes in adolescentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris. Habet hoc præmium tua indignitas, ut adolescentiæ turpitudine obscuritate, & sordibus tuis tegatur.

Et

Et pro Lege Man. Non dico hoc loco, majores nostros semper in pace consuetudini, in bello utilitati paruisse; semper ad novos casus temporum novorum consiliorum rationes accommodasse: non dicam, duo bella maxima, Punicum, & Hispaniense, ab uno Imperatore esse confecta; duas urbes potentissimas, quæ huic imperio maxime minabantur, Carthaginem, atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper ita vobis, patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur; ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonibus bellum administraret. In ipso Cn. Pompejo, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint nova, summaque Catuli voluntate constituta, recordamini.

Præteritioni vicina est, & adfinis Reticentia, Apopsiopeſis Græce dicta: quæ fit, cum orationem abruptimus subito, & reticemus aliquid, ut majora auditoribus cogitanda relinquamus, quia nimium quæ latent, graviora putantur.

Illustre omnino hujusce Schematis exemplum nobis suppeditat Virgilius Æneid. I. ubi Neptunus ventos tumultuantes sic increpat:

Jam cœlum, terramque meo sine numine, venti,
Miscere, & tantas audetis tollere moles?

Quos ego... sed motos præstat componere fluctus.
Post mihi non simili poena commissa luetis.

Sic etiam Lib. 5. Mnestheum ita loquentem inducit:

Non jam prima peto Mnestheus, neque vincere certo;
Quamquam o ! sed superent, quibus hoc Neptune
dedisti.

Hac figura Terentius etiam utitur, cum ait in
Eun. Act. 5. Scen. 6.

Ego te, furcifer,
Si vivo ... sed istud quidquid est primum expedi.

§. VIII. De Expolitione.

Quid est Expolitio?

R. Expolitio, five Commoratio, & Exoratio (nam tria hæc vocabula unum, atque idem sonant) est figura ad motus excitandos valde insignis.

Fit autem, cum eandem sententiam variis modis versamus, ut altius in auditorum animis defigatur. Ita Cicero pro Sextio: *An mihi ipsi, ut quidam putant, fuit mors æquo animo oppetenda? Quid? tum mortem ne fugiebam? an erat res ulla, quam mihi magis optandam putarem? tam eram rudis? tam ignarus rerum? tam expers consilii, aut ingenii? nihil audieram? nihil videram? nihil ipse legendo, quærendoque cognoveram? Nesciebam vitæ brevem esse cursum, gloriæ sempiternum? cum esset omnibus definita mors, optandum esse, ut vita, quæ necessitati deberetur, Patriæ potius donata, quam reservata naturæ videretur? Nesciebam, inter sapientissimos homines hanc contentionem fuisse, ut alii dicerent, animos hominum, sensusque morte restringi; alii autem, tum maxime mentes sapientum, ac fortium vi-*

rorum, cum è corpore excessissent, sentire, ac vigere? quorum alterum fugiendum non esse, carere sensu; alterum etiam optandum, meliore esse sensu.

Sic etiam Cic. Phil. 14. eos laudat, qui in Mutinensi prælio fortiter mortem obierant: O fortunata mors, quæ, naturæ debita, pro patria est potissimum reddita! Vos vero patriæ natos iudico, quorum etiam nomen à Marte est; ut idem Deus urbem hanc gentibus, vos huic urbi genuisse videatur. In fuga sæda mors est, in victoria gloriosa. Etenim Mars ipse ex acie fortissimum quemque pignerari solet. Illi igitur impii, quos cecidistis, etiam ad Inferos pœnas parricidii luent: vos vero qui extremum spiritum in victoria effudistis, piorum estis sedem, & locum consecuti. Brevis à natura vobis vita data est; at memoria bene redditæ vitæ sempiterna; quæ si non esset longior, quam hæc vita, quis esset tam amens, qui maximis laboribus, ac periculis ad summam laudem, gloriamque contenderet? Actum igitur præclare vobiscum, fortissimi, dum vixistis, nunc etiam sanctissimi milites, quod vestra virtus nec oblivione eorum, qui nunc sunt, nec reticentia posterorum insepulta esse poterit, cum vobis immortale monumentum suis pæne manibus Senatus Populusque Romanus exstruxerit. Multi sæpe exercitus Punicis, Gallicis, Italicis bellis clari, & magni fuerunt; nec tamen ullis tale genus honoris tributum est. Atque utinam majora possemus, quandoquidem à vobis maxima accepimus! Vos ab urbe furem Antonium avertistis; vos redire molientem repulistis. Erit igitur exstructa moles opere magnifico, inciseque litteræ divinæ virtutis

tis testes sempiternæ: nunquam de vobis eorum, qui aut videbunt vestrum monumentum, aut audient, gratissimus sermo conticescet. Ita, pro mortali conditione vitæ, immortalitatem estis consecuti.

§. IX. De Epiphonemate.

Quid est Epiphonema?

R. Est exclamatio sententiosa, quæ fieri solet post rem aliquam insignem vel narratam, vel probatam. Ut cum Virgilius, post narratos classis Trojanæ labores, sic exclamat sententiose: (1)

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Sic etiam Lucretius Lib. 1. post commemoratum exemplum Agamemnonis, filiam suam Iphigeniam immolantis, hac gravi sententia claudit narrationem:

Tantum Religio potuit suadere malorum.

Simile est illud Ciceronis in libro de Senectute: *Senectutem ut adipiscantur, omnes optant; eandem accusant* (2) *adeptam: tanta est inconstantia, stultiitia, atque perversitas.* Sic etiam Virgilius, postquam Apum, in melle conficiendo, industriam, labo-

H

ref-

(1) *Æneid. 1.*

(2) *Alii Adepti, quæ lectio videtur melior.* (.)

resque descripsit, hoc addit Epiphonema:

Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.

Itemque hoc 2. Georgicorum:

— Adeo à teneris consuescere multum est.

Et alio in loco, de crudeli, atque impio Polymnestore loquens (1):

Fas omne abrumpit; Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames?

CAPUT SECUNDUM.

DE FIGURIS AD DELECTANDUM MAGIS IDONEIS.

§. I. De Apostrophe.

Quid est Apostrophe?

R. Est Schema, quo sermonem ad aliam personam, vel quasi personam convertimus, quam instituta oratio requirat. Ita Cicero pro Milone: *Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro Republica sanguinem effudistis: vos in vi-*
ri,

(1) *Æneid.* 3.

ri, & civis invicti appello periculo, Centuriones, vosque milites. Vobis non modo inspectantibus, sed etiam armatis, & huic iudicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur?

Apostrophe fit aliquando ad Superos, ad invocandum. Ita Tullius 1. in Catilinam: *Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auspiciis à Romulo es constitutus, quem Statorem hujus urbis, atque Imperii vere nominamus; hunc, & hujus socios tuis aris, ceterisque templis, à testis urbis, ac mœnibus, à vita, fortunisque omnium Civium arcebis; & omnes inimicos bonorum, hostes Patriæ, latrones Italiæ, scelerum fœdere inter se, ac nefaria societate conjunctos, æternis suppliciis vivos, mortuosque mactabis.*

Et pro Domo sua. *O Dii immortales! (vos enim hæc audire cupio) P. Clodius vestra sacra curat? vestrum numen horret? res omnes humanas religione vestra contineri putat?*

Non tantum ad personas fit Apostrophe; sed etiam ad res inanimas, sensuque carentes, aut aliquando etiam ad belluas. Ejusmodi est apud Virgilium notissima illa Mezentii Apostrophe ad equum suum, nomine Rhœbum:

Rhœbe, diu (res si qua diu mortalibus ulla est) Viximus . . .

Ita Propertius Lib. 4. El. 7. Alcidem, postquam boves recuperasset, eos sic adloquentem inducit:

. Alcides sic ait: Ite boves,
H 2 Her-

Herculis ite boves, nostræ labor ultime clavæ,

Bis mihi quæsitæ, bis mea præda boves;

Arvaque mugitu sancite boaria longo :

Nobile erit Romæ pascua nostra forum.

Ita Cicero pro Milone : *Vos enim jam Albani tumuli, atque luci, vos, inquam, imploro, atque obtestor, vosque Albanorum obrutæ aræ, sacrorum Populi Romani sociæ, & æquales.* Poëtis porro nihil familiarius est, quam illa ad res sensu carentes Apostrophe. Ita Dido moriens *Æneid.* 4.

Dulces exuviæ, dum Fata, Deusque sinebant,
Accipite hanc animam, meque his exolvite curis.

Ita etiam Sinon *Lib.* 2.

Vos æterni ignes, & non violabile vestrum
Testor nûmen, ait, vos aræ, ensesque nefandi,
Quos fugi, vittæque Deum, quas hostia gessi.

& *ibid.* *Æneas:*

Iliaci cineres, & flamma extrema meorum,
Testor in occasu vestro nec tela, nec ullas
Vitavisse vices Danaum; & si fata fuissent
Ut caderem, meruisse manu.

Quenam sunt Apostrophes regulæ?

R. Tres. 1. Raro est usurpanda. Si enim crebrius adhibeatur, inepta erit, & frigidiuscula.

2. Tam-

2. Tametsi multis videatur, Apostrophem in ipso dicendi principio nequaquam adhiberi posse, interdum tamen Orationem inchoat egregie, ut docet initium primæ Catilinariæ: *Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?*

3. Fas est Poëtis, solius metri causa, Apostrophem adhibere. Ita Ovidius Lib. 3. Tristium Eleg. 8.

Nunc ego jactandas optarem sumere pennas,
Sive tuas, (1) Perseu, Dædale, sive tuas.

§. II. De Hypotyposi.

Quid est Hypotyposis?

R. Est figura, qua res ita graphice describitur, ut non tam audiri, vel legi, quam ante oculos versari videatur. Splendidum in primis, ac illustre illius exemplum habes in septima Verriana, ubi Tullius Verris inhumanitatem oculis ita subjicit: *Ipse inflammatus scelere, & furore in forum venit. Ardebant oculi; toto ex ore crudelitas eminebat. Expectabant omnes quo tandem progressurus, aut quidnam acturus esset; cum repente (2) Hominem corripere, atque in foro medio nudari, ac deligari, & virgas expediri jubet. Clamat ille miser, se Civem esse Romanum.*

Sic etiam in Pis. *Meministi ne, cœnum, cum ad*

te

(1) Perseus Jovis filius, talaribus à Mercurio donatus, Andromedam liberavit.

(2) Gavium Civem Romanum.

re quinta fere hora cum C. Pisone venissem, nescio quo è gurgustio te prodire, involuto capite, soleatum? & cum isto ore foetido teterrimam nobis popinam inhalasses, excusatione te uti valetudinis, quod diceres, vinolentis te quibusdam medicaminibus solere curari? Quam nos causam cum accepissemus, (quid enim facere poteramus?) paullisper stetimus in illo ganearum tuarum nidore, atque fumo; unde tu nos cum improbissime respondendo, tum turpissime eructando, eiecisti. Et Philip. 2. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippie nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in populi Romani conspectu vomere postridie. O rem non modo visu foedam, sed etiam auditu! Si inter cœnam, in tuis immanibus illis poculis hoc tibi accidisset quis non turpe diceret? In cœtu vero populi Romani, negotium publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens frustis esculentis, vinum redolentibus, gremium suum, & totum tribunal implevit.

Brevioris hypotyposis exemplum habes in Oratione in Catil. 2. Facet ille nunc prostratus, Quirites, & se percussus, atque abjectum esse sentit; & retorquet oculos sæpe ad hanc urbem; quam ex suis faucibus ereptam esse luget; quæ quidem letari mihi videtur, quod tantam pestem evomuerit, forasque projecerit.

Hypotyposim creberrime solent usurpare Poëtæ, ac præsertim Virgilius, qui res adeo vivis, & spirantibus, ut ita dicam, coloribus describit, ut pæne sub oculos cadant. Ita Cyclopes depingit Æneid. 8.

Ferrum exercebant vasto Cylcopes in antro ,
 Brontesque, Steropesque, & nudus membra Pyracmon.

— Alii ventosis follibus auras
 Accipiunt redduntque : alii stridentia tingunt
 Æra lacu : gemit impositis incudibus antrum.
 Illi inter sese , multa vi , brachia tollunt
 In numerum , versantque tenaci forcipe massam.

Sic etiam Lib. 2. Laocoontem à serpentibus in-
 teremptum describit.

..... jamque arva tenebant ,
 Ardentesque oculos suffecti sanguine , & igni ,
 Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
 Diffugimus visu exsangues ; illi agmine certo
 Laocoonta petunt ; & primum parva duorum
 Corpora natorum serpens amplexus uterque
 Implicat , & miseros morfu depascitur artus.
 Post ipsum auxilio subeuntem , ac tela ferentem
 Corripiunt , spirisque ligant ingentibus ; & jam
 Bis medium amplexi ; bis collo squamea circum
 Terga dati , superant capite , & cervicibus altis.
 Ille simul manibus tendit divellere nodos ,
 Perfusus sanie vittas , atroque veneno ;
 Clamores simul horrendos ad sidera tollit ;
 Quales mugitus , fugit cum faucibus aram
 Taurus , & incertam excussit cervice securim.

§. III. De Prosopopœja.

Quid est Prosopopœja?

R. Prosopopœja est fictio personæ, seu Schema, quo personæ mortuæ, vel absenti, aut etiam rei sensu carenti sermonem tribuimus, per quandam licentiam oratoriam; v. g. cum inducimus loquentem Urbem, Provinciam, Angelum, Beatum, parietem, aliaque id genus.

Sic Tullius in prima Catilinaria ita loquentem Patriam inducit: *Quæ (Patria) tecum, Catilina, sic agit, & quodammodo tacita loquitur: Nullum jam tot annos facinus exstitit, nisi per te: nullum flagitium sine te. Tibi uni multorum necesse, tibi vexatio, direptioque sociorum impunita fuit, ac libera. Tu non solum ad negligendas leges, & quæstiones, verum etiam ad evertendas, perfringendasque valuisti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli. Nunc vero me totam esse in metu, propter te unum, (1) quidquid increpuerit, Catilinam timeri; nullum videri contra me consilium iniiri posse, quod à tuo scelere abhorreat, non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe. Si verus, ne opprimar; sin falsus, ut tandem ali-*

(1) H. sp. *Que al menor ruido, que haia en la Ciudad, se haia de temer à Catilina.*

aliquando timere desinam. Hæc si tecum, ut dixi, Patria loquatur &c.

Venustissimum est, & aurea Augusti ætate dignissimum Epitaphium hoc, in quo viventem maritum per Prosopopœjam sic adloquitur uxor mortua:

Immatura peri; sed tu felicior annos

Vive tuos, conjux optime, vive meos.

§. IV. De Ethopœja.

Quid est Ethopœja?

R. Ethopœja est expressio morum, seu Schema, quo alicujus studia, mores, indolem, ingenium verbis exprimimus. Ita Sallustius (1) Catilinam omnibus artis coloribus egregie pingit in illa Ethopœja, tantopere omnium consensione laudata.

Ethopœja Catilinæ.

Lucius Catilina nobili genere natus, fuit magna vi & animi, & corporis, sed ingenio malo, pravoque. Huic ab adolescentia, bella intestina, cædes, rapinæ, discordia civilis grata fuere; ibique juventutem suam exercuit. Corpus patiens inedia, algoris, vigilia, supra quam cuique credibile est. Animus audax, subdolanus, varius: cujuslibet rei simulator, ac dissimulatus, alieni adpetens, sui profusus: ardens in cupidi-
ta-

(1) In bello Catilinario.

tatibus : satis eloquentiæ , sapientiæ parum. Vastus animus immoderata , incredibilia , nimis alta semper cupiebat.

Optimum Ethopœjæ exemplum habes etiam apud Livium Dec. 3. Lib. 1. ubi Hannibalis mores ita exprimit : *Missus Hannibal in Hispaniam, primo statim adventu omnem exercitum in se convertit. Hamilcarem viventem redditum sibi , veteres milites credere ; eundem vigorem in vultu , vimque in oculis , habitum oris , lineamentaue intueri. Deinde brevi effecit , ut pater in se minimum momentum ad favorem conciliandum esset. Numquam ingenium idem ad res diversissimas , parendum , atque imperandum , habilius fuit. Itaque haud facile discerneres , utrum Imperatori , an exercitui carior esset ; neque Hasdrubal alium quemquam præficere malle , ubi quid fortiter , ac strenue agendum esset ; neque milites alio duce plus confidere , aut audere. Plurimum audaciæ ad pericula capeffenda , plurimum consilii inter ipsa pericula erat ; nulla labore aut corpus fatigari , aut animus vinci poterat ; caloris , ac frigoris patientia par ; cibi , potionisque desiderio naturali , non voluptate modus finitus ; vigiliarum , somnique nec die , nec nocte discriminata tempora ; id , quod gerendis rebus superesset , quieti datum. Ea neque molli strato , neque silentio accersita. Multi sæpe militari sagulo opertum , humi jacentem inter custodias , stationesque militum conspexerunt. Vestitus nihil inter æquales excellens ; arma , atque equi conspiciebantur. Equitum , peditumque idem longe primus erat ; princeps prælium inibat ; ultimus confecto prælio excedebat. Has tantas viri vir-*

zutes ingentia vitia æquabant : inhumana crudelitas, perfidia plus quam Punica, nihil veri, nihil sancti, nullus Deum metus, nullum jusjurandum, nulla religio.

Sic etiam Plautus senis avari, sordidique mores mirabiliter exprimit, (1) dum illum inducit hæc servo mandata dantem:

Senex avarus.

Cave quemque alienum in ædem intromiseris.
Si quispiam ignem quærat, extingui volo.
Ne causæ quid sit, quod te quisque quæritet.

Tum aquam effugisse dicito: si quis petet
Cultrum, securim, (2) pistillum, mortarium,
Quæ utenda vasa semper vicini rogitant,
Fures venisse, atque abstulisse dicito.

Mulierum mores graphice pingit Terentius, dum ait in Eun. 4. 7. 42.

Novi ingenium mulierum:
Nolunt, ubi velis; ubi nolis, cupiunt ultro.

Et alio loco in Heaut. 2. 2. 10.

Nosti mores mulierum:
Dum moliuntur, dum comuntur, annus est.

Etho-

(1) In *Aulularia*.

(2) Hisp. *La mano del Almirez*.

Ethopœja dividitur in Prosopographiam, & in Ethopejam proprie dictam, de qua jam egimus.

Quid est Prosopographia?

R. Est expressio vultus, ac corporis totius, seu Schema, quo alicujus vultum, os, lineamenta, incessum, cultum, habitumque omnem exprimimus. Ita Virgilius Lib. 3. *Æn.* Achæmenidem pingit.

Cum subito è silvis macie confecta suprema
Ignoti nova forma viri, miserandaque cultu
Procedit; supplexque manus ad litora tendit.
Respicimus: dira illuvies, immissaque barba,
Confertum tegmen spinis; at cetera Grajus,
Et quondam patriis ad Trojam missus in armis.

Et Lib. 6. hunc in modum Charontem describit.

Portitor has horrendus aquas, & flumina servat
Terribili squalore Charon; cui plurima mento
Canities inculta jacet; stant lumina flamma.
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat;
Et ferruginea subvectat corpora cymbas;
Jam senior, sed cruda Deo, viridisque senectus.

Sic etiam Cic. Orat. pro Sextio Pisonis os, habitumque describit: *Alter, (Piso) o Dii boni, quam teter incedebat, quam truculentus, quam terribili adspectu! Unum aliquem te ex barbatis illis, exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis, co-*

lumen Reip. diceret intueri. Vestitus aspere nostra hac purpura plebeja, & pene fusca, capillo ita horrido, ut Capua, in qua ipse tum, imaginis formandæ causa, duumviratum gerebat, Sephasiam sublaturus videretur. Nam quid ego de supercilio dicam? quod tum hominibus non supercilium, sed pignus Reip. videbatur. Tanta erat gravitas in oculo, tanta frontis contractio, ut illo supercilio Resp., tamquam Atlante cælum, niti videretur.

Feliciter admodum miscentur Prosopographia, & Ethopœja proprie dicta; & ex tali mixtura Schema gratissimum efflorescit, ut liquet in exemplo sequenti, ubi M. Calpurnium sic pingit (1) Tullius: *Consul ipse parvo animo, & pravo: tantum cavillator genere illo moroso, quod etiam sine dicacitate ridetur, facie magis quam facetiis ridiculus: à quo nihil speres boni Reipublicæ, quia non vult; nihil metuas mali, quia non audet.*

CAPUT TERTIUM.

DE FIGURIS AD DOCENDUM IDONEIS.

§. I. De Antithesi.

Quid est Antithesis?

R. Antithesis, sive oppositio est Schema, quo verba verbis, sententiæ sententiis

op-

(1) *Ad Atticum L. I. Ep. 13.*

opponuntur; cuius rei splendidum in primis, & illustre exemplum habes in 2. Catilinaria: *Ex hac parte pudor pugnat, illinc petulantia; hinc pudicitia, illinc stuprum; hinc fides, illinc fraudatio; hinc pietas, illinc scelus; hinc constantia, illinc furor; hinc honestas, illinc turpitudine; hinc continentia, illinc libido. Denique equitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus; postremo copia, cum egestate; bona ratio cum perdita; mens sana cum amentia; bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit.*

Et pro Cluentio: *Quid? conferam Syllam ne cum Junio? an hunc tribunum plebis cum Quintio? an vero tempus cum tempore? Sylla maximis opibus, cognatis, adfinibus, necessariis, clientibus plurimis: hæc autem apud Junium parva, & infirma, & ipsius labore quæsitæ, atque collectæ. Hic tribunus plebis modestus, pudens, non modo non seditiosus, sed etiam seditiosis adversarius; ille autem acerbus, criminosus, popularis homo, ac turbulentus. Tempus hoc tranquillum, ac paccatum; illud omnibus invidiæ tempestatibus concitatum.*

Ita Ovidius (1):
*Frigida pugnabant calidis humentia siccis,
 Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.*

Hoc etiam modo Horatius L. 2. Od. 12.
*Privatus illis census erat brevis,
 Commune magnum.*

§. II.

(1) 1. *Metam.*

§. II. De Sufſtentatione.

Quid eſt Sufſtentatio?

R. Eſt figura, qua Orator, ad ſibi conciliandam attentionem, & ad excitandos, arrigendosque auditorum animos, illos tenet aliquandiu ſuſpenſos, incertosque quid dicturus ſit; ut cum Tullius ait contra Verrem: *Etiamnum mihi exſpectare videmini, iudices, quid deinde factum ſit. . . Exſpectate facinus quam vultis improbum; vincam tamen exſpectationem omnium.*

Et Phil. 7. Ego itaque pacis, ut ita dicam, alumnus, qui quantuſcumque ſum (nihil enim mihi adrogo) ſine pace civili certe non fuiſſem: (periculoſe dico: quemadmodum accepturi, P. C., ſitis, horreo; ſed pro mea perpetua cupiditate veſtræ dignitatis retinendæ, quaſo, oroque vos, ut primo, eſi erit vel acerbum auditu, vel incredibile à M. Cicerone eſſe dictum, accipialis ſine offenſione, quod dixero; neve id prius, quam quale ſit explicavero, repudietis;) ego ille, dicam ſæpius, pacis ſemper laudator, ſemper auctor, pacem cum M. Antonio eſſe nolo.

§. III. De Communicatione.

Quid eſt Communicatio?

R. Eſt figura, qua Orator, cauſæ ſuæ confidens, deliberat cum iis ipsis, apud quos, vel contra quos dicturus eſt, illos nimirum conſulens, quid acturus ſit. Egregium huiusmodi exemplum habes in Verrina 2. ubi Cicero ſummam cauſæ

ſuæ

suæ fiduciam ita demonstrat : Nunc vos consulo, quid mihi faciendum puteis. Id enim consilii profecto taciti dabitis, quod ego mihi necessario capiendum intelligo. Et pro Cæcinnâ : Quæro, si te hodie domum tuam redeuntem homines armati, non modo limine, testoque ædium tuarum, sed primo aditu, vestibuloque prohiberent, quid acturus sis? Et Divin. in Q. Cæcilium. Si tibi, Q. Cæcili, hoc Siculi dicerent : Te non novimus; nescimus qui sis; numquam te antea vidimus: sine nos per eum nostras fortunas defendere, cujus fides est nobis cognita; nonne id dicerent, quod cuiusvis probare deberent? Nunc hoc dicunt, utrumque se nosse: alterum se cupere defensorem esse fortunarum suarum; alterum plane nolle.

§. IV. De Correctione.

Quid est Correctio?

R. Correctio, seu Retractatio, est Schema quo Orator sententiam, aut vocem à se prolatam retractat, ac veluti corrigit. Ita Cicero, pro Cœlio : O stultitia ! Stultitiamne dicam, an impudentiam singularem? Et prima Catilinaria : Quamquam quid loquor? Te ut ulla res frangat? Tu ut umquam te corrigas? Tu ut ullam fugam meditare? Tu ut ullum exilium cogites? Utinam tibi istam mentem Diî immortales donarent ! Et Phil. 14. Numquam enim in civili bello supplicatio decreta est. Decretam dico? ne victoris quidem litteris postulata est.

Sic etiam Terentius in Comœdia, quæ inscribi-

bitur (1) *Heautontimorumenos*, miserum senem Menedemum sic loquentem inducit 1. 1. 41.

Filium unicum adolescentulum
Habeo. Ah! quid dixi habere me? Immo habui,
Chreme:
Nunc habeam, nec ne, incertum est.

CAPUT QUARTUM.

DE FIGURIS VERBORUM.

Figuræ verborum aliæ sunt tropi, aliæ non sunt tropi. Figuræ, quæ sunt tropi, fiunt tantum in verbis translatis, hoc est à sensu sibi proprio in alienum sensum traductis, ut cum dicimus: *Latas segetes. Prata vident. Geminos duo fulmina belli Scipiadas &c.* Figuræ vero, quæ non sunt tropi, fiunt etiam in verbis propriis, ut cum ait Tullius: *O tempora! O mores!* Et alio loco: *Abiit, excessit, evasit, erupit.*

§. I. De Tropis.

Quid est Tropus?

R. Tropus est verbi, vel Orationis è propria significatione in alienam immutatio

I cum

(1) *Vox composita, quæ Græce sonat, se ipsum puniens.*

cum virtute, ac dignitate; ut cum dicitur, *Mulus pro Stupido*; vel *Laterem lavare*, pro *Erastra laborem suscipere*, instar laterem lavantis. Ista porro immutatio, sive conversio fit cum virtute, ac dignitate; hoc est ad addendum orationi pondus, majoremque illi venustatem, & dignitatem conciliandam. Porro Tropus sic appellatur à voce Græca *τρέπω*, *verto*; ut ad verbum *Inversionem* sonet.

Hæc autem Inversio fit multiplici, variaque ratione, sed quatuor potissimum modis, unde existunt primarii quatuor, nobilissimique Tropi, nempe Metaphora, Metonymia, Synecdoche, & Ironia, de quibus sigillatim tractandum est.

§. II. De Metaphora.

Quid est Metaphora? R. Metaphora, seu Translatio est tropus, quo vox aliqua à propria significatione ad alienam transfertur ob similitudinem: Ut cum ait Tullius ad Cæsarem: *Parietes hujus curie tibi gratias agere gestiunt*. Vox illa, *Gestire*, quæ est hominis propria, transfertur ad parietem, cujus non est propria; sed cum quo tamen habet hoc loco quandam similitudinem, & adfinitatem.

Hunc porro usum, ac modum verba transferendi necessitas genuit, cum scilicet verba propria deessent; postea vero delectatio, jucunditasque celebravit. Quemadmodum enim vestis depellendi

frigoris causa primum reperta, postea etiam adhiberi coepta est ad ornatum corporis, & dignitatem; sic verbi translatio solius inopia causa primum instituta, deinde etiam fuit ad delectationem, & ad ornatum orationis frequentata.

Undenam potissimum ducuntur Metaphoræ?

R. Ex omnibus omnino rebus duci possunt, à divinis, à coelestibus, ab elementis, meteoris, lapidibus, metallis, plantis, bestiis, hominibus, eorumque operibus: adeo ut non minus late pateat Metaphora, quam similitudo, quæ à re qualibet duci potest.

Metaphora ducitur, 1. à Divinis, ut apud Ciceronem: *Deus ille noster Plato.*

2. Sumitur ab Elementis, ut cum dicitur à Tullio: *Nullius tantum est flumen ingenii, nulla scribendi, aut dicendi tanta vis, tantaque copia, quæ, non dicam exornare, sed enarrare, Cæsar, res tuas gestas possit.*

3. Metaphora sumitur è stirpibus, plantis, & arboribus. Ita Cicero: *Virtus est una altissimis defixa radicibus, quæ nulla unquam vi labefactari potest.*

4. Sumitur à rebus arte, manuque factis. Ita (1) Appion ille, contra quem Iosephus scripsit, vocabatur *Cymbalum mundi*. Longinus vero Rhetor eximius appellabatur *Viva Bibliotheca & Museum ambulans*; quod etiam de Origene dic-

I 2

tum

(1) Appion Grammaticus Alexandrinus vixit tempore Tiberij.

tum accepimus. Imperator autem Helvius Pertinax *Fortunæ Pila* fuit vulgo nuncupatus, quod nempe variis fortunæ casibus fuisset exercitus. Denique Augustus homines illos, qui solerti, promptoque erant ingenio ad res ex tempore conficiendas, lepide aiebat: *Argentum habere* (1) *in numerato*, Metaphora à pecuniis ducta.

5. Metaphora ducitur ab homine; ut cum ait apud Virgilium Palinurus: *Mène salis placidi vultum, fluctusque quietos Ignorare jubes?*

Reliquos Metaphorarum fontes, qui innumerabiles sunt, & cuilibet obvii, persequi figillatim, hominis esset otio intemperanter abutentis. Quatuor tamen præcipua capita Quintilianus enumerat, ad quæ omnes Metaphoræ commode possunt revocari.

Primo fit Metaphora, cum à re quapiam animata ad rem aliam animatam verbum transferimus: ut cum ait Titus Livius: *Scipionem à Catone solitum adlatrari*; quæ vox, *Adlatrare*, cum propria fit solius canis, tribuitur tamen homini non inconcinne.

Secundo fit Metaphora, cum inanima pro aliis inanimis ponuntur: ut *Habena* pro *Gubernaculo*; *Frenum* pro *Lege*; *Vinculum* pro *Communitate*; vel si dicas cum Tullio: *Hic orationis vela contrabamus*.

Tertio, cum inanima transferuntur ad animata: ut cum ipsa civitatis lumina extincta di-

(1) Hisp. *De contado*.

dicuntur in morte præstantium virorum; & cum ait Catullus:

O qui flosculus es juvenulorum.

Quarto denique præcipuam quamdam venustatem habet, cum rebus inanimis, sensuque carentibus sensum quemdam, animosque, ac veluti vitam damus: ut cum ait Virgilius:

— Pontem indignatus (1) Araxes.

Sic etiam Cicero pro Ligario: *Quid enim Tubero tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus mucro ille petebat? qui sensus erat armorum tuorum?*

§. III. Quid vitandum in Metaphora.

Quam Metaphoræ dicuntur vitiosæ?

R. Vitiosæ dicuntur Metaphoræ illæ, quæ humiliores sunt, fordidæque, & ab re quapiam abjecta, deformique desumptæ. Talis est ista, quam damnant Tullius, & Quintilianus: *Stercus Curie Glauca*; itemque ista: *Saxa mundi verrucæ*, id est *rupes*. Horatius quoque ob eandem causam notavit versum illum cuiusdam M. Furii Bibaculi: (2)

Jupiter hibernas cana nive conspuit Alpes.

Quid

(1) Araxes Armeniæ fluvius. (2) Sat. 5. lib. 2.

Quid enim fordidius, ac turpius, quam Metaphoram à sputo mutuari? Hoc eodem humilitatis, &, ut ita dicam, ignobilitatis vitio laborare videtur celebris illa (1) Tertulliani Metaphora, qua diluvium appellat *Naturæ generale lixivium*.

2. Vitiolæ dicuntur Metaphoræ, quæ duriores sunt, vel longius accersitæ, vel quæ rem nimis amplificanti; ut si dicas: *Syrtem Patrimonii, Charybdim Bonorum*; quod profecto duriusculum est, & à Tullio jure damnatum. Quod si verearis, ne durior paullo, & audacior videatur Metaphora, poteris illam mollire, ac mitigare illis, aut similibus vocabulis: *Ut ita dicam ... quasi ... pane ... si ita loqui fas est*, &c. ut si dicas, *Mortuo M. Catione pupillum relictum esse Senatui*, poterit audacior videri hæc translatio: si vero dixeris cum Tullio, *Pupillum, ut ita dicam, relictum esse Senatui*, duriuscula Metaphora, hoc velut adposito condimento, mitescet. Nam, ut sapienter admodum monet idem Tullius: *Verecunda debet esse translatio*, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse, atque ut precario, non vi venisse videatur.

3. Vitium est in Metaphora, si nimis poetica sit: v. g. si Orator dicat cum Virgilio, *Volucres pennis remigare*; aut si cum Horatio dicat de Euro: *Per Siculas equitavit undas*.

Neque enim quacumque Poëtis licent, ea omnia Oratoribus licere existimandum est. 4.

(1) Tertullianus scriptor Ecclesiasticus, acris, & vehementis ingenii, floruit initio tertii sæculi.

4. Metaphorarum vitium est immoderata quædam illarum coacervatio. Etsi enim nullus est florentior tropus, & qui plus luminis adferat orationi, non tamen frequentari nimum debet: nam ut modicus illius usus maximopere delectat, ita immodicus non parum adfert satietatis, atque fastidii; & in ænigma transit, aut in allegoriam.

5. Denique vitiosa est Metaphora, quæ sibi non constat; res nimirum omnino dissimiles inter se conjungendo. Quippe, ut docet Fabius, *Id in primis est custodiendum, ut quo ex genere cæperis translationes, hoc desinas. Multi enim cum initium à tempestate sumpserint, incendio, aut ruina finiunt, quæ est inconsequentia rerum fœdissima.* Quamquam, ut loquar ingenue, huic de perpetua, sibi que consentanea translatione Rhetorum præcepto non adeo severe à summis viris obtemperari video. Scimus enim diversas omnino Metaphoras eleganter sæpe fuisse conjunctas à Virgilio, ab Horatio, à Catullo &c. Sic triplex est Metaphora in duobus hisce versibus Horatii: (1)

Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit,
Si modo culturæ patientem commodet aurem.

Prima est de feris, quæ proprie mansuescunt, & cicurantur. Altera est de fructibus, qui acerbisunt, & proprie mitescunt. Tertia est ab agris, quorum propria est cultura.

§. IV.

(1) *Epist. I. lib. I.*

§. IV. De Allegoria.

Quid est Allegoria ?
 R. Allegoria est Metaphorarum continua-
 tio, seu figura, qua aliud verbis dicitur,
 aliud re ipsa intelligitur: unde non absurde
 vocatur *Diversiloquium*; quod nimirum aliud dica-
 tur, aliud sentiatur.

Hujusmodi est insignis illa Ciceronis in Pisonem Allegoria: Neque tam fui timidus, ut qui in maximis turbinibus, ac fluctibus Reipublicæ navem gubernassem, salvamque in portu collocassem, frontis tuæ nubeculam, aut Collegæ tui contaminatum spiritum perhorrescerem. Alios ego vidi ventos; alias prospexi animo procellas; aliis impendentibus tempestatibus non cessi; sed unum me pro omnium salute obtuli.

Et illa pro Quintio. Ita fit, ut ego, qui tela depellere, & vulneribus mederi debeam, tum id facere cogar, cum etiam telum adversarius nullum jecerit; illis autem id tempus impugnandi detur, cum & vitandi illorum impetus potestas nobis adempta erit; & si qua in re, id quod parati sunt facere, falsum crimen, quasi venenatum aliquod telum, jecerint, medicinae faciendæ locus non erit.

Illustris est, & omnibus nota illa Horatii Ode allegorica de Bello civili Lib. 1. Od. 12.

O nâvis, referent in mare te novi
 Fluctus. O quid agis? fortiter occupa.

Por-

Portum. Nonne vides, ut

Nudum remigio latus,

Et malus celeri saucius Africo,

Antennæque gemant; ac sine funibus

Vix durare Carinæ

Possint imperiosius

Æquor? Non tibi sunt integra lineæ &c.

In hac eximia Allegoria navim pro Republica; fluctus pro civili bello; portum pro pace, concordiaque; remigium pro Militibus; nautas pro Magistratibus; malum pro præcipuis Ducibus usurpat Horatius; & ab initio ad finem egregie sibi constat, quod in Allegoria præcipuum est.

§. V. De Metonymia.

Quid est Metonymia?

R. Metonymia, quæ etiam vocatur Hypallage, seu Transnominatio, est troporum omnium vastissimus, atque usitatissimus. Fit autem quatuor potissimum modis. 1. cum causa, vel quasi causa ponitur pro effectu, & cum rerum inventor, & auctor usurpatur pro rebus ipsis, quas invenit; ut Mars pro bello; Ceres pro frugibus; Vulcanus pro igne; Cicero, aut Virgilius pro scriptis illorum; Dux exercitus pro exercitu ipso. Sic dicimus, vario Marte pugnatum est, hoc est vario belli eventu; & Virgilius,

Onerantque canistris

Dona laboratæ Cereris,

id est

id est *panis*. Et *Georgicorum* Lib. 2.

Bacchus amat colles; Aquilonem, & frigora taxi.

Sic etiam dicimus, ab Hannibale apud Cannas cæsa fuisse sexaginta Romanorum millia; hoc est ab Hannibalis exercitu. Fit item hoc primo modo Metonymia, cum possessor usurpatur pro re possessa, ut cum ait Virgilius *Æneid.* 2.

Jam proximus ardet
Ucalegon.

Hoc est domus Ucalegontis.

2. Fit Metonymia, cum sumuntur effecta pro causis, ut scelus pro scelerato ipso. Ita Comicus:

Ubi est scelus ille, qui me perdidit?

Ita Virgilius 2. *Æneid.*

Accipe nunc Danaum infidias, & crimine ab uno
Disce omnes.

Ubi *crimen* ponitur pro perfido Sinone criminis auctore, & hic est germanus illius loci sensus: ex uno Sinone disce Græcos omnes esse perfidos. Ita Cic. 1. in Verr. Quas res luxuries in flagitiis, crudelitas in suppliciis, avaritia in rapinis, superbia in contumeliis efficere potuisset, eas omnes sese hoc uno Prætor per-

trien-

triennium pertulisse. Fit etiam, cum id, quod proprium est effectui, tribuitur causæ, & hoc Poëtis valde familiare est. Ita timor dicitur fugax; mors dicitur pallida; morbi dicuntur pallentes, quia fuga est effectus timoris, & pallor est effectus morborum, & mortis. Sic Horatius:

Pallida mors æquo pulsat pedē pauperum tabernas,
Regumque tures.

Sic Virgilius:

Pallentes habitant morbi, tristisque senectus.

3. Fit Metonymia, cum res, quæ continet, usurpatur pro re contenta, ut Roma pro Romanis, Coelum pro Coelestibus, terra pro terræ incolis. Huc pertinet illud Ciceronis pro lege Manilia: *Testis est Italia, quam ille ipse victor Sylla hujus virtute, & consilio confessus est fuisse liberatam. Testis est Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii explicavit. Testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit. Testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter Gallorum internecione patefactum est. Ubi Italiam pro Italis, Siciliam pro Siculis &c. usurpavit.*

4. Cum signum usurpatur pro re significata, ut toga pro pace, fasces pro magistratu. Ita Cicero in Pisonem:

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.

Huc refer, cum hæc vox *nomen* ponitur pro re ipsa. Ita Livius Lib. 1. *Ad singula oppida circumferendo arma nomen omne Latinum domuit.*

§. VI. De Synecdoche.

Quid est Synecdoche;

R. Synecdoche est tropus apud Oratores æque, ac Poëtas valde usitatus, & tritus. Fit autem modis quatuor.

1. Cum pars ponitur pro toto, v. gr. mucro pro ense; tectum pro domo; puppis, vel carina pro navi integra. Ita Virg. *Æneid.* 2.

Non anni domuere decem, non mille carinæ.

Est autem *carina* ima pars navis. Sic etiam hominis anima sæpe usurpatur pro homine ipso. Ita Tullius: (1) *Vos meæ carissimæ animæ sepiissime ad me scribite.* Eodem refer vulgares illas locutiones, quibus *Unus* accipitur pro *Pluribus*, ut cum dicit Virg. *Hostis habet muros.*

2. Fit Synecdoche, cum totum usurpatur pro parte: ut in hoc decantato Virgilii versu: (2)

Aut

(1) *Epist.* 14. lib. 14.

(2) *Eclog.* 1.

Aut (1) Ararim Parthus bibet ; aut Germania
(2) Tigrim.

Et rursum Æneid. 12.

Fontemque, ignemque ferebant.

Ubi fons accipitur pro parte fontis. Huc pertinet etiam, cum *Plures* usurpantur pro *Uno* ; ut cum ait Tullius : *Nos populo imposuimus*, & *Oratores visi sumus* ; licet de se tantum loquatur.

3. Synecdoche fit, cum materia, ex qua facta res est, accipitur pro re ipsa, v. gr. ferrum pro gladio, pinus pro navi, argentum pro pecunia, quæ fit ex argento.

4. Denique fit Synecdoche, cum vel species sumitur pro genere, vel genus pro specie, ut Eurus, vel Aquilo pro quolibet vento, Sabellicus pro quolibet sue, Myrtoum, vel Carpathium mare pro mari quocumque. Sic Maro :

Dentesque (3) Sabellicus exacuit sus.

Contra verò genus usurpabitur pro specie, si dicatur cum Virgilio *Ales* pro *Aquila* :

Pradamque ex unguibus ales
Projectit flavio.

§. VII.

(1) Arar. Hisp. La Saona, fluvius est Gallie.

(2) Tigris Asiae fluvius insignis, sic dictus à velocitate.

(3) Sabelli, seu Sabini, populi Italiae.

§. VII. De Ironia.

31 Quid est Ironia?

R. Ironia, quæ Socrati adeo fuit in deliciis, est figura, qua aliud plane dicimus, quam verba ipsa significare videntur; quando v. g. quempiam simulata laudatione false, ac ingeniose perstringimus, nimirum aliud aperte dicendo, aliud vero innuendo: unde recte vocatur à Quintiliano, *Diversiloquium*, *dissimulatio*, & *illusio*, ut sonat Græca ipsa Ironiæ vox.

Intelligitur autem Ironia vel ex ipsa re, quæ dicitur, vel ex ipsa pronuntiatione: certe quidem: ut si dicas; *O præclarum orium custodem lupum!*

Eximia est Ciceronis Ironia in Miloniana: *Sed stulti sumus*, inquit, *qui Drusum, qui Africanum, Pompejum, nosmetipsos cum Publico Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: Clodii mortem equo animo ferre nemo potest: tuget Senatus; mæret Eques- ter ordo; tota civitas confecta senio est; squalent municipia; affligantur Coloniae; agri denique ipsi tam beneficium, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant.*

Sic etiam Orat. in Pisonem triumphum contemp- tum, quem ille ostentabat, ita per Ironiam deridet: *Non est integrum Cn. Pompejo consilio jam uti tuo; erravit enim: non gustarat istam tuam Philosophiam: ter jam homo stultus triumphavit. Crasse, pudet me tui. Quid est, quod, confecto formidolosissimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere de- cerni volueris à Senatu? P. Servili, Q. Metelle, C.*

Curio, P. Africane, cur non hunc audistis tam doctum hominem, tam eruditum, priusquam in istum errorem induceremini? C. ipsi Pontinio necessario meo jam non est integrum; religionibus enim susceptis impeditur. O stultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos! amentem Paulum, rusticum Marium, nullius consilii Patres horum amborum Consulum, qui triumpharint!

Ita apud Virgilium Turnus Drancem illudit Æn. L. 11.

..... Proinde omnia magno
Ne cessa turbare metu; atque extollere vires
Gentis bis victæ; contra premere arma Latini.
Nunc & Myrmidonum procures Phrygia arma
tremiscunt;

Nunc & Tydides, & Larissæus Achilles:
Amnis & Adriacas retro fugit Ausidus undas.

De Regulis Ironiæ.

Quenam sunt Ironiæ Regule?

R. Dux. 1. enim, quæ ambigua voce continentur Ironiæ, ex præcipuum quemdam leporem, ac venustatem habent. Acuta quippe jocosaque videri solent, quæ dicuntur ex ambiguo.

2. Ironia fieri solet adhibendo voces illas, Scilicet, nimirum, si Superis placet, nempe; illas, inquam, adhibendo cum amara quadam, & falsa vocis inflexione. Ita Terentius: Id populus curat scilicet: & apud Virgilium Dido, Æn. 4.

Scilicet is Superis labor est; ea cura quietos
Sollicitat.

§. VIII. De Sarcasmo.

Quid est Sarcasmus, seu Subfannatio?

R. Sarcasmus, qui ad Ironiam pertinet, est amarulenta quædam irrisio, & truculentum genus Ironiæ, quæ fit cum magna quædam acerbitate, & contumelia, qua quispiam hosti crudeliter insultat: ut apud Virgilium Trojanò à se interfecto per sarcasum insultat victor Turnus:

En agros, & quam bello, Trojane, petisti,
Hesperiam metire jacens. Hæc præmia, qui me
Ferro ausi tentare, ferunt: sic mœnia condunt.

Idemque ita Latinos exterritos, turbatosque ob
Teucrorum aciem accedentem objurgat L. II.

Immo, ait, ô cives, adrepto tempore Turnus,
Cogite concilium, & pacem laudate sedentes:
Ipsi armis in regna ruant.

Potestne Ironia inter Sententiarum figuras numerari,
ut quibusdam placet?

R. Nequaquam. Liquet enim perspicuo Ironiam
semper esse Tropum; cum semper voces à propria
significatione traducat ad alienam.

Falsamne, & mendacem orationem efficit Ironia?

R. Nequaquam; quia neque fallendi est
animus Oratori, dum utitur Ironia; neque est
justa causa, cur fallatur auditor, si paullum mo-
do

do intelligat quod dicitur, quemadmodum falli non solet, dum homo callidus, & versipellis per Metaphoram *Vulpes* appellatur.

Suntne alii Tropi, præter istos, de quibus egimus?

R. Sunt aliqui alii, sed qui ad superiores hocce quatuor omnino revocantur: ut Metalepsis ad Metonymiam; Antonomasia, & sylepsis ad Synecdochen.

CAPUT QUINTUM.

DE FIGURIS VERBORUM PROPRIE DICTIS,
seu quæ non sunt Tropi.

Quid sunt Figure verborum proprie dictæ?
R. Eæ sunt, quæ sic in verbis continentur, ut, mutatis illis, figura tollatur s. v. gr. hæc sententia, *Amantes sunt amentes*, est figura verborum; quia perierit figura, si pro *Amentes* dicas *Stulti*, aut aliud simile. Sed est figura sententiæ, si quis Patriam inducat loquentem; aut si utaris similitudine; quia quæcumque demum hic usurpes verba, aut quocumque ea collo- s ordine, manet Schema.

Quot modis fiunt figure verborum?

R. Fiunt tribus potissimum modis. 1. Per adjectionem. 2. Per detractionem. 3. Per similitudinem.

§. I. Figuræ per Adjectionem.

Quamnam verborum Figuræ sunt per Adjectionem?

R. Octo præcipuæ ; nimirum Repetitio ,
 Conversio , Complexio , Conduplicatio ,
 Gradatio , Synonymia , Traductio , Polysyntheton.

Quid est repetitio ?

R. Est Figura , in qua ab eodem vocabulo sæpius inchoatur oratio , ut 1. Catilinaria : *Nihil ne te nocturnum præsidium palatii , nihil urbis vigiliæ , nihil timor populi , nihil consensus bonorum omnium , nihil hic munitissimus habendi Senatus locus , nihil horum ora , vultusque moverunt ?*

Quid in Repetitione cavendum est ?

R. Valet mirum in modum in exaggerandis virtutibus , & vitiis , estque Schema plane venustum. Sed quia statim incurrit in oculos , propterea non est diutius continuandum ; sed satius est , ut aliorum Schematum admixtione temperetur.

Quid est conversio ?

R. Est figura Repetitioni prorsus contraria , in qua sæpius eodem vocabulo clauditur oratio , ut in Antoniam Cicero : *Doletis tres exercitus Populi R. interfecit ? Interfecit Antonius. Desideratis clarissimos Cives ? Eos quoque vobis eripuit Antonius. Auctoritas hujus ordinis adflicta est ? Adflixit Antonius.*

Quid est Complexio ?

R. Est figura , quæ Repetitionem simul , & Conversionem complectitur , cum nimirum ab eodem verbo , vel ab iisdem verbis incipiat , atque clau-

datur oratio. Ita (1) Tullius : *Quis legem tulit ? Nullus. Quis majorem partem populi suffragiis privavit ? Nullus. Quis comitiis præsuit ? Nullus.*

Verum figura hæc , quia maxime ferit oculos, uti præcedentes , idcirco parce admodum , & in loco est adhibenda.

Quid est conduplicatio ?

R. Est ejusdem vocabuli , vel plurium iteratio ; five initio orationis , five in fine , five alibi. Ut cum ait Maro Libro 5.

Nunc nunc insurgite remis ,
Hectorei socii.

Et Libro 9. cum ait Nifus :

(2) Me, me, adsum qui feci, in me convertite ferrum,
O Rutuli : mea fraus omnis.

Quid est Gradatio ?

R. Gradatio , five *Κλίμαξ* , est figura , qua per quosdam gradus vel adscenditur ad summum, vel descenditur ad infimum. Quale est illud Ciceronis in Catilinam : *Nihil agis , nihil moliris , nihil cogitas , quod ego non modo non audiam , sed etiam non videam , planeque sentiam.* Magnum est enim, quidquid agat Catilina , scire Ciceronem : majus , quidquid molitur : longe maximum , quidquid etiam cogitet.

K 2

Sic

(1) *Pro lege Agraria.* (2) *Subaudi : Occidite.*

Sic etiam in Pisonem ait: *His ego rebus pascor, his delector, his perfruar; quod de vobis hic ordo opinatur non secus, ac de teterrimis hostibus; quod vos Equites Romani, quod ceteri ordines, quod cuncta civitas odit; quod nemo bonus, nemo denique civis est, qui modo se civem esse meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus respuat, animo adspernetur, recordatione denique ipsa consulatus vestri perhorrescat.*

Lepidum est illud ejusdem Ciceronis ad Atticum: *Si dormis, expergiscere; si stas, ingredere; si ingrederis, curre; si curris, advola.* Ejusmodi est etiam ille Virgilii locus in Eclogis:

33 Torva lexna lupum sequitur: lupus ipse capellam
Florentem cythifum sequitur lasciva capella.

Quid est Synonymia?

R. Est verborum idem ferme significantium coacervatio ad rei magnitudinem demonstrandam; ut in Miloniana: *An vero vos soli ignoratis? vos hospites in hac urbe versamini? vestra peregrinantur aures? neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur?* Hoc Schema Poëtis est valde usitatum. Ita Plautus:

Quicumque ubique sunt, qui fuere, quique futuri sunt,
Stulti, stolidi, fatui, (1) fungi, (2) bleni, (3) buccones;
Solutus ego omnes longè antea stultitia, & moribus
indoctis.

(1) Fungus, necio, mentecato. (2) Blennus, loco.

(3) Bucco, Bocachen, jactancioso.

Quid est Traductio?

R. Traductio, seu Polyphton, ut ajunt Græci, est variata casibus, aut generibus, aut modis, aut temporibus, ejusdem vocabuli repetitio; ut cum ait Tullius pro Archia: *Pleni sunt omnes libri, plenæ sapientium voces, plena exemplorum vetustas*, Vel cum ait Ovidius:

Spectatum ornata veniunt, spectentur ut ipsæ.

Quid est Polysyntheton.

R. Polysyntheton, seu, ut alii malunt, Polysyndeton, est Schema conjunctionibus abundans, ut, & *justitia, & liberalitate, & fortitudine ceteros omnes Imperatores superavit*. Itemque apud Virgilium: (1)

*Ascaniumque, patremque meum, juxtaque Creusam?
Alterum in alterius inactatos sanguine cernam?*

§. II. De Figuris per detractionem.

Quot sunt Figure, quæ fiunt per Detractionem?

R. Tres: Reticentia, Adjunctio, & Disjunctio.

Quid est Reticentia?

R. Est figura, quæ fit, quando verbum aliquod subauditur: ut cum ait Tullius in Verrinis: *Huiccein hominem? huiccein impudentiam? huiccein audaciam?* Supple feremus. Et apud Virgilium: (2)

At

(1) Lib. 2.

(2) Æn. 12.

At vero Rutulis impar ea pugna videri
Jamdudum, & vario misceri pectora motu.

Ubi profecto vides intelligi *cæpit*, & *cæperunt*.
Itemque Libro 1. Sed vos qui tandem? subau-
ditur *estis*.

Quomodo fit adjunctio?

R. Fit Adjunctio, quando uni verbo plurima
nomina substantiva respondent. Ita Cic. *Vicit pu-
dorem libido, timorem audacia, rationem amentia*.
Sic etiam Virgilius *Æneid.* 3.

(1) Trojugaena interpretes Divum, qui numina Phœbi,
Qui tripodas, (2) Clarii lauros, qui sidera sentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omina pennæ.

Quomodo fit disjunctio?

R. Disjunctio, seu dissolutio fit, quando con-
junctiones, & particula tolluntur, ut incitatio
feratur oratio. Ita Tullius: *Hæc studia litterarum
adoleſcentiam alunt, ſenectutem oblectant, ſecundas
res ornant, adverſis perſugium, ac ſolatiū præbent,
delectant domi, non impediunt foris, pernoctant no-
biſcum, peregrinantur, ruſticantur.*

§. III. De Figuris per ſimilitudinem.

Quot ſunt Figure per ſimilitudinem?

R. Tres in primis numerantur, nempe
Pa-

(1) Helenus Priami filius, Rex idem, & Phœbi ſacerdos.

(2) Apollo dictus Clarius ab urbe Claro, Apollinis
oraculo nobili.

Paronomasia, similiter cadens, & similiter desinens.

Quid est Paronomasia?

R. Paronomasia, seu adnominatio, est Figura, qua voces pæne similes, ac colludentes usurpantur in sensu dissimili. Ut, cum ait Tullius ad Atticum: *Consul ipse parvo animo, & pravo; facie magis, quam facetiis ridiculus.* Et alibi: *Ex aratore factus orator.*

Græcis quoque admodum usitata est Paronomasia, ut apud Herodotum Lib. I. Παθήματα, μαθήματα, *Quæ nocent, docent.* Ejusdemque generis erat illud, quod Apollodorus pictor præclarus inscripserat operi suo:

Μωμήσεται τις μᾶλλον ἢ μιμήσεται. Id est:

Facilius erit videre, quam imitari.

Delectat in primis, & ferit hoc Schema, si parce, ac in loco adhibeatur, & sententiarum gravitate sustentetur. Si vero frigidas adlusiones, ut non raro fit, venetur orator, ineptus nimirum erit, & putidus.

Quid est similiter cadens?

R. Est vocabulorum per eosdem casus, & per eadem tempora expressorum consensus quidam, & quasi concentus: ut cum ait Cicero pro S. Roscio: *Quid tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis?* Ubi vides quatuor nomina in dativo plurali posita.

Quid

Quid est Similiter desinens?

R. Fit, cum orationis vel membra, vel articuli eodem modo terminantur; ut apud Quintilianum: *Ejusdem non est & facere fortiter, & vivere turpiter.* Ita Cicero Pompejum laudans: *Bellum extrema hieme apparavit, incunie vere suscepit, media astate confecit.* (1)

§. IV. Appendix de Transitione.

Quid est Transilio? R. Transilio, quam alii Figuram esse volunt, alii cum Fabio negant, est orationis quidam nexus; quo fit, ut aptè copulata inter se illius membra concinnè cohæreant, & unum quasi corpus efficiant.

Quæ sunt Transitionis genera?

R. Duo. Transilio enim vel est perfecta, vel imperfecta. Transilio perfecta est, qua breviter monemus, quid dictum sit, & quid dicendum restet: cujusmodi est ista pro lege Manilia: *Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam.*

Transilio imperfecta ea est, qua alterum tantum eorum exprimitur; ut in hoc Ciceronis pro Roscio: *Age nunc illa videamus, iudices, quæ consecuta sunt.* Utriusque indiscriminatum generis selecta, ex Tullio præsertim, adferemus exempla: quoniam videmus in inveniendis huiusmodi Transitionibus solere Tirones non mediocriter laborare.

Trans-

(1) Pro lege Manilia.

Transitionum Ciceronianarum exempla selecta.

1. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessarium, magnitudine periculosum. Restat, ut de Imperatore ad id bellum diligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum esse videatur. 2. Satis multa de periculo. 3. Uni epistolæ respondi: venio ad alteram... 4. Sed nimis multa de nugis: ad majora veniamus... 5. Verum ubi rerum testimonia adsunt, nihil opus est verbis. 6. Sed hæc vetera: illud recens, Cæsarem meo consilio interfectum. 7. Sed ne forte ex multis rebus gestis M. Antonii, rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad (1) Lupercalia veniamus. Non dissimulat, Patres Conscripti, apparet esse commotum, sudat, pallet. 8. Sed adrogantiam hominis, insolentiamque cognoscite. 9. At etiam ausus es (Quid autem est, quod tu non audeas?). 10. Sed jam satis multa de causa: extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat, nisi ut orem, obtesterque vos Iudices, ut misericordiam tribuatis fortissimo viro? 11. Quæstura illius demonstrata, reliqua attendite. 12. Atque ut inde oratio mea proficiatur, unde hæc omnis causa ducitur. 13. Atque ut facilius intelligere possitis, Iudices, quæ facta sunt, indigniora esse quam hæc sunt, quæ diximus; ab initio

res

(1) Lupercalia Festa Solemnia in Panis honorem mense Februarii celebrari solita à Lupercis illius Sacerdotibus, qui nudi per urbem cursitabant. Luperci sic vocabantur, quod Pan Lupos arceret ab ovibus.

res quemadmodum gesta sit, vobis exponam. 14. Sed hæc robustioris improbitatis scelera omittamus: loquamur potius de iniquissimo genere levitatis. 15. Id quo facilius facere possitis, dabo operam, ut à principio res quemadmodum gesta sit, cognoscatis. 16. Sed finis sit: neque enim præ lacrimis jam loqui possum; & hic se lacrimis defendi vetat. 17. Sed quoniam emersisse jam è vadis, & scopulos prætervecta videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus cursus ostenditur. 18. Accipite nunc aliud ejus facinus nobile, & multis locis sæpe commemoratum, & ejusmodi, ut in uno omnia maleficia inesse videantur. Invenietis id facinus natum à cupiditate, auctum per stuprum, crudelitatem perfectum, & conclusum. 19. Plura de illo Archipirata dixi, quam volui; & tamen ea, quæ certissima sunt, hujus criminis argumenta prætermisi. 20. Age vero, ne semper forum, subsellia, rostra, curiamque meditemur. 21. Ad ejus Tribunatum, qui ad sese jamdudum vocat, & quodammodo absorbet orationem meam, contento studio, cursuque veniamus. 22. Atque hæc oblectationis, illa necessitatis. 23. Hæc mihi fere in mentem veniebant, quæ dicenda putarem de natura Deorum. 24. Quibus rebus expositis, satis docuisse videor, homines natura quanto omnes anteirent animantes. 25. Longa est oratio, multæque rationes, quibus doceri potest. 26. Sed quid ego longinqua commemoro? 27. Intelligo quam scopuloso, difficilique loco verser. 28. Sed quid ego his argumentis utor, quasi res dubia, aut obscura sit? 29. Magna sunt hæc, vel potius maxima. Jam vero quanto majus videbitur? 30. Multa hujusmodi

pre-

proferre possem : sed genus ipsum videtis. 31. Nolo in hac re multus videri. 32. Sed quid ego hæc aut tam levia , aut tam minima recordor ? 33. Itaque fateamur necesse est , nihil difficilius esse. 34. Quid loquar , quanta ratio in bestiis appareat ? 35. Jam vero ista etiam notoria , quanto se opere custodiant bestiae. 36. Multa præterenda sunt ; & tamen multa dicuntur. 37. Vereor ut hoc , quod dicam , perinde intelligi auditu possit , atque ego ipse cogitans sentio. 38. Sinite me illa minora , ac quotidiana prætermittere. 39. Illud tamen , quamquam ad exitum festinet oratio , prætermittere nullo modo possum. 40. Verum hæc missa facio : illud quæro. 41. (1) De exordio satis dictum est : deinceps ad narrationem transeamus. 42. Quod ad definitiones , hætenus : reliqua videamus. 43. Nunc reliquorum Oratorum ætates persequamur. 44. Tempus est ad ceteras partes orationis proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus. 45. De (2) statutis diebus dixi : nunc de Annalibus dicam. 46. Hæc de hero : quod sequitur de pecore. 47. De multitudine quondam , quod satis est , admonui : de obscuritate pauca dicam. 48 (3) Jam quantum illud est , quod in occupationibus summis numquam intermittis studia doctrinae ? 49. Utinam vero mihi satis esset ad dicendum vel facultatis , vel temporis. 50. Hic hic , Auditores , animos ad insignis facti memoriam sempiternam

(1) Ex Cicerone ad Herennium , vel potius , ex Cornificio.

(2) Ex Varrone.

(3) Ex aliis.

erigite. 51. Sed hæc utcumque ferenda : hoc vero quis ferat ? 52. Audistis gravissima : audite nunc graviora. 53. Sed hæc privatim : nunc quæ publice gesta sunt , videamus. 54. Verum hæc missa facio : illud quam . . . 55. Nihil jam dico de isto scelere. 56. Postularet hic locus ut dicerem de . . .

Variis hisce , quas adtuli , Transitionibus addito breviores hæc formulas , particulasque connectentes.

His adde ; Accedit his ; Huc accedit quod ; Huc pertinet ; Eodem pertinet ; Nam vero quid dicam ? Age vero explicemus nunc ; His simillimum est ; Postularet hic locus ut dicerem ; Restat ut dicam ; Nunc vero superest ; Ex quo debet intelligi ; Quid quod ausus est etiam ? Omitto domesticas tuas sordes ; Nam illud quid attinet commemorare ? Ita est quemadmodum dixi.

CAPUT SEXTUM.

DE PERIODO.

Quid est Periodus ?

R. Periodus est sententia brevis , & absoluta , quæ certis partibus , sive membris à se invicem pendentibus , & quodam veluti vinculo connexis numerose comprehenditur. Nomen traxit à voce Græca *περίοδος* , quæ significat ambitum , atque circuitum.

Quid sibi vult celebris illa Aristotelis definitio Lib. 3.

Ex aliis Rbe-

Rhetoricæ, c. 9. ubi ait : (1) Periodum esse orationem, quæ in se ipsa habet principium, & magnitudinem, quæ uno quasi aspectu perlustrari facile possit?

R. Hanc definitionem in nostram perbelle quadrare. Principium enim illud, de quo loquitur Aristoteles, nihil aliud est, nisi primum Periodi membrum; quod ita suspensum ferri debet, ut aliud quidpiam subsequi omnino debeat; unde etiam vocatur principium. Medium vero, ac finis sunt reliqua periodi membra, quæ brevi quodam, contractoque verborum ambitu debent illam circumscribere. Unde vere dicitur, illam uno conspectu facile cerni debere; unoque spiritu pronuntiar.

§. I. De partibus Periodi.

Quoniam sunt Periodi partes?
R. Periodus constat certis quibusdam partibus, quarum majores appellantur *Membra*, Græce *Κῶλα*; minores vero appellantur *Incisa*, Græce *Κόμματα*.

Quid est membrum Periodi?

R. Membrum, sive Colon est pars Periodi continens sensum aliquem, sed suspensum, ac imperfectum; v. gr. (2) *Antequam de republica, Patres Conscripti, dicam ea, quæ dicenda hoc tempore*

ar-

(1) Λέγω δὲ περίοδον λέξιν ἔχουσαν ἀρχὴν, καὶ τελευτὴν καθ' αὐτὴν, καὶ μέγεθος ἐνὶ ὀφθαλμῷ.

(2) Philip. I.

arbitror: ecce tibi Periodi membrum, neque enim hic sensus orationis conquiescit. Habebis Periodum absolutam, si ad primum illud membrum accedat hoc alterum: Exponam vobis breviter consilium & profectionis, & reversionis meæ.

Quid est Incisum?

R. Incisum, five Comma est pars membri: quemadmodum enim in Periodo membrum, sic in membro continetur incisum, v. gr. (1) *Nihil est, mihi crede, virtutē formosius, nihil pulchrius nihil amabilius; ex tribus hisce incisis membrum unum efficitur. Itaque dicere incisum, est crebris id genus incisis, & articulis suam orationem distinguere.*

Quandonam potissimum usurpanda sunt crebra illa Incisa?

R. Incisa mirum in modum valere, cum adversario vehementius, & acrius instat orator. Ita Cicero per incisa Pisonem increpat, illumque cæsum, ac punctum, ut ita loquar, objiurat, & ferit: *Non enim nos color iste servilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi deceperunt; oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, qui sermo quidam tacitis mentis est, hic in fraudem homines impulit; hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit, in fraudem induxit. Pauci tua ista lutulenta vitia noveramus; pauci tarditatem ingenii, stuporem, debilitatemque linguæ.*

§. II.

(1) Cic. L. 9. ad Fam. ep. 14.

§. II. De variis Periodorum generibus.

Quot sunt genera Periodorum?
 R. Tria. Alia est Periodus bimembris, five dicolos; alia trimembris, five tricolos; alia quadrimembris, five tetracolos. Plura enim, vel pauciora membra aut vix, aut nullo modo patitur germana, sinceraque Periodus. Singula porro hæc membra si vel paria sint, vel non valde disparia, multo gratior, & venustior erit oratio.

Periodus bimembris.

Ergo & mihi meæ pristinae vitæ consuetudinem, C. Cæsar, interclusam aperuisti, (1) & his omnibus ad bene de republica sperandum quasi signum aliquod sustulisti.

Trimembris exemplum eximium esse potest illa Ciceronis Periodus numeris, ut mihi videtur, omnibus absoluta in exordio Manilianæ:

Nam cum antea per ætatem hujus auctoritatem loci contingere non auderem: Statueremque nihil buc nisi perfectum ingenio, elaboratum industria adferri oportere: Omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi.

Periodi quadrimembris, quæ & quadrata dici solet, absolutissimum exemplum habes in orat. pro A. Cæcina: Si quantum in agro, locisque deser-

tis

(1) Cic. pro Marcello.

*tis audacia potest, * tantum in foro, atque iudiciis impudentia valeret, * non minus in causa cederet A. Cæcina Sex. Æbutii impudentiæ, * quam tum in vi facienda cessit audaciæ.*

§. III. De legibus, ac regulis Periodi.

Quænam sunt Periodi leges?

R. Tres præcipuæ. Prima est, ut illius membra nexibus quibusdam inter se quam aptissime cohæreant: alioqui enim jam non esset Periodus, sed oratio dissipata, dissolutaque, & ut ajunt, *Arena sine calce.* 2. Regula hæc est, ut sensus non sit nisi in omnium membrorum fine perfectus. 3. Ut pleniore verborum ambitu, & circulo Periodus concludatur.

Possêt ne fieri Periodus, quæ contineret membra vel minus quam duo, vel plura quam quatuor?

R. Possê fieri Periodum unius membri: atque hæc est illa, quæ vocatur ab Aristotele Periodus * *simplex*, sive (1) *monocolos*. Possêt etiam omnino usque ad quinque, aut sex vel plura etiam membra produci. Verum perfecta, de qua hic tantum sermo est, Periodus, nec ultra quatuor membra procurrat, nec infra duo contrahitur. Atque hæc est unanimes sententia Demetrii Phalerei, (2) Hermogenis, ac Terentiani quoque Mauri, cum ait:

Qua-

(1) Ἀφελὴς, μονόκωλος.

(2) Hermogenes Tarsensis anno ætatis 15. Rhetor nobilissimus, rerum omnium obliuiscitur ante annum 24. & in extrema inscitia consenescit.

Quattuor e membris plenum formare videbis
Rhetora circuitum, sive ambitus ille vocetur.

Atque in primis nobiscum ita sentit ipse Tullius, cum ait in Oratore: *Constat ille ambitus, & plena comprehensio e quatuor fere partibus, quæ membra dicuntur, ut & aures impleat, & ne brevior sit, quam satis sit, nec longior.*

Quod si, ut aliquando contingit, ultra quatuor procedatur, ac nihilo tamen minus orbe quodam, circuituque conclusa feratur oratio, vocabitur *Ambitus*, sive *Oratio periodica*. Ita Cicero pro (1) Archia Poëta. *Si quid est in me ingenii, judices, quod sentio quam sit exiguum; aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum; aut si hujusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis, & disciplina profecta, à qua ego confiteor nullum ætatis meæ tempus abhorruisse: earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructum à me repetere prope suo jure debet.*

§. IV. De artificio Periodi amplificandæ.

Quænam est prima ratio amplificandæ Periodi?

R. Tirones nullo negotio Periodos fundent, si habeant ad manum, & in promptu particulas, vel locutiones quasdam conficiendis

L

Pe-

(1) Archias Poëta Antiochenus, Ciceronis olim præceptor, ob ingenium, & eloquentiam civitate donatus à Romanis.

Periodis mirum in modum idoneas ; cujusmodi sunt voces illæ omnes , quæ necessariam quandam habent cum aliis subsequētibz adfinitatem , v. gr. *Etsi* , *quamvis* , *quamquam* , *quemadmodum* , *sicut* , *cum* , *quoties* , *quantum* , *quo* , *qualis* , *non minus* : quibus respondent , *tamen* , *verumtamen* , *nihilominus* , *ita* , *tum* , *toties* , *tantum* , *eo* , *talis* , *quam* .

In quavis enim Periodo partes duæ sunt , Protasis nimirum , & Apodosis. Est autem Protasis prima Periodi pars , ex qua secunda pendet , & in qua oratio crescit quodammodo , & adtolitur. Apodosis vero est altera Periodi pars , in qua oratio perfecta conquiescit. Illæ porro , de quibus loquimur , particule , suspensæque locutiones mirum in modum idoneæ sunt ad Protasim cum Apodosi connectendam , ut videre est in allatis exemplis , illo præsertim pro Cæcina supra §. II.

Quenam est secunda , & tertia ratio amplificandæ Periodi ?

R. Periodus pulcherrime dilatatur , i. cum brevis quædam sententia in suas quasi partes distribuitur. Ita Tullius paucula hæc verba (*Omnes iugent Clodium*) amplificat per enumerationem partium , cum ait , ironice nimirum , Clodium deferri à Senatu , ab Equestri ordine , à (1) Municipiis,

(1) Municipia erant civitates , quæ muneribus , & honoribus populi Romaniungebantur.

piis, à (1) *Coloniis*, ab *Agris* denique *ipsis*.

2. Facile dilaturatur *Periodus* per definitiones, quas vocant *conglobatas*, per *circumlocutionem*, & per *interpretationem*, quæ fit, cum res eadem aliis atque aliis elegantioribus verbis exprimitur. Vide quæ supra in *elementis* diximus de *Amplificatione*.

§. V. De numero, & ceteris virtutibus *Periodi*. 37

Quid est *numerus Periodicus*?

R. *Numerus Periodi*, de quo hic agitur, non est *numerus arithmeticus*; sed est *numerus ille in harmonia, & concentu positus*, de quo *Virg.* in *Ecloga*. 4.

Numeros memini, si verba tenerem.

Et rursum in *Ecloga* 6.

Tum vero in numerum *Faunosque, ferasque videres*
Ludere

Numerus autem Oratorius est *harmonia quædam non exquisita, neque canora, qualis est in poematibus, & canticis; sed ita dissimulata, latentique, ut tamen sentiat, & aures mirifica quadam voluptate permulceat.*

L 2

At-

(1) *Coloniæ* erant *oppida*, quæ *populus ex urbe Roma deducebatur ad incolendum*. *Coloniæ* fiebant etiam *privilegio sine soli mutatione*.

Atque ut exemplo res illustretur, suavis admodum est, auribulque pergratus verborum numerus in hac Tullii sententia pro Marcello: *Nulla est tanta vis, tantaque copia, quæ non ferro, ac viribus debilitari, frangique possit.* Peribit funditus omnis venustas, si inverto numero dicas: *Nulla est vis tanta, & copia tanta, quæ non possit debilitari, frangique viribus, ac ferro.* Quid item suavius hac altera Ciceronis sententia in Philippica 2. ? *Te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere.* Quæ quidem verba tam apte mihi videntur constructa, ut præclari cujuscumque numeri absolutissimum exemplar esse possint. Abibit vero decor omnis, si sublato tam eleganti numero, dixeris: *miror, te, Antoni, non perhorrescere exitus eorum, quorum imiteris facta* Tanti nimirum est certa quadam moderatione numerorum explere sententias: ideoque, ut optime notat Quintilianus L. 9. c. 4. *Neque Demosthenes fulmina tantopere vibrasse diceretur, nisi numeris contorta ferrentur.*

§. VI. Regulæ sex, quibus reddi potest numerosa Periodus.

QUæ de varia collocatione pedum, ac mensurarum, & optima ratione miscendi inter sese Dactilos, Spondæos, Anapæstos, Jambos, Creticos, Molossos, Choriæos, & Dichoriæos tradunt Aristoteles, Tullius, Quintilianus, ceterique artis magistri, sunt egregia illa qui-

dem, & Oratori perfecto numquam satis commendanda. Verumtamen, ut aperte, & ingenue loquar, animadverti jamdudum difficilioribus hisce, & salebrosis, ut ita dicam, præceptionibus valde defatigari tironum animos; & illorum industriam retardari solere potius, quam adjuvari.

Quapropter, ut animorum satietati, fastidioque occurratur, operæ pretium me facturum existimaui, si ex laboriosis illis præceptionibus quemdam quasi succum exprimerem; & faciliores aliquot, brevesque regulas ad omnium captum, & quotidianum usum accommodatas hoc loco proponerem.

Quenam est prima regula Periodi numerosæ reddendæ?

R. Numerosa fiet Periodus, si syllabæ breves, ac longæ sic temperentur, alternenturque quodammodo, ut neque copia brevium incitator, ac celerior feratur oratio, neque longarum multitudine retardata languescat. Concinnam hanc brevium, & longarum syllabarum temperationem vides in illis Tullii verbis ad Cæsarem: (1) *Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes &c.*

Aliquando tamen ex arte, & industria syllabæ breves, vel longæ sine illa, quam dixi, mixtura coacervantur, ad rei, de qua agitur, vel celeritatem, vel tarditatem exprimendam, & oculis quo-

(1) Or. pro Marcello.

quodammodo subjiaciendam. Ita Virg. *Æn.* 5. remigantium nautarum impetum, naviumque velocitatem Daëtylorum crebritate depingit:

Inde ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes
Haud mora profluere suis; ferit æthera clamor
Nauticus

Itemque celeritatem equorum in hoc versu etiam pueris noto:

— It clamor, & agmine facto,
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum
(1).

Sic etiam L. 4. *Æn.* *Æneæ*, sociorumque Carthagine discessionem parantium festinationem celeritatemque describit:

Tum vero *Æneas* subitis exterritus umbris,
Corripit e somno corpus, sociosque fatigat:
Præcípites vigilate viri, & confidite transtris:
Solvite vela citi. Deus æthere missus ab alto
Festinare fugam, tortosque incidere funes
Ecce iterum stimulat. Sequimur te, sancte Deorum,
Quisquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
Adsis ô, placidusque juves, & sidera cœlo
Dextra feras. Dixit, vaginaque eripit ensen
Fulmineum, strictoque ferit retinacula ferro.
Idem omnes simul ardor habet; rapiuntque, ruuntq.
Litora deseruere; latet sub classibus æquor.
Adnixa torquent spumas, & cœrula verrunt. Ani-

(1) *Æneid.* 8.

Animadvertite hic, ut diverso repente sono adficiantur aures versu hoc ultimo, quo nautarum conatum exprimit vates; utque ex illo superiorum carminum celeritas magis emicet.

Tarditatem pariter egregie imitatur hic versus Lib. I.

Luctantes ventos, tempestatesque sonoras.

Quenam est secunda regula numerosam efficiendi Periodum?

R. Voces unius, duarum, aut plurium syllabarum si commisceantur, nascetur inde oratio valde numerosa; v. g. (1) *Vivis, & vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.* Contra vero crebriore monosyllabarum iteratione quasi exsilit, atque subsultat oratio: v. gr. *Hac in re nos hic non ferret.*

Quenam est tertia regula?

R. Cadet numerose Periodus, si magisfiefs, & bene sonantibus verbis terminetur; ut in hisce exemplis ex Cicerone desumptis (2): *Quos amissimus cives, eos non Martis vis perculit, sed ira victoriae.* Et L. I. de Orat. *Nam qui locus quietis, ac tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maximæ moles molestiarum, & turbulentissimæ tempestates exsisterunt.*

Quenam est quarta regula?

R. Nulla res magis facit ad numerum oratorium, quam

(1) In Catil. I.

(2) Phil. 14.

quam verborum splendor, non solum in periodi clausula, sed etiam in toto illius quasi contextu. Ita Tullius in Pisonem: *Obrepisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum, quarum simile habes nihil præter colorem.* Et in eloquentissima illa peroratione pro Fontejo: *Nolite pati, iudices, aras (1) Deorum immortalium, Vestæque Matris quotidianis Virginis lamentationibus de vestro iudicio commoveri.* Et in 4. Catil. *Id est initium consilium, ut interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem populi R. nomen, & ad lamentandam tanti imperii calamitatem relinquatur.* Et L. 3. in Verrem. *Si hæc non ad cives Romanos, non ad aliquos amicos nostræ civitatis, non ad eos, qui populi Romani nomen audissent; denique, si non ad homines, verum ad bestias, aut etiam, ut longius progrediar, si in aliqua desertissima solitudine ad saxa, & ad scopulos hæc conqueri, & deplorare vellem; tamen omnia muta, atque inanima tanta, & tam indigna rerum atrocitate commoverentur.*

Cedo quintam regulam.

R. Ut leniter, æquabiliterque fluat Periodus, fugiendus est asperior litterarum, & vocabulorum concursus, quod est in oratione vitium vel maximum. Incurritur autem in illud vitium multis modis.

1. Cum durius, ac crebrius concurrunt inter se consonantes, quæ stridorem efficiunt, ut *Ars sturdiorum . . . Rex Xerxes.* 2. Cum

(1) Fonteji soror una ex Virginibus Vestalibus, quæ sempiternum Vestæ ignem custodiebant.

2. Cum verbi prioris ultimæ syllabæ fiunt primæ sequentis, ut vel ipsi Ciceroni aliquando excidit, cum ait, *Res mihi invise vise sunt*. Itemque cum dixit in carmine:

O fortunatam natam me Consule Romam!

3. Cum eadem littera, vel etiam, quod pejus est, eadem syllaba crebrius iteratur: quale est illud Ennii Poëtæ.

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Itemque illud adeo tritum:

O Tite tute(1) Tati tibi tanta tyranne tulisti!

4. Cum similiter cadentibus, ac desinentibus frequenter utimur, ut *Amatrices, adjutrices, præstigiatrices fuerunt*.

Tria tamen sunt, quæ Tirones etiam atque etiam cavere debent. Primum, ne, dum numerose loqui volunt, inferciant, ut persæpe fit, inania quædam complementa, & ramenta numerorum, quasi si rimas explere vellent. Alterum est, ne, dum oratorium numerum quærunt, incidant in metricum, & periodi finis sit finis alicujus versus, præsertim Heroici, vel Elegiaci: quod non semel Ciceroni ipsi excidisse Hieronymus Lagomarsinus è Societ. Jesu inopuscule, quod sic inf-

(1) Tati est vocativus à *Tatius*, ii.

inscribitur, *Risposta di Goltmario Pepugies Marsigliano*, allatis locis ipsis præclare docet n. 19. p. 45.

Tertium est, ne, dum numero serviunt diligentius, & aurium voluptati morigerantur, omnis interea retardetur impetus, visque orationis; & animus ab iis, quæ potiora sunt, penitus avertatur. Quapropter hæc aliaque hujusmodi in numero vitia non ut ingens crimen expavescenda sunt; ac nescio hac in re negligentia ne, an nimia sollicitudo sit pejor.

Quoniam est ultima numerosæ Periodi regula?

R. Caput illud est, non in periodo solum, sed etiam in omni oratione; ut Latina constructio quam maxime distet à vernacula; hoc est, ut verba per inversam, quam vocant, constructionem ita trajiciantur, ut quod re ipsa prius est, fiat artificiosa quadam verborum collocatione posterius.

Et quoniam trajectory illa constructio ita est propria Latinæ Linguae, ut omnis illius vis, atque elegantia, ac quasi natura, & indoles in eo potissimum sita esse videatur, visum est aliquot illustria illius exempla hoc loco ad imitandum proponere.

Exempla selecta constructionis trajectory.

1. Quos amissimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victorie. Cic.
2. Habet magnum dolorem, unde cum honore discesseris, eodem cum ignominia reverti. Cic.

3. *Frater tuus quanti me faciat, semperque fecerit, esse hominem qui ignoret arbitror neminem.* Cic.

4. *Mea lenitas, si cui solutior visa est, hoc expectabat, ut id, quod latebat, erumperet.* Cic.

5. *Quæ res in civitate duæ plurimum possunt, hæc contra nos ambæ faciunt in hoc tempore, summa gratia, & eloquentia.* Cic.

6. *Fere quem quisque locum pugnando ceperat, eum, amissa anima, corpore tegebat.* Sallust.

7. *Id sibi negotiū credidit solum dari, populo ut placerent quas fecisset fabulas.* Terent.

8. *Quas credis esse, non sunt veræ nuptiæ.* Ter.

9. *Quam rem vitio dent, queso, animum advertite.* Terent.

§. VII. Quomodo parari possit facultas numerosè dicendi.

QUæ de Periodis, numerisque post Aristotelem, Ciceronem, & Fabium accurate præcepimus hætenus, non eo dicta sunt à nobis, quo tiro in dinumerandis pedibus, syllabisque dimetiendis consensescat: quod sane nec magni, nec felicitis foret ingenii. Verum hæc apte, numerosèque dicendi facultas non est profecto tanti laboris, quanti prima fronte videtur esse. Nihil est enim tam flexibile, & quod tam facile sequatur quocumque ducas, quam oratio; atque ut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus, ac fingimus, sic plane dictionis genus ad omnem rationem, & ad aurium

voluptatem, motumque animorum, facile mutatur, ac vertitur.

- *Qua ratione, viaque numerose scribendi facultas parabitur?*

R. Duplici potissimum: 1. si Tiro numerosas aliquot, & volubiles Tullii sententias non legere modo, sed elata etiam voce pronuntiare adlucescat: cuiusmodi sunt illæ, quas supra adduximus, vel illæ, quas adfert Quintilianus: *Omnes prope civitates virtute, gloria, dignitate superabat*: Itemque ista: *Patris dictum sapiens temeritas filii comprobavit*; qui numerus ita placuit populo, inquit idem Tullius, ut hac audita periodi clausula, clamorem ingentem fustulerit.

2. Parabitur numerose dicendi facultas, si numerum illum, & quasi concentum imitatione, ac stilo coneris exprimere; quod quidem exercitatione, atque usu, qui est optimus dicendi magister, non ita difficulter consequeris. *Ut, inquit Cicero Lib. 2. de Orat., cum in sole ambulem, etiamsi aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen (solet), ut colorer; sic, cum istos libros ad Misenum (nam Romæ vix licet) studiosius legerim, sentio orationem meam illorum cantu quasi colorari.*

- *omninoque non est pro-*
inde tant laboris, quædam præstantur, ut
est. Nihil est enim tam difficile, & quod tam
facile sapienter quædamque ducit, quædam
circum in mollioribus, ut in mollioribus
est, ut in mollioribus, ut in mollioribus
ut in mollioribus, ut in mollioribus

CAPUT SEPTIMUM.

DE STILO ORATORIO.

OMnem hanc de Stilo doctrinam hausimus in primis ex aureolo illo libello Demetrii (1), cui vulgo Phalerei cognomen tribuitur, & ex egregia Longini (2) commentatione de Stilo magnifico. Quod utrumque opusculum Tirones, si me audiant, nocturna, ut cum Horatio loquar, diurnaue manu versabunt. Verum quæ illi præcepta, quamvis egregia, confuse tamen, ac permixte tradunt, ea nos faciliiori, ac commodiori ordine digesta sic disposuimus; ut ad omnium captum, & communem intelligentiam sint accommodata.

Quid est Stilus?

R. Stilus, si primam vocis vim, & originem spectes, est acus, seu instrumentum, quo in ceratis tabulis scribebatur antiquitus. Hinc factum est, ut Stilus pro ipsa scriptione, seu dictione, & sermonis conformatione usurparetur.

Quor

(1) Demetrius Phalereus facundia nobilis annos decem præfuit Athenis, & statuis 360. æreis fuit honoratus; postea vero ejectus fugit in Ægyptum ad Ptolemæum Lagum.

(2) Longinus Zenobiæ Palmirenorum Regine magister, & consiliarius, ab Imperatore Aureliano necatus, quod audaces Zenobiæ ad ipsum Aurelianium litteras scripsisset.

Quot sunt Stilorum genera?

R. Stilus, seu orationis Character, triplex est.

1. Magnificus, five sublimis: 2. Humilis, five tenuis, qui etiam infimus dicitur: 3. Mediocris, five æquabilis.

§. I. De Stilo sublimi.

Q*uid est Stilus sublimis?*

R. Stilus sublimis ille est, qui constat verbis splendidis, magnificisque sententiis; quique sua nobilitate rapit quodammodo extra se audientium animos, & admirationem extorquet etiam ab invitis: quale est illud morientis Didonis (1):

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
Qui face Dardanios, ferroque sequare colonos.

Id genus sunt etiam verba illa ejusdem Dido-
nis in Æneam (2):

Nec tibi Diva parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide: sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres.

In Magnificæ locutionis exempla passim apud
Tullium reperies; ut cum Cæsarem sic adloquitur
in Orat. pro Ligario: *Nihil habet nec fortuna tua*

ma-

majus, quam ut possis; nec natura tua melius, quam ut velis conservare quam plurimos. Et paullo ante: Nihil oblivisci soles, nisi injurias.

Magnificum etiam est illud Camilli ad milites apud Livium Dec. 1. Lib. 6. *Hostem, an me, an vos ignoratis?*

Adde Horatianum illud Lib. 2. Od. 1.

Et cuncta terrarum subacta,

Præter atrocem animum Catonis.

Habes etiam in paucis hisce Virgilio verbis Lib. 3.

Æneid., aliisque similibus non paucis, stili sub-

limis exemplum:

Et campos, ubi Troja fuit.

§. II. De Arte comparandi Stili sublimis.

Quoniam pacto conciliari poterit? R. Duobus potissimum modis. 1. Si nobilissima quæque rei, de qua loqueris, adjuncta, seu circumstantias consideres, illamque inspicias, qua parte illustrior est, atque speciosior; cetera vero fileas, atque dissimules: ut olim Apelles, teste Plinio, imaginem amici sui Antigoni latere tantum altero ostendit, ut amissi oculi deformitas lateret. Sic etiam Homerus tempestatem admodum magnifice pingit illustrissima illius adjuncta mira quadam arte seligendo. Eadem arte Neptunum curru invectum, perambu-

lantem maria, soloque nutu fluctus iratos pacantem describit Virgilius Æneid. 1.

Sic ait : & dicto citius tumida æquora placat,
Collectasque fugat nubes solemque reducit:

Atque rotis fumas levibus perlabitur undas.

2. Metaphoræ, præsertim ex rebus illustribus desumptæ, mirum in modum faciunt ad stili granditatem, atque magnificentiam; ut cum Virg. (1) ait de Augusto Cæsare:

— Cæsar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello,

Et cum ait Cicero pro Marcello : *Nullius est tantum flumen ingenii, nulla dicendi, aut scribendi tanta vis, tantaque copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare; Cæsar, res tuas gestas possit.* Aut, cum ait Horatius Lib. 2. Od. 13.

... Curas laqueata circum
Tecta volantes

3. Stili magnificentiam facile consequeris, si legas assidue auctores eos, qui grandiloqui, ut ita dicam, fuere, cum ampla sententiarum gravitate, & majestate verborum; cujusmodi sunt Cicero in
Ca-

Catilinaria secunda, secunda Philippica, in Verrem, in Pisonem, pro Milone præcipue sub finem: Virgilius, præsertim Æneid. Lib. 2. & 6.

§. III. De Stilo simplici.

Quid est Stilus simplex?

R. Stilus simplex, qui etiam nuncupatur tenuis, & infimus, ille est, qui in rebus tenuioribus, & exilibus, cujusmodi sunt epistolæ, dialogi, præceptiones, & sermo familiaris, solet usurpari.

Quenam sunt dotes Stili simplicis?

R. Præcipuæ illius dotes sunt perspicuitas, nitor, atque munditia. Verecundus, ac parvus in illo debet esse troporum, ac Schematum usus: vehementiores vero figuras, cujusmodi sunt Apostrophe, Prosopopœja, aliæque id genus, omnino repudiat. Selectissima Stili simplicis exempla passim invenies in Phædri fabellis, & in Virgilio Bucolicis, ut cum ait Ecloga 1.

Urbem, quam dicunt Romam, Melibœe, putavi
Stultus ego huic nostræ similem, quo sæpe solemus
Pastores ovium teneros depellere fetus.

Sic canibus catulos similes, sic matribus hædos
Noram, sic parvis componere magna solebam.

§. IV. De Stilo mediocri.

Quid est Stilus mediocris?

R. Hic est, qui medium quemdam locum obtinet sublimem inter, & infimum. Hoc

dicendi genus neque majestatem verborum habet, aut gravitatem illam sententiarum, quæ in sublimi est; neque est subtili, ac pressa oratione limatum, quemadmodum genus infimum, ac simplex: sed, ut ait Tullius (1), *Est Stilus quidam interjectus, intermedius, & quasi temperatus, nec acumine inferioris, nec fulmine utens superioris, vicinus amborum; in neutro excellens, utriusque particeps.*

43
Vocatur autem ab eodem Tullio *Stilus floridus, atque politus*, quod nimirum in hunc præcipue mediocrem Stilum omnes verborum venteres, ac venustates, omnes sermonis deliciae soleant illigari. Absolutum hujusce Stili mediocris exemplum habes in Virg. Georg. : v. gr. cum ait Lib. 1.

Sæpe etiam steriles incendere profuit agros,
Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis;
Sive inde occultas vires, & pabula terræ
Pinguia concipiunt; sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exsudat inutilis humor;
Seu plures calor ille vias, & cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat qua succus in herbas;
Seu durat magis, & venas adstringit hiantes,
Ne tenues pluviae, rapidive potentia solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

§. V. De usu triplicis Stili, seu Characteris.

Quandonam utendum Stilo simplici, aut mediocri,
aut sublimi? R.

(1) Orat. 6.

R. Cum tria sint Oratoris Officia, docere, delectare, & movere; Stilo simplici utetur ad docendum, mediocri ad delectandum, magnifico vero ad movendum, & ad adfectus concitandos.

Præterea Stilus simplex, seu infimus convenit comoediis; magnificus aptus est tragœdiis; mediocris vero in historia est adhibendus: quamquam Cæsar simplicem potius, quam mediocrem Stilum usurpavit; quod nempe Commentarios potius scripserit, quam Historiam, ut notat Tullius in Libro de Claris Oratoribus.

Item Bucolicis, & Eclogis accommodatus est Stilus simplex; Georgicis convenit Stilus mediocris; Epico verò poemati, cujusmodi est Maronis Æneis, aptus est Stilus magnificus: quod triplex discrimen in Virgilio licet animadvertere. Quamquam hæc omnia genera non raro miscet in ipsa Æneide, & simplicem Stilum adhibet in libro quinto, ubi de ludis agit, & mediocrem in libro primo. Idem plane dicito de Comoediis, quæ altius adsurgunt aliquando, ut monet Horat. in Arte Poët.

Interdum tamen & vocem comoedia tollit,
Iratuſque Chremes tumido delitigat ore.

Quinam Stilus ceteris duobus est anteponendus?

R. Stilum illum esse ceteris anteponendum, non qui sublimis sit, aut cujuslibet alterius generis; sed qui ad rem, de qua agitur maxime sit aptus: ita ut, quemadmodum loquitur Tullius, *Magna graviter, mediocria temperate, humilia subtiliter efferat.*

§. VI. De Stilo vitioso.

Quænam sunt præcipua vitia in Stilo vitanda?

R. Vitiosum esse Stilum: 1. Tumidum, & inflatum: 2. Puerilem, ac frigidum: 3. Fluctuantem, & dissolutum: 4. Denique ficcum, & exsanguem.

Quid est Stilus tumidus, & inflatus?

R. Ille est, qui verbis, ac sententiis supra modum intumescit, &, ut ait Horat. de Arte Poët.

Projicit ampullas, & sesquipedalia verba.

Quid est Stilus frigidus?

42 R. Stilus frigidus, ac puerilis (sunt enim valde adfinia hæc duo vitia) ille est, qui puerilia quædam ornamenta, frigidos lepores, ineptas adlusiones, adfectatas, ac luxuriantes descriptiones, frivolaque hujusmodi crepundia putidius aucupatur; cujusmodi sunt istæ sententiæ, quæ merito repudiantur à magistris artis: *Centaurus se ipsum equitans ... Auro magis aurea, &c.*

Potest autem vitium illud esse vel in verbis, vel in sententiis. Erit in verbis, si sint indecore translata, qualia sunt ista, quæ damnat (1) Cornificius: *Montes belli fabricatus est: Campos sustulit pacis:* vel si juncta fuerint more dithyramborum, ut in illo Publii (2) Syri de ciconia: Pie-

(1) Auctor libri ad Herennium.

(2) Publius Syrus mimorum scriptor elegantissimus vixit ante Virgilium tempore Julii Cæsaris.

Pietatis cultrix, gracilipes, (1) crotalistria,
Avis exul hiemis.

Erit vitium in sententiis, si nimis tumidae sint, & hyperbolicæ, qualis est ista lippis, ac tonforibus nota, quam referunt Plutarchus, & Cæsius: *Minime mirandum est, si Dianæ Ephesiæ templum conflagraverit, qua nocte natus est Alexander. Quippe Dea in ipso Olympiæ matris Alexandri partu, obstetricandi laboribus, & curis distracta, ignem non valuit restringere.*

Sic etiam nimis frigide ac pueriliter dictum fuit à Plauto de sene avaro, in Aulularia:

Suam rem periisse, seque eradicarier:
Quin Divum, atque hominum clamat continuo fidem,
De suo tigillo fumus si qua exit foras.

Quid est Stilus fluctuans, ac dissolutus?

R. Ille est, qui sine articulis, sine numero, sine arte fluctuat huc illuc, neque sibi ullo pacto cohæret; quod sane vitium Tironibus est valde familiare. Hujusmodi autem adfert Cornificius: *Socii nostri cum belligerare nobiscum vellent, profecto ratiocinati essent etiam atque etiam, quod possent facere, siquidem sua sponte facerent, & non haberent hic adjutores multos, & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt gerere.* *Quid*

(1) Quasi Crotalum voce imitans. Crotalus autem est Hispan. Matraca.

Quid est Stilus siccus, & exsanguis, sive aridus?

R. Ille est, qui nihil ferme habet neque orna-
menti, neque succi. Hoc stili genus vulgo (1) Fron-
toni tribuitur.

§. VII. De Stilo Laconico, & Asiatico.

Quid est Stilus Laconicus?

R. Est Stilus argutus, perbrevis, & acu-
tus, quo multa paucis dicuntur. Nomen
porro traxit à Laconibus, qui etiam Spartani di-
cebantur, ac Lacedæmonii, quibus Stilus ille erat
in deliciis, & quibus proluxa loquacitate nihil erat
odiosus.

Profer selecta aliquot exempla Stili Laconici.

R. 1. Hosti aliquando per atroces, ac longiores
litteras ferrum, flammamque minitanti, hac una
syllaba Græca responderunt Spartani: *εἰ σὶ*; hoc
est, *Si potes, si per nos tibi licet.*

2. Philippo Regi Macedonum injustum nescio
quid flagitanti responderunt hac unica littera: *οὐ*,
non.

3. Eiusdem generis est responsum Cleomenis
Spartanorum ducis ad Samios: *Eorum quæ dixistis,*
prima non memini; media non intelligo; ultima non
probo.

His adde Laconicam illam epistolam Archi-
dami ad Eleos bellum parantes: *Archidamus Eleis:*
Bonum est quiescere. Item-

(1) Fronto Marci Aurelii magister, qui illi sta-
tuam à Senatu decerni curavit.

Itemque illam (1) Philostrati litteram ad amicum: *Mitto ad te ficus hibernas. Mirare in illis, vel quod jam sunt, vel quod adhuc sunt.*

Laconicam illam breviloquentiam mirifice expressit Cæsar, de quo ita Suetonius c. 37. *Pontico triumpho inter pompæ fercula trium verborum prætulit titulum: VENI, VIDI, VICI, non acta belli significantem, sicut ceteris, sed celeriter confecti notam.*

Porro brevitās illa loquendi imperiosum quiddam habet, ideoque aptissima est minantibus, mirificeque prodest ad animos perterrefaciendos. Nam ut in tenebris magis timentur omnia, quam in luce, sic illæ orationis quasi tenebræ terribiliora reddunt ea, quæ proponuntur, inquit Muretus in variis lectionibus. Idque, ut opinor, secuti sunt Lacedæmonii, cum ad Philippum interposita nescio qua offensione, bellum minaciter intentantem ita scripserunt: *Lacedæmonii Philippo: Dionysius Corinthi.* Multo enim fortior, & ut Lucretii verbo utar, penetratior illa brevitās fuit, quam si ita dixissent: *Memento, Dionysium Tyrannum tui prorsus similem regno fuisse pulsum ob ambitionem, ac turbulentum ingenium, & nunc privatam vitam agere Corinthi. Videto, ne tibi quoque contingat idem, dum aliorum libertatem studes opprimere.*

Neque dissimile illud Demetrii ad Locrenses: *Faxo, cicadæ apud vos humi canant; cum significare vellet totam illorum regionem à se devastatum iri.*

Quid

(1) *Philostratus Philosophus, qui Apollonii Thyanaei vitam Græce scripsit, sed elegantius quam verius.*

Quid est Stilus Asiaticus?

R. Ille est, qui fusiori quodam orationis ambitu circumscribitur, multisque verbis pauca dicit. Asiatici nomen traxit ab Asiæ populis, qui diffusorem illum Stilum habebant in deliciis. Illius exemplum quotidie vides in verbosis illis hominibus, qui tam multis tam pauca dicunt. Hunc porro Stilum Asiaticum tu fugies, si sapis. Quid enim tam insulsum est, quam verborum vel optimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia?

De ratione Stili comparandi.

43 Stilus, qui aliud nihil est, quam certa quædam scribendi ratio cujusque propria, ex duabus maxime rebus coalescit: 1. Ex sententia: 2. Ex sententiæ conformatione, seu, quod idem est, ex verbis, quibus ornatur, & quodammodo vestitur sententia.

De sententia id generatim, & univèrse dici potest, in ea spectandum esse primum, ut sit vera; deinde, ut sit perspicua; postremo, ut sit argumento idonea, & ad rem, de qua agitur, accommodata. In conformatione vero sententiæ, qua una maxime Stilus continetur, quatuor sunt observanda: 1. Verborum proprietas: 2. Eorundem elegantia: 3. Nexus: 4. Collocatio.

Quomodo cognosci, & comparari poterit verborum proprietas, & elegantia?

R. Ad verborum proprietatem, & elegantiam penitus cognoscendam adjumenti multum adferent,

1. Aureus (1) Hadriani Cardinalis Liber, *De sermone Latino, & modis latine loquendi*. 2. Libellus à Scoto editus de verbis Ciceronianis. 3. Alius à Manutio scriptus, quem *Elegantias latine locutionis* appellat. 4. *Elegantes loquendi formulæ ex omnibus Cic. operibus selectæ* à Gaspare Sanctio Soc. Jes. 5. *Delectus Latinitatis* Mureti, & *Flos Latinitatis* Pomey. 6. Non omittendus Liber ab Henrico Stephano editus, *De latinitate falso suspecta*: nec odus posthumum Vavassoris, *De vi, & usu quorundam verborum*.

Præcipue vero, & supra cetera omnia adhibendus erit laudatissimus Nizolii Apparatus in Ciceronem, cum Francisci Sylvii Progymnasmatibus ad illius calcem editis.

Sunt autem Sylvii Progymnasmata trecentæ observationes eximie de incorrupta Latini sermonis integritate, quas ego Tironibus pernecessarias semper existimavi.

Quo pacto intelligi poterit, & edisci verborum nexus, & apta eorundem collocatio?

R. Verborum nexus, & Ciceroniana collocatio continetur particulis quibusdam, seu commissuris, quæ vim habent hujusmodi, ut nihil sit abruptum in Stilo, nihil hians, & absonum, nihil dissolutum, & fluctuans, hoc est, quod sine nervis, articulisque fluctuet huc illuc: sed ut omnes sententiæ, singulæque earum partes certo inter se modo, numeroque cohæreant.

Valde profuerit in eam rem legere aureum

Ho-

(1) Hadrianus Cardinalis floruit initio Sæc. 16.

Horatii Turfellini libellum, *De Particulis Latine locutionis*. Habebit etiam utilitatem aliquam *Flos latinitatis* in tertia parte, quæ est *de Particulis*; sed Turfellino longe, multumque inferior.

Denique ad verborum collocationem Ciceronianam facilius noscendam, consulenda erunt Sylvii Progymnasmata, de quibus supra dictum. Vide etiam quæ paullo ante diximus de regulis, quibus reddi poterit numerosa periodus.

Quibus rebus comparari facile poterit Stilus optimus?

R. Duabus maxime rebus: 1. diligenti bonorum librorum lectione: 2. assidua eorundem imitatione. Diximus in Elementis de Imitatione: nunc vero superest, ut de Lectione, & de Librorum delectu videamus.

De Scriptorum Latinorum delectu.

Quæcumque diximus hactenus, & posthac dicturi sumus, vel nullam, vel perexiguam habebunt utilitatem, nisi exquisitissimum quemdam delectum in Latinis Auctoribus legendis, & imitandis adhibeamus.

Sunt autem Scriptorum Latinorum ætates quatuor, nempe uti hominum apud Poëtas. Sed Poëtis, ut verbis (1) ipsorum utar,

Aurea prima fata est ætas . . .

———— Subiitque argentea proles

Au-

(1) Ovid. 1. *Metam.*

Auro deterior, fulvo pretiosior ære.
 Tertia post illam successit ahenea proles.
 ——— De duro est ultima ferro.

Latinae vero linguae ætates ordine contrario procedunt. Nam à ferrea, deinde ab aenea ad argenteam, & mox ad auream ventum est.

Quenam nuncupanda est ferrea Linguae Latinae ætas?
 R. Ad ferream ætatem refer Leges duodecim tabularum, & Columnam rostratam C. Duilli, quæ hodieque visitur Romæ; itemque Saliæ hymnos Numæ Pompilii, vix tandem à sacerdotibus suis intellectos, cujusmodi est v. gr. rancidulum illud fragmentum, quod à Varrone citatur: *Omnia dapatilia comisse Jani cusiones ... Duonus Ceruses Deivos Janos venit.* (1) Porro *dapatilia comisse* significat, si quæris, opipara comedisse; *Jan*i vero *cusiones* sunt curiones, seu sacerdotes Jani; *Duonus Ceruses* est bonus creator: *Deivos* adhibetur pro *Divus*, ut nemo non videt, & *Venet* pro *venit*.

Eodem refer vetustissimum illum versum de Saliorum exultationibus:

Præful ut amptuat, inde & volgu^s redamptuat olli.

Hoc

(1) *Lautissimæ erant Saliorum cænæ, unde Horatius Lib. 1. Od. 31.*

..... Nunc saliaribus

Ornare pulvinar Deorum

Tempus erat dapibus, sodales.

Hoc est, cum Saliorum antistes, & magister saltans, atque tripudians motum aliquem edidit, eundem omnino motum de compacto referat Saliorum chorus omnis:

Et vulgu' redamptruat olli.

Amptruare enim erat olim motum aliquem saltando edere. Porro ferream illam Latinæ Linguæ ætatem jure poteris illius quasi pueritiam appellare.

Quenam est ænea Linguæ Latinæ ætas?

R. Ænea ætas incipit à Livio Andronico, qui omnium primus Latinos versus scripsit. Ad eandem ætatem pertinet

Ennius ingenio maximus, arte rudis:

Ut de illo scribit Naso; itemque Cæcilius, *Mælius Latinitatis auctor*, inquit Tullius. Totum porro tempus illud, quo florere Andronicus, Ennius, Nævius, Cæcilius, Pacuvius &c. quasi crescentem Latinæ Linguæ ætatem poteris nuncupare.

Quenam est ætas argentea?

R. Ad ætatem argenteam pertinent Plautus in suis Comoediis, & Cato de re rustica. Terentium vero ad auream ætatem omnino referendum esse judicamus: quamquam nonnullis ob illius *Archaismos* secus visum fuerit; sed immerito. Hanc vero argenteam ætatem quasi adolescentiam Latinæ Linguæ possumus appellare.

Quenam demum est aurea Latine Linguae aetas?

R. Auream aetatem appello tempus illud annorum ferme centum, quod vulgo Augusti aetas dicitur, estque magni Ciceronis ortum inter, & ejusdem Imperatoris Augusti mortem interjectum. Hac aurea aetate floruerunt inter Oratores, ac Rhetores, Cicero, & Cornificius auctor, ut verissimum est, quatuor librorum ad Herennium, qui vulgo adscribuntur Ciceroni. Inter Historicos Julius Cæsar, A. Hirtius, qui scripsit Commentarios de bello Alexandrino, de bello Africano, & de bello Hispaniensi, Sallustius, & Cornelius Nepos. Inter Poëtas Virgilius, Horatius, Catullus, Tibullus, Propertius, Phædrus, Ovidius, Lucretius, & Publius Syrus, quorum postremi duo ceteros ætatis aureæ Poëtas aliquantum ætate antecessere. Inter rei rusticæ, aut Architectonicæ Scriptores Varro, & Vitruvius. Aureum vero illud tempus quasi virilem latinæ linguæ ætatem vocare jure poterimus.

Eos igitur maxime legere, & imitari oportet, qui hac aurea ætate vixerunt, ante omnes Tullium, *Cœlestem in dicendo virum*, ut eum Fabius appellat: quique, ut ait idem Fabius, *apud posteros id consecutus est, ut Cicero jam non hominis nomen, sed eloquentiæ habeatur*. Hunc igitur spectemus, hoc propositum sit nobis exemplum: ille se profecisse sciat, cui Cicero valde placebit.

Quanta vero cura, ac religione sermonis proprietatem observaverit Cicero, satis magno argumento erit, quod dicam. Fuit cum existimarer,

inhibere remos idem esse ac retinere ; & ut auriga equos inlibet , ut cursum sistat ; sic etiam remos inhiberi , dum sustinentur. Postea vero ex nautis didicit, inhiberi remos, cum remiges alio navigantes modo navim ad puppim convertunt. Quod edoctus minime cessandum putavit , donec Atticus, & Varro monerentur , ut in primo de Oratore libro, quem jam transmiserat, locus ille emendaretur. Quod ita esse indicant hæc Tullii verba ad Atticum (1) : Inhibere illud tuum, quod valde mihi adiserat, vehementer displicet : est enim verbum totum nauticum : quamquam id quidem sciebam ; sed arbitrabar sustineri remos, cum inhibere essent remiges jussi. Id non esse ejusmodi didici heri, cum ad villam nostram navis appelleretur : non enim sustinent, sed alio modo remigant. Id ab (2) ἐποχῇ remotissimum est. Quare facies, ut ita sit in libro, quemadmodum fuit. Dices idem Varroni, nisi forte mutavit.

Quod si de vocula una ita laboravit Tullius, nihil mirum, si viro, ut omnium eloquentissimo, ita etiam proprietatis adeo amanti, omnium doctissimus Varro mitteret libros suos de Lingua Latina ; si item omnium fortissimus Julius Cæsar, nec vel eloquentia, vel doctrina illi minor futurus, si totum his se studiis tradidisset, eidem dicaret libros suos de Analogia. Qua de re sic Tullius in Bruto : *In maximis occupationibus ad me ipsum de ratione Latine loquendi accuratissime scripsit Cæsar.*

Quis-

(1) *Epist. 21. lib. 13.*

(2) *Retentione.*

Quisnam Ciceroni proximus est incorrupta Latini sermonis integritate, & elegantia?

R. Primum post Ciceronem damus locum Cæsari, atque Terentio. Sane quam præclare de utroque senserit Tullius, liquet ex his, quæ de utroque scripsit. Ac de Terentio quidem sic loquitur ad Atticum: *Secutus sum, non dico Cæcilium (ma-
lus enim auctor Latinitatis est) sed Terentium, cuius
fabellæ propter elegantiam putabantur à C. Lælio scribi.*

De Cæsare vero sic idem in Bruto: *Etiam Com-
mentarios quosdam scripsit rerum suarum valde qui-
dem probandos: nudi enim sunt, recti, & venusti,
omni ornatu orationis, tamquam veste, detracto: sed
dum voluit, alios habere parata, unde sumerent, qui
vellent scribere historiam; ineptis gratum fortasse fe-
cit, qui volunt illa (1) calamistris inurere; sanos
quidem homines à scribendo deterruit.*

Quinam latinitatis auctores post tres hos legendi sunt?

R. Cum Fabio, *Ut quisque erit Ciceroni similissimus.*
Quales sunt Phædrus, Cornelius Nepos, Livius,
& alii, quos recensuimus, qui vel Ciceronis ævo
vivere, vel non ita magno distant intervallo.

Degustari etiam poterunt, sed parce, & sero,
recentiores nonnulli, qui Ciceronem diligenter sunt
imitati; & quomodo sit imitandus, ipsi exemplo
esse poterunt. Quales sunt Muretus, Manutius in
epif-

(1) *Calamistrum* est ferrum illud teres, quo can-
dente capilli intorquentur, in cincinnosque crispan-
tur. *Inurere vero calamistris* metaphorice dicitur
pro *vanum atque immodicum ornatum adhibere.*

epistolis illis , quas ante senium scripsit, nam ceteræ frigidam sapiunt ætatem, Sadoletus , Bem-
bus, Maffeus pictus , atque politus, Bunellus, Tur-
sellinus, Longolius, Perpinianus, Vavassor, Pe-
tavius.

Post obitum Augusti incorrupta illa , quam
dixi , latini sermonis integritas sensim adultera-
ri coepta est , & quasi ex auro in argentum iterum
commutari , ut ex Senecæ , Fabiique , & aliorum
querimoniis liquet. In decrescente illa ætate sunt
inter Oratores , ac Rhetores Fabius Quintilianus,
Plinius Junior , &c. Inter Historicos Suetonius,
Tacitus, Justinus, Vellejus Paterculus , Q. Cur-
tius &c. Inter Poëtas Lucanus, Persius, Silius,
Juvenalis, Statius, Martialis, Seneca. Inter Phi-
losophos vero Seneca , Plinius Veronensis, &c.
Inter Grammaticos denique Asconius, A. Gellius,
&c.

Denique à temporibus Severi auspicari licet
æneam ætatem , quæ tandem in ferream desit,
postquam variarum gentium irruptione ipsi Ro-
mani facti sunt barbari , & in hac ætate decre-
pita sunt Symmachus , Capella , Sidonius

Apollinaris, quos omnes tu vitabis
summopere, si sapiis.

FINIS LIBRI PRIMI.

ARTIS RHETORICÆ

LIBER SECUNDUS.

DE INVENTIONE.

EGimus hæcenus de Figuris, ac Tropis, de Periodo, & de Stilo. Postulat nunc instituti nostri ratio, ut agamus de Inventione, sine qua, teste Tullio, frivola erit, & puerilis omnis locutio.

Quid est Inventio?

R. Est excogitatio argumentorum, quæ valeant tum ad fidem faciendam, tum ad motus excitandos. Primum igitur agendum nobis erit de argumentis, deinde de motibus, seu adfectibus excitandis.

De argumentis, & locis oratoriis.

Quid est argumentum?

R. Est probabile inventum, ad faciendam fidem; ut, si probare velis, expetendam esse Rhetoricam, invenies, quod sit ars bene dicendi.

Undenam sumuntur Argumenta , siue rationes ad aliquid probandum ?

R. Sumuntur ex locis oratoriis , quos Tullius appellat *Argumentorum sedes* , in quibus latent , & ex quibus sunt depromenda. Qua propter , si vis Orator esse , in promptu tibi esse debent loci illi , & ut ita loquar , ad manum ; ut in illis uberri-
mam Argumentorum segetem facile possis invenire.

Quot sunt genera locorum ?

R. Duo. Alii enim petuntur ab ipsa re , & idcirco vocantur *Intrinsicci* , seu *infilii* : alii sunt extra ipsam rem , de qua questio est unde etiam vocantur *Extrinsicci* , seu *remoti*. De utroque illo genere , ac de primo præsertim , quod majus quoddam momentum habet ad eloquentiam , accuratissime nobis est hoc loco tractandum.

CAPUT PRIMUM.

DE LOCIS INTRINSECIS.

Quot sunt Loci oratorii intrinsicci ?

R. Sexdecim : Definitio , Enumeratio partium , Notatio , Conjugata , Genus , Forma , Similitudo , Dissimilitudo , Comparatio , Repugnantia , Adjuncta , Antecedentia , Consequentia , Causa , Effecta , Comparatio.

§. I. Definitio.

Quid est definitio?

R. Est brevis, & circumscripta rei explicatio, inquit Tullius; vel, ut Philosophi malunt; Definitio est oratio, quæ rei naturam explicat.

Quomodo fit recta Definitio?

R. 1. Accipito aliquid rei, quæ definitur, commune cum aliis: deinde addito aliquid illi unice proprium, ac peculiare, & tum demum habebis optimam definitionem: v. g. *Rhetorica est ars bene dicendi*: quod sit ars, hoc illi commune est cum aliis artibus: quod vero sit ars bene dicendi, hoc est illi omnino proprium. Quod si manca sit, & mutila tua definitio, jure, ac merito poterit tibi contingere, quod olim Platoni contigit. Definierat aliquando Plato hominem, *Animal bipes, & implume*. Diogenes Cynicus, homo dicax, & Academicorum irrisor, gallum implumem, ac nudum in mediam Platonis scholam projiciens, *En*, inquit, *hominem Platonis*.

Estne eadem definiendi ratio Logicis, & Oratoribus.

R. Longe diversa. Logici enim jejune, breviter, ac sicce rem definiunt per genus, & differentiam: v. gr. *Homo est animal rationale*: Orator vero liberius, & ornatus hominem ita definit per locos Rhetoricos: *Homo est eximium opus à Deo efformatum rationis particeps, ad Dei imaginem conditum, atque ad immortalitatem natum*. Hoc autem Oratorium definiendi genus, si recte appellare velimus, *Descriptio* potius appellari debet, quam *accurata Definitio*.

Quot modis fieri solet Descriptio, seu oratoria Definitio?

R. Sex potissimum modis fieri solet. 1. Per partes, ex quibus res ipsa constat; ut si dicas: *Ars oratoria est ars, quæ constat inventione, dispositione, elocutione, & pronuntiatione.*

2. Fit per effectus, ut cum dicitur: *Peccatum est pestis animæ, conscientiæ labe, vitæ perniciës, naturæ dedecus, orbis ruina, odium Dei &c.*

3. Definitio fit per negationem & affirmationem; cum nempe primum dicimus quid non sit res, ut deinde melius intelligatur quid sit: & hæc definiendi ratio Ciceroni per familiaris fuit. Ita Pisonem probat non fuisse Consulem. *Tu in lictoribus, in toga, & prætexta esse consulatum putas? Quæ ornamenta etiam in Sex. Clodio, te Consule, esse voluisti. Hujus te Clodiani canis insignibus consulatum declarari putas? Animo consulem esse oportet, consilio, fide, gravitate, vigilantia, toto denique munere consularis. Et pro domo sua: An tu Populum Rom. esse illum putas, qui constat ex iis, qui mercede conducuntur, qui compelluntur, ut vim afferant magistratibus? ut obsideant senatum? optent quotidie cædem, incendia, rapinas? ... O speciem dignitatemque populi Rom. quam nationes extræ, quam gentes ultimæ pertimescant! Multitudinem hominum ex servis conductis, ex facinorosis, ex egentibus congregatam. Illa fuit pulchritudo Populi Rom. illa forma, quam in campo vidisti, tum cum etiam tibi, contra Senatus, totiusque Italiæ auctoritatem, & studium, dicendi potestas fuit.*

4. Definitio fit ab adjunctis. Ita Virgilius famam describit ab adjunctis : (1)

Fama malum, quo non aliud velocius ullum ;
Mobilitate viget, viresque acquirit eundo :
Parva metu primo, mox sese tollit in auras,
Ingrediturque solo, & caput inter nubila condit.

Monstrum horrendum, ingens, cui quot sunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi subter (mirabile dictu) &
Tot linguæ, totidem ora sonant, tot subrigit aures,
Tam ficti, pravique tenax, quam nuntia veri.

Eadem ratione Cic. pro Sextio Pisonem, Gabiniumque Coss. describit: *Sed fuit profecto quædam illa Reip. fortuna fatalis, ut ille cæcus, atque amens Tribunus plebis nancisceretur, quid dicam Consules? hoccine ut ego appellem nomine eversores hujus imperii, proditores vestre dignitatis, hostes bonorum omnium? qui ad delendum Senatum, adfligendum equestrem ordinem, extinguenda omnia jura, atque instituta majorum se illis fascibus, ceterisque insignibus summi honoris, atque imperii ornatos esse arbitrabantur?*

5. Definitio fit venuste per similitudinem, atque Metaphoras, quasi qui, ait Cic. in Top., adolescentiam florem ætatis; senectutem occasum vitæ, velit definire. Observa tamen, Metaphoricis id genus defini-

(1) *Æneid.* 4.

initionibus caute admodum utendum esse, & cum mica salis, ut ait Catullus.

§. II. Enumeratio partium.

44 Quid est enumeratio partium?
R. Est oratio, qua totum in suas partes distribuitur; unde locus ille vocatur etiam *Distributio*, ut si distribuas, ac divides vitam humanam in pueritiam, adolescentiam, virilem ætatem, & senectutem.

Quæ sunt regulæ, ac leges Enumerationis partium?

R. Tres præcipuæ. 1. Regula hæc est: affirmatis omnibus partibus, affirmatur totum. Ita Tullius probat Pompejum esse summum Imperatorem, omnes, & singulas optimi Imperatoris virtutes enumerando. (1) Ego enim sic existimo, in summo Imperatore quatuor has res inesse oportere; scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Pergit deinde, & quatuor hæc in suo Pompejo summa esse sic probat: Quis igitur hoc homine scientior umquam aut fuit, aut esse debuit, qui è ludo, atque pueritiæ disciplina bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam profectus est? Deinde de ejus justitia: Cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam peccato nocuisse dicatur. Et de temperantia sic loquitur: Non avaritia ab instituto cursu ad prædam re-

208-

(1) *Pro Leg. Man.*

vocavit, non libido ad voluptatem, non amoritas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem &c.

Quenam est secunda regula?

R. 2. Regula hæc est, ut negatis omnibus, & singulis partibus, negetur totum. Sic probat Tullius Antonium non esse Consulem: Negat hoc D. Brutus Imperator, negat Gallia, negat cuncta Italia, negat Senatus, negatis vos. Qui igitur illum consulem, nisi latrones, putant?

Cedo ultimam regulam enumerationis partium.

R. Ut negatis partibus recte negetur totum, nulla tibi erit pratermittenda pars, quoad ejus fieri poterit.

§. III. Notatio Nominis, & Conjugata.

AD unum, & idem caput duos hosce locos propter adfinitatem revocamus. Quamvis porro uterque ille locus propter levitatem non adeo valere videatur ad persuadendum, quia tamen non parum valet ad delectandum, & ad orationem lepore aliquo, ac sale condiendam, idcirco ab Oratoribus interdum summis adhibetur.

Quid est Notatio?

R. Notatio, seu Etymologia, est locus, qui verborum originem, & significationem inquit, ut *Senatus* nomen traxit à *Senibus*: *Consul* vocatur is, qui *consulit patrie*: ergo *Piso* nihil minus quam consul est: & *Ovidius* in *Fastis* *Vestimam* sic appellari dicit à *vincendo*, & *hastiam* ab *hoste*.

Victima, quæ dextra cecidit victrice, vocatur,
Hostibus à domitis hostia nomen habet.

Quandonam potissimum utendum est Notatione nominis?

R. Quando in nomine aliquo laudem, vel dedecus, aut locum aliquem non scurrilem, ac micum, sed liberalem, & urbanum invenit Orator. Sic in nomine (1) *Verris* jocosè ludit Cicero, quasi ita dictus fuisset, quod omnia *verreret*; hoc est omnia raperet homo furacissimus: *Quam tu*, inquit, *domum*, quod *sanum* adiisti, quod non *eversum*, atque *extersum* reliqueris? Sic etiam Chrysgonum in avaritiæ suspicionem vocavit ab ipsius nomine, quod *aureum* significat, aut quasi *auro genitum*.

Ad notationem nominis pertinent Anagrammata, cujusmodi sunt ista: *Amor*, *Roma*, *Maro*: *Logica*, *Caligo*: *Vrsula*, *Laurus*: *Prudentia*, *tarde puni*: *Maria Virgo*, *mira Virago*: *Drusus Alexius*, *diu exul à suis*: *Quid est veritas*, est vir qui adest: *Maria Magdalena*, *grandia mala mea*: *Sacramentum Eucharistiæ*, *chara Ceres* mutata in *Jesum* &c.

Quamquam, ut ingenue dicam quod sentio, perpusilli ingenii est, frivolis hujusmodi nugis immorari, quæ scilicet laborantis magis sunt, quam elegantis ingenii partus. Et, si me audis, vana hæc cre-

(1) *Verris* homo libidinosus, & avarus, cum in *Sicilia* *tricanium* prætor fuisset, *repetundarum* accusatus fuit à *Siculis*.

erepundia relinques Judæis, qui multi sunt in observandis exilibus litterulis, & apud quos nata opinor Anagrammata, & ab illis ad nos usque infelici contagione derivata.

Quid sunt Conjugata?

R. Sunt ea, quæ ab uno orta vocabulo varie conjugantur, seu commutantur, ut *Sapiens, sapientia, sapienter; Imperium, imperator, imperare.* Ex hoc Conjugatorum loco Cæsarem ingeniose admodum ita laudat (1) Tullius: *Ceteros quidem omnes victores bellorum civilium jam ante æquitate, & misericordia viceras: hodierna vero die te ipsum vicisti. . . . Nam tum ipsius victoriæ conditione jure omnes victi occidissimus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus. Recte igitur unus invictus es, à quo ipsius etiam victoriæ conditio, visque devicta est.*

Ex hac verborum Conjugatione sic etiam argumentatur Propertius: &

**Aurea nunc vere sunt sæcula. Plurimus auro
Venit honos: auro conciliatur amor.**

Ad eundem locum pertinet illud in Pisonem; *Cum enim esset omnis causa illa mea Consularis, & Senatoria, auxilio mihi opus erat & Consulis, & Senatus.*

Est illud (2) Terentianum elegans in primis in hoc eodem genere: *Homo sum; humani nihil à me alienum puto.*

§. IV.

(1) Pro Marcello. (2) In Heautontimorumenos.

-do §. IV. Genus, & Species, seu Forma.

Quid est Genus? & quid sit Genus, & quid sit Species, & quid sit Forma.

R. Genus apud Rhetores dicitur illud, quod est commune multis, & quod multa sub se complectitur, ut virtus sub se continet justiciam, temperantiam, fortitudinem, prudentiam.

Facit, & sodes, argumentum à genere.

R. Præsto est: Temperantia est virtus: ergo est amanda. *Quæ potissimum ratione tractatur ille locus?*

R. Tractatur in primis, cum à specie fit transitus ad genus, seu, ut vulgo loquuntur, cum hypothesis revocatur ad thesım. Hujusce loci duculentum habes exemplum in Oratione pro Archia Poëta, ubi Cicero cum laudandum Archiam Magistrum suum suscepisset (quod est hypothesis) rem ad thesım revocavit, hoc est, poësim, & studia humanitatis generatim, & universo laudavit, ut latiore orationi suæ campum aperiret. Adverte igitur quo artificio ab hypothesis transit ad thesım.

Veni honos: aut conciliabimur.

Laus Archie Poëta à genere.

Ad eundem locum pertinet illud in Rhetorica.

Sit igitur sanctum apud vos humanissimos homines hoc Poëta nomen, quod nulla unquam barbaria violavit. Saxa, & solitudines voci respondent: bestie sepe immanes cantu flectuntur, atque consistunt: nos instituti rebus optimis non Poëtarum voce moveamur? (1) Homer-

omq. annorum.

(1) Homerus poëtarum Græcorum princeps, quem suum esse civem septem oppida certatim adscribit.

rum Colophonii Civem esse dicunt suum, Chii suum vendicant, Salaminii reperunt, Smyrnei vero suum esse confirmant: itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt. Permulti alii præterea pugnant inter se, atque contendunt. Ergo illi alienum, quia Poëta fuit, post mortem etiam expellunt: nos hunc civem, qui & voluntate, & legibus noster est, repudiabimus?

Quod vitium in genere tractando vitandum est?

R. Hoc loco solent intemperantius abuti Tirones, dum thesim longius trahunt, quod nempe res sit communior, faciliorque, & multorum titata vestigiis; v. gr. si de Justitia, vel de Caritate sermo sit, illic se in virtutis laudes universæ, ac generatim effundent, & miseram crambem, ut ajunt, radio adfectis auribus, ac fastidium usque ad satietatem ingerent. Tu igitur si sapias, hoc vulgare vitium fugies:

Nec circa vilem, patulumque moraberis orbem. (1)

Ubinam præcipue locum habet argumentum à genere?

R. Locum habet præcipuum in orationis exordio, ubi præmitti solet aliquod universale principium, à quo ad hypothesim, hoc est ad singularem propositionem descenditur.

Quid est Species, seu Forma?

R. Ex his, quæ dicta sunt de genere, facile intelliges speciem esse id, quod minus late patet; seu esse rem particularem, quæ sub universa-

(1) Hor. in Arte poetica.

sali continetur. Vocatur autem apud Rhetores *Hypothesis*; v. gr. *Virtus est amanda*, est Genus sive Thesis: *Temperantia hic & nunc est in convivio servanda*, en Species, sive Hypothesis.

§. V. Similitudo, & Dissimilitudo.

Quid est Similitudo?

R. Similitudo est rerum ceteroqui disparium collatio, atque convenientia in aliqua re: v. gr. est similitudo inter avarum, & hydropem, quia licet avarus, & hydrops sint duæ res longe diversissimæ, in eò tamen conveniunt, quod neuter satiari possit. Item homo iratus dicitur esse similis Leoni rugienti; quia homo iratus, & Leo rugiens sunt duæ res valde inter se se dispares, quæ tamen in aliqua re conveniunt, nempe in furore. Sic etiam umbra, & gloria sunt res diversissimæ: in hoc tamen conveniunt, quod umbra corpus, gloria virtutem comitetur. Unde ait Cicero: *Gloria est umbra virtutis.*

Quomodo fit argumentum à similitudine?

R. Facies in hunc fere modum cum Tullio: *Quidam morbo, aut sensus stupore cibi suavitatem non sentiunt; sic libidinosi, avari, facinorosi vere laudis gustum non habent. Sic etiam argumentari poteris à simili cum Ovidio: (1)*

Scilicet ut fulvum spectatur in ignibus aurum,
Tempore sic duro est inspicienda fides.

Quid

Quid est discriminis inter similitudinem & comparisonem?

R. Similitudinem proprie pertinere ad id, quod *qualitatem* vocant; comparisonem vero pertinere ad *quantitatem*. Fit enim comparatio vel à pari, vel à majori ad minus, vel à minori ad majus, ut dicetur postea: in similitudine vero nulla fit mentio neque paris, neque majoris, neque minoris.

Quomodo facile poterit inveniri argumentum à simili?

R. Quæres statim, quænam res sit similis cujusdam naturæ cum ea, quam explicandam sumis. Ita si agatur de constantia, quæres quid vel maxime resistat, & occurret tibi *rupes*, *adamas*, dicetque cum Virgilio de Rege Latino: (1)

Ille, velut pelagi rupes immota, resistit.

Vel ut idem Virgilius de Didone Lib. 6.

Illæ solo fixos oculos averfa tenebat;
Nec magis incepto vultus sermone movetur,
Quam si dura silex, aut stet Marpesia cautes.

Quid est dissimilitudo?

R. Est oratio, quæ ex re dissimili dissimile colligit; ut cum ait Tullius: *Si barbarorum est in diem vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare*

de-

debent. Et lib. 2. de Oratore : Artes reliquæ ab eloquentia differunt, quod hæc non habeat definitam aliquam regionem, cujus terminis sæpia teneatur : ceteræ vero artes suis se certis quibusdam finibus contineant. Hunc locum à dissimili lepidissime tractat Catullus, cum ait :

*Soles occidere, & redire possunt :
Nobis, cum semel occidit brevis lux,
Nox est perpetua una dormienda.*

Ad hunc eundem locum pertinet hæc Horatina sententia :

Damna tamen celeres reparant cœlestia lunc :

Nos ubi decidimus,

*Quo pius Æneas, quo (1) Tullus dives, & Ancus,
Pulvis, & umbra sumus.*

§. VI. Contraria, & repugnantia.

Q*uid sunt Contraria, seu opposita?*

R. Sunt ea, quæ in eodem subjecto esse non possunt ; vel si fuerint in eodem, necessario inter se pugnant.

Quot sunt Contrariorum genera?

R. Quatuor omnino numerantur, nimirum Adversa, Relata, Privantia, & Contradicientia.

Quid

(1) Tullus, Cognomento Hostilius, tertius Romanorum Rex. Illi successit Ancus Martius.

Quid sunt adversa?

R. Sunt ea, quæ in eodem plurimum inter se differunt, ut virtus, & vitium; bellum, & pax; sapientia, & stultitia. Cicero Philip. 2. Attende paulisper, cogitationemque sobrii hominis punctum temporis suscipe. . . . Nego quidquam esse medium: consileor, eos, nisi liberatores Populi Rom., conservatoresque Reip. sint, plus quam sicarios, plus quam homicidas, plus etiam quam parricidas esse: siquidem est atrocius Patriæ parentem, quam suum occidere. Tu homo sapiens, & considerate, quid dicis? Si parricide, cur honoris causa à te sunt & in hoc ordine, & apud populum Rom. semper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab urbe plus quam decem dies absuisset? cur provinciæ Cassio, & Bruto datæ &c. Non igitur homicidæ. Sequitur, ut liberatores tuo iudicio sint.

Quid sunt Relata?

R. Sunt ea, quæ se invicem ita respectant, ut alterum sine altero esse non possit, ut Pater, & filius; dux, & miles; magister, & discipulus; dominus, & servus; qui dat, & qui accipit.

Ex hoc loco Cæsarem ita laudat Cicero, in oratione pro Marcello: Ex quo profecto intelligi debet, quanta in dato beneficio sit laus, cum in accepto tanta sit gloria. Huc etiam pertinent hæc verba Veneris, arma pro filio suo Ænea poscentis à Vulcano:

Arma rogo genitrix nato.

Quid

Quid sunt Privantia?

R. Sunt habitus, & ejus privatio: ut *vita*, & *mors*; *lux*, & *tenebræ*; *scientia*, & *inscitia*; *pauperies*, & *divitiæ*.

Quid sunt Contradicientia?

R. Sunt ea, quorum alterum negat, alterum adfirmat idem de eodem: Ut, *Milo insidiatus est Clodio*: *Milo non est insidiatus Clodio*.

§. VII. Adjuncta.

Q*uid sunt Adjuncta?*

R. Sunt ea, quæ cum re, de qua agitur, non necessario, sed probabiliter conjuncta sunt.

Quot sunt Adjunctorum genera?

R. Tria vulgo numerantur: 1. Adjuncta rei, ut *locus*, *tempus* &c. 2. Adjuncta animi, ut *vitia*, *virtutes*. 3. Adjuncta corporis, ut *pulchritudo*, *deformitas*, *robur*, *vestis*, *habitus*. Uno verbo omnia, quæ rem quoquo modo circumstant, sive præcedant, sive comitentur, sive consequantur, appellantur Adjuncta, seu res circumstantes. Unde liquet, quam longe, lateque pateat locus ille, & quam uberem dicendi segetem Oratori suppeditet.

Quomodo sumi potest argumentum ab Adjunctis?

R. Cum ex loco, tempore, facultate, aliisque id genus, quæ rem circumstant, persuadendi occasionem idoneam captat Orator. Sic (1) Hannibal Ita-

(1) Hannibal Amilcaris filius Carthaginensium Dux qui sæpius Romanos vicit.

Italiam ingressus, militibus suis eloquenter admodum facit animos ex loco, unde fugere non liceat.

Oratio Hannibalis milites suos ad pugnam adhortantis.

Liv. Lib. 21.

Dextra, lævaque duo maria claudunt. Nullam, ne ad effugium quidem, navem habemus. Circa Padus annis major, ac violentior Rhodano: à tergo Alpes urgent, vix integris vobis, ac viventibus transita. Hic vobis vincendum, aut moriendum, Milites, est. . . . Nihil usquam nobis relictum est, nisi quod armis vindicaverimus. Illis timidis, & ignavis licet esse, qui receptum habent, quos ager suus, quos sua terra per tuta, ac pacata itinera fugientes accipient. Vobis necesse est fortibus viris esse, & omnibus inter victoriam, mortemque certa desperatione abruptis, aut vincere, aut, si fortuna dubitabit, in prælio potius, quam in fuga mortem oppetere. Si hoc bene fixum omnibus, destinatumque in animo est, iterum dicam, vicistis: nullum incitamentum ad vincendum homini à Diis immortalibus acrius datum est.

Porro, memoriæ juvandæ causâ, præcipua octo Adjunctorum genera hoc vulgari versiculo fuere comprehensa:

Quis, quid, ubi, per (1) quos, quoties, cur, quomodo, quando.

Quis

(1) Alii dicunt, quibus auxiliis, sed minus commode.

Quis significat personam, & quæ ad illam pertinent, cuiusmodi sunt genus, educatio, indoles, ætas, sexus, patria, cognatio, fama, virtus, ingenium &c.

Quid negotium designat, five rem, de qua agitur. *Ubi* locum demonstrat. *Per quos* indicat adjuutores, & socios, quorum opera facta res est. *Quoties* docet, quam sæpe res facta fuerit. *Cur* causam, & finem designat. *Quomodo* modum, ac feriem ostendit rei gestæ. Denique *Quando* denotat tempus, quo gesta res est.

§. VIII. Antecedentia, & Consequentia.

Quid sunt antecedentia?

R. Sunt ea, quibus positis, necesse est alia consequi; ut, Ortus est sol; ergo dies est. Tu natus es homo; ergo dubio procul morieris. Ille gravissimi sceleris reus est; ergo gravissime plectetur à iusto iudice.

Quid sunt consequentia?

R. Sunt ea, quæ rem necessario consequuntur. Sic autem argumentum duces à consequentibus: Est copia fructuum; ergo & florum fuit. Cicatricem gerit; ergo plagam accepit. Cicatrix enim, & fructus plagam, & flores consequuntur. Quia vero locus ab Antecedentibus, & Consequentibus non maximopere differt ab Adjunctis, ideo diutius in illo immorari non est operæ pretium.

§. IX. Causæ.

Quid est *causæ*?
 R. Est id, unde aliquid est, vel id, vi
 cujus aliquid fit; ut vulnus est *causæ*
 mortis, cruditas est *causæ* morbi &c.

Quotuplex est causæ?

R. Quadruplex numeratur à Philosophis, effi-
 ciens, materialis, formalis, & finalis.

Quid est causæ materialis?

R. Ea est, ex qua aliquid fit, aut componitur: ut
 marmor est materia, seu *causæ* materialis statuae:
 lapides sunt materia domus: corpus est hominis
 quasi materia.

Quid est causæ formalis?

R. Est ratio rei, ac nota, per quam res est id,
 quod est, & à rebus aliis distinguitur; unde ani-
 ma est forma hominis, quia per animam fit ratio-
 nalis, & à ceteris animantibus distinguitur.

Quid est causæ finalis?

R. Est id, cujus gratia aliquid fit; ut finis
 belli est victoria, & pax, cum propter victoriam,
 & pacem bellum suscipiatur. Beata in Cœlo vita
 est *causæ* finalis hominis, quandoquidem homo
 agit omnia, vel agere debet certe quidem, ut
 beatam in Cœlo vitam tandem aliquando conse-
 quatur.

Quomodo argumentari debemus à causæ efficienti?

R. Sic argumentaberis cum Tullio: *Intempe-*
rantia effecit corpus tradit senectuti; ergo diligenter
vitanda est. Ab hoc loco senectutem contra vitu-

peratores ita defendit idem Tullius: *Caret epulis, ajunt, exstructisque mensis, & frequentibus poculis: caret ergo vinolentia, cruditate, & insomniis.* Ita Ovidius Ægythi adulterium culpât à causâ efficiente, nempe ab otio:

Quæritur (1) Ægythius quare sit factus adulter?

In promptu causâ est: desidiolus erat.

Quomodo argumentamur à materia?

R. Ita ferme dices: corpus hominis est mortale; ergo æquum est, ut illi dominetur animus immortalis. Ita Ovidius Solis regiam commendat à materia, *Metamorph. Lib. 2.*

Regia solis erat sublimibus alta columnis,
Clara micante auro, flammâsque imitante (2) Pyropo:
Cujus ebur nitidum fastigia summa tegebat:
Argenti bifores radiabant lumine valvæ.
Materiam superabat opus.

Quomodo sumitur argumentum à causâ formali?

R. Sic dices: animus hominis est immortalis; ergo mors non est timenda. Excellens est animi natura; ergo voluptatibus servire non debet. Ita

Ci-

(1) Ægythius Thyestis filius, stuprata Clytemnestra, ejus maritum Agamemnonem interfecit, & ipse ab Oreste illius filio fuit occisus.

(2) Pyropus non est gemma, aut carbunculus, ut vulgo male creditur, sed genus æris ductilis, cui admixta est quarta pars auri.

Cicero: Si considerare volumus, quæ sit in hominis natura excellentia, & dignitas, intelligemus quam sit turpe diffluere luxuria, & delicate, ac molliter vivere; quamque honestum parcere, continenter, severe, sobrie.

Quomodo denique argumentandum est à causâ finali? R. Ita probabis cum Tullio, infidias Miloni struxisse Clodium, quod nempe multas ex illius interitu sibi polliceretur utilitates. Quonam igitur pacto probari potest, infidias Miloni fecisse Clodium? Satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum, Cui bono fuerit, in his personis valeat: etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpe parvo. Atqui Milone interfecto Clodius hoc adsequebatur, non mudo ut Prætor esset, non eo Consule, quo sceleris nihil facere posset; sed etiam ut his Consulibus prætor esset, quibus, si non adiuvantibus, at conniventibus certe, sperasset, se posse rempublicam eludere in illis suis cogitatis furoribus &c.

Denique ex quatuor illis causis simul junctis commendare poteris celeberrimum templum Hierosolymitanum. Causa efficiens erit Salomon, sapientissimus idem, atque ditissimus, & alii peritissimi artifices, qui in illo elaborarunt. Causa materialis erunt pretiosi lapides, ligna cedrina, aureæ laminae &c. Causa formalis erit ipsa structura, & pulchritudo templi. Finalis erit summi Dei cultus, in cuius honorem fuit extractum.

§. X. Effecta.

Quid sunt Effecta?

R. Effecta, seu effectus, sunt ea, quæ oriuntur ex causis. Hunc locum mirifice tractat Tullius libro de Senectute, ubi funestos voluptatis effectus ita describit.

Voluptatis incommoda ab effectis.

Accipite, optimi adolescentes, veterem orationem
(1) Architæ Tarentini, magni in primis, & præclari viri, quæ mihi tradita est, cum essem adolescens
(2) Tarenti cum Quinto Maximo. Nullam capitaliorem pestem quam voluptatem corporis, hominibus dicebat à natura datam: cujus voluptatis avidæ libidines temere, & effrenate ad potiundum incitarentur.

Hinc patriæ proditiones, hinc rerum publicarum ever-
siones, hinc cum hostibus clandestina colloquia nasci dicebat:
nullum denique scelus, nullum magnum facinus esse, ad
quod suscipiendum non libido voluptatis impelleret.
Stupra vero, & adulteria, & omne late flagitium
nullis aliis illecebris excitari, nisi voluptate. Cumque
homini sive natura, sive quis Deus, nihil mente præ-
stabilius dedisset; huic divino muneri, ac dono nihil
tam

(1) Architas Philosophus Pythagoricus vixit tempore Platonis.

(2) Tarentum urbs magnæ Græciæ à Tarante Nep-
tuni filio condita.

tam esse inimicum, quam voluptatem. Nec enim, libidine dominante, temperantia locum esse omnino, nec in voluptatis regno virtutem posse consistere... Quocirca nihil esse tam detestabile, tamque pestiferum, quam voluptatem.

§. XI. Comparatio.

Quid est Comparatio?

R. Est (1) oratio, qua duo, vel plura in tertio aliquo conferuntur, quod illis commune est; ut, *Catoni licuit sequi bellum civile; igitur & Ciceroni licebit.* Commune est enim ambobus sequi bellum civile.

Quot sunt Comparationum genera?

R. Tria. Primum est à majori ad minus. Secundum est à minori ad majus. Tertium est à pari.

Quomodo argumentamur à Comparatione majoris ad minus?

R. Cum contendimus, ut id, quod valet in majori, valeat etiam in minori; ut cum ait Cicerro in Antonium: *Quid faceres domi tue, cum alienae tam sis insolens?* Sic etiam Terentius: *Quem ferret, si parentem non fert suum?*

Ex hoc eodem loco probat Ovidius leniri posse Augustum, quod vel ipsi Dii leniantur:

Cur ego posse negem leniri Caesaris iras,

Cum videam mites hostibus esse Deos?

Quo-

(1) Cic. in Topicis.

Quomodo fit argumentum à Comparatione minoris ad majus?

R. Quando contendimus, ut, quod valet in minori, valeat etiam in majori ut Cicero pro Lege Manilia: *Majores nostri sepe, mercatoribus, ac naviculariis injuriosius tractatis, bella gesserunt: vos tot Civium Romanorum millibus uno nuntio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis?* Huc pertinet etiam Horatianum istud Epist. 2.

Ut jugulent homines, surgunt de nocte latrones:

Ut te ipsum serves, non expergisceris? ...

Quomodo fit argumentum à Comparatione parium?

R. Fit, cum contendimus, id, quod valet in una re, valere etiam debere in alia pari; ut: lex est, qui occiderit patrem, insutus in culeum dejiciatur in profluentem: ergo & qui matrem occiderit, eodem supplicio dignus est. Ita Cicero licere sibi Syllam defendere, qui fuerat ante ab Hortensio defensus, probat Orat. pro L. Syll. *Si conjuratio patefacta per me est, tam patet Hortensio, quam mihi. Quem quum videas honore hoc, auctoritate, virtute, consilio præditum non dubitasse, quin innocentem Syllam defenderet: quæro, cur, qui aditus ad causam Hortensio patuerit, mihi interclusus esse debuerit? Quæro illud etiam, si me, qui defendo, reprehendendum putas esse; quid tandem existimes de his summis viris, & clarissimis civibus, quorum studio, & dignitate celebrari hoc judicium, & ornari, causamque defendi hujus innocentis vides?*

CAPUT SECUNDUM.

DE LOCIS EXTRINSECIS, SEU REMOTIS.

Quam sunt Loci extrinseci?

R. Loci extrinseci, qui etiam vocantur *remoti*, & *adsumpti*, sunt ii, qui nullo modo pendent ab arte, ingenioque Oratoris, ut excogitentur, quique extra rem ipsam positi sunt; quapropter ab Aristotele recte vocantur *Argumenta inartificialia*, seu *arte carentia*, non quod artis omnino sint expertia, cum potius illorum tractatio summum requirat artificium, sed quod non eruantur ex rebus ipsis, & ex causæ visceribus; quippe quæ foris eruantur, & auctoritate solanitur: itaque sunt inartificiose, quod attinet ad Inventionem; non vero quod spectat ad usum atque tractationem.

Quot sunt Loci extrinseci?

R. Sex assignantur à Quintiliano: *Leges*, seu *Præjudicia*, *Fama*, *Tabulæ*, *Jusjurandum*, *Tormenta*, *Testes*.

Quomodo argumentandum est à Legibus, ac Præjudiciis?

R. 1. Dices, præjudicia, ac leges esse vincula reipublicæ, regnorum fundamenta, justitiæ nervos, omnis æquitatis fontem, libertatis asylum, sapientiorum virorum oracula. 2. Commendabis eos,

à quibus latae sunt leges. 3. Recensebis damna, quæ consequentur, si leges impune violentur. Iuvabit interdum adferre ipsa legis verba, conceptamque, ac solemnem formulam; v. gr. *Si quis hominem dolo malo morti* (1) *duit, parricida esto.*

Si lex tibi adversetur, illam ita refutabis, & infringes: Dices 1. vel antiquatam fuisse legem, & amplius non valere. Ita Cicero pro Rabirio: *Tunc mihi etiam legis* (2) *Porciæ mentionem facies?* 2. Vel legem legi oppones. 3. Vel dices standum esse non legis litteræ, quæ nimirum occidit, sed ipsius legislatoris menti. 4. Dices majoris cujuscipiam utilitatis gratia licere interdum à legibus discedere. Sic olim cum Virgilius moriens, testamento jussisset suum poëma comburi, supremæ huic illius voluntati (quamquam id leges jubent) noluit tamen obtemperari Imperator Augustus, ut ipsemet testatur hisce versiculis: (3)

Frangatur potius legum veneranda potestas,
Quam tot congestos noctesque, diesque labores
Hauferit una dies.

Quid est Fama seu rumor?

R. Fama, ut hic accipitur, est sermo vulgi, sine ullo

(1) *Vox obsoleta pro det.*

(2) *Lex Porcia à M. Porcio lata contra eos, qui civem Romanum necabant, aut virgis cædebant.*

(3) *Hos tamen versiculos eruditi plerumque Augusto abjudicant, multisque post Virgilium mortuum annis conscriptos, illique deinde adtributos adfirmant.*

ullo auctore , ac capite dispersus ; seu , ut ait Quintilianus , est *Sermo multitudinis , qui habet auctoritatem , nisi irrepsit malitia , vel nimia quedam , ut fit , credulitas .*

Quomodo tractandus est locus à Fama .

R. Si tibi , causæque tuæ faveat fama , dices magnam esse vim , atque auctoritatem Famæ , cui optimus quisque tam impense studet . Dices populi vocem esse quoddam quasi oraculum , quod vix umquam fallere possit . Singuli enim decipere , ac decipi possunt ; nemo omnes , neminem omnes fefellerunt .

Contra vero , si tibi , causæque tuæ rumor ad- versetur , erit amplificanda verbis Famæ levitas , atque inconstantia , quæ sæpe viris integerrimis maculas amet adspergere . Dices , ex opinione magis , quam ex veritate res æstimari solere .

Addere poteris de fama cum Virgilio *Æneid. 4 .*

Tam ficti pravique tenax , quam nuntia veri .

Ita Tullius pro Plancio iudices obsecrat , ne disseminatis rumoribus fidem habeant : *Illud unum vos magnopere oro , atque obsecro , cum hujus , quem defendo , tum communis periculi causa , ne fidei au- ditionibus , ne disseminato , dispersoque sermoni for- tunas innocentium subjiciendas putetis . . . Nihil est tam volucre , quam maledictum ; nihil facilius emittitur ; nihil citius excipitur ; nihil latius dissipatur .*

Quid sunt Tabulæ ?

R. Nomine Tabularum intelliguntur omnia tes- ti-

timonia scripto exarata, quibus pacta, conventa, contractus, codicilli, stipulationes, testamenta, & alia id genus continentur.

Quid est iuramentum?

R. Est affirmatio, vel negatio rei alicujus, ritu religioso facta, & Deo Optimo Maximo in testem appellato. Sic olim Scipio apud Livium, lib. 23: *Si sciens fallo, tu me, Jupiter Opt. Max., domum, familiam, remque meam pessimo (1) loco adificias.*

Quid sunt tormenta, sive questio?

R. Sunt cruciatus, vi quorum veritas extorquetur à Reis. Valet autem plurimum locus ille ad faciendam fidem, si post questionem reus in facti confessione perseveret. Facit item maximopere ad probandam ejus, qui accusatur, innocentiam, si tormentis adduci non potuit, ut crimen fateretur.

Quomodo infirmari poterit locus ille?

R. Dices, periculosam esse, fallacemque confessionem, quæ tormentorum vi exprimitur; quandoquidem compertum est, bene multos innocentes vi tormentorum, ac metu doloris ad falsa dicenda per sepe fuisse adactos. Ita Cicero pro Sylla: *Questiones, inquit, servorum, ac tormenta nobis accusator minitatur, in quibus quamquam nihil periculi suspicamur, tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cujusque cum animi, tum corporis, regit quaestor, flectit libido, corrumpit spes, infirmat metus, ut in tantis rerum angustiis nihil veritati loci relinquitur.*

Quid

(1) Leto, ita lapides antiqui.

82

Quid sunt Testes?

R. Sunt qui de re, quæ vocatur in controversiam, voce, vel scripto testimonium ferunt. Accedit huic testificationi majus pondus, atque auctoritas: 1. Si testes sint oculati: 2. Si sint jurati: 3. Si sint viri probi, atque integerrimi: 4. Si sint viri illustres, ac primarii: 5. Si nulla nec spe, nec cupiditate impulsæ testimonium dicant.

Porro Testimonium potest esse vel humanum, vel divinum. Humanum est illud, de quo supra dictum est. Ad divinum referebantur Oracula, seu voces Dei ipsius; Auspicia, seu Auguria, quæ erant testimonia ex avium volatu, cantu, pastuque duci solita; Vaticinationes, quæ erant responsa Vatum; Responsa denique Sacerdotum, & Haruspicum, qui vel interpretabantur somnia vel ex extorum inspectione futura conjiciebant; unde vocabantur *Conjectores*.

Quomodo infirmatur locus à Testibus?

R. Infirmabitur locus ille, si dicas, Testes esse homines vel infames, vel leves, ac futiles, vel servos, domesticos, amicos, aut quomodocunque suspectos. 2. Si ostendas, illos non secum ipsis coherere, sed pugnantia loqui. 3. Si graviores Testes illis opponas. 4. Si conjecturis, & argumentis illorum testimonii futilitatem demonstras. 5. Denique si dicas, Testes illos esse homines infimæ sortis, atque egentissimos, qui facile subornari potuerint.

CAPUT TERTIUM.

DE SECUNDA INVENTIONIS PARTE, SEU DE
Motibus excitandis.

O Ratoris munus, ac partes sunt primum, ut persuadeat, doceatque audientium animos; deinde ut eosdem moveat, inflammet, ac flectat. Diximus in prima hujusce libri parte de argumentis ad docendum, & ad fidem faciendam idoneis. Postulat nunc instituti nostri ratio, ut motuum, sive adfectuum concitandorum fontes aperiamus; dicamusque qua ratione faces, ac stimuli sint auditorum animis subjiciendi, quod est in Oratore præcipuum. Siquidem homines adfectu magis, quam ratione ducuntur, & quod adprobant bonum, non semper amplectuntur, exemplo Medæ illius Ovidianæ (1):

... Video meliora, proboque:

Deteriora sequor ...

Sed antequam adfectus omnes sigillatim persequamur, pauca quædam, ut sit, de illorum natura, numeroque præmittamus.

Quid est Adfectus?

R. Est animæ sentientis ex opinione boni, vel
ma-

(1) *Metam. Lib. 7.*

mali nata commotio. Vel, *ut clarius dicam*, est quidam animi impetus, quo impellimur vehementius ad aliquid vel adpetendum, vel averſandum.

Quot ſunt Adfectus?

R. Sunt, qui cum Stoicis quatuor tantum ſtatuunt adfectus; duos circa bonum, nempe *ſpem*, & *gaudium*: & duos circa malum, ſcilicet *triftitiam* & *metum*. Quatuor hoſce motus eleganter expreſſit Virgilius *Æneid.* 6. cum ait:

Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque.

Philoſophi vero longe plures ſtatuunt adfectus, de quibus ita dicemus, ut primo illorum definitionem adferamus, deinde, quomodo ſint excitandi, quam accuratiſſime præcipiamus.

§. I. De Amore, & Odio.

Q*uid eſt Amor?*

R. Eſt adfectus, quo alicui bene volumus, eique benefacimus, non noſtra, ſed illius cauſſa. Ubi vides tres omnino eſſe germani amoris conditiones, ac dotes. 1. Eſt, ut ei, quem amamus, optemus bona, vel ſaltem quæ bona eſſe arbitramur. 2. Conditio eſt, ut quæ bona judicamus, non optemus illi dumtaxat, ſed etiam pro virili parte procuremus. 3. Conditio eſt, ut ita ſimus animati non propter propriam utilitatem, ſed illius cauſſa, quem diligimus. *Nam, ut ait* (1) *Cicerō*

cero, si ad fructum nostrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus; non erit ista amicitia, sed mercatura quædam utilitatum suarum.

Quid differt Amor ab Amicitia?

R. Differt, quod sit verus amor, etsi qui amat non redametur; in amicitia vero requiritur amor mutuus. Unde Aristoteles rogatus quid esset amicus, pulchre respondit: *Anima una in duobus habitans corporibus.*

Quo pacto conciliandus est amor?

R. Amoris conciliandi causæ, ac viæ præcipuæ sunt: 1. Excellens quædam, & rara virtus. Ita Ilioneus Trojanorum Orator præclaram Æneæ virtutem collaudando, Didonem illi conciliare conatur, Æneid. 1.

Rex erat Æneas nobis, quo justior alter
Nec pietate fuit, nec bello major, & armis.

2. Utilitas, & collata beneficia. Ita Cicero Miloni benevolos mirifice facit iudices ab ejus in patriam beneficentia: *Hicne vir patriæ natus usquam nisi in patria morietur?* &c. Sic etiam ventorum Rex Æolus, commemoratis Junonis erga se beneficiis, suum erga illam gratum, ac memorem animum testatur; (1)

Tu mihi quodcumq. hoc regni, tu sceptrâ Jovemque
Conciliâs, tu das epulis accumbere Divum,
Nimborumque facis, tempestatumque potentem.

3. Nul-

3. Nulla re magis comparatur amor, quam amore mutuo, ut monet pervulgata illa Senecæ vox: *Si vis amari, ama.*

4. Denique conciliatur amor oris, ac corporis dignitate; si sit cum virtute conjuncta. Hinc apud Virgilium Lib. 5.

Tutatur favor Euryalum, lacrimæque decoræ,
Gratior & pulchro veniens in corpore virtus.

Quid est Odium?

R. Est adfectus animi averfantis id, quod malum esse putatur.

Quanam arte concitandum erit Odium?

R. Ex iis, quæ de amore diximus, facile cuiusvis patebunt Odii fontes; quod erit à contrariis capitibus excitandum, nimirum ab insignibus vitiis, ab improbitate, superbiæque, ab illatis injuriis. Cujus rei mirificum habes exemplum apud Ciceronem in Philip. 3., ubi, ut Romanorum animos in Antonium concitet, ita ait: *Quid hic faciat, si potuerit, iratus, qui, cum succensere nemini posset, omnibus bonis fuerit inimicus? Quid hic victor non audebit, qui, nullam adeptus victoriam, tanta scelera post Caesaris interitum fecerit; refertam domum ejus exhausserit; hortos compilarit; ad se ex his omnia ornamenta transtulerit; cædis, & incendiorum causam quaesierit ex funere; duobus, aut tribus S. C. bene, & è rep. factis, reliquas res ad lucrum, prædamque revocaverit; vendiderit immunitates; civitates liberaverit; provincias universas ex imperii populi Rom. jure sustulerit; exsules rediuxerit; falsas le-*

ges C. Cæsaris nomine, & falsa decreta in æs incidenda, & in Capitolio figenda curaverit; earumque rerum omnium domesticum mercatum instituerit; populo Rom. leges imposuerit; armis, & præsidiiis populum, & Magistratus foro exclusit; senatum stipavit armatis; armatos in cella Concordiæ, cum Senatum haberet, inclusit; ad legiones Brundisium cucurrerit; ex his optime sentientes Centuriones jugulaverit; cum exercitu Romam sit ad interitum nostrum, & ad disperditionem urbis venire conatus?

§. II. De Metu, Spe, & Audacia.

Quid est Metus, sive Timor?

R. Est perturbatio nata ex opinione mali impendentis.

Quenam sunt artes, & industriæ concitandi metus?

R. Tres sunt potissimum. Prima est, si denunciatur malum aliquod magnum, ac grave, ut bellum, pestilentia, pauperies, infamia, infelix æternitas. 2. Si ostendatur mali vicinitas, imminensque periculum: neque enim solent homines metuere vel ipsam mortem, si longe remotam arbitrentur; at illius horrore concutiuntur, ubi urget morbus, pestilentia, vel naufragium: (1)

Præsentemque viris intentant omnia mortem.

Hac arte mirabiliter, suo more, utitur Tullius in

(1) *Æneid.* 1.

in 2. Catilin. ubi funesta Catilinæ consilia, & impendentes urbi calamitates, ita describit: *Videor mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium subito uno incendio concidentem. Cerno animo sepultam patriam, miseros, atque insepultos acervos civium. Versatur mihi ante oculos adspectus* (1) *Cetbegi in vestra cæde bacchantis. Quapropter de summa salute vestra, Populique Rom. de vestris conjugibus, ac liberis, de fanis, ac templis, de libertate, ac salute Italiæ, deque universa republica decernite diligenter, ut institulistis, ac fortiter.*

Sic etiam Hanno apud Liv. Lib. 21. maximum Carthaginensibus metum injicit, plurimas imminere calamitates ostendens, nisi Hannibalem ab exercitu abducant: *Juvenem flagrantem cupidine regni, viamque unam ad id cernentem, si ex bellis bella ferendo, succinctus armis, legionibusque vivat, velut materiam igni præbentes, ad exercitus misistis. Aluistis ergo hoc incendium, quo nunc ardetis. Saguntum vestri circumfudent exercitus, unde arcentur fœdere; mox Carthaginem circumfidebunt Romanæ legiones, ducebunt iisdem Diis, per quos priore bello rupia fœdera sunt ulti. Utrum hostem, an vos, an fortunam utriusque populi ignoratis? . . . Ægates insulas, Erycemque ante oculos proponite; quæ terra, marique per quatuor, & viginti annos passi sitis. Nec puer hic dux erat, sed pater ipse Hamilcar, Mars alter, ut isti volunt. Sed Tarento tum in Italia non abstinueramus ex fœdere,*

P 2

si-

(1) Cetbegus unus è principibus conjurationis Catilinariæ.

sicut nunc Sagunto non abstinemus. Vicerunt ergo Diī, hominesque; & id, de quo verbis ambigebatur, uter populus fœdus rupisset, eventus belli, velut æquus iudex, unde jus stabat, ei victoriam dedit. Carthagini nunc Hannibal vineas, turresque admovit; Carthaginis mœnia quatit ariete. Saguntī ruina (falsus utinam vates sim!) nostris capitibus incident; susceptumque cum Saguntinis bellum, habendum cum Romanis est.

Eadem arte Æneas Anchisem patrem humeris gestans, apud Virgilium Lib. 2. timorem suum sic exponit ab imminentis calamitatis magnitudine.

*Succedoque oneri: dextræ se parvus Iulus
Implicuit, sequiturque patrem non passibus æquis:
Pone subit conjux: ferimur per opaca locorum:
Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
Tela, neque adverso glomerati ex agmine Graji,
Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat omnis
Suspensum, & pariter comitique, onerique timentem.*

3. Concitandi metus industria, & ars hæc est, si proponatur malum, non publicum dumtaxat, & commune, sed privatum, & proprium. Solent enim nos privata multo magis tangere, & acriori doloris sentu ferire, quam publica: etsi homines vulgo videri malint publico potius dolore moveri, quam suo.

Hoc probe intellexerat olim nobilis ille Græcus histrio, nomine Polus, qui Athenis acturus fabulam Sophoclis, cum repræsentandus esset dolor
Elec-

Electræ gestantis cineres Orestis, clanculum eruit è sepulcro cineres, ossaque filii, quem amaverat unice, urnamque detulit in scenam, & eum lugere videretur aliena mala, desiebat sua. Ita A. Gellius Lib. 7.

Quid est Spes?

R. Est gaudium ex opinione imminentis boni.

Quenam sunt incitamenta animum ad Spem erigentia?

R. Hæc duo numerantur: 1. Honestas, & magnitudo boni. 2. Præsidia certa ad illud comparandum, qualia sunt opes, vires, industria, prudentia, amici, adversariorum imbecillitas, & favor divinus. Hinc Tullius Romanos ad certam victoriæ spem excitat sane luculenter 3. Catilin. *Instruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias vestra præsidia, vestrosque exercitus; & primum gladiatori illi confecto, & saucio Consules, Imperatoresque vestros opponite, deinde contra illam naufragorum ejectam, ac debilitatam manum florem totius Italiæ, & robur educite.* Hinc etiam Æneas suorum animos mirum in modum erigit, & bene sperare jubet, Æneid. 1.

O passi graviora, dabit Deus his quoque finem.

Vos & Scyllæam rabiem, penitusque sonantes

(1) Acceftis scopulos, vos & Cyclopea faxa

Experti; revoke animos, mœstumque timorem

Mittite; forsan & hæc olim meminisse juvabit.

Per varios casus, per tot discrimina rerum

Ten-

(1) Acceftis pro accessistis per syncopen.

Tendimus in Latium; sedes ubi fata quietas
Ostendant; illic fas regna resurgere Trojæ.
Durate, & vosmet rebus servate secundis.

Ad Spem pertinet Audacia, seu confidentia, quæ est adfectus quidam animi adversus futurum malum, quamvis arduum, ac difficile, quod tamen vinci possit, consurgentis.

Quomodo concitatur Audacia?

R. Iisdem ferme artibus, quibus Spes. Ita magnanimus Hannibal, trajecto Rhodano, Italiam recta petens, suos milites hortatur, apud Livium Decade 3., ut obstructarum nivibus Alpium difficultates superent, Romanorumque vires contemnant: *Quid aliud Alpes esse creditis, quam montium altitudines? Fingite altiores Pyrenæis: an terras aliquas Cælum contingere, & inexpugnabiles humano generi esse creditis?* & alio loco: *Cum eo nimirum hostes est nobis, qui nec bonam, nec malam ferre fortunam potest; seu vicit, ferociter instat victis: seu victus est, instaurat cum victis certamen.*

Hac eadem ratione audax Turnus suorum Latinorum animos ad pugnam accendit, Æneid. 10.

In manibus Mars ipse, viri; nunc conjugis esto
Quisque suæ, tectiq. memor: nunc magna referto
Facta patrum, laudesq.: ultro occurramus ad undam,
Dum trepidi, egressisque labant vestigia prima.
Audentes fortuna juvat.

Multum etiam addit fiduciæ persuasio de favore divino. Hinc illa Tolumnii Auguris audacia, Æn. 12.

Tum

Tum vero augurium Rutuli clamore salutant,
 Expediuntque manus; primusque Tolumnius augur,
 Hoc erat, hoc votis, inquit, quod sæpe petivi:
 Accipio, agnoscoque Deos: me me duce ferrum
 Corripite, ô Rutuli...

§. III. De Misericordia.

Quid est Misericordia?

R. Est dolor animi, & ægritudo quædam ex malo alterius, præsertim immerito laborantis. In hoc excitando commiserationis affectu triumphare solet magni Oratoris industria: siquidem, ut vulgo dicitur, *Lacrime auditorum sunt laus Oratoris vel maxima.*

Quenam sunt artes ad misericordiam concitandam idoneæ?

R. Variæ, ac multiplices sunt artes. Prima est, si qui malum patitur, eo plane indignus esse dicatur. Unde ad ciendam misericordiam valet hoc Virgilio: (1)

Nec te tua plurima, Panthu,
 Labentem pietas, nec Apollinis infula texit.

2. Est, si de patria, vel de nobis privatim bene meritus fuisse ostendatur. Hoc artificio mire usus est senior Horatius apud Livium, ut filium, ob interfectam sororem parricidii reum, ab imminenti morte liberaret.

Orā-

(1) *Æneid.* 2.

Oratio P. Horatii ad populum pro Filio parricidii reo.
Livius Lib. 1.

Huncine, quem modo decoratum, orantemque victoria incedentem vidistis, Quirites, eum sub furca vinctum inter verbera, & crucialius videre potestis? Quod vix Albanorum oculi tam desorme spectaculum ferre possent. I licitor, colliga manus, quæ paullo ante armatæ Imperium populo Romano pepererunt. I, caput obtrube liberatoris hujus urbis: Arbori infelici suspende: Verbera, vel intra (1) Pomærium, modo inter illa pila, & spolia hostium: vel extra Pomærium, modo inter sepulcra Curiatorum. Quo enim ducere hunc juvenem potestis, ubi non sua decora eum à tanta fœditate supplicii vindicent?

3. Ars est, si calamitatis magnitudo, vel diuturnitas, ceteræque hujusmodi circumstantiæ luculenter exponantur.

4. Ars hæc est, si tristitia quædam recentis miseriæ signa, monimenta que ob oculos auditorum ponantur, ut cruentæ vestes, vel ipsum mortui cadaver, aut imago. Nam ut monet Horatius ad Pisones:

Segnius irritant animos demissa per aures,
 Quam quæ sunt oculis subiecta fidelibus...

Sic M. Antonius, qui postea Triumvir fuit, prolata Julii Cæsaris veste pugionibus, ac gladiis, per-

(1) Hisp. la Ronda: el espacio que hai entre la muralla, y las casas.

perforata, sanguineque cruentata, Romanam plebem ita accendit, ut ad conjuratorum aedes inflammandas è vestigio provolaverit. Sic olim summus ille orator Antonius, cum defenderet Aquilium, in causa peroranda tunicam ejus diloricavit, ac discidit è pectore, & adversas lenis cicatrices iudicibus ostendit.

Sic etiam Æneam flectere Dido conatur apud Ovidium in Heroide, hac lamentabili sui imagine ac pictura:

Adspicias utinam, quæ sit scribentis imago!

Scribimus, & gremio Troicus ensis adest.
Perque genas lacrimæ strictum labuntur in ensen,
Qui jam pro lacrimis sanguine tinctus erit.

§. IV. De Ira, & Indignatione.

Quid est Ira?

R. Dicere possem cum Horatio: *Ira brevis furor est*. Sed malo cum Aristotele sic illam definire: *Ira est sui, propter contemptum, ulciscendi cupiditas cum dolore conjuncta*. Unde non maximo-pere differt ab odio, quod est *Ira quedam inveterata*.

Quomodo excitatur, & incenditur Ira?

R. Accenditur commemoratione illatæ injuriæ, si præsertim injuria sit cum contemptu conjuncta. Hinc nimirum apud Virgilium Æneidos 1. tanto-pere effervesceit Junonis ira contra Trojanos, ob spretam à Paride Trojano formam suam, &

He-

Hebem filiam Ganymedi Trojano postpositam :

— Manet alta mente repositum
Judicium Paridis, spretæque injuria formæ,
Et genus invisum, & rapti Ganymedis honores.

Et rursus in eodem Libro suam iram sic excuscat eadem Juno :

Ast ego, quæ Divum incedo Regina, Jovisque
Et soror, & conjux, una cum gente tot annos
Bella, gero. Et quisquam numen Junonis adoret
Præterea? aut supplex aris imponat honorem?

Quo quis vero est gloriæ adpetentior, vel dignitate illustrior, hoc ob sui contemptum vehementius solet irasci. Cujus rei memorabile in primis est exemplum C. Marcii Coriolani; cujus præcipue opera, & virtute Corioli Volscorum oppidum captum fuerat; qui cum paullo post à Populo Romano, quod se plebi infensum, & Tribunitiæ potestatis hostem accerrimum præbuisset, expulsus fuisset ab urbe, in Volscos exsulatum abiit, minitans patriæ, ut ait Livius Lib. 2., hostilesque jam tum spiritus gerens; & paullo post eorum Dux factus bellum intulit Romanis, & urbem ipsam obsidione cinxit; à qua Veturiæ matris precibus, lacrimisque vix tandem dimoveri potuit.

Quid est Indignatio?

R. Est dolor perceptus ob secundas res, bonæque alterius, qui hac felicitate judicatur indignus; ut apud Maronem Eclog. 1.

Im-

Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
Barbarus has segetes?

Ejusmodi est etiam illud Eclog. 8.

Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes?
Jungentur jam (1) gryphes equis, ævoque sequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.

Quomodo ab invidia differt indignatio?

R. Hoc differt, quod indignatio fit tantum in indignos, eo quod fruuntur bono, ut vel ex ipso nomine liquet. Unde indignatio præsertim suscipitur ab his, qui sunt viri probi, & honoris cupidi; quia boni ferunt indigne malos florere: & honoris studiosi indignantur, immerentes anteferri sibi. Invidia vero est erga bonos, & sua felicitate dignos.

Quomodo concitatur indignatio?

R. Excitatur duplici modo. 1. Si vitæ prioris sordes, & vilitas cum præsentis temporis opibus, potentia, & adrogantia præsertim conferantur. 2. Si hominis, in quem indignamur, vitia cum viri, cui antefertur, virtutibus comparentur. Ex primo capite Tullius indignationem ita movet in Vatinium: *Atque illud tenebrosissimum tempus ineuntis ætatis tuæ patior latere...* Deinde commemorat, ut ho-

(1) Gryphes genus ferarum omnino fabulosum, cum alis, & capite aquilæ, & reliquo corpore leonino, vulgo Grifo.

homo vilis, & obscurus paullatim ad honores accesserit; tandemque illa subjungit: *Te cognati respuunt, tribules execrantur, vicini metuunt, adfines erubescunt, strumæ denique ab ore improbo demigrarunt, & alius jam se locis collocarunt. Quasi nempe adeo sit impurus, ut vel ipsæ strumæ fœdum hominem averfentur.*

Similiter Horatius indignationem concitat adversus Menam Pompeji Magni libertum in hac Oda cedro linenda:

Licet superbus (1) ambules pecunia,

Fortuna non mutat genus.

Videsne, sacram (2) metiente te viam

Cum bis ter ulnarum toga,

Ut ora vertat huc & huc euntium

Liberrima indignatio?

Sectus flagellis hic (3) triumviralibus,

Præconis ad fastidium,

Arat Falerni mille fundi jugera,

Et (4) Appiam mannis terit:

Sedilibusque magnus in primis eques,

Othone contempto, sedet.

Ex

(1) Menas, cum ab hero Pompejo defecisset ad Augustum, ab illo Tribunus militum fuit creatus. (2) Via sacra sic dicta, quod ad Jovis templum, & Capitolium recta duceret. (3) Judicia de servis, ac furibus exercebant tres judices, qui triumviri capitales dicebantur. (4) Via Appia Roma Brundisium usque pertingebat, nomen traxerat à Claudio Appio Cæco, qui eam muniverat.

Ex secundo capite vehementer indignatur Ajax apud Ovidium, quod Ulysses secum ausit de Achillis armis contendere :

... Agimus, prohi Jupiter, inquit,
Ante rates causam, & mecum confertur Ulysses?
Præmia magna peti fateor: sed demit honorem
Æmulus Ajaci. Non est tenuisse superbum,
(Sit licet hoc ingens) quidquid speravit Ulysses.

§. V. De Mansuetudine.

Quid est mansuetudo?

R. Mansuetudo, seu lenitas, ac clementia, est motus oppositus iræ: neque aliter definitur, quam *iræ remissio, atque mitigatio.*

Quenam est ars conciliandæ clementiæ?

R. Mitigabitur ira, & conciliabitur mansuetudo, primo ingenua quadam culpæ confessione, ac dolore. Ita Cicero Cæsarem, iratissimum licet, tamen Ligario placavit: *Ad judicem sic agi solet; sed ego ad patrem loquor: erravi, temere feci, pænitet; ad clementiam tuam confugio; delicti veniam peto; ut ignoscas, oro: si nemo impetravit, adroganter; si plurimi, tu idem ser opem, qui spem dedisti.*

2. Facit ad placandam iram humilitas, & supplicis animi demissio, præsertim apud hostem magnanimum. Ut enim pulchre ait Ovid. L. 3. Trist.

Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni,
Pugna suum finem dum jacet hostis, habet.

Addere poteris cum Virgilio tritum illud Lib. 6.

... Romane, memento
 Parcere subjectis, & debellare superbos.

Ad deliniendam iram maxime sunt adhibendi, qui minus habent roboris, & quos de vi inferenda cogitare nulla est suspicio, cujuscumque sunt pueri, feminae, senes, sacrorum antistites. Romana historia testatur, Sabinarum interventu, Romulum inter, & Tatium foedus ictum fuisse. Item Volumnia, & Veturia Martium Coriolanum, patriæ funestum bellum inferentem, à noxio proposito dimoverunt.

4. Facit plurimum ad iram moliendam, si scias, & captes molles aditus, & commoda fandi tempora; quale est tempus convivii, ludi, fausti aliqujus successus, victoriæ, festivitatis, ac lætitiæ publicæ; quo tempore solent homines ad mansuetudinem esse propensiores.

5. Si prudenter ostendas, quantum præstet mansuetudo cupiditati vindictæ

6. Denique valet plurimum ad clementiam, si dicas, qui peccavit, non dedita opera, non dolo malo peccasse, nec id egisse, ut eum contemneret, quem habet iratum; sed vel incautum, vel errore humano deceptum, vel necessitate adactum peccavisse. Vide qua dexteritate locum hunc tractet Tullius ad Cæsarem M. Marcello placandum: *Atque hoc C. Cæsaris judicium, P. C., quam late pateat, attendite. Omnes enim, qui ad illa arma fato fuimus, nescio quo, reipublicæ misero, funestoque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, scelere certe liberati sumus. Nam cum M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipublicæ conservavit, memet mihi,*

& item reipublicæ, nullo deprecante, reliquos amplissimos viros & sibi ipsis, & patriæ reddidit: quorum & frequentiam, & dignitatem hoc ipso in confessu videtis. Non illos hostes induxit in curiam, sed judicavit à plerisque ignoratione potius, & falso, atque inani metu, quam cupiditate, aut crudelitate civile bellum esse susceptum.

§. VI. De Æmulatione.

Quid est Æmulatio?

R. Est dolor ex aliena felicitate susceptus, non quod illi contigerit, sed quod nos illa careamus. Hinc liquet, Æmulationem esse in laude ponendam, & ad perdiscendum bonas artes plurimum valere. Sunt enim Æmulationi obnoxia, quæ maxime præclara, ut virtus, honores, opes, doctrina, gloria &c.

Quid interest Æmulationem inter, & Invidiam?

R. Æmulationem bonam esse, laudabilem, & honestam, quia nos excitat, ut ipsi quoque bona consequamur. Contra vero Invidia vitiosa est, turpisque, quia id agit ne alter bonis potiatur, ut ait Horatius:

Invidus alterius rebus macrescit opimis.

Quomodo excitari potest Æmulatio?

R. Excitatur majorum exemplo, nominis gloria, & propositis illustrium virorum egregiis facinoribus.

Ita magnus ille Alexander, cum ad Achillis tumulum adstitisset, ejus gloriam, & felicitatem æmulatus, O fortunate, inquit, adolescens, qui tue

virtutis Homerum præconem inveneris! Et ille historicorum princeps Thucydides, adhuc adolescentulus, cum forte suam historiam Herodotus legeret, ita gloriæ stimulis agebatur, ut lacrimas tenere non posset. Quo animadverso, Herodotus ejus patri dixit: Næ tu sane beatus es, qui filium habeas sic avidum gloriæ, & laudis adpetentem.

Concluditur doctrina de Adfectibus generali præcepto.

Hactenus de Adfectibus dictum est; in quibus illud generatim est observandum, quod apud Ciceronem (1) monet Antonius: *Ut omnes motus, quos Orator adhibere volet judici, in ipso Oratore impressi, atque inusti esse videantur. Neque enim facile est perficere, ut irascatur, cui tu velis, judex, si tu ipse id lente ferre videre: neque ut oderit eum, quem tu velis, nisi te ipsum flagrantem odio ante viderit; neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui, verbis, sententiis, voce, vultu, collacrimatione denique ostenderis. Ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ, nisi admoto igne, ignem concipere possit; sic nulla est mens tam ad comprehendendam vim Oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, & ardens accesseris.*

Optime igitur monet Horatius in Arte Poët.

... Si vis me flere, dolendum est
Primum ipsi tibi: tunc tua me infortunia lædent.

AR-

(1) Lib. 2. Orat.

ARTIS RHETORICÆ

LIBER TERTIUS.

DE DISPOSITIONE.

59

Quid est Dispositio?

R. Dispositio definitur à Cicerone, *Rerum inventarum in ordinem distributio.*

Quænam est Dispositionis utilitas?

R. Non minus necessaria est Dispositio ad fidem faciendam, & ad motus excitandos, quam instructio exercitus ad pugnam, ac victoriam; quam in humano corpore conformatio membrorum ad gratiam, & venustatem; quam in ædificio lapidum, cæmentique apta compositio ad ædium opportunitatem, & elegantiam. Unde merito præcipit Horatius in Arte Poëtica.

Singula quæque locum teneant fortita decenter.

Sane ordo ubi adest, res audiuntur libentius,

Q

au-

audita intelliguntur facilius, & intellecta diutius in hærent. Si vero negligatur dispositio, fit nimirum monstrum illud ex variis animantibus conflatum, quod artis initio scite pingit idem Horatius. Fit quod eodem loco reprehenditur:

Velut ægri somnia, vanæ
Fingentur species, ut nec pes, nec caput uni
Reddatur formæ . . .

Quin nullum mihi videtur certius argumentum inscitæ, hebetisque, ac pinguis ingenii, quam cum ita incondita est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil secundum. Contra vero nullum majus indicium artis, & industriæ, quam ordo. Quamobrem cum hætenus actum sit de Elocutione, & de Inventionem, in quibus opus est in primis lepore, atque ingenio; deinceps videndum de Dispositione; in qua una magis elucet Oratoris judicium, atque prudentia.

Quisnam ordo servandus est in orationis dispositione, seu quænam sunt orationis partes?

R. Orationis partes vulgo quatuor adsignantur: Exordium, Narratio, Confirmatio, seu Contentio, & Peroratio.

Hæc artificiosa dispositio videtur omnino naturæ consentanea. Satis enim novimus, vel ipsa duce natura, ubi quidpiam volumus impetrare, i. conciliandos esse animos eorum, quibuscum agimus; & hoc est Exordii munus: deinde exponendum esse illud, quod petimus, & hoc est Narrationis.

nis. 3. adferendas esse rationes, quibus ostendatur, illud concedendum nobis esse, & hoc efficit Confirmatio; denique preces addendas, aut alios motus adhibendos, quibus impelli vehementius auditorum animi possint, & hoc Peroratione consequimur.

Sunt qui non quatuor dumtaxat, sed sex omnino velint esse partes orationis, nempe Exordium, Divisionem, Narrationem, Confirmationem, Confutationem, & Perorationem; quas etiam ajunt indicari pervagatissimo isthoc versiculo:

Exorsus, narro, feco, firmo, refuto, peroro.

Verum, si recte res æstimare velimus, Partitio cum Propositione revocatur ad Exordium: Confutatio vero redit ad Confirmationem. Unde liquet, quatuor tantum esse statuendas orationis partes, quarum duæ valent ad faciendam fidem, scilicet Narratio, & Confirmatio: reliquæ vero faciunt ad motus excitandos, videlicet Exordium, & Peroratio. Nunc vero de partibus orationis singulatim videamus.

CAPUT PRIMUM.

DE EXORDIO.

Quid est Exordium?

R. Exordium definitur à Tullio: *Pars ora-*

tionis, auditorum animos idoneè comparans ad reliquam dictionem. Unde quod in humano corpore caput est, quod in ædibus vestibulum, hoc est Exordium in oratione. Atque adeo præcipua quadam cura, diligentiaque præ ceteris orationis partibus est elaborandum, naturæ ipsius instar, quæ in fingendo, atque ornando capite potissimum desudare consuevit. Unde etiam Exordium difficillima pars orationis vocatur à Tullio.

Undenam sumpta est Exordii vox?

R. Est Metaphora à textoribus sumpta, qui proprie telam ordiri dicuntur, cum certa quadam lege fila collocant, & ordine illa componunt.

§. I. De variis Exordiorum generibus.

Quotuplex est Exordium?

R. Duplex. Aliud est justum, ac legitimum, quod etiam temperatum appellatur: aliud est vehemens, & abruptum, sive ex abrupto.

Quid est Exordium justum, ac legitimum?

R. Illud est, quo auditorum animi artificiosa quadam verborum conciliatione præparantur.

Quid est exordium ex abrupto?

R. Illud est, quo Orator, quasi quodam abreptus impetu, auditores repentino, & inopinato motu percellit. Tale est celebratissimum illud Ciceronis Exordium in Catilinam: *Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra &c.*

Quomodo fit Exordium ex abrupto?

R. Fit primo per licentiam, seu per liberiores quendam loquendi modum. Sicut apud Livium Lib. 23. Mutius Scavola deprehensus in Porienæ castris, ita illum adloquitur ex abrupto: *Romanus sum civis: C. Mutium vocant. Hostis hostem occidere volui; nec ad mortem minus animi est, quam ad necem fuit. Et facere, & pati fortia Romanum est. Nec unus ego in te hos animos gessi. Longus post me ordo est idem petentium decus. Proinde in hoc discrimen, si juvat, accingere, ut in singulas horas capite dimices tuo: ferrum, hostemque in vestibulo habes Regiæ. Hoc tibi juvenus Romana bellum indicimus. Nullam aciem, nullum prælium timueris: uni tibi, & cum singulis res erit.*

2. Fit per indignationem, & increpationem, ut cum apud Livium Lib. 2. c. 21. Veturia filium (1) Coriolanum sic adloquitur: *Sine, priusquam complexum accipio, sciam, ad hostem, an ad filium venerim; captiva, mater ne in castris tuis sim. In hoc me longa vita, & infelix senectæ traxit, ut exulem te, deinde hostem viderem? Potuisti populari hanc terram, quæ te genuit, atque aluit? Non tibi, quamvis infesto animo, & minaci perveneras, ingredienti finis ira cecidit? Non, cum in conspectu Roma fuit, succurrit: Intra ista mœnia domus, ac penates mei sunt, mater, conjux, liberique? Ergo, ego nisi peperissem, Roma non oppugnaretur? Nisi filium haberem, libera in libera patria mortua essem?* Quan-

(1) *Martius Coriolanus plebis odio in exilium actus, patriæ bellum intulit.*

Quandonam usurpandum est Exordium ex abrupto

R. Usurpatur potissimum vel in summa aliqua gratulatione, & lætitia, vel in summa quapiam offensione, aut indignatione: quibus scilicet omnibus Orator extra se rapi videtur quodammodo.

60 §. II. De virtutibus, ac vitiis Exordii.

QUÆ sunt Exordii dotes, ac virtutes?

R. Quatuor vulgo recensentur: *Proprietas, cura, verecundia, brevitās.*

In quo posita est proprietas Exordii?

R. In eo posita est, 1. ut Exordium sit cum reliqua oratione conjunctum, tamquam caput cum corpore. 2. Ut sit ex re quasi natum, & ex ipsis causæ visceribus ita depromptum, ut ex illius natura quodammodo videatur efflorescere. Contra vero vitiosum erit, si sit vulgare, ac commune, hoc est, si causis aliis, & fortasse etiam contrariis, possit accommodari: cujusmodi Exordia lepide comparantur ephippio, quod equis bene multis accommodaretur, vel gladio Delphico, qui ad hunc modum factus fuit, ut eodem & sacras mactarent victimas, & supplicio nocentes ad ficerent.

2. Vitiosum erit Exordium, si sit commutabile, hoc est, si leviter mutatum, ab adversario possit usurpari. Si sit procul accersitum, longiusque petatum, vel si nihil ad rem pertineat. Quæ Exordia similiter se habent ac

Humano capiti cervicem pictor equinam
Jungere si velit.

Qua-

Quale etiam fuit Exordium inepti illius caufidici, qui de lite inter duos vicinos acturus, Exordium petivit ab Adamo, vixque ad diluvii tempora tandem pervenit.

In quo posita est Exordii cura?

R. In eo posita est, ut Exordium sit plenum dignitatis, sit accuratum, & acutum, sit aptum verbis, & instructum sententiis, & quod periti solent Architecti, *vestibula*, *aditusque ad causam faciat illustres*, inquit Tullius. Prima quippe Oratoris commendatio proficiscitur ab Exordio: quod si negligentius tractatum fuerit, reliqua omnia fastidiet, & nauseabit auditor. Ut enim optime monet Fabius, pessimus sane videtur gubernator ille, qui è portu solvens, statim ad scopulos navem adpellit. Caveat tamen Orator, ne, quod sæpe contingit, Exordii nimis picti, & nimis artificiosi splendore, ac concinnitate præstigiæ, ac fraudis suspicionem auditoribus præbeat.

In quo consistit Exordii verecundia?

R. In eo consistit, quod Orator dicere incipiens, præ se ferat ingenuum illum pudorem, quem in Oratore summo L. Crasso, tantopere laudabat Cicero: *Fuit enim, inquit, in L. Crasso pudor quidam, qui non modo non obesset ejus orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset.* Et ipse etiam L. Crassus de se sic confitetur Lib. i. de Oratore: *In principiis dicendi, tota mente, atque omnibus artubus contremisco.* Sciebat enim summus ille dicendi artifex, & doctor, offendi solere auditorum animos, si Orator velut exultans, sibi que præfident, ad dicendum accedat.

In quo posita est brevitās Exordii?

R. In eo posita est, ut Exordium reliquæ orationis magnitudini sit accommodatum, & ut inani verborum circuitione non producat̃ longius, quam par sit. Neque enim profecto cubitali Pygmæi corpori caput giganteum, aut humili tugurio valvæ prægrandes, ingensque vestibulum adfigi debent. Quod si fiat, bellissime sane quadrabit in enormia id genus procœmia facetum illud Diogenis dictum ad (1) Myndios, qui suo oppidulo grandes, & magnificas fores adfixerant: *Viri Myndii, portas claudite, ne urbs exeat.*

Nolim tamen orationi nullum jungatur Exordium, ut olim in Areopago fieri solitum accepimus, ubi dicebant Oratores, *sine Exordio, sine adfectibus, sine epilogo*, inquit Julius Pollux, & ut etiam à Xenophante factitatum legimus, qui sic exorditur: *Darius, & Parisatis duos habuere filios.*

Nolim etiam orationi, ceteroqui longulæ, brevissimum, ut nonnulli solent, adfigatur Exordium: neque enim ingentem Basilicam decent exiguæ fores; aut giganteo corpori pygmæi caput, vel ingenti colosso globulus imponitur.

§. III. De variis Exordiorum fontibus.

Varii sunt fontes, unde derivari solet Exordium justum, ac legitimum. Nos hic præcipuos indicabimus.

1. Exor-

(1) *Myndus oppidulum Carie in Asia minori.*

1. Exordium recte ducitur ab adjunctis personæ, rei, loci, ac temporis : atque hic erat fons notus, ac familiaris Tullio, qui hinc ferme solebat exordiri. In oratione pro M. Cælio exorditur à temporis insolentia; quippe die festo, contra quam fieri soleret, causam dicere cogeatur. Exordium Milonianæ ducitur 1. à persona adversariorum, qui armati forum obsidebant: 2. à persona Pompeji iudicis: 3. ab insolita iudicii forma. Pro Rege (1) Dejotaro, ducit exordium ab angustiis loci, in quo habita fuit hæc oratio: *Movcor etiam ipsius loci insolentia (inquit Tullius) quod tantam causam, quanta nulla unquam in disceptatione versata est, dico intra domesticos parietes, dico extra conventum, & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent; in tuis oculis, in tuo ore, vultuque adquiesco...* Hanc enim, C. Cæsar, causam si in foro dicerem, eodem audiente, & disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Rom. concursus adferret? Quis enim civis ei Regi (2) non faceret, cujus omnem ætatem in populi Rom. bellis consumptam esse meminisset? Spectarem curiam, intuerer forum, Cælum denique testarer ipsum... Quæ quoniam angustiora faciunt parietes, actioque causæ maxime debilitatur loco, tuum est, Cæsar, qui pro multis sepe dixisti, quid nunc mihi animi sit, ad te ipsum refer-

(1) Hæc oratio privatim habita in ædibus Cæsaris.

(2) Dejotarus Gallogræciæ Rex, in bello civili Pompeji partes secutus, victorem Cæsarem cum excepisset hospitio, fuit accusatus, quod ei struxisset insidias.

ferre; quo facilius tum æquitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam.

2. Ducitur Exordium à rotunda, simplici que rei expositione, sine fūco, & calamistris, & sine ullo in speciem artificio. Ita Cicero pro Ligario: *Novum crimen, C. Cæsar, & ante hunc diem inauditum, propinquus meus ad te Q. Tubero detulit: Q. Ligarium in Africa fuisse.*

3. Ducitur Exordium à contrario, cum prima fronte ea videmur dicere, quæ causæ nostræ sint omnino contraria, & adversariis faveant, ut scilicet eos sensim in nostram sententiam nihil minus cogitantes pertrahamus: in quo sane est artis, & industriæ plurimum.

4. Ducitur Exordium ab insigni quopiam effato, & dicto, vel ab illustri exemplo. Ita Catilina suos conjuratos ad impium bellum adhortatur apud Sallustium hoc effato. *Compertum habeo, milites, verba virtutem non addere; neque ex ignavo strenuum, neque fortem ex timido exercitum imperatoris oratione fieri.* Ita etiam Cæsar, dum in Senatu pro Catilina loquitur, apud eundem Sallustium, ab insigni effato sic exorditur: *Omnes homines (P. C.) qui de rebus dubiis consultant, ab odio, amentia, ira, atque misericordia vacuos esse decet.*

5. Duci potest Exordium ab insigni aliqua quæstione. Ita Tullius suum de Inventione Rhetorica librum auspicatur: *Sæpe, & multum hoc mecum cogitari, boni ne an mali plus adiulerit hominibus, & civitatibus copia dicendi, ac summum eloquentiæ studium.*

6. Præclare admodum trahitur Exordium à suspensione, quæ mirifice præparat auditorum animos magnæ alicujus rei expectatione; & illos acuit vehementi cupiditate sciendi, quid demum sit illud, quod polliceatur Orator. Ita Cicero Ver-
 rina 1. *Quod erat optandum maxime, judices, & quod unum ad invidiam vestri ordinis, infamiamque judiciorum sedandam maxime pertinebat; id non humano consilio, sed prope divinitus datum, atque oblatum vobis summo reip. tempore videtur. Invetervit enim jam opinio perniciofa Reip., vobisque periculosa, quæ non modo Romæ, sed & apud exterarum nationes omnium sermone percrebuit, his judiciis, quæ nunc sunt, PECUNIOSUM hominem, quamvis sit nocens, nullum posse damnari.*

Denique Exordium ab ipsis causæ visceribus, hoc est ab intimis causæ principiis trahendum est, & in illo solerter jacienda sunt argumentorum, & adfectuum omnia semina, quæ deinde retractata, fufius explicentur. Id vero non difficulter efficies, si ex Fabii Quintiliani præcepto diligenter intuearis, apud quos, pro quibus, contra quos, quo loco, quo tempore, quo rerum statu dicendum sit tibi; quid auditores, ac judices sentire credibile sit; quis sit orationis tuæ scopus; quid petas, quid consequi velis. Hæc omnia ubi perspecta mature fuerint tibi, ipsa te magistra natura facile docebit, unde sit tibi capiendum orationis Exordium.

§. IV. De Officio, ac munere Exordii.

Quodnam est officium, ac munus Exordii?
 R. Triplex; ut nempe reddat auditorem benevolum, attentum, & docilem.

Unde reddet auditorem benevolum?

R. Ex quadruplici capite: 1. à persona Oratoris ipsius: 2. à persona adversariorum: 3. à persona auditorum, vel judicum: 4. ab illius, pro quo dicitur, persona.

Quomo reddet auditorem benevolum à persona Oratoris ipsius?

R. Si Orator modestiam, pudorem, probitatem & ingenuum quemdam candorem ore potius, & re ipsa præ se ferat, quam verbis ostendet. Poterit tamen interdum sua merita, suum officium, suas virtutes, sed parce omnino, ac sine adrogantia commendare; quod mirifice facit Tullius in oratione pro Archia, suo quondam magistro: *Si quid est in me ingenii, judices, quod sentio quam sit exiguum; aut si qua exercitatio diuendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum; aut si hujusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis, ac disciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse, earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructum à me repetere prope suo jure debet. Nam quoad longissime potest mens mea respicere spatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde usque repetens, hunc video*
 mi-

*mibi principem & ad suscipiendam, & ad ingredien-
dam rationem horum studiorum exstitisse. Quod si hæc
vox hujus hortatu, præceptisque conformata, nonnullis
aliquando saluti fuit: à quo id accepimus, quo cete-
ris opitulari, & alios servare possemus, huic profec-
to ipsi, quantum est situm in nobis, & opem & sa-
lutem ferre debemus.*

*Quomodo colligetur benevolentia ab adversariorum
persona?*

R. 1. Si dicamus, nos nimiam illorum elo-
quentiam, aut gratiam revereri, unde illa red-
datur suspecta iudicibus: quod pulchre admodum
facit Cicero pro Quinctio: *Quæ res in civitate duæ
plurimum possunt, eæ contra nos ambæ faciunt in hoc
tempore summa gratia, & eloquentia; quarum alte-
ram, C. Aquili, vereor; alteram metuo.*

2. Si illos in odium, & invidiam adducere vi-
tiorum, quibus laborant, commemoratione con-
nemur; ut pro Dejotaro: *Crudelem (1) Castorem, ne
dicam sceleratum, & impium, qui nepos avum in
discrimen capitis adduxerit, adolescentiæque suæ ter-
rorem intulerit ei, cujus senectutem tueri, & tegere
debebat.*

Quod si adversarius sit vir bonus, notæque pro-
bitatis, ac fidei, Tullium imitaberis, qui cum pro
Murena diceret, Catonemque virum antiquæ vir-
tutis haberet adversarium, non quidem in ejus
vita, moribusque quidquam culpavit; sed tamen,
ut illi quomodocumque fidem detraheret, sectam
Stoi-

(1) *Castor Dejotari nepos ex filia.*

Stoicorum, cui se Cato totum addixerat, irride-
re coepit: idque tam false, tamque facete, ut ju-
diciū risu dissolveretur, & Cato ipse dixerit:
Quam (1) ridiculum habemus Consulem!

*Quomodo captabitur benevolentia à persona vel au-
ditorum, vel judicū?*

R. 1. Si eis confidere videatur Orator, ut pro
Roscio Amerino. 2. Si suam causam cum eorum
utilitate conjungat, ut passim in Philippicis. 3.
Si eorum justitiam, fidem, auctoritatem, dotes
ceteras modeste commendet, ut in Exordio Mi-
lonianæ, ubi Tullius Pompejum laudat à sapien-
tia, justitiaque, cum ait: *Sed me recreat, & re-
ficit Cn. Pompeji sapientissimi, & justissimi viri con-
siliū, qui profecto nec justitiæ suæ putaret esse,
quem reum sententiis judicū tradidisset, eundem te-
lis militum dedere; nec sapientiæ, temeritatem conci-
tate multitudinis auctoritate publica armare.*

*Quomodo paratur benevolentia à persona clientis,
sive illius, cujus causa agitur?*

R. Si illius innocentiam, virtutemque commen-
des: si illius calamitatem, amicorum inopiam, &
solitudinem conqueraris; ut Cicero pro Roscio
Amerino.

*Semperne laborandum est in exordio, ut captetur
auditorum benevolentia?*

R. De captanda benevolentia non valde laboran-
dum esse in causis illis, quæ per se sunt honestæ
sed tantum in iis, quæ sunt vel paradoxæ, vel
du-

(1) Plutarchus in vita Catonis.

dubiæ, vel humiles. Quatuor enim caussarum genera distinguit Divus Augustinus in eximio suo libro de Rhetoricæ principiis; *Honestas, incredibiles, dubias, & humiles*, quæ ab illo vocantur *ἐνδοξαί, παρὰδοξαί, ἀμφίδοξαί, ἄδοξαί*.

In humili quidem argumento se se maxima nonnumquam exercuerunt, & ostentarunt ingenia; ut olim Polycrates, qui murium panegyricum celebravit, & Lucianus, qui muscam laudavit. Inter juniores vero Majoragius scripsit encomium luti, Calcagninus, post Psellum, pulicem prædicavit, Scaliger anserem, Passeratius ipsum *nihil* laudandum suscepit, Umbram Janus Donza præconio celebravit: & nostra ætate vir Cl. Daniel Heinsius asinum, pediculumque laudavit.

In his vero, aliisque id genus humilibus causis, itemque in illis, quæ minus grata sunt auditoribus, opus est insinuatione, seu exquisitiore quadam arte, qua Orator subdole, & latenter in auditorum animos irrepit.

§. V. De paranda attentione.

Undenam conciliatur attentio?

R. Conciliatur partim promissione, partim petitione: promissione quidem, si polliceamur, nos esse dicturos de rebus vel novis, vel magnis, vel utilibus, vel jucundis. Ita Horatius Od. 1. Lib. 3.

Carmina non prius

Audita, Musarum Sacerdos,

Virginibus, puerisque canto.

Sic

Sic etiam in primis Cicero pro Rabirio : *Sic enim existimare debetis, Quirites, post hominum memoriam, rem nullam magis periculosam, magis ab omnibus vobis providendam, nec à Tribuno plebis susceptam, neque à Consule defensam, neque ad populum Rom. esse delatam.* Hoc etiam egregie præstitit Maro, quando de apibus dicturus, ita cecinit 4. Georg.

Protinus aërii mellis cœlestia dona
Exsequar. Hanc etiam, (1) Mecœnas, adspice partem.
Admiranda tibi levium spectacula rerum,
Magnanimosque Duces, totiusque ordine gentis
Mores, & studia, & populos, & prælia dicam.
In tenui labor; at tenuis non gloria...

Nolim tamen montes, ut ajunt, aureos in ipso dicendi initio semper polliceatur Orator : nec sic incipiet, ut (2) Mævius ille, quem ridet Horatius :

Fortunam Priami cantabo, & nobile bellum.

Multoque sane cautius mihi videtur facere, qui cum Homero simpliciter, & verecunde sic exorditur :

Dic mihi, Musa, virum, captæ post tempora Trojæ
Qui mores hominum multorum vidit, & urbes.

Quam

(1) *Mecœnas apud Augustum gratiosissimus, poëtarum patronus munificus.*

(2) *Hic est ille Mævius, quem carpit Virg. Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mævi.*

Quam si magnificentius sic incipias cum Lucano:
Bella per Emathios plusquam civilia campos.

Aut si tumidum illud turgidumque imiteris Clau-
diani prooemium de raptu Proserpinæ:

Inferni raptoris equos, adflataque curru
Sidera Tanario, caligantesque profundæ
Junonis thalamos, audaci promere cantu
Mens congesta jubet.

Quod si satis appareat, rem de qua agitur,
esse abjectam, & exilem, plus efficiet Orator, si
rotunde statim, & ingenue profiteatur, sese in
re omnino tenui laborare, quam si grandia ne-
quicquam polliceatur: sed causa tenuitatem æqui-
tate, vel necessitate, vel aliunde compensare co-
nabitur; ut Cic. Philippica 7. *Paras de rebus, sed
fortasse necessariis consulimur, P. C., de Appia via, &
de (1) moeta.*

2. Conciliandæ attentionis ratio est petitio; cum
scilicet auditores rogamus, ut studiose, ac diligen-
ter velint attendere, ut Cicero pro Sexto Roscio:
*Quapropter vos oro, atque obsecro, iudices, attente,
bonaque cum venia verba mea audiat.*

Quamvis autem sub ipsum Exordium postulari
soleat attentio, satius tamen erit interdum illam
R2. in

(1) Vel de templo Junonis Moetae reficiendo, vel
de pecunia eudenda.

in ipso orationis decursu postulare, cum scilicet auditoris animus, initio arrectus, & alacer, languescere incipit, & defatigatæ illius aures incipiunt peregrinari, ut solet. Hoc egregie præstitit Tullius pro Cluentio, dum sic ait: *Vos quæso, ut adhuc me attente audistis, item quæ reliqua sunt audiat. Profecto nihil à me dicetur, quod non dignum hoc conventu, & silentio, dignum vestris studiis, atque auribus esse videatur.*

Quomodo comparabitur docilitas?

R. Tribus maxime rebus: 1. Si brevem te fore promittas, stesque promissis. Ut enim eleganter, & ingeniose mōnet Tullius, multo satius est, ut Orator desinat, quam si deficiat; & Auditor cum desiderio, quam si cum fastidio, ac satietate recedat. Atque in Oratores nimis longos belle omnino quadrant ultima hæc artis poëticæ verba:

Indoctum, doctumque fugat recitator acerbus:
Quem vero adripuit, tenet, occiditque legendo,
Non missura cutem, nisi plena cruoris (1) Hirudo.

2. Comparabitur docilitas, si breviter, dilucide, simpliciterque proponas, qua de re dicturus sis.

3. Fiet docilis auditor, si tuam orationem in duo, vel tria ad summum capita perspicue partia-

(1) Hirudo. Hisp. Sanguiucla, est pisciculus instar exigui serpentis, qui ad fugendum vitiosum sanguinem cui solet applicari, nec arvelli, nisi sanguine oppletus, potest.

tiaris; ut cum ait Tullius Philippica 7. *Cur pacem nolo? quia turpis est, quia periculosa, quia esse non potest.* Quæ tria dum explico, peto à vobis, P. C., ut eadem benignitate, qua soletis, verba mea audiat. Sed quoniam permagni interest ad eloquentiam, quemadmodum proponat, & orationem suam partiatur Orator; & quia hic locus est in tota Rhetorica longe difficillimus, tironibus præsertim; de utroque illo capite accuratius nobis esse disputandum arbitramur.

§. VI. De Propositione.

Quam sunt Propositionis virtutes, ac dotes?
 R. Quinque vulgo adsignantur propositionis dotes. 1. est, ut simplex sit, unaque, non vero multiplex. Ex illius enim unitate omnino pendet orationis unitas; semperque meminisse debet Orator eximii illius, numquamque fatis inculcandi Horatiani præcepti:

Denique sit quodvis simplex dumtaxat, & unum.

Quid est porro una, simplexque propositio?

R. Una, simplexque dicitur illa propositio, quæ constat una, simpliciue sententia, v. gr. *Pax est conficienda: injuriæ sunt condonandæ &c.*

2. Propositionis dos est, ut sit ita clara, ut non modo nullo labore intelligatur, sed etiam ut non possit non intelligi; quemadmodum ista:

Otium est fugiendum. 3. dos est, ut omnia totius orationis argumenta, partesque omnes in illam velut in scopum, metamque colliment. 4. dos est, uti tractari copiose, & ornari facile possit, & amplam dicendi segetem suppeditet. Recte enim monet Horatius, ne jejunum dicendi sumas argumentum, & quæ desperas tractata nitescere possent, relinquant. 5. dos est, ut propositio vel ipsa novitate percellat, vel insigni aliqua utilitate placeat: quæ duo vel maxime conciliare solent attentionem, atque benevolentiam.

Quomodo novitatem habebit propositio?

R. Si argumentum ita proponatur, ut ex trito, vulgarique fiat inusitatum, & auditorum animos statim erigat, feriatque; v. gr. trita est, vulgarisque hæc propositio: *Homo multorum sibi malorum auctor est*, nihilque admodum dignum habet attentione. Fiet vero nova, & admirabilis, si dicas: *Nemo læditur, nisi à seipso; vel Nemo miser, nisi qui velit.* Item vulgaris est hæc propositio: *Mali aliquando sunt utiles virtuti; itemque ista: Mors minus dura accidit miseris, quam felicibus.* Fiet autem illico utraque nova, mirificaque, si dicas: *Virtutem plus interdum improbis debere, quam probis; & Felicitatis genus esse infelicem mori.*

Quomodo utilitatem habebit propositio?

R. Utilitatem habere solent propositiones illæ, quæ contemplativæ non sunt, sed activæ (si duobus illis Senecæ vocibus nobis uti fas est.) Contemplativæ porro dicuntur illæ, quæ in sola cognitione versantur, quemadmodum ista: *Stultorum*

infinitus est numerus. Activæ contra dicuntur propositiones illæ, quarum finis est aliquid efficere: ut, Ferenâ sunt amicorum vitia.

§. VII. De Divisione.

Cur adhiberi solet in oratione Divisio, sive Partitio?

R. Tribus potissimum de causis. 1. Quia lumen adfert orationi. 2. Quia juvat memoriam Oratoris, & auditorum. 3. Quia levat audiendi fastidium; recreatur enim animus admonitione singularum partium orationis: quemadmodum viatorem reficiunt spatia certis lapidibus, & intervallis distincta.

Quenam sunt leges Divisionis?

R. Quatuor. 1. est, ut Divisio sit plena; hoc est, ut partes illius, sive membra omnino complectantur, & adæquent propositionem, quæ dividitur. 2. est, ut membra illa sint opposita, neque unum in altero contineatur. 3. est, ut Divisio habeat partes duas, tresve ad summum, vix plures. Si enim nimium concisa sit, & ut loquitur Fabius, nimium articulosa, offundet orationi tenebras, parietque obscuritatem illam, contra quam fuit inducta. 4. dos est, ut sit plana, simplex, & quasi obvia; non vero ad artis, & ingenii ostentationem longius accersita.

De Narratione, quæ est secunda orationis pars, fusius, & uberius dictum est in secundo capite Elementorum Rhetoricæ.

CAPUT SECUNDUM.

DE CONFIRMATIONE.

Quid est Confirmatio?

R. Est pars orationis, in qua firmamenta, seu robora causæ adferuntur.

Quot sunt partes Confirmationis?

R. Duæ. 1. est Confirmatio proprie dicta, in qua ea, quæ pro nobis sunt, firmamus, ac stabili-
mus. 2. est Confutatio, in qua contrarias adver-
sarium rationes refellimus. Hinc liquet, Confir-
mationem esse præcipuam, ac potissimam Oratio-
nis partem, quæ quasi viscera, vitamque illius
contineat, totamque persuadendi spem in ea ma-
xime parte sitam esse. Unde *πίστις*, seu *fides* jure
nuncupatur ab Aristotele.

§. I. De Confirmatione proprie dicta.

Quomodo tractanda est Confirmatio proprie dicta?

R. Per Argumenta, & per Argumentationes.

Quid est Argumentum?

R. Est probabile inventum ad faciendam fidem.

Quid est Argumentatio?

R. Est argumenti fusior, & artificiosa dilatatio.

Quid differt inter Argumenta, & Argumentationes?

R. Hoc interest, quod Argumentatio sit modus,

five

sive ratio, qua argumentum tractatur; Argumentum vero sit ipsa argumentationis materia. Unde argumenta ex se jejuna sunt, & imbecilla, nisi accedat artificiosa illorum explicatio.

Unde petuntur argumenta ad confirmandum idonea?

R. Petuntur à locis tum intrinsecis, tum extrinsecis, de quibus accurate dictum est à nobis Lib. 2.

Quo ordine collocanda sunt argumenta in Confirmatione?

R. Firmiora partim in principio collocanda sunt, quia tunc vel maxime attendit auditor: partim in fine, quia quæ postremo dicuntur, altius inhærent: imbecilliora vero collocanda sunt in medio, ubi magis latebit eorum infirmitas: quemadmodum imbecilliores milites, qui fugam audita buccina circumspiciunt, in medium agmen cogi solent, ut qui per se parum possunt, turba valeant. At si causa duobus tantum argumentis nitatur, quorum alterum validius sit, alterum infirmius, tunc imbecillius subjicitur quidem validiori, sed mox ad validius recurratur.

Quot sunt argumentationum species, seu quot modis tractari possunt argumenta?

R. Quatuor sunt præcipuæ species argumentationis: Syllogismus, seu ratiocinatio; Enthymema, Inductio, Exemplum. His adde Soritem, & Epicherema.

§. II. De Syllogismo.

Quid est Syllogismus?

R. Duplex distinguitur Syllogismus, seu ratiocinatio. Alius est Philosophicus, alius Oratorius. Syllogismus Philosophicus est argumentatio constans tribus propositionibus distinctis, & explicatis, quæ sic inter se connectuntur, ut concessis duabus primis, quarum altera *major*, altera *minor*, quia minus late patet, appellatur; necessario concedenda sit tertia, quæ *consequentia* dicitur: v. gr.

Omnis ars honesta est amplectenda:

Rhetorica est ars honesta:

Ergo Rhetorica est amplectenda.

Syllogismus Oratorius est ratiocinatio constans quinque partibus, certo inter se ordine connexis; unde etiam vocatur *Syllogismus perfectissimus*.

Quenam sunt partes Syllogismi Oratorii?

R. Quinque numerantur. 1. est *Propositio*. 2. *Propositionis probatio*. 3. *Adsumptio*. 4. *Adsumptionis probatio*. 5. *Conclusio*. Habes insigne quoddam Syllogismi Oratorii exemplum in Libro 1. de *Inventione*, ubi luculenter demonstrat Cicero, *Divina providentia mundum gubernari*. Sed quod exiliter, & jejune dixisset Philosophus in hunc ferme modum: *Illud Divina providentia administratur, quod optime administratur: sed mundus optime administratur: igitur mundus divina providentia administratur: id ipsum Tullius oratorio more ita pertractat:*

Melius accurantur , quæ consilio geruntur , quam quæ sine consilio administrantur. Et hæc est Propositio.

Domus ea , quæ ratione regitur , omnibus instructior est rebus , & apparatus , quam ea quæ temere , & nullo consilio administratur. Exercitus is , cui præpositus est sapiens , & callidus Imperator , omnibus partibus commodius regitur , quam is , qui stultitia , & temeritate alicujus administratur. Eadem navigii ratio est. Nam navis optime cursum conficit ea , quæ scientissimo gubernatore utitur. Et hæc est Propositionis probatio.

Nihil autem omnium rerum melius quam mundus administratur. Et hæc est adsumptio.

Nam & signorum ortus , & obitus definitum quemdam ordinem servant ; & annuæ commutationes non modo quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt , verum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ , & diurnæ , nocturnæque vicissitudines nulla in re umquam mutatæ quidquam nocuerunt. Et hæc est adsumptionis probatio.

Quæ signa sunt omnia , non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quæ est Complexio , sive Conclusio.

Semperne constat quinque illis partibus Syllogismus oratorius ?

R. Nequaquam. Si enim perspicua sit vel Propositio , vel Adsumptio , tunc omittitur illius Probatio ; & ita fit Syllogismus quadripartitus. Quod si etiam perspicua videatur utraque , tunc probatio ne nihil opus erit , & ita tripartitus fiet Syllogismus.

Quid

Quid vero intererit inter Rhetorem, & Philosophum, si uterque tripartitum Syllogismum adhibeat?

R. Hoc intererit, primo quod Philosophus ea maxime quærat argumenta, quæ possint scientiam, aut certam opinionem efficere: Rhetori vero sufficient, ut plurimum, probabilia. Alterum discrimen est in argumenti tractandi ratione positum. Philosophus enim tres propositiones ordine collocat, quem ordinem *formam* appellant: Rhetoris vero industria in eo posita est, ut propositiones illas invertat, amplificet, verbis ornet, figuris illuminet, artem denique totam diligenter tegat. Hinc acute admodum ajebat (1) Zeno Philosophus: *Logicam, seu dialecticam similem esse pugno, seu manui complicatæ; Rhetoricam vero palmæ, seu manui explicatæ, atque exporrectæ similem esse.*

Numquam ne logicus, & naturalis servatur ordo in Syllogismis oratoriis?

R. Servatur aliquando non solum ab Oratoribus, verum etiam, quod mirum sane videatur, ab ipsis Poëtis, ut in illo Persii exemplo Sat. 5.

An quisquam est alius liber, nisi ducere vitam
Cui licet, ut voluit? Licet, ut volo, vivere: non sum
Liberior Bruto?

§. III. De Enthymemate.

Quid est Enthymema?

R. Est pars Syllogismi, seu Syllogismus imperfectus. Quot

(1) Zeno Stoicorum inventor, & princeps, floruit post Alexandri M. mortem.

Quot partes habet Enthymema?

R. Duas; quarum prima vocatur à Logicis *Antecedens*, alia *Consequens*: v. g. *Omnes artes sunt expetendæ. Ergo eloquentia est expetenda.*

Vocatur Enthymema recte curtum, quod fit argumentatio quasi mutila, & una propositione veluti truncata; quæ si addatur, fiet integer Syllogismus.

Quomodo fit Enthymema?

R. Fit omittendo vel propositionem, vel assumptionem, seu, ut Logici loquuntur, omittendo majorem, vel minorem; v. gr. *Clodius insidias struxit Miloni: ergo Clodius jure fuit occisus; vel Quicumque alteri struit insidias, jure ab illo occiditur: ergo Clodius jure fuit occisus à Milone.*

Unde nomen suum traxit Enthymema?

R. Ἀπὸ τοῦ ἐνθυμεῖσθαι, quod est mente concipere, cogitare, quod scilicet tertia propositio, quæ verbis non effertur, mente retineatur.

Quodnam est optimum Enthymematis genus?

R. Illud est, quod fit à contrariis, cujusmodi est apud Sallustium illud (1) *Micipsæ ad (2) Jugurtham: Quem alienum fidum invenies, si tui hostis fueris?* Erit etiam acutius, ac validius Enthymema, si fiat per interrogationem.

Cur Enthymemate magis gaudere vulgo dicitur Orator, quam Syllogismo?

R. Tribus de causis. 1. Ut occultet artificium, quod

(1) *Micipsa patris Jugurthæ, & Massinissæ filius.*

(2) *Jugurtha Numidarum Rex à Pompejo victus.*

quod scilicet agnitum, causæ magis obest, quam prodest. Hinc etiam cum utitur Syllogismo, partes ejus fere transponit. 2. Ne videatur auditorum ingeniis diffidere; quasi necesse sit omnes Syllogismi partes sigillatim exprimi. 3. Quia Enthymema validius percellit adversarios; illosque punctim, ut ajunt, casumque ferit. Unde *jaculum, ac telum Oratoris* vocari solet. Vide quo modo Tullius Enthymemate feriat Antonium: *Pacem vult Antonius? arma ponat: quasi si diceret: Non arma ponit Antonius; ergo non vult pacem.*

§. IV. De Inductione.

Quid est Inductio?

R. Est argumentatio, qua ex multis singularibus enumeratis aliquid concluditur.

Hæc non solum Oratoribus perfamiliaris est, sed etiam Poëtis, & in primis Ovidio, qui illa majorem in modum delectabatur. Unum hic exemplum adferemus, quo infelix ille Poëta, dum exularet in Scythia, uxoris suæ dolorem consolatur, Tristium Lib. 4. probando per inductionem, asperas res gloriæ segetem, & materiam esse.

Materiamque tuis tristem virtutibus imple:

Ardua per præceps gloria vadit iter.

Hæc tibi quis nosset, felix si Troja fuisset?

Publica virtutis per mala facta via est.

Ars tua (1) Tiphy, jacet, si non sit in aëquore
fluctus:

Si valeant homines, (2) ars tua, Phoebe, jacet.

Sic etiam apud Virgilium, Æneas probat per
inductionem, viventi sibi iter ad inferos nequa-
quam interclusum esse debere:

Si potuit manes arcessere conjugis Orpheus
Threicia fretus cithara, fidibusque canoris;
Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itque, reditque viam toties: quid Thesea magnum,
Quid memorem Alciden? & mi genus ab Jove sum-
mo.

Quid observandum est in Inductione?

R. Duo diligenter cavenda sunt. 1. Ut quæ
sumuntur, certissima sint. 2. Ut id, cujus confir-
mandi causa sit inductio, iis, quæ sumuntur, si-
mile sit.

§. V. De Exemplo.

Quid est Exemplum?

R. Est inductio imperfecta, qua ab uno
simili argumentamur ad aliud. Cujusmodi
exemplum habes in Miloniana, ubi probat Tul-
lius,

(1) Tiphys Argonautarum navis in expeditione Col-
chica gubernator.

(2) Apollo medicine inventor.

lius, non esse condemnandum Milonem, quod Clodium occiderit, cum nec Horatius ob sororem necatam fuerit condemnatus. Sed vide quomodo exemplum illud illustret Cicero: *Negant intruci lucem esse fas ei, qui à se hominem esse occisum fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? Nempe in ea, quæ primum iudicium de capite vidit M. Horatii fortissimi viri, qui nondum libera civitate, tamen populi R. Comitibus liberatus est, cum sua manu sororem esse interfectam fateretur.* Similiter apud Virgilium *Æneid. 1.* Juno furore percita concludit ab exemplo, licere sibi omnino in *Æneam*, & *Trojanos*, quod *Palladi* licuit in *Ajacem*, & *Argivos*:

Pallasne exurere classem
Argivum, atque ipsos potuit submergere ponto,
Unius ob noxam, & furias Ajacis Oilei (1)?

Ast ego, quæ Divum incedo Regina, Jovisque
Et foror, & conjux, una cum gente tot annos
Bella gero.

§. VI. De Dilemmate.

Quid est Dilemma?

R. Est argumentum constans duabus partibus contrariis, quæ utrinque adversarium
ca-

(1) Ob violatam *Cassandram* in *Palladis* templo ab *Ajace Oilei* filio. Alter erat *Ajax* filius *Telamonis*: interque fortis, & furens.

capiunt. Unde etiam Syllogismus cornutus appellatur, quod nempe illius cornua sint ita disposita, ut qui unum effugerit, in alterum incurrat. Sic belle omnino probabis Dilemmate, quemvis dolorem æquo animo esse tolerandum: *Nam omnis dolor aut est vehemens, aut levis: si levis, facile feretur, si vehemens, certe brevis futurus est.* Ita Cic. Philip. 5. probat hoc Dilemmate non esse mittendos legatos ad Antonium: *Legatos decernitis. Si ut deprecentur, contemnet; si ut impere- tis, non audiet.*

Unde nomen suum traxit Dilemma?

R. Ab adverbio Græco δις, bis, & à voce (1) λαμβάνω, sumptio, captio, quod nimirum utrinque capiat adverbiarium.

Qua ratione solvi potest Dilemma?

R. Duplici. 1. Si universum Dilemma torqueas in ipsum auctorem: cujusmodi exemplum adfert Aristoteles Lib. 2. Rhetoricorum: *Sacerdos quædam maximopere dissuadebat filio, ne ad populum verba faceret; nam si injusta suaseris, inquebat, habebis Deos iratos: sin vero justa, iratos habebis homines.* Hoc Dilemma sic in matrem ipsam torfit ingeniosus adolescens: *Immo, inquit, expedit ad populum verba facere: nam si justa dixero, Dii me amabunt: si injusta, homines.*

Ejusmodi fuit etiam celeberrimum illud Dilemma, unde se expedire numquam potuerunt
Areo-

(1) A verbo λαμβάνω, capio.

(1) Areopagitæ, qui licet mortalium sapientissimi vulgo haberentur, ortam tamen ex illo Dilemmate litem prorsus injudicatam reliquerunt. Cum enim in Protagoræ Rhetoris disciplinam se quidam adolescens tradidisset, grandemque pecuniæ summam illi ex pactione fuisset pollicitus, ea lege, ut primam omnium, quam esset habiturus, litem obtineret; jam plene, ac perfecte præceptis intimæ artis eruditus, mercedem omnino negat. Litem intentat illi magister: *Et debes*, inquit, *omnino mercedem, quo res cumque vertant. Si enim viceris, debes, ut condemnatus: si viceris, debes ex pacto. Immo*, inquit versipellis discipulus, *quo res cumque vertant, nihil habebis. Si enim causam viceris, ex judicum sententia nihil debeo: si vero causa cado, jam tibi ex pactis debeo nihil.*

2. Solvitur Dilemma, si alterutram illius partem infirmare possis, vel si ostendas, aliquid medium inter duas propositiones intercedere. Sic cum servus ab hero forte percussus, illum hoc repentino Dilemmate petiisset: *Si sum improbus, cur mea uteris opera? si probus, cur, aut quorsum tandem me percutis?* Hoc Dilemma sic in servum acute retorfit herus. *Non te percutio, quia probus es; sed ut ex improbo fias aliquando probus.*

§. VII.

(1) Areopagitæ judices austeri, & incorrupti, qui Athenis in templo Martis judices erant causarum capitalium.

§. VII. De Crocodilo , & de argumento insolubili.

HUC referri potest Crocodilus , de quo pauca sunt hoc loco delibanda.

Quid est Crocodilus ?

R. Est argumentationis species captiosa , & fallax , quæ incautos , quibusdam quasi vinculis irritos , inducit in fraudem. Vocatur autem *Crocodilus* , ob hanc , quam Poëtæ finxere , causam.

Crocodilus oranti mulierculæ , ut filium , dum forte juxta flumen ambularet , abreptum , sibi redderet , respondit , redditurum utique , si ad propositam quæstionem verum diceret. Hæc autem fuit quæstio : *Filium reddam tibi , necne ?* Ad hæc mulier anxia , faudemque suspicata , respondit ; *Non reddes ; & ob eam causam reddi debere , quod nempe verum dixisset.* Mentiris , inquit vaser Crocodilus : *si enim reddidero , verum non eris locuta. Reddere ergo non possum , quia falsa dixeris.*

Huc etiam revocantur propositiones , quas vocant *mentientes* , sive *insolubiles* , quæ se omnino destruunt ; cujusmodi est hæc Cretensis cujusdam Poëtæ : *Omnes ad unum Cretenses semper mentiuntur.* Ergo non mentitur certe quidam Poëta Cretensis , dum illos semper mentiri adseverat : unde non sunt omnes semper mendaces.

§. VIII. De Sorite , & Epicheremate.

Quid est Sorites ?

R. Est argumentatio , qua ex multis pro-

S

po-

positionibus gradatim, minutatim, & velut acervatim congestis aliquid infertur. Unde *Syllogismus acervalis* vocatur à Tullio. Hoc acervali, captiosoque argumentandi genere utebatur olim Themistocles, dum per risum, jocumque dictitabat, filium suum, licet nondum triennem, toti tamen terrarum orbi imperare. Sic enim lepide agebat: *Meus filius imperat matri, illa mihi, ego Atheniensibus, Athenienses Græciæ, Græcia Europæ, Europa toti orbi. Ergo filiolus meus imperat toti terrarum orbi.*

In hoc disputandi genere frequentes erant (1) Stoici, & illorum princeps Zeno. Sed maxime omnium illo delectatus dicitur (2) Chrysippus, ut Socrates Inductione, & Ironia. Sed hoc genus argumenti sæpe solet esse captiosum, & fallax. Dum enim sensim, & minutatim multa coacervantur, facile est injicere respondenti laqueos, & periculosam illi telam texere. Retexere igitur oportebit, & leorsim singula considerare, sicque facilius verba frangentur.

Cedo denique etymon illius vocis Sorites.

R. Habes germanissimum etymon in hac voce Græca *σωρὴς*, cumulus, acervus, unde *σωρείτης*, sorites, argumentum acervale.

Quid est Epicherema?

R. Est Enchymema contractum, cujus duæ propo-

(1) Stoici Philosophi, qui summum bonum in virtute ponebant, sic dicti ἀπὸ τῆς σορῆς, id est, à porticu, in quam convenire solebant.

(2) Chrysippus Stoicus Philosophus, Zenonis Auditor.

positiones in unam conferuntur; ut, *Sine causa dominum servus accuset?* In hac enim una propositione continentur hæ duæ; *Non debet servus temere, & sine causa dominum incusare;* ergo *servus, & medicus Regis Dejotari non debet illum temere apud Cæsarem incusare.*

De his omnibus argumentationum generibus habes splendidam, atque uberem tractationem in Acroasibus Cl. Viri Jacobi Facciolati.

CAPUT TERTIUM.

DE CONFUTATIONE.

Quid est confutatio?

R. Est pars orationis, in qua rationes contra nos pugnantes refellimus.

Quomodo fit Confutatio?

R. Fit primo negatione mera, cum scilicet rem allatam ab adversario falsam omnino esse dicimus; aut illam absurdam, incredibilem, repugnantem esse demonstramus. Ita Cic. pro Quintio, rem negat aperte: *Negamus, te bona Quintii, Sexte Nævi, possedisse ex edicto Prætoris.* Sic etiam pro Roscio perspicue demonstrat, parricidii crimen, cuius insinulatur Roscius, ab illius vita, moribusque prorsus alienum esse: quem locum, quia longior est, omitto.

2. Fit Confutatio, cum factum non negamus, sed excusamus, & jure factum fuisse contendimus.

Sic Tullius pro Rabirio , (1) Saturnini mortem, quæ illi objiciebatur, adeo non expavescit ut scelus, ut potius illius auctorem exoptet fuisse Rabirium : *Arguis, occisum esse à C. Rabirio L. Saturninum, & id C. Rabirius multorum testimoniis, Q. Hortensio copiosissime defendente, antea falsum esse docuit. Ego autem si mihi esset integrum, susciperem hoc crimen, agnoscerem, confiterer. Utinam hanc mihi facultatem caussa concederet, ut possem hoc prædicare, C. Rabirii manu L. Saturninum hostem populi R. interfectum.*

3. Fit Confutatio, cum adversarios pari, vel etiam majori re objecta, vicissim laceramus, ut periti duces solent, qui hostium vires distrahunt, & alio avertunt. Talis est apud Virgilium disputatio pastorum, in qua sic prior incipit Damoetas :

(2) Dic quibus in terris (& eris mihi magnus Apollo)
Tres pateat cœli spatium non amplius ulnas.

Mopsus impar respondendo, nova quæstione conatur irretire Damoetam (3) :

Dic quibus in terris inscripti nomina Regum

Naf-

(1) Saturninus Tribunus plebis seditiosus, qui cum res novas moliretur, à servo occisus fuit in ipso Capitolio.

(2) Vide Interpretes, quorum nonnulli hæc ad Cæli cujusdam sepulcrum referunt.

(3) Numini Augusti, in quorum aversa parte erant flores, cum hac inscriptione: L. Aquilius Florus III. vir. Sunt qui de flore hyacinthi interpretantur cum vulgo.

Nascantur flores ; & Phyllida solus habeto.

4. Confutatio fit per indignationem , atque contemptum ; cum nempe generosa quadam fiducia , quæ nobis obijciuntur , spernere , ac dedignari videmur. Hujusmodi singulare omnino , nobileque in primis habes exemplum in 37. Livii Libro , ubi magnus ille Scipio Africanus , post tot res præclare gestas , invidorum , ut fit , calumniis adpetitus , & in jus ad causam dicendam vocatus , *Silentio facto* , *Hoc* , inquit , *die* , (1) *Tribuni plebis* , *vosque Quirites* , *cum Hannibale* , & *Carthaginensibus* , *signis collatis in Africa* , *bene* , ac *feliciter pugnavi*. Itaque *cum hodie litibus* , & *jurgiis supersederi æquum sit* , *hodie ego hinc extemplo in Capitolium* , *ad Jovem Optimum Maximum* , *Junonemque* , & *Minervam* , *ceterosque Deos* , *qui Capitolio* , atque *Archi præsident* , *salutandos ibo* : *iisque gratias agam* , *quod mihi* , & *hoc ipso die* , & *sæpe alias egregie Reipublicæ gerendæ mentem* , *facultatemque dederunt*. *Vestrum quoque* , *quibus commodum est* , *ite mecum* , *Quirites* , & *orate Deos* , *ut mei similes Principes habeatis*.

Aliquando etiam valde utile erit in confutatione jocos , sales , & facetias , etiam in rebus seriis adhibere , quæ si nec in mimicam scurrilitatem degenerent , nec in atrocius maledictum , nec in nimiam dicacitatem , mirum quantum causæ profint , & animos auditorum exhilarent.

Pos-

(1) *Tribuni plebis erant Magistratus Populi defensores* , & *custodes*.

Postremus denique refutandi modus fit per compensationem ; cum scilicet neque factum negamus, neque jure factum contendimus ; sed alio quodam præclaro facto abunde compensari ostendimus. Sic Horatius , qui sororem interfecerat , judicio populi Rom. fuit absolutus , *magis admiratione virtutis , quam jure causæ* , inquit Livius.

CAPUT QUARTUM.

DE PERORATIONE.

Quid est Peroratio ?

R. Peroratio , sive Epilogus , est ultima orationis pars , in qua id , quod tota oratione expetebat Orator , majori vehementia evincere & obtinere contendit. Ita Quintilianus.

Quot partibus constat Peroratio ?

R. Duabus : Enumeratione , & Motu , seu Adfectuum commotione.

§. I. De Enumeratione.

Quomodo fit Enumeratio in Peroratione ?

R. Fit , cum ea , quæ per totam orationem varie sparsa sunt , summatim colligimus , & sub uno veluti adpectu ponimus , per Anacephalæosin , seu recapitulationem , quæ est rerum fusc dictarum brevis , & artificiosa repetitio.

Ce-

Cedo illustre aliquod exemplum Enumerationis per Anacephalæosin.

R. Exemplo esse poterit Epilogus iste in Manliana, qui tamen partis tantum est, non vero totius Orationis: *Quare videte, num dubitandum vobis sit omni studio ad id bellum intumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vesticilia maxima, fortune plurimorum civium cum republica defenduntur. Et rursus in eadem Orat. Quare cum bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit; ita magnum ut accuratissime sit administrandum; & cum ei Imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarijsima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod à Diis immortalibus oblatum, & datum est in rempublicam conservandam, atque amplificandam conferatis?*

Quid observandum est in Enumeratione, seu Anacephalæosi?

R. Duo maximopere sunt observanda. 1. Ut cursum, & raptim repetas ea duntaxat, in quibus causa potissimum consistit, & quæ maxime velis auditorum animis inhærere. Si enim omnia minutatim repetas, non erit peroratio, sed nova quedam oratio, inquit Fabius.

2. Quæ disperse, diffuseque dicta sunt, ita summatum enumerabis, ut ea cum novo aliquo pondere dicantur, figurisque illuminentur, & ornentur sententiis; ne scilicet videatur crambe repetita, inquit Satyricus, si nimis jejuna sit, nudaque repetitio. Vide quam sententiosa sit, quam

referta rebus, & verbis Anacephalæosis illa, qua Ajax apud Ovidium suam contra Ulyssē, & pro se orationem ita concludit :

Nec Clypeus vasti (1) cælatus imagine mundi
 Conveniet timidæ, natæque ad furta sinistra.
 Debilitaturum quid te petis, improbe, munus?
 Quod tibi si populi donaverit error Achivi,
 Cur spolieris, erit, non cur metuaris abhoste:
 Et fuga, qua sola cunctos, timidissime, vincis,
 Tarda futura tibi est gestamina tanta trahenti.
 Adde quod iste tuus tam raro prælia passus,
 Integer est Clypeus; nostro, qui tela ferendo
 Mille patet plagis, novus est succesor habendus.
 Denique quid verbis opus est? Spectemur agendo:
 Arma viri fortis medios mittantur in hostes:
 Inde jubete peti, & referentem ornate relatis.

§. II. De Adfectuum Commotione.

Altera Perorationis pars, munusque alterum est adfectuum concitatio: quod quidem ita proprium est illius, ut propterea Peroratio *Sedes adfectuum* à magistris artis appelletur; quod nempe in eo potissimum loco debeat Orator omnia orationis vela pandere, omnes eloquentiæ fontes aperire, & auditorum animis quasi faces, stimulosque subjicere.

Quo-

(1) Orbem terrarum in Achillis Clypeo fuisse cælatum narrat Homerus.

Quomodo concitari possunt affectus in Peroratione?

R. Concitantur per amplificationem, quæ est gravior quædam, ac vehementior adfirmatio, ad permovendum valde idonea. Vide quæ supra fuisse præcepimus de Amplificatione.

Quinam præcipue motus ciendi sunt in Peroratione?

R. Varii pro variis dicendi generibus. In Panegyrico ciendi sunt motus amoris, admirationis, æmulationis, lætitiæ. In vituperatione excitandum est odium, invidia, contemptus. In deliberationibus spem, confidentiam, timorem commovebis. In judiciis vero omnia concurrunt, amor, odium, indignatio, misericordia.

In hac potissimum parte incredibilem quamdam admirationem habuit eloquentia Ciceronis, qui dum peroraret, non incendebat modo iudices, & auditores, sed ardere ipse quodammodo videbatur, ac præsertim quando concitanda erat erga reos commiseratio, ita ut non raro, quemadmodum ipse de se loquitur, *plangore, & lamentatione forum perorando compleverit*. Quapropter, si forte aliquando plures Oratores pro eodem homine dicerent, Ciceroni Peroratio relinqui solebat, ut ipse ita testatur Libro de Oratore: *Quid ego de miserationibus loquar? Quibus eo sum usus pluribus, quod, etiamsi plures dicebamus, perorationem tamen mihi omnes relinquebant, in qua ut viderer excellere, non ingenio, sed dolore adsequebar.*

Satis hoc indicat Peroratio Milonianæ, ubi sic

ait:

ait : *Sed finis sit , neque enim præ lacrimis jam loqui possum , & hic se lacrimis defendi vetat . . . Et in eadem Oratione . Me quidem iudices , exanimant , & interimunt hæ voces Milonis , quas audio assidue , & quibus intersum quotidie . Itemque pro Rabirio (1) Postumo : Sed jam , quoniam , ut spero , fidem quam potui , tibi præstiti , Postume , reddam etiam lacrimas quas debeo . . . Jam indicat tot hominum fletus , quam sis carus tuis , & me dolor debilitat , & includit vocem .*

Eadem concitandæ commiserationis arte perfidus ille Sinon Æneid. 2. suam ad Priamum , & Trojanos veteratorem orationem ita concludit :

*Quod te per superos , & conscia numina veri ,
Per , si qua est , quæ restat adhuc , mortalibus usquam
Intemerata fides , oro : miserere laborum
Tantum , miserere animi non digna ferentis .*

Quanam sunt præcipuæ virtutes Perorationis ?

R. Duæ. 1. Ut sit vehemens ad permovendos animos. 2. Ut sit brevis ; quia , ut observat Tullius , *lacrimæ cito arescunt , & animorum incendia celeriter restinguntur .*

AR-

(1) Postumus sine adspiratione contra etymologiam : ita Aldus , & lapides antiqui.

ARTIS RHETORICÆ

LIBER QUARTUS.

DE DIVERSIS ORATIONUM GENERIBUS.

TAmetsi quæ de Inventione, Dispositione, & Elocutione fusius disputata sunt à nobis hætenus, ad quodlibet argumenti genus facile possint accommodari; tamen quores sit expeditior, & cuilibet magis in promptu, de variis Orationum generibus particulatim tradenda nobis esse præcepta, judicavimus. Neque vero satis esse censuimus, generatim, atque universe indicare fontes, unde manat omnis oratio, nisi etiam singula itinera, singulasque vias indicare figillatim aggredieremur.

Omnes itaque quæ haberi possunt orationes, ad tria dicendi genera revocantur; nempe ad demonstrativum, deliberativum, & judiciale. Ad genus demonstrativum pertinent, 1. Oratio Panegyrica; 2. Oratio natalitia, seu Genethliacon; 3. Epithalamium, seu Oratio nuptialis; 4. Oratio fune-

ne-

nebris ; 5. Gratiarum actio ; 6. Epinicium , & Oratio gratulatoria. Ad genus deliberativum revocantur suasio , disuasio , hortatio , commendatio. De duobus hisce orationum generibus enucleate videamus ; nam Judiciale minus est nostra ætate usitatum.

CAPUT PRIMUM.

DE ORATIONIBUS , QUÆ PERTINENT AD
genus Demonstrativum.

§. I. De Oratione Panegyrica.

UNdenam nomen suum traxit Panegyricus ?
R. Panegyricæ orationes proprie dicebantur illæ , quæ magno apparatu habebantur olim in panegyri , hoc est in publico , solemnique Græcorum undique convolantium cœtu , sive ad ludos faciendos , sive ad sacra , nundinasve in aliquo emporio celebrandas. Harum porro orationum initium quo splendidius esset , sumi solebat à laude Numinis illius , quod ludis præesse credebatur , ut Olympii Jovis in ludis Olympicis , Apollinis in certamine Pythico. Deinde sequebatur laus gentis , vel urbis , ubi ludi celebrabantur. Denique Principes , vel Magistratus , qui certamini præerant , pugiles , qui decertaverant , ac præsertim victores , qui præmia tulerant , plena manu laudabantur. Hæc

Hæc erat ratio veterum illarum orationum, quæ habebantur in panegyri. Sed posterioribus temporibus non illæ solum vocatæ sunt Panegyricæ, quæ solemnibus in ludis dicerentur: sed illæ etiam, quæ in nobili quopiam confessu, qualis est Senatus, in Principum laudem habebantur.

§. II. De inventionibus, & fontibus Panegyrici.

Quænam series servari solet in Panegyrico?

R. Duplex; artificialis nempe, & naturalis. Servatur series artificialis, cum indiscriminatim confuso temporis ordine, omnia ad certa quædam capita ex arte revocantur; v. gr. si quis veteris, seu majoris Catonis laudes ad tria hæc referat capita, quod fuerit optimus Senator, optimus Orator, optimus Imperator. Simili ratione Tullius in Maniliana Pompeji laudes refert ad scientiam rei militaris, ad virtutem, ad auctoritatem, & ad felicitatem. Hic porro artificialis ordo longe plus habet artis & ingenii, quam ordo naturalis.

Quænam est series naturalis?

R. Series naturalis ea dicitur, in qua historiarum, ac temporis ordo servatur. Hæc autem series dividitur in tria tempora; illud, quod vitam antecessit; illud, quo quis vixit; & si naturæ concesserit, illud, quod mortem est consecutum.

Hunc persæpe adhibuerunt Isocrates, & Tullius. Hunc ferme usurpavit Plinius in nobili illo Trajani Panegyrico. Nam illius laudationem orditur

adoptione, temporis ordinem fere servans, & ad tertium usque consulatum perducit. Utinam vero ferius habita fuisset pulcherrima illa laudatio, ut reliquam etiam optimi Imperatoris vitam habere-mus! Cum enim in tertio, ut diximus, Trajani Consulatu sistat Plinius, nihil prorsus in illo le-gas de (1) Decebalo victo, unde Dacici nomen retulit Trajanus, quod quarto Consulatu contigit; nihil de tot aliis rebus præclare ab eo gestis. Quæ vero Plinius refert, etiamsi non magnum belli ducem ostendant Trajanum, quia nondum ejus duc-tu bellum fuerat gestum; tamen signa sunt, ex quibus magnum olim belli ducem fore, liquido conjici poterat. Verum qua parte nos destituit Plinius, alii Panegyristæ, sed aliis in Imperatori-bus, exemplo esse poterunt: ut è Latinis Mamer-tinus, alique, qui cum eo pariter solent excudi. Nec plane adspernandus Ennodii Ticinensis Epis-cop. Panegyricus, dictus Theodorico Gothorum Regi.

E Græcis adeundus Julianus, orationibus dua-bus in laudem Constantii Imp.. Juvabunt quoque plurimum Latinorum Poëtarum Panegyrici; ut ille Tibulli ad Messallam Libro 4. item seu Ovidii, seu Lucani ad Calpurnium Pisonem. Quibus adde Panegyricos Claudiani, Sinodii, & aliorum.

Hic naturalis ordo perfacilis est, sed vulga-ris, ac plerumque languidus, nisi verborum, sen-ten-

(1) Decebalus fortis, & industrius Dacorum Rex, qui diu fuit Romanorum terror.

tentiarumque floribus adspargatur, & acutius excitetur sententiis: uti factum à Plinio in suo illo eximio Panegyrico, in quem, tanquam in eximium exemplar, intueri poterimus.

§. III. De tempore, quod ortum antecessit.

Quid laudare poterit Orator in illo primo tempore?

R. Tria, nempe genus, patriam, & auguria, si qua forte pueri natalem horam præcesserint.

Quomodo laudari quis poterit à genere?

R. Si genus sit illustre, laudabis à splendore natalium, majorumque rebus gestis, quæ sunt quædam virtutis quasi semina in nobilium animis insita. Dices, majorum virtutem in eum, quem laudas, cum sanguine pariter fuisse transmissam, juxta decantatum illud Horatii verbum: *Fortes creantur fortibus*. Dices, filios impressis majorum vestigiis insiltere solere. Hinc Maro magnifice laudat Camertem *Æn.* 12.

Cui genus à proavis ingens, clarumque paternæ Nomen erat virtutis, & ipse acerrimus armis.

Quid factum est opus, si is, qui laudatur, obscure genere natus sit?

R. Locum habere poterit illud Ulyssis, in certamine cum Ajace (1): Et

(1) *Metam.* 13.

Et genus, & proavos, & quæ non fecimus ipsi,
Vix ea nostra voco.

Denique, ne generis humilitas quidquam de laudibus deferat, erunt in promptu communia hæc exempla. 1. Augustum patre, avoque argentario natum esse, ut nonnulli voluere: proavum vero habuisse libertinum: avum autem maternum fuisse pistorem Ariciæ, quod illi non semel exprobravit Antonius, teste Suetonio. 2. Agathoclem Siciliæ Regem patre figulo natum, teste Justino. 3. Ptolemæum primum Ægypti Regem, à quo successores omnes dicti sunt *Ptolemæi*, è gregario milite, nomine *Lago*, fuisse prognatum. 4. Magnum illum Arfacem, primum Parthorum Regem, unde item *Arsacidae* dicti sunt, obscuris omnino natalibus ortum fuisse. 5. Demosthenis patrem, gladiatorum fabrum fuisse.

Erit etiam in promptu magnifica illa Tullii vox, cum contemptim *novus Arpinas* appellaretur, *Ego*, inquit, *meis majoribus virtute mea præluxi*. Denique poterit usurpari quoque ingeniosum illud dictum Iphicratis, qui ex tutoris filio, ob summam rei militaris peritiam, factus Atheniensium exercitus Imperator, invido cuidam generis ignobilitatem exprobranti false respondit: *Meum genus à me incipit: tuum in te desinit. Meorum primus ego sum; tu tuorum ultimus*.

Quomodo ducitur laus à patria?

R. Si ea illustris fuerit, virisque insignibus nobilitata, hoc ipsum in laude poni solet. Hunc laudario-

tionis fontem non ignoravit Virgilius , cum ait de Didone :

Multa (1) viri virtus animo , multusque recurſat
Gentis honos.

Quid factu eſt opus , ſi patria ſit ignobilis , & obſcura , vel etiam infamis ?

R. Uſurpabis memorabile illud Anachariſis verbum , qui cum natus eſſet in Scythia , & à Græco neſcio quo , *Barbarus* , & *Scythæ* per contemptum appellaretur , perquam ingenioſe reſpondit : *Mibi quidem patria probro eſt ; tu vero patriæ.*

Quomodo laudari quis poterit ab auguriis , & ſignis , quæ illius ortum anteceſſerunt ?

R. Si quid forte ſingulare contigerit , quo pueri futura claritas , & amplitudo quomodocumque portendi videatur , id ſolenter in laude ponendum erit. Huiusmodi eſt fax illa , quam Hecuba prægnans utero geſtare ſe ſomniavit. Ejuſmodi eſt etiam vitis illa , quam in ſomnio vidit Aſtyages , quæ palmitibus Aſiam obumbraret ; unde Cyri magnitudinem præſagiri ab ariolis reſponſum eſt. Id genus eſt etiam illud examen apum , quod in naſcentis , vel vagientis Ambroſii labris conſediſſe dicitur. His adde quod de mirabili S. Joannis Baptiſtæ ortu narrant Sacræ Paginæ. Nec omit-
tenda eſt orbicularis illa flamma , quæ naſcente Joanne Pico Mirandulano , qui poſtea eruditio-

T nis

nis quoddam portentum fuit, supra caput matris parientis visa est, & mox evanuit.

§. IV. De iis, quæ in vita ipsa laudari possunt.

Quænam in hominis vita laudem præcipuam merentur?

R. Tria hæc in primis, virtutes, scientiæ, & artes.

Quænam virtutes sunt vel maxime celebrandæ?

R. Primum, ut par est, locum obtinet religio, pietasque in Deum, in Parentes, & Patriam. Ex hoc capite suam ipsius commendationem exorditur Æneas, i. Æn.

Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste Penates
Classe veho mecum.

Secundum locum sibi jure vindicant clementia, moderatio, atque justitia. Ex primo capite Cæsarem mirifice commendat Tullius pro Marcello: *Animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem, non modo extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem; hæc qui faciat, non ego cum summis viris comparo, sed simillimum Deo judico.*

3. Laudabitur liberalitas, atque beneficentia, qua nimirum una Reges, ac Principes propius ad Deum possunt accedere.

Usurpari poterit aurea illa Virgilii sententia,
Æncid.

Æneid. 6., sepositum quemdam apud Elyfios esse locum iis omnibus, qui erga alios fuere benefici:

Quippe sui memores alios fecere merendo.

Denique celebrabitur fortitudo in adeundis periculis, & in laboribus sufferendis; magnitudo animi excelsi, & invicti nihil extimescentis, constantia, fidesque in promissis, prudentia in consiliis capiendis; celeritas in exsequendis; in adversis vero æquanimitas, & robur mentis imperterritæ.

Quomodo laudari quis potest à scientia, & artibus?

R. Ex duplici capite. 1. Si liberalium artium disciplinis sit instructus is, qui laudatur. 2. Si saltem litteris, & artibus faveat, & patrocinetur.

§. V. De corporis, & fortunæ laudibus.

73

Quenam res laudantur in corpore?

R. Laudatur in corpore pulchritudo, robur, sanitas, & his similia. Qui hæc habuerit, laudabitur, quod bene sit illis usus: Qui non habuerit, quod sapienter caruerit: Qui amiserit, quod tulerit moderate.

Cur caduca hæc, & plerumque etiam noxia corporis bona laudantur in homine?

R. Laudantur, 1. Quia licet in se veram laudem non habeant, quæ debetur uni virtuti; tamen virtus in eorum usu, atque moderatione vel maxime cernitur. 2. Quia formæ dignitas est optimæ

mentis indicium, & simulacrum quoddam, ac flos quodammodo virtutis. 3. Quia corporis decor est muta quædam commendatio, &, ut eleganter agebat Carneades, *Regnum absque satellitio.*

Gratior, & pulchro veniens in corpore virtus
Adjuvat ...

Inquit Maro. Hinc est, quod olim populi bene multi, & in primis Æthiopes, Indique, in dandis Imperiis, proceritatem, ac pulchritudinem spectare solebant, ut narrat Aristoteles; graviterque mulctatus fuit olim à Lacedæmoniis Archidamus Rex, quod exiguam duxisset uxorem. Querebantur enim *non Reges, sed regulos* ex hoc conjugio procreatum iri. 4. Quia pulchritudo est veritatis non solum indicium, sed etiam adjumentum. 5. Denique cum vel in ipsis sacris Litteris prædicetur David, ut *pulcher adspectu, & facie decora*; quid sane mirum, si à Cornelio Nepote laudetur Alcibiades, ut *ætatis suæ formosissimus*? Et si ex hoc eodem capite commendetur à Plutarcho Scipio Africanus?

Quod si subturpiculus forte fuerit, vel deformis is, qui laudatur, tunc sane corporis vitium egregiis animi dotibus solerter compensabis. Confuges ad illud Ovidianum:

(1) Si mihi difficilis formam natura negavit;
Ingenio formæ damna rependo meæ. Di-

(1) *Sappho ad Phaonem.*

Dices deformem fuisse Socratem , cæcum Homerum , coclitem , seu altero oculo captum Philippum Alexandri magni patrem , itemque Hannibalem.

Fluxam , & caducam formæ fragilitatem , quæ propediem deflorescit , verbis exaggerabis , unde Socrates ingeniose agebat , illam esse *brevem tyrannidem*. Neque fragilem modo dices , sed etiam rem esse plerumque perniciosam , præcipitem , lubricam , & periculosaæ alexæ plenam docebis. Postremo addere poteris cum Ovidio , primo Factorum :

Fastus inest pulchris , sequiturque superbia formam:

Et cum vanissimo illo milite apud Plautum : *Nimia est miseria pulchrum esse hominem nimis.*

Quenam sunt Fortunæ bonæ ?

R. Honores , & divitiæ.

Quomodo commendari quis poterit ab honoribus ?

R. Bifariam , si nempe illos promeritus fuerit , beneque illis fuerit usus.

Quomodo commendari quis potest à divitiis ?

R. 1. Si possideat , non possideatur. 2. Si sint honestis laboribus partæ. 3. Si iis utatur , non ad perfruendas voluptates , sed vel ad usus vitæ honestos , vel adjuvandos amicos , vel ad egenorum inopiam sublevandam : non quemadmodum aut luxuriosi , perditique nepotes , aut avari :

Aut

Aut qui divitiis soli incubuere repertis,
Nec partem posuere suis : quæ maxima turba est. (1)

Quod si fortunæ bonis caruerit is , quem laudas , confugies ad tritos illos , communesque locos , blandientis fortunæ munera potius esse in malis , quam in bonis numeranda ; caduca semper hæc esse , non virtutis , & ingenii , sed incertæ sortis , & temporum munera : infelicitatis genus esse semper esse felicem. Amplificabis (2) Horatianum illud : *Aurum irrepertum , & sic melius situm , Cum terra celat.*

§. VI. De tempore illo , quod mortem
subsequitur.

Superest nunc tempus ultimum , cuius in primis habenda est ratio.

Quenam res in ultimo tempore laudari possunt ?

R. Duæ. 1. Quæ in ipsa morte ; 2. Quæ sub ipsum mortis tempus contingere.

Quid in ipsa morte considerare potissimum debet Orator ?

R. Duo ; genus nimirum , & causam mortis. Genus , si quis pie , ac fortiter obierit , ut sapientem , ac probum decet. Causa vero laudabitur , si nempe vel pro patria pugnans occubuerit ; *Dulce enim , ac decorum est pro patria mori* , inquit Horatius (3) ; vel si pro tuenda religione mortem occubuerit , ut Christi Martyres sanctissimi ; vel denique

(1) *Æn.* 6. (2) *Od.* 3. lib. 3. (3) *Od.* 2. lib. 3.

que si honestis animi, corporisve laboribus, & curis sibi ipse mortem acceleraverit.

Quenam post mortem considerata sunt?

R. Tria hæc spectari solent. 1. Pompa funebris, & honores habiti mortuo; ut quod Aristoteli statua fuerit erecta cum inscriptione hujusmodi: *Aristoteles Philosophorum optimus*; vel quod uni Demetrio Phalereo statua trecentæ, & sexaginta fuerint Athenis posita; vel quod Gorgiæ Leontino, non aurata, ut ceteris, sed aurea statua fuerit erecta. 2. Spectatur bonorum mæror, & luctus. Quo refer illa Mopsi apud Maronem Ecl. 5.

Non ulli pastos illis egere diebus
Frigida, Daphni, boves ad flumina; nulla neque amnem

Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.
Daphni, tuum Poenos etiam ingemuisse leones
Interitum, montesque feri, silvæque loquuntur.

3. Denique spectantur filii superstites relictī, unde levare mortis mæror, damnumque aliquo pacto sarciri possit.

§. VII. Animadversiones quædam circa personarum laudationem.

Quenam observanda sunt in personarum laudatione?

R. Tria hæc. 1. Ne ad eumentas, fictitiasque laudes recurramus, quæ scilicet non splend-

74

dorem adferunt orationi , sed in veris etiam fidem omnino derogare solent ; ut olim contigit imprudentibus hisce Poetis , qui versibus celebrare veriti non sunt hyacinthinas (1) Stratonices comas , quam non deformem modo , sed calvam prorsus esse nemo nesciebat. Hoc etiam illustrare poteris exemplo Lysippi , qui Alexandrum sapienter effinxit hastam manu tenentem , Appellem reprehendens , quod eundem fulminantem depinxisset , & ita spoliasset veris , ac propriis insignibus , & ornaret falsis , quæ nullam apud posteros fidem essent habitura.

2. Cavendum est , ne , in meliorum copia , res confectemur viles , & facta leviora. Ut enim scite aiebat (2) Phavorinus , turpius est exigue , frigideque laudari , quam graviter vituperari. In magnis tamen viris aliquando etiam res minuscultas commendare operæ pretium est.

3. Denique erit hoc observandum diligenter , ut non communes , ac pervagatas , sed proprias cujusque , vel saltem cum paucis communes laudes præcipue confectemur. Quapropter plane , ac perfecte perspecta tibi esse debent , quæ propria sunt illius , de quo agitur.

De personarum laudatione satis superque dictum à nobis hætenus. Unde intelligi facile potest , quomodo debeat institui Vituperatio , quippe ubi omnia prorsus debent inverti. §.

(1) *Stratonice Seleuci Syriæ Regis uxor.*

(2) *Phavorinus insignis Philosophus , Arelate in Gallia natus tempore Hadriani , cui fuit infensissimus.*

§. VIII. De oratione natalitia, seu Genethliaca.

Quid est oratio Genethliaca?

R. Oratio Genethliaca, quæ etiam Genethliacum, vel Genethliacus appellatur, est oratio, qua alicujus dies natalis celebratur.

Quas partes, seu capita continet oratio Genethliaca?

R. Quatuor. 1. Continet laudes parentum, atque majorum, quæ jure quodam hereditario pertinere videntur ad prolem. 2. Spem, quam præbet puer vitæ aliquando cum laude peragenda. 3. Lætitiâ, & gratulationem de prole feliciter parentibus nata. 4. Vota, & preces ad Deum O. M. ut infanti fauste, feliciter, prospereque eveniant omnia, utque in patriæ decus, & ornamentum adolescat.

Undenam excitari potest spes illa, atque expectatio de futura prolis virtute, ac gloria?

R. Ex variis circumstantiis: 1. ex genere; 2. ex facie; 3. ex futura educatione; 4. ex signis, ex portentis, ex victoriis, prosperisque aliis eventis, si qua forte id genus pueri ortum vel antecesserint, vel comitata fuerint, aut subsequuta, qualia de Augusto narrantur, itemque de Pyrrho Rege, qui maternis uberibus appensus dixit: Βούλομαι, volo, quæ vox transiit in omen futuræ audaciæ. Si quis parentum enixe efflagitantium precibus, ac votis concessus à Deo fuerit, habebis uberem bene augurandi campum, ut de Scipione memorat A. Gellius, & ut Ludovico Magno contigisse vidit ætas nostra.

Quæ-

Quenam est dispositio Genethliaci?

R. Exordium erit lætitiæ & gratulationis plenum, & ductum ab aliqua temporis, loci, vel personæ circumstantia. Ita Maro eximium illud (1) Salonini, seu alterius Genethliacum exorditur ab apostrophe, quæ gestientem quamdam lætitiā exprimit:

Sicelides Musæ, paullo majora canamus.

Confirmatio continebit parentum laudes, & varias causas, quæ læta omnia de infante sperare jubeant. Vide quam magnifice locum hunc tractet Virgilius, quantaque non verëatur augurari de puero, ex patris virtute notissima:

Ille Deum vitam accipiet, Divisque videbit
Permistos heroas, & ipse videbitur illis:
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.

At simul heroum laudes & facta parentis
Jam legere, & quæ sit poteris cognoscere virtus:
Molli paullatim flavescet campus arista &c.

Peroratio denique vota, precesque pro filii, & parentum incolumitate continebit.

Quid est Oratio Lustrica?

R. Ea est, quæ à veteribus nonnullis habebatur, quan-

(1) Saloninus sic vocatus, quod natus fuerit quo anno pater Asinius Pollio Salonam Dalmatiæ civitatem expugnavit.

quando infanti nomen imponebatur. Vocabatur autem *Lustrica oratio*, quod dies ille *Lustricus*, seu *lustralis* vulgo diceretur. Verum quoniam illud orationis genus penitus apud nos videtur obsolevisse, in illo tractando operam, & oleum non perdemus.

§. IX. De oratione nuptiali, five Epithalamio.

Quid est *Epithalamium*, seu oratio nuptialis?

R. Epithalamium, ut vox ipsa satis indicat, est oratio, qua alicujus nuptiæ celebrantur. Sic autem appellatur à voce Græca *ἑπὶ λαιμὸς*, quæ cubiculum nuptiale significat.

Quot sunt partes Epithalamii?

R. Quatuor. 1. Dicitur generatim, & universe de nuptiarum laudibus, & de bonis matrimonii, quo scilicet hominum societas primum coepit, urbes conditæ sunt, genus humanum propagatur, vitæ levantur incommoda, & mutua caritas, atque benevolentia cognationibus, & adfinitatibus serpit, atque diffunditur.

2. Pars, quæ præcipuam quamdam curam, diligentiamque desiderat, continet laudes utriusque conjugis. Ducuntur autem laudes illæ à Parentibus, à Patria, ab honoribus, fortunisque, à corporis, animique dotibus, & à ceteris illis capitibus, unde laudari homines solent, de quibus fule diximus supra.

Tertio loco laudatur nuptiarum apparatus, atque celebritas popularium, & adfinium prædicatur lætitia, & aliqua etiam laude solent aspergi, qui

qui ad nuptias convenere. 4. Denique præcipuis, & faustis omnibus clauditur oratio, & vota Deo, superisque pro felici liberorum ortu, mutuaque conjugum concordia nuncupantur.

§. X. De laudatione Funebris.

Quid est oratio Funebris?

R. Ea est, quæ habetur vel in ipso funere, vel in anniversario funeris die, cujusmodi erant orationes illæ, quas ad Mausoli sepulcrum quotannis haberi jussit Artemisia; itemque quæ Athenis habebantur in laudem eorum, qui in bello pro patria cecidissent, qualis est oratio Periclis apud Thucydidem.

Quenam est origo hujusmodi Funebrium orationum?

R. Illarum inventor apud Græcos fuit Solon, unus è septem Sapientibus: apud Romanos vero Valerius Publicola; qui collegam suum Junium Brutum, in pugna contra Tarquinius casum, funebri oratione prosecutus est; tantoque id populi applausu fecit, ut exinde mos ille obtinuerit, publice laudandi Duces eos, qui in bello cecidissent, & à Romanis mos ille ad ceteras gentes, & ad ipsos etiam Christianos manaverit. Hujusmodi porro laudationibus mendosam factam esse historiam, auctor est Tullius, & post illum Livius, quod nempe supra modum res in illis augeri solerent, & bene multa adsentatorie magis quam vere dicerentur, ut fere fit.

Quot partibus constat oratio Funebris ?

R. Orationem funebrem tribus omnino partibus constare debere : nimirum laude , consolatione , & parænesi , sive adhortatione. Laude mortui ; consolatione Parentum , & adfinium ; Parænesi vero , seu adhortatione ad superstites , ut in mortui vitam , atque virtutes , tamquam in exemplar , intueantur.

De artificio funebris orationis.

Quodnam esse debet & undenam ducendum est illius Exordium ?

R. Magnam quamdam mæroris , luctusque significationem præ se ferre omnino debet. Duci autem poterit , 1. ab exclamatione. Tale est Exordium brevis illius , sed perelegantis orationis Tullianæ in morte Crassi Oratoris clarissimi : *O fallacem nostram spem , fragilemque fortunam , & inanes nostras contentiones , quæ in medio spatio sæpe franguntur , & corrunt , & ante in ipso cursu obruuntur , quam portum conspiciere potuerunt ?*

2. Duci potest Exordium à descriptione funebris apparatus , vel à mæsto audientium silentio , quæ res utraque sacrum quemdam horrorem audientibus incutiat.

3. Duci poterit Exordium à gravi aliquo apophthegmate de fragili , caducaque rerum humanarum sorte , quæ nobis , ut cum maxime , ante oculos obversatur.

4. Duci poterit ab adjunctis , quæ forte laudandi mortem circumstetere.

5. Denique abruptum exordium ad movendam commiserationem longe aptius esse videtur, quam temperatum, ac lene.

Quid factu opus est in Confirmatione?

R. Tribus illis, quæ supra memoratæ sunt, partibus constabit Confirmatio, laude nimirum, consolatione, atque Parænesi; laude mortui, consolatione propinquorum, ac amicorum, & Parænesi ad adstantes. Quod attinet ad mortui laudes, vide quæ diximus de Panegyrico, à quo nimirum hoc tantum differt oratio funebris, quod audientium voluptatem sequatur, & capter Panegyricus; funebris vero laudatio nihil nisi mærori serviat, atque tristitiæ, unde vitandum erit diligenter, quidquid lætitiæ, gaudiumque posset animis ingenerare. Hoc artificium observare poteris in illo Horatii Carmine, ubi (1) Quinctilii amici, & adfinis sui mortem lamentatur:

Ergo Quinctilium perpetuus sopor

Urget? cui pudor, & justitiæ soror

Incorrupta fides, nudaque veritas,

Quando ullum invenient parem?

Mærentium dolorem utcunque consolabitur,

1. Vitæ ab amico laudabiliter actæ felix recordatio.

2. Honores viventi, mortuoque habiti, & omnia, quæ

(1) *Quinctilius* poëta non contemnendus, Cremonensis dictus à Patria, diversus ab illo *Quinctilio Varo*, qui *Legiones amisit in Germania*.

quæ virtutem illius testantur, tum publica, tum privata monumenta. 3. Spes minime dubia de immortalæ ævo, quo ille inter felices animas in cœlo perfruitur, vel aliquando fruiturus est. 4. Filii, nepotesque superstites, ad quos paternæ virtutis hereditas transit.

Quod si forte pro patria pugnans occubuerit is, qui laudatur, tunc enim vero poteris vagari liberius in hoc uberrimo dicendi campo, quem tibi aperit Tullius, cum Martiam Legionem, quæ in (1) prælio Mutinensi fortiter pugnans cecidit, magnificentissime laudat Philippica 13. Illi impii, quos cecidistis, etiam apud inferos pœnas parricidii luent: vos vero, qui extremum spiritum in victoria effudistis, piorum estis sedem, & locum consecuti. Brevis autem vobis vita data est, at memoria bene redditæ vitæ sempiterna, quæ si non esset longior quam hæc vita, quis esset tam amens, qui maximis laboribus, & periculis ad summam laudem, gloriamque contenderet? Et post pauca: Sed quoniam, Patres Conscripti, gloriæ munus optimis, & fortissimis civibus monumenti honore persolvitur, consolemur eorum próximos, quibus optima hæc est quidem consolatio, parentibus quod tanta Reip. præsidia genuerunt; liberis, quod habebunt domestica exempla virtutis; conjugibus, quod viris carebunt, quos laudare, quam lugere præstabit; fratribus, quod in se ut corporum, sic virtutum similitudinem esse confident.

De-

(1) In bello contra M. Antonium, Hirtilius, & Panfa Consules cæsi.

Denique adstantibus, earum, quas celebrasti, virtutum recordatione stimulos admovere conaberis.

Quodnam esse debet Perorationis artificium?

R. Hæ sunt Perorationis partes. 1. Æternam apud Superos felicitatem adprecari mortuo. 2. Sempernam eidem apud posteros exoptare, ac polliceri memoriam. 3. Summum illius desiderium in auditorum animis excitare, his, vel similibus Horatii verbis, de eodem Quintilio:

Quis desiderio sit pudor, aut modus
Tam cari capitis? Præcipe lugubres
Cantus, Melpomene &c.

§. XI. De oratione Eucharistica.

Quid est oratio Eucharistica, seu Eucharisticum?

R. Oratio Eucharistica dicitur ea, qua ob accemptum insigne aliquod beneficium gratias agimus alicui; cujusmodi est luculenta illa oratio, qua Ausonius Orator, & Poëta Gallus Imperatori Gratiano discipulo quondam suo gratias egit pro Consulatu ab illo accepto. Traxit autem suum illud Eucharistici nomen à voce Græca *εὐχαριστεῖν*, gratias agere.

Quæ sunt præcipuæ partes Eucharistici?

R. Tres. 1. Significamus lætitiâ obortam ex accepto beneficio. 2. Accepti beneficii magnitudinem amplificamus. 3. Gratum, & memorem animum pollicemur.

Quodnam esse debet Exordium orationis Eucharisticae?

R. Exordium versari debet in aperto quodam, candidoque dicendi genere, & magnam grati animi foras quodammodo erumpere gestientis significationem continere. Duci autem poterit, 1. à beneficii magnitudine, cui, pro eo ac par est, verbis exornando, te imparem profitearis. Sic Tullius in oratione post reditum habita in Senatu: *Si, Patres Conscripti, pro vestris immortalibus in me, fratremque meum, liberosque nostros meritis, parum vobis cumulate gratias egero; quæso, obtestor, quæ, ne meæ naturæ potius, quam magnitudini beneficiorum id tribuendum putetis. Quæ enim tanta potest existere ubertas ingenii, quæ tanta dicendi copia, quod tam divinum; atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando?*

2. Duci poterit Exordium ab excusatione diuturni silentii post acceptum beneficium. Hoc pacto Tullius exorditur suum illud eximium Eucharisticum ad Cæsarem pro impetrato M. Marcelli reditu: *Diuturni silentii, P. C. quo eram his temporibus usus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundia, finem hodiernus dies adiulit; idemque initium quæ vellem, quæque sentirem, meo pristino more dicendi.*

Quid factum est opus in Eucharistici confirmatione?

R. 1. Amplificanda est, & in bono lumine collocanda beneficii magnitudo. 2. Laudanda est persona, à qua profectum est beneficium.

Quomodo amplificanda est beneficii magnitudo?

77 R. Amplificabitur quadrifariam. 1. A persona, quæ gratificabitur, si Rex, si in amplissimo dignitatis gradu collocata. Hinc enim augetur beneficii magnitudo. 2. A persona, cui gratificatur, si beneficium sit egenti collatum, si immerenti, si ad plures pertineat. 3. A re, qua gratificatur, si honesta, si opportuna, si exoptata, si difficilis. 4. A ratione, & modo; si non ægre, sed libenti animo; si non rogatu alieno, sed sponte; si non redditum sit, sed datum beneficium; si non tarde, sed cito, & opinione citius. Ut enim est in veteri Proverbio, *Bis dat, qui cito dat*: & interdum etiam beneficii loco ducitur, si cito negetur.

Quidnam in Peroratione servandum est?

R. Accepti beneficii memoriam numquam interituram, & trabali, ut ita loquar, clavo figendam esse polliceberis. Sed nullum, quod sciam, illustrius exemplum adferri potest, quam Eucharisticum *Æneæ ad Didonem*, *Æneid. II.*

O sola infandos Trojæ miserata labores,
Quæ nos reliquias Danaum, terræque, marisque
Omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos
Urbe, domo socias. Grates persolvere dignas
Non opis, est nostræ Dido: nec quidquid ubique est
Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa per orbem.
Dii tibi (si qua pios respectant numina, si quid
Usquam justitiæ est, & mens sibi conscia recti)
Præmia digna ferant.

Vide etiam apud Livium Lib. 28. orationem Saguntinorum gratias agentium Senatui Rom. quod eorum causa bellum adversus Hannibalem suscepisset. Vide in Bello Jugurthino orationem Bocchi Regis ad Syllam. Habes quoque lectissimam illam epistolam, qua Tullius agit gratias Marcello ob supplicationem sibi ejus opera decretam.

§. XII. De Epinicio, & Gratulatione.

Quid est Epinicius?

R. Est gratulatio ob reportatam victoriam. Sic autem nuncupatur à voce Græca, *εἰκη*, victoria.

Quodnam esse debet illius artificium & dispositio?

R. Exordium, si unquam alias, erit splendidum, floridumque, & hilaritatis plenum, ac lætitiæ. Videtur autem abruptum magis esse debere, quam temperatum.

In confirmatione amplificabitur, 1. Belli necessitas. 2. Belli difficultas, 3. Æquitas in suscipiendo, diligentia in apparando, virtus in gerendo, celeritas in conficiendo. 4. Enumerabuntur comoda, & utilitates victoriæ, quæ timore populos, direptione urbes, vastitate Provincias liberaverit. Laudabuntur fortissimi viri, qui in bello strenue pugnantes cecidere. Ita Virgilius Euryalum, Nysumque laudibus in cælum extollit *Æneid.* 9.

Fortunati ambo: si quid mea carmina possunt,
Nulla dies umquam memori vos eximet ævo;

Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Sua etiam laus tribuetur præfectis, ducibusque
præcipuis, qui in victoriæ partem aliquam venere.
Ita Ruus, (1) hisce inscriptionibus, Augusti sæ-
culo dignis, consecravimus nomen illorum, qui bel-
lum Batavicum una cum Ludovico Magno ad-
ministraverant.

LUDOVICO PRINCIPI CONDÆO TRIBUS
AD SENEFUM EXERCITIBUS FRACTIS.

HENRICO PRINCIPI TURRENIO, SERVATIS
REGNI FINIBUS, PULSIS ULTRA RHENUM
GERMANIS, EORUM EXERCITU
QUATER CÆSO.

FRANCISCO MARESC. CREQUIO, DELETIS
INCRUENTA VICTORIA GERMANORUM
COPIS, &c.

Peroratio vota continebit pro victoris incolumi-
tate, gloria, felicitate, postquam Deo O. M.
victoriarum largitori, & bonorum omnium fonti,
grates fuerint, ut par est, rite persolutæ.

Quod si non pro victoria, sed pro adepto in-
signi quopiam honoris, ac dignitatis gradu, fiat ali-

(1) P. Carolus de la Rue S. J.

alicui gratulatio; significabis 1. Quantam cœperis animo voluptatem ex illius novæ dignitate. 2. Quanta sit etiam publica hilaritas, & lætitia. 3. Honoris, & gradus amplitudinem verbis extolles. 4. Non casu, non prehensione, & ambitu, non precibus, muneribusque sed meritis, rebusque gestis fuisse comparatum hunc honorem, quem multi ambierint, perpauca obtinuerint.

Pertinent etiam ad demonstrativum genus, Soteria, Propempticon, Apobaterion, & Epibaterion.

Quid est Soteria?

R. Soteria vocamus orationis genus quoddam, quo restitutam alicui sanitatem gratulamur, & pro illius incolumitate, & salute grates agimus Superis.

Quid est Propempticon?

R. Est Oratio, qua discedentem aliquem faustis ominibus, votisque prosequimur; cuiusmodi luculentum habes exemplum in egregio Horatii Propemptico ad Virgilium Athenas proficiscentem:

Sic te Diva potens Cypri,

Sic (1) fratres Helenæ lucida fidera,

Ventorumque regat pater,

Obstrictis aliis, præter (2) Iapyga,

Navis quæ tibi creditum

Debes Virgilium, finibus Atticis

Reddas incolumen, precor,

Et serves animæ dimidium meæ.

(1) *Castor, & Pollux.*

(2) *Iapyx ventus flans ab Apulia, quæ olim Iapygia dicebatur.*

Quid est Apobaterion?

R. Est oratio quam habemus discedentes ex patria, vel ex alio quodam loco, ubi cum singulari benevolentia significatione sumus excepti. Huius generis est Æneæ discedentis oratio ad (1) Helenum, & Andromachem, Æneid. 3.

Hos ego digrediens lacrimis adfabar obortis:
Vivite felices, quibus est fortuna peracta
Jam sua: nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies: nullum maris æquor arandum;
Arva neque Ausoniae semper cedentia retro
Quærenda. Effigiem Xanthi, Trojamque videtis,
Quam vestra fecere manus: melioribus opto
Auspiciis, & quæ fuerit minus obvia Grajis.

Quid est Epibaterion?

R. Est oratio, quæ habetur ab illo, qui post longam peregrinationem domum incolumis rediit.
Vide Scaligerum Lib. 3. Poëtices.

CA-

(1) Helenus Priami filius, vaticinio clarus, ex captivo factus Epiri Rex ab ipso Pyrrho.

CAPUT SECUNDUM.

DE ORATIONIBUS , QUÆ PERTINENT AD
genus deliberativum.

Quenam est materia generis deliberativi?
R. Illius materia sunt res omnes in manu , &
arbitrio nostro positæ : Ut enim ait Tullius:
*Tollitur omnis deliberatio , si intelligatur quidquam fie-
ri non posse , aut imponatur necessitas. Neque enim
quisquam deliberat , qua ratione perpetuo victurus sit ,
quoniam intelligit sibi moriendi necessitatem incum-
bere : neque quisquam deliberat , quomodo volare possit ,
scit enim sibi alas non adesse.*

Quisnam est finis generis deliberativi ?

R. Honestas , & utilitas.

Quenam orationes spectant ad genus deliberativum ?

R. Pertinent ad genus deliberativum , suasio ,
dissuasio , hortatio , dehortatio , conciliatio ,
concitatio , commendatio , petitio , & consolatio.

§. I. De Suasione , & Dissuasione.

Quid est Suasio ?

R. Est oratio deliberativa , qua ostenditur ,
quid faciendum sit. Dissuasione vero con-
trarium suadetur.

Undenam ducuntur argumenta Suasioni , vel Dis-
suasioni propria ?

R.

R. Ducuntur ab honesto, ab utili, à necessario, à facili, à jucundo, cum aliquid suadendum est, & è contrariis capitibus, cum est aliquid dissuadendum.

Quid est Honestum?

R. Honestum id intelligimus, inquit Cicero, quod tale est, ut detracta omni utilitate, per se ipsum laudabile sit, & expetendum; v. gr. si quempiam hortemur, ut M. Attilii Reguli exemplo malit ad mortem, vel ad vincula reverti, quam datam hostibus fidem fallere. Ita Tullius in Maniliana probat, suscipiendum esse bellum Mithridaticum, ut deleatur ignominia, quam Populo R. Mithridates inussit, cum una hora tot civium Romanorum millia jussit occidi.

Quid vocas utile?

R. Utile est, quod propter commodum expetitur; sive adjunctam habeat honestatem, ut gloria, honor, dignitas; sive non habeat, ut divitiæ, valetudo, tranquillitas, malorum depulsio &c. Ex his locis Catilina conjuratos hortatur, apud Sallustium, ad nefarium facinus, quod ille maximum, atque pulcherrimum vocat: *Nobis*, inquit, *est domi inopia, foris æs alienum, mala res, spes multo asperior. Denique quid reliqui habemus, præter miseram animam? Quin igitur expergiscimini? en illa, illa, quam sæpe optestis, libertas; præterea divitiæ, decus; gloria in oculis sita sunt. Fortuna ea omnia victoribus præmia posuit.*

Quid vocas Necessarium?

R. Necessarium dicitur id omne, sine quo salus,

Ius, aut dignitas stare non potest. Seu mavis cum Scaligero, necessarium dicitur, quod ita utile est, ut sine eo res NEC ESSE possit, unde & nomen derivatum est. Huiusce porro loci magna vis est. Multi enim sunt animis adeo segnibus, ut tum quoque, cum aliquid honestum, & utile esse norunt, tamen si res sit cum magno labore conjuncta, facile terreantur: apud tales ratio necessitatis est compendiosa via ad persuadendum. Ejusmodi est Ciceronis argumentum in 4. Philipp. *Agitur enim non qua conditione victuri, sed victuri ne simus, an cum supplicio, ignominiaque perituri.* Ab hoc potissimum loco, itemque ab honesto Æneam Hector ad fugiendum hortatur, Æn. 2.

Heu! fuge nate Dea, teque his, ait, eripe flammis.
Hostis habet muros, ruit alto à culmine Troja.
Sat Patriæ, Priamoque datum: si Pergama dextra
Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.

Quid vocas Facile?

R. Facile illud est, quod sine magno labore, sumptuve, aut molestia, brevi tempore fieri potest, quæ sane omnia maximo sunt ad persuadendum momento. Frustra enim suadetur illud, quod vix, aut ægre admodum fieri posse creditur. Ac propterea, si quis hac de re scrupulus hæreat auditoribus, is ante omnia ex illorum animis omnino erit eximendus. Ita Venerem in suam sententiam conatur adlicere astuta Juno, Æneid. 4.

Mecum erit iste labor: nunc qua ratione, quod instat,
(1) Conferri possit, paucis, adverte, docebo.

Quid vocas Jucundum?

R. Jucundum dicitur, quod honestam habet voluptatem vel animi, vel corporis; sic nuncupatum, inquit Tullius, à *juvando*, quod nempe juvet vel utrumque, vel alterutrum. Hinc ducitur illud argumentum Tullii: *Hoc velim tibi persuadeas, si rationibus meis à te provisum esse intellexero, magnam te ex eo, & perpetuam voluptatem esse capturum.*

Quenam in suadendo, vel dissuadendo præcipue spectanda sunt?

R. Tria. 1. Quid sit, de quo deliberetur. 2. Qui sint, qui deliberent. 3. Quis sit, qui suadeat, vel dissuadeat.

Quid spectandum est in re, de qua deliberatur?

R. Quinque illa, de quibus egimus enucleate: An sit honesta, an utilis, an necessaria, an facilis, an jucunda.

Quid spectandum est in iis, qui deliberant?

R. Caput artis est nosse penitus animos eorum, qui deliberant, eorumque voluntates, ac naturas festine odorari, ut possis ambiosis splendida, avaris utilia, voluptuosis jucunda proponere, & suo, quod ajunt, hamo quemque piscari.

Prudentis ergo Oratoris erit videre, an agat cum Regibus, aut viris principibus, apud quos, ut ajebat Parysatis illa, verbis bysinis opus est; an

cum

(1) Conferri pro confici, vox parum usitata.

cum nobilibus, quos honesta, ac laudabilia tangunt; an cum plebe, bellua multorum capitum, apud quam negotium tractare longe difficillimum est. Neque vero satis est dignitatem spectare: sed habenda est etiam ingenii, morum, & ætatis ratio, ut rem facilius possis ad exitus optatos perducere. Jure igitur merito de variis variarum ætatum, conditionum, & gentium moribus hic agi solet ab artis Magistris, & in primis ab Aristotele.

§. II. De variis variarum ætatum moribus.

Quam sunt juvenum, virorum, ac senum mores? R. Ætatis cujusque mores graphice admodum ita pingit Horatius in Arte Poëtica:

Imberbis Juvenis tandem, custode remoto,
Gaudet equis, canibusque, & aprici gramine campi:
Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
Utilium tardus provisor, prodigus æris;
Sublimis, cupidusque & amata relinquere pernix.
Conversis studiis, ætas, animusque virilis
Quærit opes, & amicitias, inservit honori:
Commisisse cavet, quod mox mutare laboret.
Multa senem circumveniunt incommoda; vel quod
Quærit, & inventis miser abstinet, ac timet uti;
Vel quod res omnes timide, gelideque ministrat;
Dilator (1) spe longus, iners, avidusque futuri,
Dis-

(1) Tardus ad bene sperandum ob timiditatem δυσέλπις, ait Aristot. vel, ut alii malunt, spem vitæ longam habens.

Difficilis, querulus, laudator temporis acti,
Se puero: censor, castigatorque minorum.

Juvenes igitur flagrant cupiditatibus; facile, & vehementer exscandescunt, unde adolescentia quidam quasi rationis æstus appellatur; honestum utili præferunt, aperti sunt, candidi, & misericordes; sua enim innocentia ceteros metiuntur. Prodigii sunt, & in sumptus effusi; nondum enim egestatem sunt experti: ad risum, & dicacitatem sunt propensi.

At dispar omnino est senum ratio. Facile succensent illi quidem, sed non æque parent iræ; quia ut scite Horatius, *Lenit albescent animos capillus, Litium, & rixæ cupidos protervæ*. Parum sperant, quia diu vixerunt; pauca moliuntur, præteritis gaudent, facetos, ac ridiculos odere, solliciti sunt officiorum exactores, ad rem attentissimi, lenti, difficiles, suspiciosi; sæpe enim aut se, aut alios delusos meminerunt. Præterea queruli sunt, morosique, ut ait Tullius, *in fragili corpore odiosa est omnis offensio*.

Denique verbosi sunt, & loquaces, quia dicere amant.

Sed facile hoc illorum ætati condonandum ob egregias virtutes, quibus hoc vitium abunde compensant.

Virilis ætas senectutem inter, & adolescentiam interjecta, ac in quodam quasi confinio posita, utriusque virtutum, vitiorumque particeps est, & utriusque indolem, velut ex vicinia, trahit. Juven-

ventus fortis est, sed intemperans; senectus est temperans, sed timida; virilis ætas fortis est, sobriaque. Juventus nimis credula est; senectus nimis suspiciosa; virilis ætas pro rerum natura vel confidit, vel diffidit. Juventus quærit honestum potius quam utile; senectus utile magis quam honestum, virilis ætas & honestum simul, & utile.

Puerilis denique ætas effervesceat facile; mutatur in horas; magnam habet indolem ad virtutem; gloriæ, honorique mirum in modum velificatur. Audi Tullium Lib. 5. de Finibus: *Quanta sunt puerorum decertantium studia! ut illi efferruntur lætitia, cum vicerint! ut se accusari nolunt! quam cupiunt laudari! quos illi labores non perferunt, ut æqualium principes sint!*

§. III. De moribus Nobilium, Divitum, & Plebejorum.

Quinam sunt Nobilium mores?

R. Nobiles sunt honoris, ac gloriæ vel maxime studiosi, &, si Apulejana voce uti fas est, sunt in primis *honoripetæ*. Solent autem non solum ignobiles adspernari, sed etiam homines novos, qui primi ex sua gente sunt honores consecuti. Ita Metellus contemnebat C. Marium, illique Consulatum invidebat. Unde sic de eo Sallustius: *Inerat contemptor animus, & superbia, commune nobilitatis malum.*

Quinam sunt Divitum mores?

R. Divites, si præsertim divitias sunt nuperrime consecuti, contumeliosi ferme sunt, ac superbi

Nem-

Nempe facile sibi perluadent, præstare se ceteris, quia divitias possident, quibus venalia sunt omnia. Præterea solent mollitia, luxuque diffluere.

Hanc, quam memorabimus, novorum divitum adrogantiam scite tangit Cicero, cum de T. Roscio ait: *Qui in sua re fuisset egentissimus erat, ut fit, insolens in aliena*: & Maro, cum ait de Numano:

Vociferans, tumidusque novo præcordia regno.

Qui sunt denique Plebejorum mores?

R. Germanos plebis mores suis coloribus scite pingunt Sallustius, & Horatius, aliique dum ajunt, plebem esse belluam, multorum capitum... pluma, & vento mobiliorem esse... opinione duci magis quam veritate... ire quo itur, non quo eundum est... privatis commodis servire potius quam publicæ vel honestati, vel cupiditati... cupidam esse rerum novarum... Denique pessimi argumentum turbam esse.

De variis Reipublicæ formis.

Neque vero in deliberatione satis est ætatis, & conditionis cujusque indolem, ac studia diligenter spectare. Spectandi præterea sunt Reipublicæ mores, qui scilicet, pro varia politiæ forma, solent maximopere variare. Aliter igitur agendum apud Gallos, Hispanosque, & Lusitanos, quibus Rex unus summo cum imperio præest: aliter apud Helvetios, Batavosque, ac Venetos, apud quos vel plebs, vel Optimates dominantur.

Quid

Quid est (1) Monarchia?

R. Est unius dominatus, communem utilitatem spectans.

Quid est (2) Aristocratia?

R. Est optimatum imperium, cuiusmodi est apud Venetos. Quod si optimates illi pauci sint, & propriæ, non vero publicæ serviant utilitati, vocabitur (3) Oligarchia.

Quid est (4) Democratia?

R. Est imperium populi, cuiusmodi ferme est apud Helvetios. Quod si plebs infima dominetur (5) Ochlocratia. Addi potest Anarchia, quæ solet ex turbulentissimis temporibus exsurgere, cum sine Rege certisque magistratibus, fluctuat labefactum imperium.

De variis variarum gentium moribus.

Varios præterea gentium mores, ingeniumque accurate cognosces, & illorum germanam indolem perspectissimam habebis, ut possis ad illam sermonem accommodare, ut monet Horatius:

Intererit multum Davusne loquatur, an heros,
Colchus, an Assyrius, Thebis nutritus, an Argis.

Quæ-

(1) Μόνος, solus, & ἀρχὴς, princeps.

(2) Ἀριστοι, optimates, & κράτος, imperium.

(3) Ολίγοι, pauci, & ἀρχὴ, principatus.

(4) Δῆμος, populus, & κράτος, potentia.

(5) Ὀχλος, turba, & κρατέω, dominor.

Quenam igitur est variarum Europæ Gentium indoles?

R. Galli sunt humani, hospitales, candidi, urbani, lauti, audaces, bellicosi, mobiles præcipites, longæ spei impatientes, faciles ad obliviscendas injurias, æque, ac benefacta; acribus iniuriis, injurioso fine, & ut ait Florus de veteribus Gallis, primo impetu plusquam viri, secundo non item; magni peregrinatores; unde jure dictum est, *Nulum bellum sine milite Gallo.*

Germani sunt simplices, aperti, fortes, animarum prodigi, veri amici, verique hostes, inquit Scaliger. Belgæ, Batavique medium ferme tenent Gallos inter, atque Germanos. Hispani sunt constantes, sedati, lenti in consiliis, laboris, ac disciplinæ tolerantes: vile ministerium, etiam si spes magna adfulgeat, averſantes. Itali sunt cunctatores, ingeniosi, sapientes, mentis excessæ, ac reconditæ, & ad regendum omnino nati, ut ait Virgilius:

Tu regere imperio populos Romane memento:
Hæ tibi erunt artes.

Poloni sunt feroces, bellicosi, & quos arte magis, quam vi possis superare. Moscovitæ contra fraudulentæ &c. Longum esset cetera persequi. Plura qui volet, adeat quæ ingeniosè, & eleganter de præcipuis gentibus differuit Joannes Barclajus in iconæ animorum cap. 3. & sex proxime sequen-

tibus. Adeat item (1) Calvidii Lati Callipediam, ubi versibus elegantissimis diversarum Europæ gentium mores, & ingenium diligenter expressit.

Quid denique spectandum est in illo, qui suadet, vel dissuadet?

R. Tria maxime in illo spectanda sunt, prudentia, probitas, & benevolentia. Prudentia quidem, *Quia iis fidem habere solemus*, inquit Tullius Libro 1. de Officiis, *quos plus intelligere, ac videre, quam nos, arbitramur.* 2. Probitas: *quo quis versutior, & callidior, hoc invisor, & suspectior, detracta opinione probitatis*, ait idem Tullius; *& si quem, licet peritum, ac prudentem ceteroqui, fallacem tamen, & sui potius amantem credamus, quam nostri, ejus consilium penitus aversabimur.*

3. Spectatur in suadente benevolentia: quia ut vel maxime prudens, & probus quis credatur, tamen si odisse nos, vel alteri parti melius velle existimetur, nequaquam nobis bene consulere velle judicabitur. Tria hæc complexus videtur Cicero, cum Lib. 2. ad Atticum ait: *Nunc mihi & consiliis opus est tuis, & amore, & fide. Quare advola: expedita erunt omnia, si te habebo.* Nam consilium ad prudentiam pertinet, fides ad virtutem, amor ad benevolentiam.

(1) Verum nomen, Claudius Quilletus Medicus Gallus, vixit seculo proxime elapso.

§. IV. De Hortatione, & Dehortatione.

Quid differt Hortatio à Suasione?
 R. Hoc differt, quod suadeamus ratione, consilio, hortemur vero motu, atque impulsu. Unde suasio propriè pertinet ad intellectum; Adhortatio vero pertinet ad adfectum. Suasio docet, eoque plus habet argumentorum; Adhortatio vero inflamat, ac propterea plus habet caloris. Suasio facit, ut scias, quid facto sit opus; Hortatio facit, ut velis, & ausis, illiusque partes sunt, faces, ac stimulos veluti subjicere auditorum animis, illosque ad rem bene gerendam inflammare. Denique Suasio pertinet ad confirmationem; exhortatio vero conclusioni reservatur.

Quinam adfectus sunt in hortatione concitandi?

R. Excitabis. 1. Spem, & fiduciam. 2. Amorem, & desiderium rei, quæ suadetur. 3. Æmulationem alienæ gloriæ, quæ est potissimum ad feriendos animos telum. 4. Laudabis virtutem illorum, quos hortaris, illosque hortatu nequaquam indigere dices. Ut enim observat Tullius, in excitando, & in acuendo plurimum valet, si laudes eum, quem cohortaris. Ita socios recordatione virtutis inflamat Mnestheus apud Virg. Æneid. 5.

At media socios incedens nave per ipsos
 Hortatur Mnestheus: Nunc nunc insurgite remis,
 Hectorei socii, Trojæ quos sorte suprema
 Delegi comites; nunc illas promite vires,
 Nunc animos, quibus in Getulis syrtibus usi,

Ionioque mari, (1) Maleæque sequacibus undis.
 Non jam prima peto Mnestheus, neque vincere certo:
 (Quamquam oh!) sed luperent, quibus hoc,
 Neptune, dedisti.
 Extremos pudeat rediisse. Hoc vincite, cives,
 Et prohibite nefas . . .

Illustre adhortationis exemplum habes apud Sallustium, ubi Catilina suos conjuratos ad ineundum prælium ita hortatur: *Compertum ego habeo, milites, verba viris virtutem non addere; neque ex ignavo strenuum, neque fortem ex timido exercitu oratione imperatoris fieri. Quanta cujusque animo audacia natura, aut moribus inest, tanta in bello patere solet. Quem neque gloria, neque pericula excitant, nequicquam hortere. Timor animi auribus officit. Sed ego vos, quo pauca monerem, advocavi; simul uti causam mei consilii aperirem. Scitis equidem, milites, socordia, atque ignavia Lentuli quantum ipsi, nobisque cladis adtulerit; quoque modo, dum ex urbe præsidia operior, in Galliam proficisci nequiverim. Nunc vero, quo loco res nostræ sint, juxta mecum omnes intelligitis. Exercitus hostium duo, unus ab urbe, alter à Gallia obstant: diutius in his locis esse, si maxime animus ferat, frumenti, atque aliarum rerum egestas prohibet. Quocumque ire placet, ferro iter aperiendum est. Quapropter vos moneo, uti forti, atque parato animo sitis; & cum prælium inibitis, memineritis, vos, divitias, decus, gloriam,*

X 2

præ-

(1) Malea promontorium in mare procurrrens, quod periculosam reddit navigationem.

præterea libertatem, atque patriam in dextris vestris portare. Si vincimus, omnia nobis tuta erunt: com-
meatus abunde, municipia, atque colonie patrebunt. Sin
metu cesserimus, eadem illa adversa fient; neque lo-
cus, neque amicus quisquam teget, quem arma non
texerint. Præterea, milites, non eadem nobis, & illis
necessitudo impendet. Nos pro patria, pro libertate, pro
vita certamus: illis supervacaneum est pro potentia
paucorum pugnare. Quid audacius aggredimini, memores
pristini virtutis. Licuit nobis cum summa turpitudine
in exilio atatem agere. Potuistis nonnulli Romæ, amis-
sis bonis, alienas opes expectare. Quia illa fœda,
atque intolleranda viris videbantur, hæc sequi decre-
vistis. Si hæc relinquere vultis, audacia opus est. Ne-
mo, nisi victor, pace bellum mutavit. Nam in fu-
ga salutem sperare, cum arma, quis corpus tegitur,
ab hostibus averteris; ea vero dementia est. Semper
in prælio iis maximum est periculum, qui maxime
timent: audacia pro muro habetur &c.

Dehortationis vero luculentissimum exemplum
habes apud Livium Lib. 23. in oratione Calvii
civis Campani, qua filium suum Perollam ab Han-
nibalis cæde dehortatur.

Dehortatio.

80 Per ego te, fili, quæcumque jura liberos jungunt
parentibus, precor, quæsoque, ne ante oculos patris
facere, & pati omnia infanda velis. Paucae hore
sunt, intra quas jurantes per quidquid Deorum est,
dexteras dextræ jungentes, fidem obstrinximus, ut sa-
cra-

*gratis de mensis (1) effemus. Digressi à colloquio, ex-
templo in eum armamur. Surgis ab hospitali mensa,
ad quam tertius Campanorum adhibitus ab Hanni-
bale es: eam ipsam mensam cruentare vis hospitis san-
guine? Hannibalem modo pater filio meo potui placare;
filium Hannibali non possum? Unus aggressurus es Han-
nibalem? Quid illa turba tot (2) libertorum, servo-
rumque? Quid in unum intenti omnium oculi? Quid
tot dextræ? Torpescetne in amentia illa? Vultum ipsius
Hannibalis, quem armati exercitus tremunt, quem
horret populus Rom., tu sustinebis? Et si auxilia de-
sint, me ipsum ferire, corpus meum oponentem pro
corpore Hannibalis, sustinebis? Atqui per meum pec-
tus petendus ille tibi, transfigendusque est. Deterreri
hic sine te potius, quam illic vinci. Valeant preces
apud te meæ, sicut pro te hodie valuerunt.*

§. V. De Concitatione, & Conciliatione.

Quid est Concitatio?

R. Est virulentum quoddam orationis
genus, quo multitudinis præsertim animi,
veluti quodam seditionis flabello, concitantur.
Exemplum unum adferam ex Sallustio, apud quem
Catilina ita socios ad conjurationem stimulat: ce-
terum mihi in dies magis animus accenditur, cum
considero, quæ conditio vitæ futura sit, nisi nos me-
tipso vindicamus in libertatem. Nam postquam resp.

(1) Ita genuina lectio, pro ederemus. (2) Melius
quam liberorum, ut vulgo legitur.

in paucorum potentium jus, atque ditionem concessit, semper illis Reges, tetrarchæ vectigales esse: populi, nationes, stipendia pendere: ceteri omnes, strenui, boni, nobiles, atque ignobiles, vulgus fuimus, sine gratia, sine auctoritate, his obnoxii, quibus, si resp. valeret, formidini essemus. Itaque omnis gratia, potentia, honos, divitiæ apud illos sunt, aut ubi illi volunt: nobis reliquerunt pericula, repulsas, judicia, egestatem. Quæ quousque tandem patiemini, fortissimi viri? Nonne emori per virtutem præstat, quam vitam miseram, atque inhonestam, ubi alienæ superbæ ludibrio fueris, per dedecus amittere? Verum enimvero, pro Deum, atque hominum fidem, victoria in manu nobis est. Viget ætas, animus valet; contra illis, annis, atque divitiis omnia consenuerunt. Tantummodo incepto opus est: cetera res expediet. Etenim quis mortalium, cui virile ingenium est, tolerare potest, illis divitias superare, quas profundant in extruendo mari, & montibus coequandis; nobis rem familiarem etiam ad necessaria deesse? Illos binas, aut amplius domos continuare; nobis larem familiarem nusquam ullum esse? Cum tabulas, signa, toreumata emunt; nova diruunt, alia ædificant; postremo omnibus modis pecuniam trahunt, vexant; tamen summa libidine divitias suas vincere nequeunt. At nobis est domi inopia, foris æs alienum, mala res, spes multo asperior. Denique quid reliqui habemus præter miseram animam? Quin igitur expergiscimini? En illa, illa, quam sæpe optastis, libertas; præterea divitiæ, decus, gloria in oculis sita sunt. Fortuna ea omnia victoribus præmia posuit. Res, tempus, pericula, egestas, bel-

belli spolia magnifica magis, quam oratio mea, vos hortentur. Vel imperatore, vel milite me utimini: neque corpus à vobis aberit. Hæc ipsa, ut spero, vobiscum una consul agam: nisi forte me animus fallit, & vos servire magis, quam imperare parati estis.

Concitationi opponitur conciliatio, qua, vel nobis amorem alicujus conciliamus, vel dissidentes partes in concordiam, gratiamque reducere conamur. Sic olim Germanicus Cæsar tumultuantes legiones prudenti oratione sedavit, & Julius Cæsar exercitum compescuit, *Quirites* appellando, pro militibus, qua una voce obortam seditionem repente compressit.

§. VI. De Commendatione.

Quot sunt præcipua Commendationis capita?

R. Tria. 1. Causas commendationis exponemus, idque modeste, & verecunde; ut quod bene quis de nobis, aut de nostris meritis sit: quod simus cum illo vel sanguine, vel adfinitate, vel amicitia conjuncti: quod perfectissima nobis sit illius humanitas, fides, eruditio, virtus &c. Addere poterimus, scire nos Horatianum illud Epist. Lib. 1.

Qualem commendes etiam atque etiam adpice,
ne mox

Incutiant aliena tibi peccata pudorem.

Sed viri integritatem, & præclaras animi dotes
no-

nobis exploratissimas esse. 2. Exponemus negotium, cujus causa commendatur à nobis quispiam. 3. Orabimus, atque obtestabimur, vel dicemus, nos pluribus nolle contendere, ne de ejus, quem rogamus, humanitate diffidere videamur. 4. Denique tum nostro, tum ejus, quem commendamus, nomine, omne grati, ac memoris animi officium pollicebimur.

Est & obliquæ Comendationis genus, quo simulamus nos commendare nolle, quem interim vel maxime commendamus; ut si dicas, non quidem commendare te alteri Sextium velle: sed orare solum, ut, propius hominem noscere ne gravetur. Sperare enim futurum, ut cum gratias agere solcant; qui commendarunt, alter tibi gratias agat, per quem viri tanti notitiam sit consecutus.

§. VII. De Petitione.

Quid est Petitio?

R. Petitio est oratio, qua aliquid postulamus vel pro nobis, vel pro alio. Posterior hæc vocatur intercessio. Utriusque artificium paucis complexus est Servius, ubi Junonis ad Æolum orationem enarrat.

Rhetorum, inquit, est in omni petitione hoc observare. 1. Ut facile præstari possit, quod petitur. 2. Ut sit justa petitio. 3. Ut habeat modum, & adhibeatur in illa moderatio: hoc est, ut si majora dari non possint, minoribus certe contenti videamur. 4. Ut sequatur expedita remuneratio.

Qua-

Quatuor hæc observare licet in Junonis petitione.
 1. Enim docet rem facili negotio fieri posse:

Æole (namque tibi Divum Pater, atque hominum
 Rex,
 Et mulcere dedit fluctus, & tollere ventos:)

2. Justam esse petitionem ostendit, dum inimicam gentem insectatur:

Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor.

3. Adhibet moderationem, dum alterutro contenta est:

Incute vim ventis, submersasque obrue puppes;
 Aut age diversas, & disjice corpora ponto,

4. Beneficii præmium pollicetur:

Sunt mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ,
 Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopejam
 Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.

Quamplurima etiam petitionum exempla suppeditabunt epistolæ Ciceronis, quas inter, sideris instar, elucet elegantissima illa ad Lucejum, quæ est 12. Libri 5. ad familiares, qua Lucejum enixe rogat, ut quæ in Consulatu suo gesserat Tullius, ea litteris quam primum velit consignare. Eam autem sic orditur: *Coram me tecum*.

§. VIII. De consolatione.

Confocator vel minor est, vel æqualis, vel major. Minori cautius, & mollius erit agendum. Amorem suum in primis testabitur; & ne de suo plus altero sapere velle videatur, ea quæ dictu opus erunt, ex quopiam Philosopho, vel alio summæ prudentiæ viro se aliquando audisse profitebitur. Æqualis pro communis amicitiae jure facere se dicet. Major aget liberius, adeo ut, si quis immoderatus dolorem ferat, audeat etiam increpitare, sed leniter, & amice.

Si mærentis dolor sit adeo gravis, & adeo recens, ut medicinam videatur respuere, bipartita erit oratio. Priori parte adfirmabimus parum idoneos esse nos, qui solemur alium, cum vel ipsi quoque consolatione plurimum egeamus: simulque privati nostri doloris causas adferemus. Addemus non nos modo, sed omnes etiam bonos dolere, quod ipsum tamen qualecumque mærenti solatium debet adferre: quia scilicet

Levius communia tangunt.

Alteram vero partem adferemus, quæ leniendo dolori sunt idonea; qualia sunt trita hæc, & pervulgata. 1. Vitæ communis conditio, quæ multis malis sit obnoxia. 2. Ejus, quem consolamur, doctrina, virtus, animi magnitudo. 3. Inutilitas, & dam-

damnum, unde dolor augeatur, non corrigatur.
 4. Patientiæ vis, quæ mitiget omnia, juxta illud
 Venusini Poëtæ:

Durum; sed levius fit patientia
 Quidquid corrigere est nefas.

5. Quam sit honestum in altissimo divinæ voluntatis consilio semper adquiescere. 6. Quam sit sapiente dignum, quamque laudabile sit, ratione, consilioque mitigare dolorem illum, qui die ipsa, ac tempore tandem aliquando defervesceat.

Ad genus judiciale, quod *bellum togatum* jure vocare possumus, pertinent duæ orationum species, accusatio nimirum, atque defensio; quæ non alia præcepta desiderant, quam quæ sunt hactenus à nobis allata: cum præsertim veterum iudiciorum ratio fuerit prorsus immutata.

ARTIS RHETORICÆ

LIBER QUINTUS.

DE PRONUNTIATIONE.

Superest Pronuntiatio, sive actio, postrema quidem oratoriae facultatis pars, si ordinem in tractando consideres: sed tanti tamen momenti, ut primas, secundas, & tertias ei Demosthenes merito, & jure tribuerit.

Quid est Pronuntiatio?

R. Est vocis, gestuumque, pro rerum, verborumque varietate, apta conformatio. Quanta porro sit illius vis, & utilitas, docet Tullius, cum ait, infantes, & indifertos homines, actionis dignitate, eloquentiae saepe fructum, palmamque tulisse, difertos vero bene multos, actionis deformitate, infantes fuisse judicatos. Hinc Pronuntiatio recte vocatur ab eodem Tullio, *Quaedam corporis eloquentia*; & alibi, (1) *Sermo corporis* ab eodem etiam appellatur.

Quot

Quot res sunt ad recte pronuntiandum necessariae?

R. Tres: memoria, vox, & gestus. Est enim memoria quasi fundamentum actionis, de cuius vi, gratiaque multum depereat necesse est, si memoriter non pronuntietur oratio, & si orator non possit à commentariis oculos, & vultum avertere.

Viris tamen principibus, & in publica re vehementer occupatis vitio verti nequit, si recitent commentario; ut olim Augustus, qui, ne memoriæ subiret aleam, vel in ediscendo sibi tempus abiret, fere de scripto dicebat; ut auctores sunt Suetonius, & Dio. Itemque Patrum nostrorum memoria Carolus V. ad Belgii Proceres orationem è scripto recitavit, cum sese regno Bruxellis abdicaret, illudque Philippo filio traderet. Datur quoque eadem venia ægrotis, senibusque; aliis vero nequaquam.

§. I. De Memoria.

Quid est Memoria?

R. Memoria, ut est eloquentiæ pars, definitur à Tullio, *Firma rerum, ac verborum recordatio*. Est autem duplex memoriæ genus. Alia est artificialis, alia naturalis.

Quid est artificialis memoria?

R. Artificium memoriæ à veteribus traditum, constat locis, & imaginibus. Loci se habent instar chartæ, imagines vero instar scripturæ. Hanc artem primus apud veteres Simonides prodidisse, apud recentiores Raymundus Lullus illustrasse tradi-

ditur. Et vero iis , qui memoria valent , minimè necessaria est , qui non valent , prorsus inutilis. Tu illam modo exerceto , ediscendis ad verbum , ut ait L. Crassus apud Cic. Lib. 1. de Orat., quam plurimis , & tuis scriptis , & alienis : quod facilius fortasse præstabis , si , ante quam cubitum eas , attente ea , quæ mane voles ediscere , semel , aut iterum legas. Nisi te hæc exercitatio juverit , nihil sane in arte , quo possis juvari , reperio.

§. II. De Voce.

AD Actionis usum , ac laudem , maximam sine dubio partem vox obtinet , inquit Tullius de Oratore , neque tam refert , qualia sint quæ dicas , quam quomodo dicantur.

Quenam igitur circa vocem sunt observanda ?

R. Tres hæc potissimum leges diligenter observabis. Prima lex hæc est , ut dilucide , articulatim , & sincere pronuntietur , ita ut integra verba , syllabæque omnes proferantur. Nolim tamen syllabatim sic pronunties , quasi si litteras computando adnumerares , quod esset molestum , ac putidum.

Ad eandem legem pertinet etiam , ne volubili quadam , præcipitique celeritate dicendi incitata feratur oratio ; sed vox respiratione recreetur , & spiritus inter dicendum suspendatur identidem , & auditoribus spatium aliquod cogitandi relinquatur.

Secunda lex hæc esto , ut pro argumenti , motuum-

numque præsertim varietate ; vox etiam opportune varietur , & utcumque se adfectum videri volet Orator , & audientium animos moveri , ita etiam certum vocis sonum adhibeat. Iracundia postulat vocis genus acutum , incitatum , crebro incidens : miseratio , & mæror flexibile , plenum , flebile , interruptum : voluptas effusum , lene , tenerum , hilaratum : metus demissum , hæsitans , abjectum &c.

Præterea mutanda tibi vox erit pro variis orationis partibus. Aliam enim vocem flagitat Exordium , aliam Narratio , aliam Confirmatio , aliam Peroratio.

In Exordio , nisi forte indignatione constet , voce utendum submissa , ac verecunda. Nec debet Orator , simul ac dicturus prodit , perfricare frontem , & in verba statim erumpere. Ceteroqui futurum est , ut feroculum Oratorem jure omnes aversentur. Sed oportet , ut paullulum cogitatione quasi defixus moretur. Idque tum quod auditores hæc Oratoris cura delectet ; tum ut interea ipse se colligat , & ad dicendum componat. Ita Uliſſes apud Naſonem paullisper consistit , oculis in terram defixis , priusquam suam eloquentiam torrentis instar effundat (1).

... Oculos paullum tellure moratos

Sustulit ad proceres , expectatoque resolvit

Ora sono , neque abest facundis gratia dictis.

Ab

(1) *Metam. Lib. 13.*

Ab Exordio paullatim insurgit vox: ac in nar-
rando quidem, voce utimur aperta, simplici-
que, qualis fere est in sermone familiari. In Confirma-
tione, & in argumentatione præsertim, voce uti-
mur acriori. In Peroratione demum, quasi parta
victoria, vox solet esse excitator, uti ita osten-
dat Orator, se niti bonitate causâ, magnamque
fiduciam in auditorum probitate, prudentiaque
collocare.

§. III. De monotonia, & cantu.

GRATÆ huic varietati opponitur è diametro
unus ille, insulsusque vocis tenor: quem
Græci *monotoniam* vocant, & qui non mo-
do dicentem enecat, sed etiam audientes exani-
mat, & unde omnis orationis decor, ac venus-
tas deflorescit.

... Ut citharædus

Ridetur, chorda qui semper oberrat eadem,
inquit Horatius.

Huic, quam tantopere commendamus, varietati
opponitur etiam cantus, qui nihil aliud est, si
quæris, quam clamorosa quædam, & uno ferme te-
nore subsultans nœnia.

Qua ratione huic vitio poterit occurrî?

R. Huic incommodo remedium adhibebitur, 1.
Si pueri rebus humilibus, ac quotidianis æquabi-
liter, & rotunde pronuntiandis adsuescant, neque
vero statim ad tragicam granditatem procurrant.
2. Si eorum, quæ pronuntiant, germanum sensum

penitus animadvertant. 3. Si interdum vernacula, non illa inflata, tragicaque, sed simplicia, & quotidiana pronuntient.

4. Exerceantur aliquandiu in orationibus illis, quæ varios motus, ac vocis inflexiones efflagitent; ut videant, quid submisſe, ac leniter, quid festive, quid atrociter, quid sedate, quid concitatus dicendum ſit. 5. Denique ubi illa pronuntiationis quaſi tirocinia poſuerint, poterunt citra periculum in rebus grandioribus, tragicisque verſari.

Tertia circa vocem lex hæc eſt, ut ea, pro amplitudine loci, & auditorum multitudine, vel intendatur, vel remittatur; ſed tamen nec aſcendat ad ſupremum, nec ad extremum deſcendat. Nam vox ſi ima ſit, vim non habet; ſi vero nimium acuta ſit, contentaque delicatas, ac teretes urbanorum hominum aures offendet.

Scio equidem hoc eſſe plebeculæ rudioris ingenium, ut vocaliſſimum quemque, & valentiſſimum lateribus, ita optimum oratorem iudicet, nullamque putet egregiam, niſi quæ (1) *pontem indignetur*, actionem, in qua ſcilicet & clamoſæ fauces, & vox ululans, & rigidi vultus torvitas, & pedum ſupplorſiones, & brachiorum remigatio, & totius corporis diſſoluta quædam, intemperantiſque jaſtatio, & illa denique inflata rumpantur.

Ciceroni vero longe alia mens erat. Aſebat enim venuſtiſſime, clamoſos huiusmodi *latratores* verius quam oratores, ſimiles eſſe claudorum, qui cum

Y

(am-

(1) Pontem indignatus Araxes: *Virg.*

ambulare non possint, ad equum confugiunt. Ita illi, in illa (1) Stentorea voce tamquam in jumento, suam omnem apud imperitos fiduciam reponunt; nec magis hoc nomine possunt Oratores dici, quam bajulus possit dici citharædus.

§. IV. De Gestu.

84 **V**ocem subsequi debet Gestus, & varios animi sensus cum illa simul aperire. Qua de re colligemus ex veteribus ea tantum, quæ sæculi nostri moribus sunt accommodata. Multa siquidem ex antiquorum gestificatione prorsus obsolevisse videmus.

Quid est Gestus?

R. Gestus, inquit Valla, est actio quædam, & quasi pronuntiatio corporis; seu mavis cum Quintiliano, *Gestus est totius corporis motus, & conformatio.*

Quid in gestu generatim, & universe cavendum est.

R. 1. Nihil in illo sit effeminatum, & molle; nihil nimis exquisitum, aut elegans; nihil quod adfectatam quamdam diligentiam, artemque redoleat. Monet enim Fabius, actionem non esse delicis, nimiaque cura molliendam; & comptis illis, delicatisque Oratoribus sæpenumero solet evenire, quod olim Sybaritarum equitatu contigit. Cum enim gens effeminata, & chorearum ad insaniam avida, suos etiam equos ad numerum, symphoniamque saltare docuisset; cum deinde ex
um-

(1) Stentor quinquaginta hominum clamorem magnitudine vocis adæquabat. Homero vocatur, χαλκόφωνος vocem æream habens.

umbraculis in solem, ac pulverem contra Crotoni-
 atas hostes fuit illis prodeundum, histriones illi
 equi, tubarum, & Martis signari, motibus compo-
 sitis, saltibusque numerosis repente lascivientes, se, &
 exercitum totum misere perdiderunt. Ita umbratiles
 illi Oratores ab imis unguiculis ad verticem usque
 venustuli, quando ex domestica exercitatione, in
 medium agmen, in pulverem, in clamorem, in castra,
 atque aciem forensem prodierunt, & se, & causas
 suas in magnum quoddam discrimen conjiciunt.

2. Nihil in gestu sit durum, aut agreste, ne-
 dum mollitiem fugimus, in contrarium rusticita-
 tis vitium videamur incidere. Quamquam, si in-
 alterutro peccandum esset, facilius excusaretur rus-
 tica quædam simplicitas, quam putidiuscula ges-
 tus, vocis, & habitus adfectatio.

Quid de totius corporis motu præcipiendum.

R. Præcipitur 1. Ut status corporis sit celsus,
 & erectus, & trunco magis toto, virilique qua-
 dam laterum inflexione se se Orator moderetur.

2. Ne in statuæ morem obrigescat, quasi si veru
 deglutisset, ut facete ajebat Epictetus. 3. Ne cre-
 bris, & incompressis corporis commotionibus ve-
 hementius agitetur, more furentis Sibyllæ,

... Cui pectus anhelum
 Et rabie fera corda tument...

Vitiosum quippe est huc illuc curfitare: quod
 olim exprobratum fuit Domitio Afro, qui non age-
 re, sed satagere, non illepide dicebatur. Et cum
 alius quidam non minus actuosus Orator multum
 concursasset in dicendo, facete rogavit eum ad-

versarius Virginius , *Quot demum passuum millia declamasset?* Calsius quoque Severus adversus circumcursitantes hujusmodi Oratores solebat polcere lineam , quæ immodicas illorum excursions prohiberet.

Quid in capitis , & oris totius conformatione servandum est?

R. 1. Vitiosa est frequentior capitis jactatio , Mænadam instar , de quibus Catullus Carmine de Berecynthia , & Athi : *Capita Mænades vi jaciunt bederigerae*. Non tamen dedecet aliquando vel adnuendo confirmare , vel abnuendo negare : vel capitis in latus inclinatione languorem , & aversione indignationem , aut alio simili motu dubitationem , & ejusmodi adfectus designare. Sed neque capite erimus immobili , rigidoque , quod semibarbarum est.

2. Capite utemur non demisso , & obstipo , vel in cervicem reflexo ; sed recto potius , celsoque : quamquam hic quoque modus servandus est , ne audaciæ , ac adrogantiæ videatur ; & capitis demissio potest aliquando tristitiam , luctum , mærorem , pœnitentiam , & iræ divinæ placandæ studium perbelle significare.

Sed in ore , vultuque , & oculis sunt omnia. Quapropter pro rerum natura vultum indues modo hilarem , modo mæstum , nunc blandum , nunc minacem. Ita Horatius :

Tristia mæstum

*Vultum verba decent ; iratum plena minarum ;
Ludentem lasciva ; severum seria dictu.*

Frons exporrecta , diffusaque hilaritatis indicium est : contra vero severitas indicatur fronte corrugata , caperataque , & superciliis vel contractis , vel etiam inæqualibus. Unde Tullius in Pisonem : *Altero ad frontem sublato , altero ad mentum depresso supercilio respondit . . .* & pro Sextio : *Tanta erat gravitas in oculo , tanta frontis contractio , ut illo supercilio , tamquam Atlante cælum niti videretur.*

Orantem , & aliquid à Deo poscentem indicant oculi in cælum sublati , ut res ipsa satis loquitur. Unde Cassandra ;

Ad Cælum tendens ardentia lumina frustra.

Oculos avertere averfantis est vel fastidientis , vel negantis. Sic misera Didonis umbra , confecto apud inferos Ænea ,

Illa solo fixos oculos averfa tenebat.

Oculi clausi meditantem , & cogitantem animum produnt. Oculos in unum locum defixos habent , qui præ admiratione stupent. Unde Æn. 1.

Dum stupet , obtutuque hæret defixus in uno.

Præterea demissi oculi modestiam , pudoremque significant. Sic Andromache Æn. 3.

Dejecit vultum , & demissa voce locuta est.

Quid

Quid in Brachii moderatione servandum?

R. Brachia nec deorsum incomposita pendeant, nec immodicè projiciantur, nisi in adfectu vehementiori. Brachium extensum, ac porrectum potentiam, auctoritatem, & robur arguit. Contra vero continere, ac cohibere brachium, est pudoris, ac verecundiæ. Unde Tullius pro Cælio: *Nobis olim annus erat unus ad cohibendum brachium toga constitutus, ut exercitatione, ludoque campestri tunicati (1) uterentur.*

Quid circa manus, digitosque præcipitur?

R. Manus, sine quibus trunca esset actio, ac debilis, vix dici potest, quot motus habeant, inquit Fabius... Nam ceteræ partes loquentem adjuvant: hæ, prope est ut dicam, ipsæ loquuntur. An non his poscimus? pollicemur? vocamus? dimittimus? minamur? abominamur? timemus? interrogamus? negamus? Gaudium, tristitiam, dubitationem, confessionem, pœnitentiam, modum, copiam, numerum, tempus ostendimus? Circa manus autem certæ quædam sunt, ac definitæ leges, quas sequi oportebit.

1. Manus in Exordio non solet extendi. Ast ubi paullum effervesce coepit oratio, manus pariter exeritur cum illa, pariterque cum illa deponitur.

2. Pectori manus admovetur, cum de seipso quis loquitur; at cum adloquitur alium, ad illum extenditur.

3. Manus sinistra numquam sola gestum facit, inquit Fabius: dextræ se frequenter accommodat: sive in digitos argumenta digerimus, causamque, ut olim

(1) Alii legunt uteremur.

olim Hortensius consueverat, partimur in digitis, (quem morem hodieque nonnulli non infelicitèr imitantur) sive aduerlas palmas, quasi repellendo, & repudiando obijcimus.

4. Solocismus gestu committitur, cum aliud voce, aliud gestu monstramus: ut Rhetor ille, qui coelum appellans, tellurem intuebatur, gestuque monstrabat.

5. Urgemus crebra manuum impressione. Supplicamus manibus elatis, junctisque. Confirmamus manibus pronis, gravi quodam, & decenti motu depressis.

6. Admirantium est manus tollere. Unde Tullius in Academicis Quæstionibus: *Hortensius autem vehementer admirans, quod quidem perpetuo Lucilla loquente fecerat, ut etiam manus sæpe tolleretur. Et ad Cæsarem, Epistolarum Libro septimo: Sustulimus manus ego & Balbus.* Huc etiam pertinet illud Catulli, Carmine 53.

Admirans ait hæc, manusque tollens:

Dii magni, (1) salapusium disertum!

7. Manu extenta facimus nobis audientiam, indicimusque silentium.

8. Manus ori admota tacentis, & silentium suadentis habitus est, quo etiam gestu simulacrum Harpocratis effingebant Ægyptii veteres.

9. Solebat Tullius antequam diceret, barbam demulcere, quod hodieque nonnulli solent. Sunt etiam

(1) Salapusius nomen compositum ex sale, & pusius, sive pusio, quasi dicas pusio plenus salis, & facietiarum, quod de Calvo dictum ob pusillam staturam.

etiam qui aut frontem fricent , aut lacunar intueantur , sed hæc vitiosa sunt. Vitiosum est quoque manus vel supra caput adtollere , vel infra pectus demittere ; præterquam in summis affectibus.

10. Pectus ferire , aut femur prope scenicum est.

11. Manus optime à sinistro incipit latere , dextroque deponitur.

12. Hoc esse cavendum , ait Cicero , ne nimia sint digitorum argutiæ , neve immodica sit illorum gesticulatio , quo vitio laboravit summus Orator Hortensius. *Cum enim , inquit Agellius , manus ejus , inter agendum , essent argute admodum , & gestuosæ , maledictis , compellationibusque probrosis jactatus est : multaque in eum quasi in histrionem in ipsis causis , atque judiciis dicta sunt.*

Has autem omnes , quas hætenus diximus , Oratoris virtutes , cura , & labore comparari posse liquet mirabili Demosthenis exemplo , qui cum (1) primam artis suæ litteram dicere nequiret , studio , & exercitatione perfecit , ut planissime diceret , & balbutiem , inditis ori calculis , emendavit , exilitatem vocis , ad fluctus maris declamando , illiusque fremitus voce vincendo , sustulit ; angustias spiritus , locorum arduorum inter declamandum adscensu , tandem aliquando superavit.

Atque hæc de Pronuntiatione monuisse sufficiat. Reliqua , quæ eodem pertinent , exercitationi relinquimus : cui scilicet plus multo , quam præceptis esse tribuendum existimavimus.

INS-

(1) Litteram R.

INSTITUTIONUM

POETICARUM,

AUCTORE

JOSEPHO JUVENCIO

E SOCIETATE JESU,

LIBER PRIMUS.

DE POESI SPECTATA UNIVERSE.

Cum in omni re, quæ in quæstionem venit, debeat attendi primum, quid sit, deinde quæ sint ejus adfectiones; ideo Poëseos definitio proferenda; tum de materia illius, forma, ornatu, causa efficiente, fine, ac divisione disputandum.

CAPUT PRIMUM.

DEFINITIO POESES.

Quid est Poësis?

R. 1. Si vocis vim, ac potestatem quæras,
Poë-

Poësis nomen habet ἀπὸ τοῦ ποιεῖν, quod est facere, seu fingere; unde ποιητικὴ, ars faciendi, seu fingendi, & ποιητής, Poëta, id est Fictor, seu Effector: quod Fabula, quam texit, ab ejus mente tota esse videatur.

2. Si rei significationem spectes, Poësis modo dicitur Ars Poëtica: modo dicitur opus aliquod ex arte elaboratum. Juxta primam vocis acceptionem Poësis est *Ars rite conficiendi Poëmatis*: five, Collectio præceptorum in unum, & eundem finem certo tendentium, nimirum ad unum aliquod opus poëticum perficiendum. Juxta secundam vocis significationem intelligitur *Ufus*, & *Praxis* illorum præceptorum, atque hoc sensu agimus hic de Poësi.

Quomodo definitur hoc posteriori sensu accepta Poësis?

R. Definitur Ars imitandi Actiones humanas, seu imitatio humanarum Actionum cum fictione?

Imitaturne reipsa omnis Poësis humanas Actiones?

R. Imitatur utique. De præcipuis Poëmatis non potest ambigi, Epico, Tragico, Comico. Minora quoque Poëmata ad humanas Actiones suo modo referri primario, & per se, suis locis patebit inferius.

Cur potius humanas Actiones imitatur Poësis, quam Mores?

R. Ratio hæc petitur ex Philosopho (1). Cum sit Poësis omnis Politicæ, & Civilis Disciplinæ pars: civilis autem disciplina habeat pro fine Civium felicitatem; hunc certe finem Poësi præsti-

(1) Poët. c. 4.

tutum esse necesse est. Jam vero cum felicitas sit in Actione, juxta Philosophos, non in Moribus, qui ad ipsas Actiones, ut ad finem referuntur; plane sequitur, ut quemadmodum Civilis disciplina, sic & Poësis non tam ad mores referatur, quam ad Actiones, easque primario, & per se imitetur.

Num Poësi tam necessario addicta est Fictio, seu Fabula, ut sine illa non possit esse Poësis?

R. Plane dicendum est: ita censet Aristoteles, (1) ejusque Interpretes, qui vim eandem, ac dignitatem in Poësi tribuunt Fictioni, quam Animæ concedunt in homine. Cum autem sublata anima nullus sit homo; sic nec sublata fictione potest esse ulla Poësis. Ita sentiunt probatissimi Auctores bene multi, Plato in Phædone, Plutarchus Libro de audiendis Poëtis &c. Non erit itaque Poëta dicendus is, qui sine Fictione, sicut qui sine Metro scripserit. Ratio patebit utriusque c. 3. ubi quid nomine Fictionis, seu Fabulæ veniat, exponetur.

CAPUT SECUNDUM.

DE MATERIA POËSEOS.

Quæ est Materia Poëseos?

R. Est id omne, de quo tractat Poësis.

Quo-

Quotuplex est illa Materia?

R. Duplex, una remota, altera proxima.

Quanam est Materia remota?

Tam longe, lateque diffusam Poëticæ, quam Oratoriæ Facultati Materiam adsignat Tullius, (1) cui Poëta cum Oratore in hoc idem est, nullis ut terminis uterque circumscribat, aut definiat jus suum, adeoque possit uterque de rebus omnibus disputare.

Quanam est Materia proxima Poëseos?

R. Sunt Actiones humanæ, prout potuere, vel debuere geri.

Numquid debent esse vera, quæ in Poëseos materiam adsumuntur à Poëta?

R. Tenetur aliquando Poëta ea dicere, quæ vere contigerint, aliquando non tenetur. Quamvis enim Poëtice, Poësis, & Poëma artem faciendi, effectumque significant, non eo sensu tamen sunt accipiendæ illæ voces, ut suam sibi semper materiam procreare Poëta debeat; immo in Epopœja, Tragoedia, atque etiam in aliis minoribus poëmatis, qualia sunt Genethliaca, Epicedia, Epinicia &c. subesse debet quasi fundus historiæ, cui magnifice aliquid inædificetur. Potest autem suam sibi condere materiam in Comœdia, aliisque poëmatis bene multis, atque etiam debet materiæ, quæ vera sit, novam formam inducere, atque eatenus falsa referre. Curandum autem utrobique diligenter, ut quæ proferentur,
five

(1) I. de Orat.

sive vera, sive falsa, ea sint omnino verisimilia.

Quid vocas verisimile?

R. Est id, quod naturali quodam rerum exitu debet, aut certe potest contingere in iis circumstantiis, in quibus dicitur contingere.

Itane sunt verisimilia, quæ Virgilius narrat in descensu Æneæ ad inferos, de mutatione navium in Nymphas marinas, aliaque hujusmodi?

R. Fuere utique verisimilia, quod ab Heroibus, Diisque & fieri posse, & reipsa fieri aliquando putarentur.

CAPUT TERTIUM.

DE FORMA POËSEOS.

Quæ est forma Poëseos?

R. Est Fictio, seu Fabula. Cum enim Poëtica sit ars fingendi, ut vox ipsa sonat, debet certe Fictio sic naturam poëseos constituere, ut eam ab omni alia re secernat, atque distinguat. Ita censet passim Aristoteles, qui Fabulam sic Poësi adtribuit, ut sine illa Poëtam esse nolit.

Quid est fictio, seu Fabula?

R. Non una est, eademque vocis illius notio.

1. Significat sermonem quemdam mere fictitium, qualia sunt Æsopica colloquia bestiarum, & inania quædam Ethnicorum commenta. 2. Usurpatur à Philosopho pro Actione ipsa, & materia Poë-

maticis, vel etiam pro toto Poëmate. 3. Sumitur ab eodem Philosopho pro Structura quadam Poëmaticis, sive ut loquitur, pro Constitutione rerum, & Compositione in Poëmate.

Quo sensu Fabula dicenda est Forma Poëseos?

R. Juxta postremam hanc vocis acceptionem. Nam eodem modo de Poëtica videtur dicendum, ac de aliis Artibus, quæ imitatione perficiuntur: in quibus certa quadam Dispositio, & compositio universe dici debet earum Forma. Sic in statua aurea, aurum est materia, & artificiosa auri dispositio est ultima Statuæ Forma in genere operis artificiosi. Et ut exemplum proferam, quo non semel usus est Aristoteles: Pingatur v. gr. Socrates: 1. Picturæ materies est Socrates, qui pingi debet; is Materiam repræsentat poëseos. 2. Corporis descriptio cum apta membrorum omnium conformatione, ac dispositione est forma: & hæc Fabulæ comparatur. 3. Colorum varietas, & contemperatio est ornatus picturæ, & cum Fabulæ ornamentis rite potest conferri. Recte itaque pronuntiavit Aristoteles: (1)

Λέγω γὰρ τοῦτον τὸν μῦθον σύνθεσιν τῶν πραγμάτων.

Definitio Fabulam esse Compositionem rerum.

Qualis debet esse illa Fictio, seu Constitutio, & Structura Poëmaticis?

R. 1. Exquisitam illam esse jubet universe Horatius; (2) atque etiam in majoribus Poëmaticis mag-

(1) Lib. 6. cap. 4. (2) Sat. 4. lib. 1.

magnificam : nec vult Poëtam dici posse illum, qui talem Formam Materiæ non induxerit:

Neque enim concludere versum
Dixeris esse satis : neque si quis scribat , uti nos,
Sermoni priora , putes hunc esse Poëtam.
Ingenium cui sit , cui mens divinior , atque os
Magna sonaturum , des nominis huius honorem.

2. Hæc Structura , ut de illa aliquid magis distincte , sigillatimque statuamus , complectitur varia , quæ a Philosofo appellantur , Fabulæ ornamenta , Peripetias , Agnitiones , Epifodia , Machinas , graphicam Morum expressionem , Sententias , accuratam Dictionem , numerum poëticum , aliaque omnia , unde mirabile dicendi genus efflorescat ; adeo ut nulla sit Fictio , quæ aut omnibus his destituta sit , aut aliquibus saltem instructa non sit ornamentis.

Quæ poëmata aut hæc omnia , aut aliqua saltem sibi vendicant Fabulæ ornamenta?

R. In sublimioribus Poëmatis frequentius , parcius in humilioribus sunt usurpanda. Sic Epicum poëma , Tragicumve eo omni ornatu debet splendere : aliquo nitere debent minora poëmata ; vel quæ in genere heroico sunt posita , ut Adhortationes , Laudationes &c. vel quæ suapte natura simpliciorum , minusque figuratum dicendi habitum requirunt. Verum quæ Fictio cuique illorum , qui cultus ornatusque conveniat , exponetur commodius suis locis , cum de singulis agetur poëmatum generibus.

Licetne in Poësi adhibere Fictionem, quatenus vox illa aliquid mere fictitium sonat?

R. Sane licet. 1. Nihil opus est in majoribus poëmatis esse usquequaque vera, quæ in peripetiiis, Episodiis, Machinis, &c. proferuntur.

2. Placent maxime, quæ à veteribus sæpe, recentioribusque Poëtis in poëmate Epico, Tragico, Comico, Bucolico etiam, & Satyrico Fictitiæ inducuntur personæ.

3. Non sine dignitate, ac venustate rebus inanimis spiritus, mutis vox tribuitur; ut cum Roma, Gallia, Africa loquentes inducuntur, vel cum Scientiæ, Artes in personas item conformantur.

4. Suus est etiam in sacris argumentis, neque angustior, quam in profanis, ejusmodi Fictionis locus, ut evicit manifestissime in suo Opere vere aureo de Poëmate Frinzonius, (1) cujus ex animadversione id unum maxime curandum est, ut moderentur prudentia Fisiones, nequid vanum, insolens, aut à communi sensu alienum adferatur.

Ex dictis collige, 1. Poëtæ perinde esse, vera, ac falsa dicere, modo verisimilia dicat; nisi forte in aliquibus poëmatis, quæ supra attigimus, in quibus debet esse vera, quæ profertur, materies: quamvis falsi aliquid in eadem ornanda possit adpergi: quod tamen intra verisimilitudinis septa contineri debet.

Col

Collige 2. quam male jubeantur è Parnaso ex-
sulare Poëta, qui mera commenta in sua carmina
non invexerunt, & eo nomine Fabulam non
scripsisse dicuntur; quasi vero ipse Virgilius in suo
opere absolutissimo Georg. can. Poëta non sit ap-
pellandus, cum vera dixerit, sed splendide, sed
artificiose, sed poëtice, adeoque non sine Fictione.

Collige 3. Non esse illum proprie dicendum
Poëtam, qui tenuiter, ac jejune, servata dum-
taxat legitima syllabarum, pedumque dimensione
rem tractavit: eumque versificatorem appellandum,
quod sine fictione poëtica scripserit: quæ ut mini-
mum requirit habitum loquendi aliquem figura-
tum, floremque eloquentiæ leviter delibatum,
versuque exornatum.

Quæ sunt jam ornamenta Fictionis, seu fabulæ?

R. Septem numerantur ab Aristotele, Peripe-
tia, Anagnorisis, Episodium, Machina, Mores,
Sententia, Dictio: de quibus omnibus sigillatim
agendum est.

CAPUT QUARTUM.

DE PERIPETIA.

Quid est Peripetia?

R. Peripetia à περιπίπτω, incido, nihil
aliud est, ut vox indicat, quam rerum in
statum contrarium lapsus: quapropter definitur

ab Aristotele (1) *Eorum , quæ aguntur , mutatio in contrarium , sive mutatio hæc prospera sit , sive adversa.*

Da exemplum utriusque Peripetiae ?

R. Exemplum esto prosperæ rerum conversionis. Josephus fratribus suis infelicem suam sortem lugentibus , quis tandem ipse sit , aperit , timoremque excutit ; unde efficiuntur illi verè fortunati.

31 Adversæ vero mutationis exemplum sit istud. Nuntius Corintho missus Oedipum rogat Thebanorum Regem, ut Corinthiorum quoque regnum communi omnium consensu post mortem Polybi Regis ipsi delatum velit capessere. Corinthum adire abnuït Oedipus , ne forte , quod oraculum præcinerat , incesto flagitio matris polluendæ , quam putabat esse Meropem Polybi demortui uxorem , periculum subiret. Dat operam Nuntius , ut hoc eum metu liberet ; sed simul ea refert , unde cognoscit Oedipus impletum jam fuisse oraculum , & matrem Jocastam eo flagitio pollutam , & patrem Lajum à se fuisse interfectum ; atque hinc tantum concipit mœrorem , ut vagus , & exsul effossis sibi oculis , reliquam vitam transigere constituat , in summam proinde prolapsus calamitatem.

Quot sunt conditiones ad perfectam Peripetiae formam requisitæ ?

R. Tres adsignantur. Prima est , ut sit magna illa mutatio rerum ferme omnium , fortunarumque,

(1) C. II. Poët.

que, five ex felici statu ad infelicem, five contra.

Altera, ut sit illa mutatio subita, & inopinata: ut si præter expectationem ea rerum oriatur perturbatio, ut metus repente lætitiæ, vel terrori lætitia succedat.

Tertia; ut sit verisimilis ejusmodi rerum conversio. Contra quam præceptionem peccant in primis Romantiorum Auctores, qui nulla habita verisimilitudinis ratione rerum, dumtaxat captant delicias; nec fidem facere curant, modo læctorum animos admirabilitate rei teneant, & delectent. Habes eximiam Peripetiæ formam apud Virgilium (1), ubi Trojanis in Italiam appulsis cum fauste omnia, atque ex sententia cederent dimissis à Latino Rege cum bonis verbis, atque amplis muneribus Legatis, pactaque Æneæ Lavinia, Juno, irarum plena, omnia commutat, perturbatque, summaque in rerum tranquillitate summum derepente bellum excitat.

CAPUT QUINTUM.

DE ANAGNORISI.

Quid est Anagnorisis?

R. Anagnorisis, latine *Agnitio*, dicitur ab Aristotele (2) ex ignorantia in cognitiorem

Z 2

mu-

(1) *Æneid. Lib. 7.* (2) *Cap. 11. Poët.*

mutatio : Id est , personarum Agnitio , ex qua amicitia oritur , vel inimicitia inter eos , qui felices esse debent , vel infelices. Unde colliges per hoc Fabulæ ornamentum , 1. intelligi personarum inter se agnitionem. 2. Amicitiam , vel inimicitiam. 3. Felicitatem , vel infelicitatem ex illa agnitione nasci.

Da Exemplum Agnitionis.

R. Orestes Iphigeniæ frater ad aram mactandus præsentem sororem , quam non agnoscebat , ait , simili fato perire se , ac sororem , quam Dianæ immolatam fuisse credebat. His illa auditis fratrem agnoscit : inito deinde inter se consilio confugiunt , & morti se Orestes , & foedo homines immolandi ministerio Iphigenia se subducit.

Quotuplex est Agnitio ?

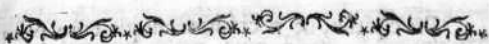
R. Duplex : una dicitur simplex , duplex altera : ut si in allato modo exemplo Iphigenia tantum agnoscat Orestem , simplex erit , si Orestes quoque agnoscat Iphigeniam , duplex erit Agnitio.

Utra præstat alteri ?

R. Sane duplex ; atque illa in primis magni facienda est , quæ admixtam habet peripetiam. Historia Josephi , de qua in superiori capite , duplicem continet Agnitionem , & mirabilem peripetiam.

Varias Agnitionum species , sive modos late prosequitur ex Philosopho Daniel Heinſius Lib. de Tragœdiæ constitutione. (1)

CA-

CAPUT SEXTUM.

DE EPISODIO.

Quid est Episodium?

R. 1. Si vocis etymon spectes, est insertum quiddam in Carminis Fabulam: cum idem sonet atque adjectum aliquid ad cantum.

2. Si definitionem quæras, est *Actio adjectitia, apta, & necessaria quodammodo, connexionem cum Actione primaria conjuncta.*

Explica quæso singulas voces.

R. 1. Dicitur Actio; neque enim Descriptiones, Comparationes, & narrationes aliquot dici debent Episodia. Sic tempestatis descriptio in 1. Æneid. v. gr. non est Episodium: sed in 2. Trojæ excidium, & in 3. Æneæ peregrinatio ex omnium sententia sunt Episodia, quia habent suas Actiones.

2. Dicitur Actio adjectitia, qua voce secernitur ab Actione primaria, cujus ne pars quidem esse debet Episodium, sine quo potest esse Actio primaria. Sic potuit Æneas Italiæ applicare, Turnumque vincere, omiſſa excidii Trojani narratione, item & præterita errorum suorum expositio: quæ duo sunt Episodia.

3. Dicitur ejusmodi Actio apte conjuncta cum Actione primaria: ut neque petita longius, neque adfectata studiosius, neque contorta violentius esse debere Episodia significetur.

4. Præcipitur, ut necessitate aliqua cum primaria Actione connectatur : ut indicetur, sic esse cum Actione illa committendum Episodium, ut sine aliqua culpa præteriri non posse videatur. Numquid debuit v. gr. Virgilius, qui *arma virumque canebat, Trojæ qui primus ab oris Italiam fato profugus, Lavinaque venit litora*, suo operi Trojæ incendium non intexere? num debuit hoc in aula Didonis silere, quod jam per totum orbem fama vulgaverat? Qui potuit ipsa Dido de iis suum hospitem non interrogare, quorum pars magna fuerat? qui vero potuit Æneas Regina de se quam optime meritæ, præsertim roganti, narrationem hanc denegare? debet itaque semper subesse causa aliqua Episodia attexendi, quamquam non ubique par esse debeat.

Numquid Philosophus damnat Episodia, cum ait (1) nihil esse insulsius Actionibus Episodicis?

R. Appellat eo loci Episodia, quæ neque verisimiliter, neque necessario cum Fabula conjuncta sunt: quæ certe eo nomine sunt rejicienda, quantumvis habeant aliunde admirabilitatis, quod parum ad rem, aut nihil faciant.

CAPUT SEPTIMUM.

DE MACHINA.

Quid est Machina?

R. 1. Si vim vocis quæras, machina dici-

(1) Cap. 9. Poët.

citur in Poësi, quodcumque auxilium extraordinarie collatum. Nam cum Deos Tragoedi tamquam è coelo delapfos producebant, vel homines è theatro offerebant adhibita Machina; auxilium illud aut à Diis præstitum, aut alio quovis modo, sed extraordinario, ut supra humanas vires exhibitum, Machina solebat appellari.

2. Si rei definitionem postulas, Machina dici potest *Actio*, vel *Actionis* modus quidam viribus humanis superior, qui nodo difficili solvendo adhibeatur.

Explica singulas voces.

R. 1. Dicitur *Actio*. Sic apud Homerum irato Achille, miles discessum parabat: retinendus tamen erat. En Minerva, Junonis impulsu in terras delapsa, susceptum redeundi consilium discutit.

2. Dicitur vel *actionis* modus, cum videlicet Deus latet, & occulta quadam efficientia juvat hominis actionem. Sic Juno Turnum, & Venus Æneam passim juvant apud Virgilium.

3. Dicitur *humanis viribus superior*. Eequid enim Deus aliquis excitetur, si virtus humana sufficiat? Recte itaque monet Horatius: (1)

Nec Deus interfit, nisi dignus vindice nodus
 Inciderit.

Homerum certe reprehendit Aristoteles, quod Minervam è coelo deduxerit, milites ut moraretur;

(1) In Art. Poët.

tur; quod opera, consilioque viri prudentis effici potuisset.

Quandonam igitur adhibenda est Machina?

R. Cum opus est sciri aliquid v.gr. aut eorum, quæ præterita sunt, aut futura, quod sine Deorum ope sciri omnino non possit: aut aliquid est agendum, quod suapte natura vires humanas excedat; tunc enim licet ad Superiorum auxilium confugere. De Machina recurret mentio in Carmine Epico, & Tragico.

CAPUT OCTAVUM.

DE MORIBUS.

Quid intelligis per Mores ornandæ Fabulæ servientes?

R. Quod Græci ἦθος, Latini Mores dixerunt, qua voce non tam mores, quam eorum proprietas, & cujusque indoles, & ingenium designatur. Mores autem diversi esse solent in singulis pro habituum, adfectuum, nationum, ætatum, & fortunæ diversitate, v. gr. ex habitibus dicitur aliquis justus, mitis, temperans; ex adfectibus, amans, iratus; ex natione, Græcus, Romanus; ex ætate, puer, juvenis, vir, senex; ex fortuna, victor, vel victus. Ita morum voce usus est Horatius;

Ætatis cujusque notandi sunt tibi mores.

Itaque per mores Fabulæ intelligo ejusmodi morum graphicam expressionem.

Quales debent in Poësi Mores exhiberi?

R. Exhibendi sunt Boni, Convenientes, & Æqualis tenoris.

Quomodo Mores Bonos exprimet Poëta?

R. Si Mores illos effingat, qui virtutis amorem, ac vitii odium ingenerent: eoque revocet prævios Mores, si quos exhibere necesse sit. Ita fit mentio in Æneide Sinonis, & Mezentii, quo majori sint odio, execrationeque eorum mores pessimi. Cum enim sit ille præstitutus omni poësi finis, ut mores jucunde instituat; sane liquet à suo fine plane aberrare Poëtam, qui malos mores in suum opus de industria velit inducere, ac celebrare. Non debent itaque mores pessimi in viro principe accurate depingi, minime vero omnium in Heroe.

Quomodo describit poëta Mores Convenientes?

R. Quando virtutem cuique tribuit, quæ ipsi convenit, & sic feminæ non tribuet fortitudinem, quæ congruat Achilli, aut prudentiam, quæ sit propria Nestoris.

Quomodo Mores erunt æqualis tenoris?

R. Si sic effingantur, ut non discrepet aliquis à seipso. Ajax certe discreparet v. gr., si mores primum Ajacis, ac post paullo Ulyssis referret. Ea de re sic præcipit Horatius:

Si quid inexpertum scenæ committis, & audes
 Personam formare novam; servetur ad imum,
 Qualis ab incepto processerit, & sibi constet.

CAPUT NONUM.

DE SENTENTIA.

Quid est Sententia?

R. Duplex hujus vocis notio est apud Philosophum, (1) cui 1. Sententia dicitur *Gnome*, estque pronuntiatum aliquod de re aliqua univérse. 2. Dicitur *Dianoia*, & eo sensu est vis animi, quæ explicat tum naturam rei, tum eas, quæ ipsi congruunt, adfectiones: cujus est proinde demonstrare, quæ latent, dissolvere, quæ nexa sunt, motus animorum ciere, augere, quæ sunt exigua, & quæ grandia, minuere. Utroque modo ad Fabulæ ornamentum pertinet Sententia; nihil est tamen, quod de illa juxta secundam hanc vocis acceptionem hic agamus, cum tractentur hæc in Rhetoricis; sed satis fuerit juxta primam acceptionem in Sententiam inquirere.

Quomodo definitur eo sensu accepta sententia?

R. Est simplex pronuntiatum univérse de re certa recte informanda. Hinc patet triplicem esse Sententiæ dotem. 1. Esse unam. 2. Dici univérse. 3. Esse moratam.

(1) L. 2. Rhet. c. 4. & 19. Poët.

Quomodo erit una, simplexque Sententia?

R. Si non diffandatur in plura, quæ illam efficiant quodammodo multiplicem. Ita posset hæc Horatii Sententia, *pulvis & umbra sumus*: sic explicari, ac dilatari, ut illius causæ adferrentur quam plurimæ, adhiberentur similitudines, comparationesque: unde non tam una aliqua, quam plures existerent Sententiæ.

Quomodo erit universe dicta?

R. Si libera sit, ac soluta à loco, tempore, persona, aliisque adjunctis, quæ res adficiunt singulares. Talis est hæc Horatii, *dulce, & decorum est pro patria mori*.

Quomodo erit morata?

R. Si vitam recte informet. Talis est allata jam Sententia, qua pietas erga patriam sic prædicatur, ut vitæ propriæ dicatur anteponenda.

Quodnam est discrimen Sententiam inter, & acute dictum?

R. Sententia pugna caret, & conflictu; Acute dictum vero totum est in eo conflictu. Exempla subjicio de Sententia pura, de acute dicto pure, & de utroque mixto.

Sententia pura illa est, quæ dicti quidem amplitudinem habet, ac majestatem, sed contentione caret; sic dicitur apud Senecam: (1)

Cogi qui potest, nescit mori.

Acu-

Acute dictum pure est contentio sine sententia: tale est apud eundem Senecam illud Hecubæ: (1)

Ille tot Regum parens
Caret sepulcro Priamus, & flamma indiget,
Ardente Troja,

Sententia mixta est, cui annexa est contentio; tale est illud: *Avaro tam deest quod habet, quam quod non habet.* Seposita enim contentione, viget tamen Sententiæ vis, & dignitas; idemque est, ac si diceretur, *Avarus nemo dives.*

CAPUT DECIMUM.

DE DITIONE.

Quid est Dictio?

R. Dictio (2) universe describi potest dicendi ratio, quæ animi sensa declarat, quod demum cumque modo id fiat. Atque hac latius patienti notione Dictio omnis, sive Oratoria, sive Poëtica, aut alia quæcumque attingitur.

Quenam est igitur Dictio poëtica?

R. Est illa dicendi ratio, quæ soli Poësi convenit; ac proinde quæ & communes omni Dictioni, & proprias, sibi que uni addictas dotes vendicat.

Quæ

(1) Tro.

(2) Aristot. c. 20. Poët.

Quæ sunt illæ dotes Dictionis poëticæ?

R. Tres vulgo assignantur, ad quas ceteræ omnes facile revocantur. 1. Perspicuitas: 2. Majestas: 3. Numerus.

Quomodo Dictio poëtica erit perspicua?

R. Cum dictio poëtica, ut quævis alia, ex verbis constet, ac sententiis; ideo & in verbis, & verborum contextu quærenda est illa perspicuitas.

In quo posita est verborum perspicuitas?

R. In vocabulorum propriorum, & rei exprimendæ maxime accommodatorum usurpatione. Itaque fugienda sunt verba obsoleta, atque ex antiquitatis ruderibus effosa: adhibenda, quæ versantur in sermone, & consuetudine quotidiana, atque in primis, quæ clarissimorum auctorum usu non trita minus, quam splendida, adferenda, quæ ejus rei verba sunt, de qua loquemur.

Quomodo in sententiis, sive in verborum contextu perspicuitas elucebit?

R. Si neque abrupti, pendentisque sensiculi, neque oblongæ, exitumque non inveniētes inducantur periodi; si neque, cum dicitur vel incisim, vel membratim, vel periodice laboret intricata Dictio. Nam & Poëtis, ut Oratoribus, sua sunt incisa, sua membra, suæ verborum, sententiarumque comprehensiones, & clausulæ, tam aperte, quam concinne concludentes.

Fam vero qui cultus, qui splendor convenit poëticæ Dictioni?

R. A proprio dicendi genere, vulgarique receden-

dendum esse Poëtæ, statuit Aristoteles (1): cui consentit omnino Horatius, qui ait, (2) non satis esse ad Poëtæ nomen pro dignitate sustinendum *puris versum perscribere verbis, & scribere sermoni propiora, si desit os magna sonaturum.* Quamobrem postea posuit:

Idcirco quidam Comoedia, necne Poëma
 Esset, quæsiwere, quod acer spiritus, & vis
 Nec verbis, nec rebus inest: nisi quod pede certo
 Differt sermoni sermo merus.

*An eadem semper, eaque sublimis dicendi ratio
 usurpatur à Poëtis?*

R. Cum tria sint apud Poëtæ, uti apud Oratores, genera dicendi, tenue, grande, medium, miscentur illa sæpe inter se, ac temperantur in pluribus poëmatis; distinguuntur tamen aliquando, ac plane secernuntur; atque adeo non sublimem ex æquo dicendi formam omnia requirunt. Quæ tenue, quæ grande, quæ medium dicendi genus postulent, notabitur inferius, cum varias poëmatum attingemus species. Nunc satis fuerit statuere univèrse, haud vulgarem esse debere Poëticam Dictionem, sed sublimem, sed grandem, sed majestate plenam.

Unde comparatur hujus Dictionis majestas?

R. Præter ea quæ diximus, duo insuper ad eam Majestatem conferunt plurimum. 1. Si adposita, quæ vocant, nomina, sive Epitheta aliquid exi-

mii

mii præferant. 2. Si quæ occurrunt tritæ, ac vulgares loquendi formæ, mutantur in alias exquisitiores, ac reconditiores.

Quomodo adposita nomina sive Epitheta aliquid eximii præferent?

R. Si adhibeantur ea, non ut impleatur dumtaxat, sed etiam ut ornetur versus; si contra quarantur ea, quæ vim, ac dignitatem vocibus, quibus adtribuuntur, adjiciant.

Qui numerus Poëtica Dictioni convenit?

R. Numerum ab Oratorio longe diversum indicit Aristoteles, qui numerus μέτρον græce, latine *dimensio* appellatur.

Quid requiritur ad illum Numerum?

R. Duo requiruntur maxime. 1. Ut religiose servetur legitima pedum dimensio. 2. Ut numerus ille rebus ipsis, quæ celebrantur, sit in primis accommodatus.

Quomodo legitima servabitur pedum dimensio?

R. Servabitur 1. Si prosodiæ syllabarum, ac pedum ratio habeatur, quæ omnis disciplina traditur à Grammaticis.

2. Si versus solutus non sit, & sine cæsura, qualis est hic Ennianus:

Sparsis hastis longis campus splendet, & horret.

3. Si crebriora continenter in versu non subfultent monosyllaba, ut in hoc Ovidiano:

Si quis, qui, quid agam, forte requirat, erit.

Vel

Vel contra grandiorum vocabulorum continuatio non inducatur : ut enim minutiores voculæ humilitatem , sic grandiora vocabula tumorem in versum inducunt.

Quomodo numerus rebus ipsis accommodabitur?

R. Si pedes ita coagmententur , ut verba rebus ipsis quasi concinere videantur. Atque ideo observandum est qui numeri ad lætitiā , & celeritatem , qui ad moram , difficultatem , molem , & tristitiā , qui vero faciant ad lenitatem ; & exempla ponenda in versu omnium spectatissimo , hexametro , locaque adducenda ex Poëtarum principe Virgilio.

Qui numeri valent maxime ad lætitiā , & celeritatem?

R. Valent ad id numeri fluentes , ac liberi , cum ipsa Carmina decurrunt expedita perpetuis , aut frequentibus Dactylis ; raris , aut molliusculis elisionibus :

Inde ubi clara dedit sonitum tuba , finibus omnes ,
Haud mora , profluere suis ; ferit æthera clamor
Nauticus , adductis spumant freta versa lacertis.

... Trepidusque repente refugit.

Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.

Qui pedes ad moram , difficultatem , molem , tristitiā , & majestatem faciunt ?

R. Faciunt ad hoc crebri spondæi , elisiones , verba longiora :

Luctantes ventos, tempestatēque sonoras,
Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lu-
men ademptum.

Amisſum Anchifeu flebant, cunctæque profundum
Pontum adſpectabant flentes.

Illi inter ſeſe magna vi brachia tollunt
In numerum, verſantque tenaci forcipe maſſam.

Item excurrit aliquando hypermetrum carmen,
& rerum granditatem ipſa ſyllabarum redundan-
tia demonſtrat:

Et magnos membrorum artus, magna oſſa, lacertosque
Exiit.

Jamque iter emenſi, turres, ac teſta Latinorum
Ardua cernebant Juvenes.

Exit quoque verſus in monosylabam cum ener-
gia in ſequentibus exemplis: *Procumbit humi bos.*
Mole ſua ſtat. Tota nituntur opum vi. Subſedit aqua
mons.

Qui pedes faciunt ad lenitatem carminis?

R. Leniſſime fluit alternorum dactylorum, &
ſpondeorum contemperatione.

Flectit equos, curruque volans dat lora ſecundo,
Sidoniam piſto chlamydem circumdata limbo.

Neque pedum tantum, ſed litterarum etiam
ratio habenda eſt: cum aliæ ſuavitatem concilient,
aſperitatem inducant aliæ, quædam granditati

serviant, & amplitudini. Primum elementum A nescio qua molliſſie carmen exhilarat; quare à ſapientiffimo Poëta libentiſſime frequentatur.

Mollia luteola pingit vaccinia caltha.

Vel, miſta rubent ubi lilia multa
Alba roſa.

Potuiſſet luteolis calthis ſcribere, & multis roſis.
E & I ſonum habent exilem. V vaſtatem ſonat:
Vaſtos volvunt ad litora fluctus. Vorat equore vortex,
Littera O omnium leniſſima, maximeque ſonora
eſt. R carmini adfert aſperitatem, ideoque dicitur
littera canina; hanc ſapius uſurpavit Virgilius
agens de Cane inferorum:

Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Perſonat, adverſo recubans immanis in antro.

Quam apte dicitur! ergo agre raſtris terram vi-
mantur. Sed hæc ſufficiant, ex quibus capi poſſit
conjectura ceterorum: eſt enim eadem ratio pe-
dum in aliis carminum generibus, ubi metrum
rebus aptari debet, ut in verſu heroico.

CAPUT UNDECIMUM.

DE CAUſſA EFFICIENTE POESEOS

QUæ eſt cauſſa efficiens Poëſeos?

R. Mens Poëtæ certis imbuta præceptis, &
arte inſtructa omnem efficit I oëſin.

Igitur Poëtica appellanda est Ars?

R. Sane appellanda est. Quia Poëtica est facultas animi, quæ certis quibusdam, & non errantibus præceptis ad finem suum tendit, opusque perficit: quæ est Artis notio.

Num furor aliquis Poëticus, quod ajunt, requiritur ad efficiendam Poësin?

R. Requiritur utique, si modo bene intelligatur, quid veniat furoris illius nomine.

Quid est ille Furor?

R. Est quidam impetus vehementior, quo cum impellitur animus, furere dicitur: oriturque ille impetus à variis animi perturbationibus, quæ undecim numerantur: Amor, Desiderium, Gaudium, Odium, Fuga, Dolor, Ira, Spes, Desperatio, Audacia, Timor. Neque existimandum est adflari divinitus, ut fabulantur poëtæ, hujusmodi Furorem; verum cum vehementius solito his agitur, quos appellavi, motibus, qui poëtice scribit, & in rei cuiuspiam maxima contentione fertur contemplationem, calorem concipit, vi cujus sic loquitur, ut à sensibus alienatus esse videatur.

Quandonam opus est illo Furore?

R. Nihil opus est illo Furore, cum Poëta Fabulam instruit suis partibus; nihil cum aliquid sedate, ac considerate in primis canendum est: sed in aliquibus orationibus, narrationibus, descriptionibus, objurgationibus, querelis &c. commode aliquando accidit ille Furor.

Utra plus confert ad Poësin, Ars, an Natura?

R. Parum certe sine Arte Natura, parum Ars

sine Natura confert. Ars enim sine Natura tristis est, exsucca; Natura sine Arte vasta est, & inculta. Ita sentit Horatius, cum ait:

Natura fieret laudabile Carmen, an Arte,
Quæsitum est. Ego nec studium sine divite vena,
Nec rude quid prosit video ingenium: alterius sic
Altera poscit opem res, & conjurat amice.
Qui studet optatam cursu contingere metam,
Multa tulit, fecitque puer, sudavit, & alfit &c.

Quare quod vulgo dici solet, nasci poëtas, sic intelligendum est, ut multæ dotes à natura requirantur ad poësin, quæ tamen arte debent perfici.

Qui fuerint poëseos inventores?

R. De hoc certi nihil adferri potest. Orpheus certe, Linus, Musæus, aut Homerus Inventores Poëseos dicendi non sunt, sed Illustratores, ante quos constat floruisse Poëtas.

CAPUT DUODECIMUM.

DE FINE POESEOS.

Quid est finis Poëseos;

R. Est jucunda morum Institutio. Nam eo tendit Poëta, ut doceat delectando, juxta illud Horatii: (1) Aut

(1) In Arte v. 333.

Aut prodesse volunt, aut delectare poetæ,
 Aut simul & jucunda, & idonea dicere vita.

Et paucis interjectis versibus:

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci,
 Lectorem delectando, pariterque monendo.

Explica quæso singulas responsionis voces.

R. 1. Cum Finis sit id, cujus gratia aliquid fit; sitque alius Arti, alius Artifici propositus; non agitur hic de fine Artificis, qui est multiplex, cum possit Poëta scribere vel ut famam aucupetur, vel ut aliquem demereatur, vel ut gratiam alteri reponat, vel ut opes comparet. Verum agitur de fine Artis, propter quem est illa instituta: ac proinde ad quem suapte natura collineat.

2. Dicitur ille Finis esse *morum institutio*: quia Civilis Facultas cum ad perfectum Civitatis statum, Civiumque felicitatem tota collimet, & Ars poetica ad Civilem illam Facultatem, ut pars illius eximia, pertineat; plane sequitur poësin omnem ad ejusmodi felicitatem referri. Cum autem ejusmodi felicitas per optimam morum informationem comparetur, ad eum finem instituta est poësis, ut hoc modo mores informet; atque etiam cum id commode obtineatur actiones humanas celebrando, in quibus sita est felicitas, ut superius tradidimus; hinc factum est, ut actiones celebrando, mores instituat.

3. *Jucunda* appellatur *morum informatio*, propter

ter naturam poëseos; cuius ornatus omnis miras habet delitias. Et sane debuit in hoc poësis, ut in multis aliis, à Philosophia, quæ ad mores pertinet, discrepare: ut austere, & jejune Philosophia, jucunde vero, ac plane magnifice mores Poësis instituat.

Nonne Fines sibi propositos peculiare, ac diversos habent singula poëseos genera? quomodo igitur poësis habere dicitur pro fine jucundam morum institutionem?

R. Habent utique suos diversos fines, ut dicitur inferius, sed huic primo Fini subjectos sic, ut singuli omnes ad eum demum referantur; v. gr. Epica Poësis ex fine suo ad id instituta est, ut Viros Principes admirabili dictione ad virtutes comparandas incitet; Tragica, ut quasdam animi perturbationes componat, ac perpurget; sed isthæc ad ineundam quoque morum institutionem referuntur. Neque etiam alio tendunt Comœdiæ sales, ac joci, quam ut derisa palam vitia, ludibrioque in scenis habita, evitentur diligentius: sicque suo modo ad hanc morum informationem alia Poëseos genera revocantur, ut patebit clarius ex dicendis inferius.

CAPUT DECIMUMTERTIUM.

DE DIVISIONE POESEOS.

Quomodo dividitur Poësis?

R. Cum Poësis omnis, ut initio diximus, aut fere omnis in imitatione posita sit, optima erit illa Poëseos divisio, quæ à diverso genere imitationis petetur.

Quotuplex est imitandi genus ?

R. Triplex vulgo adsignatur. Nam in poematis vel Poëta per se ipse narrat aliquid, & sermonem alterius refert sine ullis personarum inter se colloquiis; vel non ipse narrat, sed alios tantum loquentes, & quasi negotiantes inducit; vel & ipse narrat aliquid, & alios inducit loquentes, agentesve. Atque ex tribus his Imitationis generibus totidem petuntur genera poëseos.

Qui vocas primum genus ?

R. Narrativum, vel Enuntiativum hoc genere continetur: v. g. tres primi Libri Georgicon, & prima pars quarti; ubi semper ipse narrat Virg.

Qui vocas secundum genus ?

R. Dramaticum, sive Activum, quo genere comprehenduntur Tragicæ, & Comicæ Fabulæ; item Eclogæ, ubi inducuntur agentes inter se Pastores.

Qui vocas tertium ?

R. Mixtum appellatur, in quo Poëta ipse narrat atque etiam personas inducit agentes. Ad hoc genus pertinent Ilias & Odyssæa Homeri, Æneis Virgilii, & alia id genus Poëmata. Ad hæc tria genera facile revocantur, ut patet, omnes elegiæ, odæ, satyræ, aliaque poemata.

Nonne alia est divisio poëseos ?

R. Alia est maxime vulgaris in poemata multum alicunde inter se discrepantia. Celebrantur in primis Epopœja, Tragoedia, Comoedia, Satyra, Elegia, Ode, Epigrammata, &c. Unde Poëtæ Epici, Tragici, Comici, Satyrici, Elegiaci, Lyrici, Epigrammatici appellantur: de quibus singulis, aliisque momenti alicujus poematis deinceps agendum erit.

INSTITUTIONUM

POETICARUM.

LIBER SECUNDUS.

DE EPOPOEJÆ.

CUM principem inter Poëmata locum obtineat Epopœja, de illa nobis modo agendum est. Illius naturam, ac varias adfectiones ut exponamus, definitio primum illius proferenda est, deinde examinanda Materia, quam statuemus esse Actionem, cujus dotes singulas prosequemur; tum Forma explicanda, & apta partium tradenda Dispositio, ubi de propositione, Inventione, Narratione, & Epilogo poëmatis Epici, quantum satis erit, disputabitur.

CAPUT PRIMUM.

DEFINITIO EPOPOEJÆ.

QUÆ est vis, & potestas hujus vocis, Epopœja?

R. Ut locutio omnis oratio est, antonomastice tamen Oratio appellatur ornatissima, qua
utun-

utuntur Eloquentes ; sic *Epos* , quod generatim
 Verbum significat , additum est speciatim Poësis ;
 atque ab illa communi significatione contractum
 est ad Poëma , quod vocatur Heroicum . Item
 ποιεῖν Græce idem est ac latine *facere* , vel *fingere* .
 Hinc fit , ut Epopœja secundum vim vocis sit
 quasi fictio , seu scriptio poëmatis Epici , quod He-
 roicum dicitur .

Quomodo definitur Epopœja ?

R. Definitur *Imitatio Actionis unius , totius , veræ ,*
verisimilis , illustris , felicitis , & à nobili persona pro-
fectæ , narratione dramatica , & versu hexametro ,
quæ Viros Principes ad primarias virtutes excitat ,
atque adhortatur .

Explica , quæso , singulas voces .

R. 1. Dicitur *Imitatio* , quia poësis omnis , aut
 quæ saltem spectatissima est , ut Epica , in imita-
 tione posita est .

2. Dicitur *Actionis Imitatio* , quia Actiones hu-
 manæ sunt materia poëseos , ut supra docuimus . (1)

3. Dicitur *Actionis unius , totius , veræ , verifi-*
milis , illustris , felicitis , & à nobili persona profectæ ;
 quibus verbis designatur materia Poëmatis epici ;
 ratione cujus partim convenit cum aliis poëma-
 tis , partim ab iisdem discrepat , puta à Comœ-
 dia , cujus materia est Actio vulgaris , & plerum-
 que obscura .

4. Dicitur *Imitatio Actionis narratione dramatica*
insignis , eo sensu , ut nec poeta semper ipse nar-
 ret ,

(1) Lib. 1. cap. 2.

ret, sed personas loquentes, agentesyve sæpe etiam inducat; quod jucundius multo vitæ rite instituendæ hoc pacto præcepta tradat.

5. Dicitur hæc imitatio *versu hexametro exornata*: quod necessario illud requiratur ad Epicum Carmen, juxta illud Horatii:

Res gestæ Regumque, Ducumque & tristia bella,
Quo scribi possent numero, monstravit Homerus.

6. Dicitur *imitatio Actionis*, quæ Viros Principes ad primarias virtutes incitet: quibus verbis attingitur Epopœjæ finis. Ad id enim illa instituta est, ut omnium animos, sed principum præsertim ad præclara facta accendat, ad eaque quasi viam sternat, ponendo ob oculos illustrem quamdam actionem, de qua in capite proxime consequenti.

CAPUT SECUNDUM.

DE MATERIA EPOPOEJÆ.

Quæ est materia Epopœjæ?

R. Est Actio personæ nobilis, una, tota, vera, verisimilis, illustris, ac felix.

Quare debet esse Actio personæ nobilis?

R. Quia cum finis ille sit Epopœjæ propositus, ut Viros Principes ad præclara facta accendat: debet certe proponi personæ actio, quam imitari

fit

fit gloriosum. Certum est autem sibi laudi vertere Principes, non plebejas, aut obscuras personas, sed nobiles, atque illustres imitari. Sit itaque illa Actio insignis alicujus v. gr. Herois, qui Principum animos laudis studio incensos ad sui admirationem, imitationemque rapiat.

Quem vocas Heroem?

R. Antiqui fabulantur, Heroas esse quoddam genus Deos inter, & homines; natos illos vel ex Dea aliqua, & mortali viro, ut Achillem, & Æneam; vel ex Deo, & muliere mortali, ut Herculem. Jam vero Heros virum extraordinarium sonat, in quem tria hæc maxime dicuntur confluere. 1. Corporis habitudo firma, ac laborum patiens. 2. Animus præsens, erectus, & robustus quodammodo, cui ab optima corporis temperatione accedat magnitudo. 3. Divina quædam vis, & efficientia: qua, qui adflatur, supra hominem & sapere, & posse videatur.

§. I. Actio Feminae an materia Epopœjæ.

Itane Actio Epopœjæ debet esse Herois, ut non possit esse Feminae, quæ dicatur Heroïna?

R. Actionem Feminae esse posse materiam Epopœjæ adfirmant aliqui, negant alii. Utriusque partis rationes subjicio.

Qui adfirmant, ajunt, 1. Non obesse Feminae animum, qui virili similis est, ejusdemque naturæ; huic posse esse armorum usum; atque etiam Feminas aliquando & corporis firmitate, & labo-

borum patientia viris præcellere. 2. Femina actionem esse sæpe materiam Tragediæ ; quidni & Epopœjæ ? 3. Femina actione ad præclara facta accendi posse Viros Principes , quibus turpe sit ea non posse agere , quæ femina gesserit. 4. Feminas à præstantissimis Poëtis inductas esse in Epopœjas , & maximis celebratas laudibus propter fortitudinem bellicam , puta Chlorindam à Tasso , à Virgilio Camillam. 5. Excitari à Deo posse Heroinam quamdam , cui belli alicujus summa committatur ; quæ habeat omnes Herois dotes , nullos habeat sexus defectus.

Qui vero negant Actionem feminæ esse posse materiam Epopœjæ , respondent 1. Animorum quidem sexum esse nullum : at femineum corpus esse imbellius , cujus contagione languet animus : neque rebus bellicis perfecte tractandis idoneas esse feminas , quibus Aristoteles curam rei domesticæ adtribuit : arma vero , & ea , quæ non modo extra civitatem , sed etiam extra privatos parietes fieri necesse est , viris concedit.

Reponunt 2. Actionem feminæ convenire Tragediæ , non item Epopœjæ : quia finis hic est Tragediæ , ut excitentur , purgenturque quidam animi adfectus ; qui finis tam facile obtinetur , siue viri , siue feminæ celebretur Actio ; at Epopœjæ cum sit ille finis , ut ad ardua quæque , & præclara facta accendat Viros Principes , huic rei imparem esse feminæ Actionem ; unde

Negant 3. Actionem feminæ talem esse posse , quam velint Viri Principes imitari. Esto possit illa

illa feminae Actio incitare Viros Principes ad arduum aliquid suscipiendum : sed actione illi feminea movebuntur tamquam argumento , quod vocant à *minori ad majus* : quod turpe sit viro, maxime principi , illud non aggredi, quod femina fortiter gesserit : at enim non erit hæc Actio exemplaris loco , quod sibi proponant Viri Principes imitandum.

Observant 4. Nullam umquam feminae Actionem à præstantissimis poetis in materiam Epopœiæ fuisse adsumptam ; celebratas quidem à Tasso, & Virgilio feminas ; sed in Episodia quasi contrusas illas fuisse ; atque etiam in poenam temeritatis obscura morte fuisse mulctatas, ne fuso imbelli, indignoque sanguine virum aliquem fortem contaminarent. Sic Chlorinda de nocte , & ab imprudenti Tancredo perimitur apud Tassum ; ab ignobili viro occiditur Camilla apud Virgilium. Atque etiam fictitiæ illæ Heroinæ non stant ab Heroe Epopœiæ ; immo ipsi adversantur, ut Chlorinda , quæ Mahometanis, & Camilla, quæ Turno militabat : Adde quod unam Camillam uno in libro pugnantem adducit Virgilius , quæ Venatorem, & Sacerdotem interimat, Heroem nullum.

Notant 5. Actionem feminae à Deo excitatæ, quæ nullos habeat sexus defectus , non esse aptam Epopœiæ : quod solvatur hoc pacto Actio primaria per machinam , quod vitiosum in primis esse contendunt. Verum ne quid modo dicam de solutione per machinam , de qua postea in Forma Epopœiæ ; belle reponant hujus secundæ sententiæ

patroni de Actione Heroicæ ordinariæ, at non extraordinariæ, & per miraculum à Deo excitatæ, procedere quæstionem. Atque hæ sunt utriusque partis rationes, quæ suum utrimque pondus, suamque, quamvis forte non ex æquo, videntur habere probabilitatem.

§. II. Actio Epopœjæ quomodo Una.

Quo sensu Actio Epopœjæ debet esse Una?

R. Eo sensu, ut sit illa Actio per se simplex, nec dividi possit in plures Actiones primarias. Sic Virgilius Trojæ ruinam, & multiplicia sui Herois facta contexuit in Æneide, quæ sunt quidem variæ per se Actiones; sed habet tamen unam, simplicemque Actionem, eamque primariam, quæ est in Italia Religionis, Regni per victoriam de Turno constitutio: unde pendet Herois felicitas, ad quam ceteras omnes retulit, tamquam Actiones secundarias.

Quare una debet esse Actio Epopœjæ?

R. Hanc adfert rationem Aristoteles, quod omnes artes, quæ imitatione aliquid perficiunt, ad unum quid in primis absolvendum adlaborent, cujus gratia alia esse videantur: talis v. gr. Pictura, quæ unum aliquid in unaquaque tabella sic perpolit, ut cetera ad id referri omnia satis intelligantur.

Qui Poëtæ contra Epopœjæ peccant unitatem?

R. I. Qui multas Actiones unius, ejusdemque Herois primarias uno pœmate complectuntur.

Re-

Reprehendit certe Aristoteles eos, qui ab Hercule, vel Thesæo res omnes præclare gestas uno eodemque opere definiri posse putaverunt. Vitio vertitur Statio, quod in Achilleide Herois sui vitam persequi velit integram; canit enim initio poëmatis:

Magnanimum Æacidem, formidatamque Tonanti Progeniem, & patrio vetitam succedere Cœlo, Diva, refer. Quamquam acta viri multum inciita cantu

Mæonio, sed plura vacant. Nos ire per omem Sic amor est, Heroa velis, Scyroque latentem Dulichia proferre tuba, nec in Hectore tracto Sistere, sed tota juvenem deducere Troja.

2. Qui duas diversas Actiones primarias, quod uno eodemque tempore contigerint, una Epopœja velit celebrare: esto id concedatur Historiæ, at Epopœjæ non licet.

3. Qui plures Heroas inducunt; quibus eandem ex æquo gloriam tribuant. Plures adsint, esto, uno in poëmate Heroes: modo unus ceteris videatur præcellere, cujus sit Actio primaria. Sic Pallas, & Tarchon Æneæ nihil officiant gloriæ: quamvis fortiter pugnet uterque, atque unus multum conferat ad victoriam de Turno reportandam.

§. III. Actio Epopœjæ quomodo Tota.

Quo sensu Actio Epopœjæ debet esse Tota?

R. Eo sensu vult esse Totam Aristoteles, ut sit in illa Initium, Medium, & Finis. *Quid*

Quid intelligis per initium, Medium, & Finem Actionis?

R. Per Initium intelligo causas, & consilia Actionis suscipiendæ; per medium, causarum illarum effectus omnes accipio, & effectuum difficultates ad felicem exitum perducendorum: per Finem vero, illarum omnium difficultatum solutionem interpretor.

Rem pone in exemplo?

R. Exemplum esto in Æneide. Æneas incensa Troja in eam regionem, unde majores sui venerant, vocantibus fati, collecta Trojanorum manu conferre se constituit: *Ecce initium*. Post multos terra, marique exantlatos labores, Junone totam Trojanorum gentem dirisimis odiis ubique prosequente, in Italiam tandem appellit. Amice à Latino Rege accipitur, atque etiam in generum adsciscitur. Ægre admodum id ferens Turnus, Dauni Rutulorum Regis filius, qui jamdudum Lavinia Latini filia nuptias ambiebat, grave bellum movet contra Æneam, quocum saepe pugnat, & atrociter: *en Medium*. Sed victor tandem Æneas, Turno occiso, & Laviniam, & regnum obtinet: *en Finis*. Reliqua sunt in Episodiis.

Quid itaque Maphæus Vegius librum adjecit Æncidi, in quo dolorem Rutulorum, Dauni fletum de morte filii, nuptias Lavinia, & Æneæ Apotheosin prosecutus est?

R. Vitiose nimirum, & inepte egit: cum id satis intelligatur consecutum, & multa circa duo postrema insinuet Virgilius in suo opere absolutissimo.

An ideo perfecta dicenda est, quod Tota sit Actio Epopœjæ?

R. Cum tota sit illa actio, cui nulla pars deest; perfecta ut sit, requiritur præterea, ut partes inter se apte cohæreant, accedatque rerum omnium perfectio, & absolutio. Quare præcipit Philosophus, ut poëta, qui Fabulam recte velit constituere, non tantum eam non incipiat temere, aut finiat, sed etiam formis traditis insistat. Verum hæc, & quæ ab eodem traduntur de magnitudine Actionis, commodius, cum agetur de Forma Epopœjæ, tractabuntur,

§. IV. Actio Epopœjæ qui Vera, & Verisimilis.

Quo sensu debet esse Vera Actio Epopœjæ?

R. Eo sensu, ut Poëta teneatur proferre Actionem, quæ vere contigerit; quam tamen sic ornabit, ut in ornamentis studeat magis verisimilitudini, quàm veritati.

Quare Actio Epopœjæ debet esse Vera?

R. Quia nemo ad præclare aliquid gerendum incitabitur proposito aliquo consimili factò, quod certe tamen cognoverit esse falsum: ac proinde sine suo excideret Epopœja, si falsa introduceretur Actio primaria. Idem plane de Tragoedia dicendum est, cujus Actio, ut illustris, sic vera debet esse, ut moveat.

Quo sensu debet esse Verisimilis Actio Epopœjæ?

R. Eo sensu, ut quod narratur, credi facile possit contigisse. Nihil præcipit studiosius Philosophus,

phus, quam ut verisimilitudinis habeatur ratio.

Quare debet esse illa Actio verisimilis?

R. Quia non satis est aliquid esse verum, nisi & illud idem verisimile sit, ut ad imitationem excitet. Nam qui fieri potest, ut, si Actio proponatur, quæ quidem vera sit, sed vires tamen humanas longe superet, hominem illa ad simile quid suscipiendum, aut gerendum impellat?

§. V. Actio Epopœjæ quomodo Illustris, & felix.

Quo sensu debet esse Illustris Actio Epopœjæ?

R. Debet esse illustris vel ratione sui, vel ratione personarum. Illustris est ratione sui actio Æneidos, ubi inter alia agitur de fundatione Imperii, & constitutione religionis, juxta illud:

Dum conderet urbem,
Inferretque Deos Latio; genus unde Latium,
Albanique Patres, atque altæ moenia Romæ.

Illustris est ratione personarum Actio Odysseæ, quæ Viris non admodum illustribus potest convenire; illa enim sic habet. Ulysses classe amissa, occisis fociis, multiplices iniquissimi maris tempestates expertus, multos annos domo abfuit; rem illius domesticam interea proci decoquebant, ejus uxoris nuptias ambiebant, Telemachum filium insidiis petebant; reversus ille procos ex insidiis occupat, atque interficit. Quid hic illustre præter personas?

Qua-

Quare illa actio debet esse Illustris?

R. Quia cum Epopœja viros Principes ad praeclara facta debeat incitare, proponi debet illustris Actio, quam illi imitentur.

Quo sensu debet esse Felix illa actio?

R. Eo sensu, ut felici semper terminetur exitu. Nam præterquam quod sæpe Actio tota non erit, quæ infelici claudetur exitu; si præterea Heros misere pereat, aut grandi aliqua calamitate sub finem excipiatnr; concitabit illa indignationem, ac dolorem; verum ad imitationem sui minime commovebit: & sic Epopœjæ finis non comparabitur. Debet itaque Actio primaria felicem forgi exitum; quamvis nihil opus sit Heroas inducere usquequaque, & in omnibus adjectitiis actionibus fortunatos.

CAPUT TERTIUM.

DE FORMA EPOPOEJÆ.

Quæ est forma Epopoje?

R. Cum Forma poësis universe sit fictio, seu constitutio, & compositio rerum, quæ tractantur in poësi; sic Epopoje Forma erit earum rerum compositio, quæ soli conveniat Epopoje; posita illa in quodam cultu, ornatuque Actionis, qualem in superiori capite descripsimus; adeo ut illa Forma nihil aliud sit, quam Actio suo modo composita, culta, ornata.

Quid requiritur ad illam formam, siue Actionis compositionem?

R. Requiritur, ut Forma illa, Fabula, Compositio (eodem enim recidunt hæc vocabula) sit una, magna, splendida, in suas partes rite distributa, & certo quodam ordine disposita: quibus verbis attinguntur, 1. Fabulæ epicæ dotes: 2. Partes, 3. Dispositio: de quibus omnibus breviter disputandum est.

§ I. Fabulæ Epicæ Dotes.

Quæ sunt dotes Epicæ Fabulæ?

R. Tres in primis memorantur, Unitas, Magnitudo, Majestas.

Quomodo erit una illa Fabula, quæ res adeo dispares, diversasque complectitur?

R. Erit illa Una, si tanta sit illarum rerum omnium inter se connexio, ut in unum aliquid videantur coalescere; si cum loco movetur aliquid, aut refecatur, non bene sibi constet Fabula. Laudat Homerum Philosophus (1), quod siue natura duce, siue arte in Odysseam non conclusit ea Ulyssis facta, quæ alia ex aliis non satis penderent. Ea certe laude florere dicenda est Æneis; cui si v. gr. Trojani excidii, vel Æneæ per septem annos peregrinationis narrationem detrahas, à Didone tam adposite expetitam, ut quis, ac quantus vir tenderet in Italiam, plane liqueret; vel

(1) Cap. 8.

vel si ludorum celebritatem, qui ad posteros transmitti deberent, subducas; vel si descensum ad inferos, ubi tam multa de Romano, quod fundaturus erat, Imperio didicit Æneas, silentio prætermittas; aliquid certe in ea Fabula desiderari sentias.

Quomodo Magna erit Fabula Epica? :

R. Philosophus (1) Epopœjam comparat cum animali, quod quamvis elegans, si pusillum est, bellum vocari potest, non pulchrum: sin præter modum excreverit, monstrum fiet; debet videlicet naturali florere magnitudine. Ita se habet Poëma, quod nec brevius, nec longius esse oportet: sed ita temperatum, ut oculos magnitudine impleat, non fugiat.

Quæ cum universæ dicta sint, proprie magis, ac definite aliquid de justa Epopœjæ magnitudine statuendum est: monendumque in primis aliam esse actionis, aliam Fabulæ magnitudinem: de prima non ago hoc loco, quæ in eo sita est, ut habeat Actio Initium, Medium, & Finem, ut supra docuimus (2): sed de altera institutam esse questionem; ac proinde videndum, quæ sit illa magnitudo Fabulæ. Duplicem igitur illam facit Philosophus: unam Actionis, quam vocat, non nudæ, aut suo carentis ornatu, sed compositæ: alteram quantitatis.

Quenam est magnitudo Actionis compositæ?

R. la eo posita est, ut uno circiter anno gesta fuerit, quæ est Actio primaria; sic Iliadi

an-

annum dedit Homerus ex animadversione Mambri (1) ; Odyssæ tantum quinquaginta dies idem adtribuit : Æneidi quatuor menses supra unum annum concessit Virgilius. Sed Episodia, aliaque adjectitia ornamenta nullis definiuntur temporis limitibus : cum Ilias novem annis , Odyssæa unde viginti res gestas comprehendat , & Æneis quidquid interfuit ab heroicis Æneæ temporibus ad ætatem Augusti Imperatoris.

Quenam est magnitudo quantitatis ?

R. Posita est hæc in numero versuum, qui ad dena fere millia excurrit in Æneide , duodena excedit in Odyssæa : octo , vel novem Tragædias vulgo dicitur æquare versuum numero Epopœja. Sed de hoc argumento redibit sermo inferius , cum de magnitudine dramatis disputabitur.

Unde arcessetur majestas Epicæ Fabulæ ?

R. Ex triplici potissimum capite. 1. Ex mirabili peripetiarum , agnitionum , episodiorum , machinarumque contextu. 2. Ex narratione dramatica , cum personas loquentes , agentesve adducet Poëta. 3. Ex dictione illustri , ac splendida , de qua diximus superius. (2)

§. II. Fabulæ Epicæ Partes.

Quæ sunt partes Fabulæ Epicæ ?

R. Duæ adsignantur : Nexus nimirum & Solutio. Quid

(1) Dissert. perip. quæst. 7. n. 7. (2) I. L. c. 10. §. 3.

Quid est Nexus Fabulae?

R. Est ea pars, quæ ab initio Fabulae ad eam usque partem excurrit, qua transit Poëta ab infelicitate ad felicitatem in Epopœja, vel contra à felicitate ad infelicitatem in Tragœdia.

Quid est solutio?

R. Est altera pars Fabulae, quæ ab illo transitu usque ad finem pertinet, v. gr. quidquid in Homeri Iliade certamen antecedit, quo decertavit cum Hectore Achilles, in Nexu ponitur: ipsum vero certamen est in Solutione; item in Æneide quæcumque Æneæ, & Turni monomachia præmittuntur, sunt in Nexu: ipsa monomachia in Solutione est.

Quid potissimum observandum est circa Nexum Fabulae?

R. Ne varia sic texantur episodica, quæ in Nexum cadunt potissimum, ut animum auditoris delectando, longius aberrant ab Actione primaria, aut à fine poematis sint prorsus aliena.

Quid observandum est circa Solutionem Fabulae?

R. Primum, ut si qua sint in Solutione episodica, ne longius petantur illa, sed sponte quasi oblata, & è re nata esse videantur; alterum, ut ea sint brevia in primis: quandoquidem in Solutione ad finem anhelat auditoris animus, quem proinde longioribus episodiis morari minime convenit.

Licetne adhibere Machinam in Solutione Fabulae?

R. Alii negant, adfirmant alii. Qui negant, suam i. ex eo capite tuentur sententiam, quod
so-

solutio facta per machinam Epopœjæ fini maxime officiat. Nam qui poterit ad Actionis imitationem Vir Princeps impelli, cui se sentiat plane impar: cum intelligat auxilio se plusquam humano ad simile aliquid suscipiendum indigere? 2. auctoritatem obtendunt Aristotelis, qui vult fieri Solutionem non per machinam, sed ex verisimili, id est, ratione naturali, qua res exire solet.

Qui vero adfirmant, ajunt nihil ob stare, quominus per machinam solvatur Epopœjæ Fabula. 1. Ad imitationem Actionis posse impelli Viros Principes, in qua externo quidem numinis aliqujus auxilio adjuvatur Heros, dum otiosus ille Heros non remaneat, sed præstet per se plurimum, unde feliciter cedat præclare factum. 2. Sic clausisse Epopœjas præstantissimos Poëtas; esse v. gr. machinam in Odysseæ clausula, quæ Minervæ ope solvitur; esse in Æneide, ubi Turni cædes Jovis ductu, & auspicio, atque etiam Furia ministerio conficitur. 3. Aristotelis præceptionem maxime locum habere in Tragœdia, in Epopœja non item: ratio est, quia in Epopœja cum lateat magis machina, quam in Tragœdia, ubi machina Dei è coelo delapsi in theatrum producebantur, magis certe animos feriebat subjecta oculis ea machina in Tragœdia, quam suscepta auribus in Epopœjas ac proinde minus erat ferenda in Tragœdia, quam in Epopœja. Vide Frizonium, qui tam fuse, quam docte eo de argumento agit in poëtica in dissertatione de narratione. (1) §

§. III. Fabulæ Epicæ Dispositio.

Quanam est Fabulæ Epicæ Dispositio?

R. Duplex est illa Dispositio, una rerum: partium altera.

Quanam est Dispositio rerum?

R. Intelligitur illa Dispositio è celeberrima inter magni nominis in re poëtica auctores orta dudum contentione: quorum alii volunt rerum, prout contingere, servari ordinem naturalem; alii contendunt eundem debere perturbari: unde quaestio existit, an Poëta, ut Historicus, hunc servare debeat narrandi ordinem, ut quodcumque primum contigerit, narret primum, & in ultimum locum conjiciat, quæ postremo facta sunt: vel contra, an debeat relicto naturali ordine pro arbitratu suo à mediis, aut etiam postremis auspiciari.

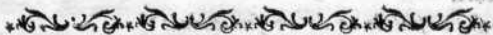
Quid statuis ea de re sentiendum?

R. Eodem puto utramque recidere sentiam, ac proinde non tam de re hic, quam de voce disputari; nimirum quo nomine appellanda sit ejusmodi narratio, ambigitur; cum in id omnes consentiant, optime fuisse institutum narrandi ordinem ab Homero, Virgilioque usurpatum, rerumque permixtionem perbelle cadere: verum alii contendunt, non ideo perturbari ordinem dicendi naturalem; alii perturbari volunt. Quæ ut concilientur inter se, dicendum videtur, non perturbate narrari, si spectetur sejuncta ab episodis Actio primaria: perturbate vero narrari, si om-

omnia simul accipiantur, neque à primaria Actione secernantur Epifodia.

Jam vero quis ordo Partium servandus est in Fabula Epica?

R. Posteaquam Poëta Actionem, qualem descripsimus, animo informavit, personarum mores, & officia excogitavit, epifodia, peripetias, agnitiones, & machinas commentus est, & suum cuique locum destinavit, ad opus tandem aggreditur. 1. Proponendo, quid canendum suscipiat. 2. Invocando numen aliquod, cujus adflatu arduum opus perficiat. 3. Rem totam narratione prosequendo. Denique epilogum aliquando, sive perorationem adtexendo. Unde 4. Epopœjæ partes existunt, Propositio, Invocatio, Narratio, & aliquando Peroratio, de quibus omnibus modo nobis agendum est.

CAPUT QUARTUM.

DE PROPOSITIONE EPOPOEJÆ

Quid est Propositio Epopœjæ?

R. Est prima pars Poëmatis Epici, in qua Poëta breviter proponit, & summatim, quid in reliquo poëmate sit dicturus.

Quæ sunt dotes illius Propositionis?

R. Quod Rhetores in Orationis Exordio præcipiunt, ut adposite, ut breviter, ut verecunde

con-

contexatur ; idem omnino de propositione Epopœjæ, quæ est ejus Exordium, dicendum est.

Quomodo adposite præmittetur Propositio ?

R. Si non vage, sed proprie, congruenterque argumento prætexatur, id est, si rei caput designetur primis versibus ; talis est Propositio *Æneid.*

*Arma, virumque cano ; Trojæ qui primus ab oris
Italiam fato profugus, Lavinaque venit*

Litora.

Quomodo brevis erit Propositio ?

R. Si non excurrat latius in iis, quæ parum ad rem faciunt : ea enim tantum adhibenda sunt, quæ valeant ad docilitatem, & attentionem comparandam cum aliqua, si opus est, benevolentia. In legem brevitatis peccat Jovianus Pontanus in principio *Uranix*:

*Qui cœlo radiant ignes, quæ sidera mundo
Labantur tacito, stellis quibus emicet ingens
Signifer &c.*

Ubi vides, crebram ejusdem rei expressionem, ignes, sidera, stellas, cœlo, mundo tacito &c. quæ omnia eodem recidunt. Quanto aptius est initium *Georgicon* Virgilii.

*Quid faciat latus segetes, quo sidere terram
Vertere, Mæcenas, ulmisque adjungere vites
Conveniat ; quæ cura boum, qui cultus habendo
Sit pecori, atque apibus quanta experientia parcis,
Hinc canere incipiam.*

Hic

Hic nihil redundat, sed libri Georgiani singuli singulis fere numeris, aut incisus designantur.

Verum alia est prorsus ratio Panegyricorum, ubi exordimur aliquando à descriptione; vel, proposita quaestione, latius excurrimus: ut videre est apud Claudianum in panegyricis.

Quomodo verecunde, & modeste fiet Propositio?

R. Si absit omnis ingenii, doctrinaeque jactatio, omnis granditas, ac tumor, & exquisitior ornatus. Cyclicum Poëtam, seu circumforaneum, qui Carmen in Corona ad gloriam aucupandam recitabat, acriter reprehendit Horatius, quod sic exorsus fuisset:

Fortunam Priami cantabo, & nobile bellum,

adjungit mox:

Quid dignum tanto feret hic promissor hiatus?
Parturient montes, nascetur ridiculus mus.

Deinde prædicat Homerum, qui modestius Odyseam incipit, & paullatim adsurgit magnificentius.

Quanto rectius hic, qui nihil molitur inepte?
Dic mihi, musa, virum capta post tempora Troja,
Qui mores hominum multorum vidit, & urbes,
Antiphatem, Scyllamque, & cum Cyclope Cha-
rybdim.

Initium Pharsaliæ adfectatius videtur, & cu-
midius. :

Bel-

Bella per Æmathios plusquam civilia campos,
 Jusque datum sceleri canimus, populumque potentem
 In sua vietrici conversum viscera dextra;
 Cognatasque acies, & rupto foedere regni,
 Certatum totis concussi viribus orbis
 In commune nefas, infestisque obvia signis
 Signa, pares aquilas, & pila minantia pilis.

Quæ carmina, ut nihil dicam de voce *plusquam*
 initio poematis usurpata, tam vasta sunt, sonan-
 tia, tumida, ut fateatur Scaliger se videri sibi
 audire Lucanum, non tam canentem, quam latran-
 tem. Nihilo fuit verecundior Statius in principio
 Achilleidos:

Magnanimum Æacidem, formidatamque Tonanti
 Progeniem, & patrio vetitam succedere cœlo,
 Diva, refert.

Ubi versu primo sexies litteram *a* repetitam
 habes, tres continuas voces tetrasyllabas, quæ ne-
 gotium faceffant pronuntianti.

CAPUT QUINTUM.

DE INVOCATIONE EPOPOEJÆ.

Quid est invocatio in Poëmatis Epico?

R. Est ea pars Poëmatis Epici, in qua
 numen aliquod invocatur, cujus adflatu Carmen,
 quod

quod per se arduum est, & humano ingenio majus habetur, tandem perficiatur. Quæ invocatio attentionem, & admirationem commovet; atque etiam summam operi conciliat auctoritatem, ut quasi divinitus, quæ canuntur, postmodum efferantur.

Est semper adhibenda Invocatio?

R. Cum grave aliquod scribitur poemata, illa adhibetur; in minoribus vero poematis, maxime in panegyricis frequenter omittitur.

Sejungiturne Invocatio à Propositione?

R. Sejungitur aliquando, aliquando cum illa involvitur. Latini Epici ut plurimum sejungunt; sic apud Virgilium post hanc propositionem, *Arma Virumque cano &c.* sequitur Invocatio. *Musa mihi causas memora &c.* Græci vulgo Invocationi Propositionem implicant; sic Homerus orditur Iliadem: *Iram canē Dea Pelidæ Achillis &c.* Sic Odyseam, *Virum mihi dic musa &c.* Atque etiam apud Latinos Lucretius, Statius, Vida, & Virgilius ipse in eclogis Invocationem cum Propositione permiscet. Id autem fit opportune, cum opera principibus inscribuntur viris, quos honorifice statim appellamus.

Repetitur invocatio in decursu Poëmatis?

R. Repetitur, cum res gravior dicenda occurrit: ac cum comparatur attentio, cum significatur tanti rem esse, ut opus sit divino quodam adflatu ad eam pro dignitate exponendam.

Qui sunt invocandi in poemate?

R. Ethnico Poëtæ profana, & commentitia numina liceat invocare; at Christiano Divinus Spiritus, Christus Servator, Virgo Deipara, Angelus

Tutelaribus, aut is, cujus res gestæ canuntur, Vir Sanctus implorandus est. Item, si res præclare gestas Ducis alicujus, aut Principis scribimus, aut si illi opus dicamus, commode ille potest invocari, uti exemplo suo docuit Virgilius in 1. Georg. his luculentis carminibus:

Tuque adeo, quem mox quæ sint habitura Deorum Concilia, incertum est, Urbesne invisere Cæsar, Terrarumque velis curam &c.

Sic Lucanus Neronem in Pharsalia, Valerius Flaccus initio Argonauticæ, & Statius initio Thebaidos Domitianum invocant. Atque hic observandum est, licere Poëtæ Christiano in Sacro poëmate Musas usurpare pro poëtica facultate, pro sacro impetu, atque enthusiasmo, Jovem pro cœlo, Neptunum pro mari, pro bello Martem; adeoque hæc, aliaque his similia hoc sensu accepta posse poëmatis de Christianis mysteriis scriptis inseri.

CAPUT SEXTUM.

DE NARRATIONE EPOPOEJÆ.

Quid est Narratio Epopæjæ?

R. Est pars, seu potius, corpus poëmatis, cui Propositio, & invocatio quasi facem præferunt, parantque attentionem, & do-

cilitatem. Cum autem non tam Verum, quam Verisimile poëtæ sit propositum; sic non tam rei gestæ, quam velut gestæ expositio, dici debet hæc Narratio.

Quid est spectandum maxime in illa Narratione?

R. Cum tam late pateat, ut totum poëma exhauriat, cadunt in illam, quæ hæctenus omnia de Epopœja, atque etiam de poësi univérse sumpta diximus. Quare addenda sunt aliqua dumtaxat circa proprias, quæ vulgo adsignantur, illius dotes.

Quæ sunt illæ dotes?

R. Tot Epicæ, quot Oratoriæ Narrationi dotes tribuuntur: Brevitas, Perspicuitas, Probabilitas, & Suavitas.

Quo sensu narratio Epica debet esse brevis?

R. Eo sensu, ut crebriores, prolixioresque digressiones ne adhibeantur, maxime si ad rem parum faciunt. Arguitur Catullus, quod dimidium Poëmatis de nuptiis Pelei, & Tethidos in descriptione vestis, Ariadnæque fabula consumpserit. Fabulæ epicæ, qualem descripsimus, servetur magnitudo, quæ longior non erit, si nihil adducatur inane, quod recidi possit. Nam ut acute Martialis:

Non sunt longa, quibus nihil est quod demere possis;
Sed tu, Coschoni, disticha longa facis.

Quomodo debet esse perspicua Narratio?

R. Si adludatur quidem ad fabulas, & historias, si usurpentur hellenismi, seu formæ lo-

quen-

quendi à Græcis desumptæ : sed ita tamen , ut à quovis non imperito facile intelligantur : si vocabula obsoleta , & ex altissimis antiquitatis rudibus effossa , ac proinde obscura vitentur. Sane ut quisque disertissimus est , ita loquitur appertissime ; sed sat multa eo de argumento tradidimus supra in Dictione poetica.

Quomodo debet esse Probabilis illa Narratio ?

R. Eo sensu , ut sit verisimilis : nihil debet magis curare Poëta , ut jam sæpe docuimus. Itaque , quod recte monet Horatius :

Ficta voluptatis causa sint proxima veris,
Nec quodcumque volet , poscat sibi fabula credi.

In locis , temporibusque notandis , maxime vero in effingendis personis , hujus verisimilitudinis habenda est ratio.

Ætatis cujusque notandi sunt tibi mores,
Mobilibusque decôr naturis dandus , & annis,

inquit idem Horatius , qui varios hominum mores luculenter ibidem describit. Ubi tamen velim advertas , non tam arctis circumdari terminis probabile , ut locus non sit Admirabili , quod in poemate spectatur in primis.

Quomodo suavis erit Narratio Epica ?

R. Si elegantia , & jucunditate verborum sonantium , leniumque floreat , quod de oratione monet Tullius : si neque asperos habeat concursus , neque

disiunctos, atque hiantes: si sit circumscripta non longo anfractu, sed ad spiritum vocis apto: si eodem semper tenore non decurrant carmina. Item suavis erit, si intexantur hypotyposes, suspensiones, metaphoræ, exclamationes, & admirationes: si interpolantur motus animorum, mores, & colloquia personarum, obliquæ orationes, exitus inopinati, dolores, lætitiæ, metus, cupiditates, iracundiæ pro rerum varietate. Sed nihil ad suavitatem accommodatius est, quam idonea, rebusque ipsis consentanea modulatio numerorum, de qua egimus in Dictione poetica.

CAPUT SEPTIMUM.

DE EPILOGO EPOPOEJÆ.

Adponitur ne Epilogus, & quasi peroratio Epopœjæ?

R. Adponitur, non semper quidem, sed aliquando tamen & Epopœjæ, & aliis Poëmatis: atque etiam interdum in ipso decursu operis post aliquod nobile factum. Ita Virgilius in 9. Æneid. narrata Nisi, & Euryali celeberrimi paris amicorum cæde, rem hoc Epilogo, sive epiphonemate concludit:

Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt,
Nulla dies umquam memori vos eximet ævo,
Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

In

In fine sæpius suorum operum Epilogum usur-
pant Poëtæ variis modis. Nam aliquando indicant
ea, quæ cecinerunt, & temporis, loci, ætatis,
occupationum suarum aliquam mentionem adte-
xunt: ita Virgilius in fine Georgic.

Hæc super arborum cultu, pecorumque canebam,
Et super arboribus, Cæsar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello, victorque volentes
Per populos dat jura, viamque adfectat Olimpo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, studiis florentem ignobilis otii,
Carmina qui lusi pastorum, audaxque juvenia,
Tityre, te patulæ cecini sub tegmine fagi.

Aliquando gratulantur, & immortalitatis spe sibi
blandiuntur. Sic Ovidius in fine Metamorph. canit:

Jamque opus exegi, quod nec Jovis ira, nec ignes,
Nec poterit ferrum, nec edax abolere vetustas;
Cum volet illa dies, quæ nil nisi corporis hujus,
Jus habet, incerti spatium mihi finiat ævi;
Parte tamen meliore mei super alta perennis
Astra ferat, nomenque erit indebile nostrum.

In eundem sensum Librum tertium carminum
claudit Horatius:

Exegi monumentum ære perennius,
Regalique situ Pyramidum altius:
Quod nec imber edax, aut Aquilo impotens

Possit diruere, aut innumerabilis
Annorum series, & fuga temporum.
Non omnis moriar &c.

Modestius suam Thebaida adfatur Statius in
fine:

Durabisne procul, dominoque legere superstes,
O mihi bisseos multum vigilata per annos
Thebai? jam certe præsens tibi fama benignum
Stravit iter, coepitque novam monstrare futuris.
Jam te magnanimus dignatur noscere Cæsar.
Itala jam studio discit, memoratque juvenus.
Vive precor; nec tu divinam Æneida tenta,
Sed longe sequere, & vestigia semper adora.
Mox tibi si quis adhuc prætendit nubila livor,
Occidet, & meriti post me referentur honores.

Epilogum Epopœjæ minime necessarium esse
demonstrant Ilias, Odyssæa, & Æneis, quæ ipsa
narrationis abfolutione concluduntur.

INSTITUTIONUM POETICARUM.

LIBER TERTIUS.

DE DRAMATE.

EPicam Poësin excipit proxime Dramatica; de qua sic disputabimus, ut in Poëma Dramaticum universe primum, deinde in singulas ejus species inquiramus, ac pro instituto dicendi ordine, definitionem, materiam, formam, partes, finem, aliasque, quæ ipsum tum generatim, tum singulatim adficiunt, proprietates breviter exponamus.

CAPUT PRIMUM.

DEFINITIO POEMATIS DRAMATICI.

Quid est Poëma Dramaticum?

R. 1. Si vocis etymon spectes, à voce græca δραῖν, latina agere, dicitur Poëma Dramaticum, quod totum sit in actione: unde Actores vocantur ii, qui in eo Poëmate colloquuntur.

2. Si rei definitionem quæras, est *Imitatio Actionis*, unius, totius, justæ magnitudinis, veræ, vel falsæ, verisimilis, insignis, vel vulgaris, felicitis, vel infelicitis; quæ metro, & harmonia, non narrando, sed agendo, vel quosdam animi adfectus excitat, & perpurgat, vel vitæ privatae exemplum proponit.

Explica, quæso, singulas voces.

R. 1. Dicitur *Imitatio Actionis*, quia cum poësis in imitatione actionum humanarum sit posita, ut initio docuimus, species quoque illius singulæ ejusmodi actiones imitantur.

2. Dicitur *Actionis unius, totius, justæ magnitudinis, veræ, vel falsæ, verisimilis, insignis, vel vulgaris, felicitis, vel infelicitis*: quibus verbis partim Dramatica Poësis cum Epica convenit, cujus Actio est una, tota, magna, vera, verisimilis, illustris, ac felix: partim ab eadem discrepat: cum Actio Dramatica possit esse falsa, & vulgaris, si scribatur Comœdia; infelix, si Tragedia.

3. Dicitur Poëma Dramaticum *imitari metro, & harmonia*, quia inducuntur personæ colloquentes inter se, non soluta, sed vinctâ oratione, cui cantus in certis quibusdam locis adjicitur.

4. Dicitur *non narrando, sed agendo imitari*: quia nihil ipse Poëta exponit, aut commemorat, ut in Epopœja: sed productis in scenam personis sermonem tribuit, easque inter se agentes, negotiantesque exhibet.

Dicitur *vel excitare, ac purgare adfectus, vel privata vitæ exemplum proponere*: quibus verbis,

tum

tum officium, tum finis poematis illius attingitur. Excitat enim, ac purgat adfectus Tragedia; vita privata proponit exemplum Comœdia; mores utraque, ut omnis poësis, recte instituit.

CAPUT SECUNDUM.

DE MATERIA POEMATIS DRAMATICI. 12

Quamnam est materia Poëmatis Dramatici?

R. Est actio una, tota, magna, vera, vel falsa, verisimilis, insignis, vel vulgaris, felix, vel infelix.

Quo sensu, debet esse Una, & tota illa Actio?

R. Eo sensu, ut nec in plures actiones primarias dividatur, nec suo initio, medio, ac fine careat, ut supra docuimus.

Quo sensu debet esse magna?

R. Eo sensu, ut eo usque crescere possit ac debeat, donec tandem pro rerum natura, quæ aguntur, necessario, vel commode mutatio inferatur in Fabula implexa; & in simplici juxta naturalem rerum exitum finis imponatur, qui supremus est Actionis terminus. Qualis sit ille, patebit ex dicendis inferius.

Quomodo erit Vera, vel falsa?

R. Si vere contigerit, aut non contigerit. Quando autem, & quatenus veritas, vel falsitas Actioni Dramaticæ conveniat, dicetur postea, cum agetur de Tragedia, & Comœdia. (1) Quo

Quo sensu debet esse Verisimilis?

R. Eo sensu, ut nihil adferatur, quod sit præter naturalem rerum ordinem, spectatis circumstantiis, in quibus dicitur illa actio contigisse.

Quomodo Actio illa insignis erit, vel vulgaris?

R. Talis erit vel ratione sui, vel ratione agentium personarum. Quid conveniat Tragœdiæ, quid Comœdiæ, explicabitur inferius (1)

Quomodo erit Felix, vel Infelix illa Actio?

R. Ratione exitus felicitis, vel infelicitis solet hic appellari felix, vel infelix Actio; adeoque felix est, quæ, licet multas contineat turbas, fortunato tamen exitu concluditur: & contra infelix illa est, quæ, quamvis prospere admodum in decursu succedat, luctuoso tamen fine terminatur. Quatenus autem actioni Tragicæ, vel Comicæ congruat felicitas, aut infelicitas, suis locis exponetur.

CAPUT TERTIUM.

DE FORMA POEMATIS DRAMATICI.

Quæ est Forma Poëmatidis Dramatici?

R. Est Fabula, sive Compositio Actionis in qua, ut in Epica, considerandæ sunt Dotes, Partes, & Dispositio.

Quæ

Quæ sunt Dotes Fabulæ Dramaticæ?

R. Prima est Unitas, altera Simplicitas, tertia Magnitudo.

§. I. Unitas, & Simplicitas Fabulæ Dramaticæ.

IN quo posita est Unitas Fabulæ Dramaticæ?

R. In tanta partium omnium, rerumque diversarum inter se connexionem, ut in unum aliquid videantur coalescere.

Quomodo simplex esse debet Fabula Dramatica?

R. Geminam tribuit huic voci notionem Philosophus, (1) qui Fabulam simplicem modo duplici, modo opponit implexæ. Fabula simplex, quæ duplici opponitur, est ea, in qua oritur unus status eorum, de quibus est Fabula, qui è felicibus infelices, aut contra ex infelicibus felices existunt. Duplex vero ea est, in qua alii felices, infelices alii evadunt, uti fit in *Odyssæa*, ubi felix *Ulysses*, *Proci* infelices, & in *Æneide* felix *Æneas*, *Turnus* infelix efficitur. Atque hoc sensu simplicem Fabulam esse vult *Aristoteles* (2) in *Dramate*; aut saltem longe anteposit duplicis, quod multo magis valeat ad adfectuum commotionem. Commoventur enim illi vehementius, cum grandi omnes, nullo excepto, excipiuntur calamitate in *Tragœdia*; in *Comœdia* vero placet magis, qui lætus est omnibus Actoribus, ac fortunatus exitus.

(1) C. 9. Poët.

(2) C. 1.

Fabula simplex, quatenus opponitur implexæ, ea est, quæ est una continua sic, ut sine peripetia, id est, sine manifesta in contrarium mutatione, aut agnitione ad finem deducatur. Fabula vero implexa ea est, quæ cum peripetia, sive mutatione, aut agnitione, aut utraque simul ad finem usque procedit.

Da exemplum utriusque Fabulæ, simplicis, & implexæ.

R. Habes simplicem Fabulam in Ajace Sophoclis, & Hercule furente Senecæ, & alibi passim multis in locis. Ibi enim nihil accidit præter expectationem; v. gr. Ajax plenus animi, & contemptus impatiens furit; posteaquam vero ad se rediit, præ pudore sibi mortem consciscit: eodem fere modo Hercules se gerit, nisi quod superfit.

Fabulæ implexæ eximium habes exemplum apud Senecam in Oedipo: ubi cum Oedipum missus Corintho senex adiisset, ut significaret, Regem ipsum à Corinthiis pronuntiatum esse, atque hac ratione gratissimum illi nuntium adferre se existimaret, contrarium effecit. Paulatim enim intellexit ille, se & parricidam, & incestis Jocastæ matris implicatum nuptiis; atque hinc subito, & præter omnium expectationem factus est infelicitissimus. Ubi vides mirabilem peripetiam simul, & agnitionem. Atque hæc Fabula, quæ implexa dicitur, longe præstat simplici, juxta mentem Philosophi, qui præcepit Fabulam Dramaticam esse simplicem, quatenus videlicet illa duplici, non vero quatenus implexæ opponitur. §.

§. II. Magnitudo Fabulæ Dramaticæ.

Quenam est iusta Magnitudo Fabulæ Dramaticæ?

R. Quod oculis evenire solet, cum corpus videmus, idem plane accidit memoriæ, cum Dramaticam Fabulam excipimus. (1) Ut enim, quæ vastiora sunt, oculorum conspectum, sic memoriæ captum, quæ sunt longiora, facile excedunt: utriusque vero facultatis vim, quæ sunt minutiora, fugiunt. Atque hinc factum est, ut quemadmodum in omni corpore, sic qualibet in Fabula Dramatica iusta quædam debeat esse magnitudo, quam uno quasi intuitu complecti possit auditor; ne distracto in plura, aut obrato rerum multitudine animo, remittant, ac frigeant, qui concitabuntur adfectus. Quæ lex pro Tragicis posita, valet etiam pro Comicis, ubi per adfectuum commotionem privata vitæ rite instituendæ ratio quæritur.

Quenam est igitur illa Magnitudo?

R. Præter adsignatam superius magnitudinem Actionis, quæ materiæ locum tenet, duplicem insuper facit illam Philosophus: unam Actionis compositæ, quæ Forma est, seu Fabula; alteram, quam vocat quantitatis.

Quenam est magnitudo Actionis compositæ?

R. In eo posita est, quæ dicitur Actio primaria, ut uno Solis ambitu contineatur, (2) id est, ut unum diem naturalem, vel nullo modo, vel pa-

(1) *Arist. cap. 5.* (2) *Aristot. cap. 2.*

parum certe excedat , atque etiam ut breviori temporis spatio , puta duabus , vel tribus horis possit definiri ; immo eo perfectior , & convenientior erit illa Actio , quo magis accedet ad tempus , quo solet in scena exhiberi. Sed latius multo possunt excurrere , quæ adhibentur Episcidia : quamvis & rariora , & breviora esse oportebit , quam quæ adjiciuntur in Epopœja , ne rerum multitudine , ac varietate animus distrahatur , atque obruatur sic in dramate , ut ad primariam actionem non satis attendat , minusque concipiat , qui debent hinc oriri potissimum , adfectus. Atque eo sensu accipienda sunt Philosophi verba , cum Tragoediam inter , & Epopœjam id quoque adsignat discriminis ; ut certo quodam tempore Tragoedia , nullo definiatur Epopœja.

Quenam est magnitudo Quantitatis ?

R. Quantitas illa posita est in numero versuum : ad ducentos , trecentosve supra mille , atque etiam apud recentiores ad duo millia recensentur ; hæc autem lex optima fuerit , ut inter ternas , & senas horas exhibeatur Drama , adeo ut nec brevius sit , nec longius : non brevius quidem , ne forte locus non detur concitandis , ut par est , adfectibus ; non etiam longius , ne possit usurpari illud Plautinum : *Lumbi sedendo , & oculi spectando dolent*. Jam vero quæ sint partes Fabulæ dramaticæ , aut quæ illarum dispositio , patebit ex dicendis capite proxime consequenti , & ex capite 11.

CAPUT QUARTUM.

DE PARTIBUS POEMATIS DRAMATICI.

Quæ sunt Partes Poëmatici Dramatici?
 R. Cum Poëma dramaticum ex materia
 constet, quæ est Actio, quam descripsi-
 mus, & forma quæ est eadem Actio composita,
 excultaque, de qua modo egimus; hinc factum
 est, ut modo materiæ, modo formæ, modo
 utriusque simul habita ratione, in suas partes va-
 rie soleant Auctores illud poëma distribuere. Sex
 omnino Dramatis in suas partes reperio divisiones.

Adfer, quæso, & explica illas omnes divisiones.

R. Prima divisio est in *Diverbium*, & *Choricum*,
 quæ omnium maxime generalis est; nam quid-
 quid est in Dramate, ad hæc duo genera revoca-
 tur, ut geratur, aut canatur. Diverbium itaque
 est ea pars Dramatis, in qua colloquuntur,
 aguntve inter se, qui dicuntur Actores: Choricum
 vero dicitur illa pars, in qua iidem Actores, vel
 alii concinunt aliquid cum Dramate connexum,
 de quo postea.

Altera divisio in *Nexum*, & *Solutionem* tam late
 patet, quam prima, quamvis alio modo Drama
 partiatur. Nexus in Dramate, ut habet Aristoteles,
 (1) est totum id, quod à principio ad ultimam
 us-

(1) Cap. 16. Poët.

usque pertinet partem, ex qua fit mutatio fortunæ: hac autem mutatione felicitati infelicitas in Tragoedia, & felicitas infelicitati succedit in Comoedia. Solutio vero à mutationis principio ad finem usque protenditur. Sic in Oedipo Senecæ quidquid antecedit illum locum, ubi se tandem & patris interfectorem, & matris maritum agnoscit Oedipus, unde summa oritur infelicitas, est in Nexu: reliqua sunt in Solutione. Sed de Nexu, & Solutione, quantum satis est, dictum superius (1) in Fabula Epica.

Tertia divisio fit (2) in *Prologum*, *Episodium*, *Exodum*, & *Choricum*. Prologus præcedit primum cantum; diciturque ea pars continere quasi femina omnium, quæ dicenda sunt in reliquo dramate; adeo ut Actorum nemo producat in Scenam, qui non sit cognitus in Prologo, vel de vultu, vel de nomine, vel alio quovis modo. Quod tamen de illis debet intelligi, quorum res hic agitur præcipue; potest enim è domesticis, amicisve de novo aliquis induci.

Episodium hoc loco, juxta Aristotelem, continet tres Actus intermedios, adeoque tam primariam Actionem, quam secundarias, sive adjectivitas comprehendit. Ubi notari velim, & Actionem illam primariam, & secundarias etiam esse Actoris primarii: quamvis hæ quoque actiones adjectivæ possint esse illorum, qui sunt post primarium Actorem nobiliores, qui vocantur ideo Actores Epilodici. Exodus est quintus Actus, ubi

Ca-

(1) *Lib. 2. cap. 3. §. 2.* (2) *Arist. cap. 1. 10.*

Catastrophe, de qua mox, sicuti & de Choro, capite proxime consequenti.

Quarta divisio fit in *Protasin*, *Epitasin*, *Catastasin*, & *Catastrophem*.

Protasis, quæ significat præstitutionem, & præordinationem, est Dramatis initium, in quo proponitur summa rei sine exitus declaratione, ut animus auditoris suspensus teneatur; nam si præsciretur Fabulæ exitus, non sic placerent, quæ postea dicerentur.

Epitasis, quæ rei constitutionem significat, vel ut alii interpretantur, exaggerationem, est ea pars quæ protasin proxime consequitur, & in qua turbæ excitantur, totaque rei negotiatio magis ac magis involvitur, diciturque Latinis nodus erroris.

Catastasis est ea pars, in qua continuatur rerum perturbatio; ostenditur tamen quomodo possint illæ postea explicari, unde à multis Catastasis confunditur cum Epitasi.

Catastrophe, quæ subversionem sonat, est ea pars, in qua totum negotium dissolvitur; cum Actor primarius à felicitate transit ad infelicitatem, vel contra. Ad extremum drama, si ita fieri possit illa est rejicienda, quo magis auditoris animus suspendatur, ac delectetur.

Quinta divisio fit in quinque Actus, qui sic appellantur ab actione, cujus sunt partes; quare tot sunt illi Actus, quot habet Actio diversas partes, & præcipuas: quinque recensentur. Primus argumentum exponit, at non rei exitum; secundus rem proprie deducit in actum; tertius
tur-

turbas ciet ; quartus viam ostendit , qua res implicite dissolvantur ; quintus impedita artificiose expedit. Quare nec plures , nec pauciores esse jubet Horatius:

Neve minor , neu sit quinto productior actu
Fabula , quæ posci vult , & spectata reponi.

Estne semper eadem Actuum magnitudo ?

R. Augetur illa , vel minuitur pro ratione rerum , quæ tractantur , quæ possunt esse magis , minusve graves , populoque jucundæ. Jam vero Actus in varias Scenas distribuuntur.

Quid vocas Scenam in Actu ?

R. Sena dicitur pars Actus , in qua una , vel plures personæ colloquuntur : designatur autem personarum vel adventu , vel interventu , vel abitu.

Quot sunt Scenæ in uno Actu ?

R. Plures sunt pro ratione rerum , quæ possunt esse graviores , vel jucundiores : pauciores olim adhibebantur , jam ad tredecim , & amplius numerantur.

Quot sunt Actores in Dramate ?

R. Plures esse quam quatuordecim , vetant Artis Magistri : qui , si prodeant simul in Scenam , tres tantum , aut quatuor ad summum loqui permittuntur. Ita præcipit Horatius:

Nec quarta loqui persona laboret.

Sexta divisio (1) fit in *Fabulam*, *Mores*, *Sententiam*, *Dictionem*, *Melodiam*, & *Apparatum*. *Fabula*, quam diximus esse constitutionem rerum, & actionum compositam, instar animæ obtinet in dramate, & continet actiones, mores, adfectus, peripetias, agnitiones, ac reliqua, quæ vocantur, *Fabulæ* ornamenta: quare non tam pars *Dramatis*, quam ipsum *Drama* debet appellari.

Quomodo itaque Mores, Sententia, & Dictio cum Fabula dicuntur Drama ex æquo partiri?

R. Quia inter *Fabulæ* partes sic eminent, ut *Drama* partiri cum ipsa dicantur ab Aristotele.

Quid hic intelligis per mores, sententiam, & Dictionem?

R. Morum nomine docuimus intelligi indolem, & ingenium cujusque; diximusque requiri bonos, convenientes, & æquabilis tenoris. *Sententia* significat sensus, qui genuini Morum partus esse solent, ac proinde debent esse illis in primis accommodati. *Dictio* est dicendi ratio, quæ *Dramati* conveniat, de qua in *Tragoedia*, & *Comœdia*.

Quo sensu Melodia, & Apparatus dicuntur esse partes Dramatis?

R. Quia quamvis extra *Drama* esse censeantur, ad ejus tamen splendorem cum conferant plurimum (sicut ad commotionem adfectuum) duæ quoque *Dramatis* partes vocantur à Philosopho (2) Quare de aliis cum egerimus superius, de his quoque modo agendum est.

Dd

CA.

(1) *Arist. cap. 4.* (2) *Cap. 4.*

CAPUT QUINTUM.

DE CHORO IN DRAMATE.

Quid est Chorus in Dramate?

R. Est pars Fabulæ, quæ sequitur, vel etiam præcedit Actum concentu. Dicitur
1. pars Fabulæ eo sensu, quo dictum est jam in fine proxime superioris capitis. 2. Sequi Actum, aut etiam præcedere, quod Actui soleat postponi, raro præponi. 3. Cum concentu, quod, qui chorum agunt, concinere soleant, atque etiam aliquando loquantur.

Quid canitur à Choro?

R. Non canitur quidlibet, sed aliquid cum Fabula conjunctum, & ad fine argumento, quod tractatur. Nam vel ferebant judicium de iis, quæ agerentur in Fabula, vel favebant bonis, & lugentibus, vel monebant iram esse frenandam, insanosque motus coercendos, vel lugebant cum miseris, vel Superos deprecabantur. Chori officia, expresseit Horatius his versibus:

Actoris partes Chorus, officiumque virile
Defendat: non quid medios intercinat Actus,
Quod non proposito conducatur, & hæreat apte.
Ille bonis faveatque, & consilietur amicis,
Et regat iratos, & amet peccare timentes.
Ille dapes laudet mentis brevis, ille salubrem

Iustitiam, legesque, & apertis otia portis.
 Ille tegat commissa, Deosque precetur, & oret,
 Ut redeat miseris, abeat fortuna superbis.

CAPUT SEXTUM.

DE SCENICO APPARATU.

Quid est Apparatus Dramatis?

R. In Fabulæ partibus reponitur à Philosopho Apparatus ille, qui recte dici potest ornatus ille omnis, quo & Scenæ, & Personæ instruuntur ad exhibendam ex arte Fabulam.

Qualis debet esse Scenæ ornatus?

R. Per Scenam hic intelligitur locus, ubi exhibentur Dramata, de quo difficile est aliquid præcipere ob multiplicem Dramatum varietatem. Agebantur ludi scenici in theatro, quod in modum hemicycli erat: in eo tria spectabantur maxime, Scena, Orchestra, Proscenium. Scena est frons theatri ab uno cornu ad alterum cum coopertura. Orchestra locus est, in quo spectatores Drama intuebantur. Proscenium item locus ante Scenam porrectus, in quem Actores dicturi prodibant. Scena itaque altior erat pulpito, pulpitum proscenio, proscenium orchestra.

Qualis debet esse Personarum ornatus?

R. A diverso vestium genere diversas quoque fortiebantur appellationes Dramata, sive Fabulæ:

palliata vocabantur Græcorum Fabulæ, quod pallio Cræci Actores uterentur; Latinorum togatæ, quod togas illi adhiberent; dicebantur item apud eosdem Latinos prætextæ Fabulæ, quæ Regum, Principum, & Virorum illustrium actiones imitabantur, quod personarum istiusmodi esset prætextæ togatæ tantum vocabantur, quæ actiones privatorum hominum exhibebant, quia toga erat vestis popularis, juxta illud Horatii, *vel qui prætextas, vel qui docuere togatas*. De vestium forma, ornatuque in Dramate nihil certi jam potest adferri, quod varientur vestes pro diversitate regionum, ac personarum, quæ in Scenam inducuntur.

Postquam ea protulimus, quæ ad Drama spectant univèrse, nunc de Tragœdia, & Comœdia, quæ sunt ejus partes, videamus.

CAPUT SEPTIMUM.

DEFINITIO TRAGOEDIÆ.

Quid est Tragœdia?

R. 1. Secundum vim vocis Tragœdia est cantus ob hircum: deducitur enim à vocabulis *τράγος hircus* & *ὤδῃ cantus*; quod Tragœdia prius heret cantando in honorem Bacchi, cui hircus vinearum hostis mactabatur, sive quod hircus præmium esset certantibus, juxta illud Horatii.

Carmine qui tragico vilem certavit ob hircum,

Deducitur etiam Tragœdiæ vox, juxta alios, à nomine τρῶξ, *Fax*: quia ora facibus perlinebant Actores ante ulum personarum ab Æschylo repertum, juxta hæc Horatii carmina:

Ignotum Tragicæ genus invenisse camœnæ
Dicitur, & plaustris vexisse Poëmata Theſpis,
Quæ canerent, agerentye peruncti facibus ora.

2. Definitur (1) Tragœdia: *Imitatio Actionis, unius, totius, veræ, verisimilis, & insignis, quæ metro, & harmonia, non narrando, sed agendo, misericordiam ciet, ac terrorem, ut adfectuum expiationem, seu purgationem inducat.*

Explica, quæſo, singulas definitionis partes.

R. 1. Dicitur *Imitatio Actionis*, quia poëſis, maxime Dramatica, actiones humanas imitatur, ut diximus superius.

2. Dicitur *Actionis unius, totius, veræ, verisimilis, insignis*: quibus verbis notatur materia Tragœdiæ, qua partim convenit cum Epopœja, & Comœdia, partim ab iisdem discrepat. Nam materia Epopœjæ est Actio, quæ habet quidem omnes illas dotes, sed debet insuper felici exitu terminari: quod in Tragœdiam non cadit, quæ sæpius infelicem, raro admodum felicem habet exitum, Comœdiæ vero Actio vulgaris est, & obscura.

3.

(1) *Arist. cap. 3.*

3. Dicitur *metro*, & *harmonia* perfici *Tragoedia*; quod sermonem non qualemcumque, sed metro adstrictum, ut alia poëseos genera, requirat; item & harmoniam, seu cantum, qui ad adfectuum commotionem faciat in primis.

4. Dicitur *non narrando*, sed *agendo* exhiberi *Tragoedia*, quia, cum sit poëma dramaticum, tota debet esse in *Actione*: quo pacto ab *Epopoeja* discrepat, quæ partim in rerum narratione, partim in actione sita est, Poëta modo narrante per se, modo alios narrantes, agentefve inducente.

5. Dicitur *excitare misericordiam*, & *terrorem*, ut *adfectuum* *expiationem*, *purgationemque* inducat; quibus verbis *Tragoediæ* finis attingitur, de quo postea pluribus.

CAPUT OCTAVUM.

DE MATERIA TRAGOEDIÆ.

Quæ est *Materia Tragoediæ*?

R. Est *Actio una*, tota, vera, verisimilis, insignis, & infelix. (1)

Quo sensu *Actio Tragoediæ* debet esse una?

R. Eo sensu 1. ut sit quædam *Actio primaria*, quæ in plures alias dividi non possit. 2. ut omnia, quæ sunt illius *Actionis primariæ*, in uno,

co-

eodemque loco facta esse videantur, in eodem cubiculo v. gr., in eadem domo, in eadem urbe, in iisdem castris, unde Tragœdiæ adponi solet: Scena est Romæ, vel Corinthi, vel Athenis, vel alibi, ubi res gesta est. Sed quomodo Actio debeat esse una, & tota, diximus alias. (1)

Quomodo debet esse Vera, & Verisimilis Actio Tragœdiæ?

R. Eo sensu, ut vere contigerit Actio primaria: alioqui non multum moveret Tragœdia, si falsa esse crederentur, quæ referrentur in scena: crederentur autem esse falsa, si talia essent, quia sunt Actionis insignis, quæ non solet ignorari. Non ita dicendum de Episodiis, quæ cum sint actiones adjectitiæ, per se sæpe non adeo spectabiles, nihil opus est esse vera.

Possunt ne esse falsa Actionis primariæ, quæ dicuntur Adjuncta?

R. Duplex genus est hujusmodi Adjunctorum. Primum est eorum, quæ sunt per se spectatissima, atque illa tam vera esse debent, quam ipsa Actio, cujus Adjuncta sunt; non licet v. gr. fingere à patre filium, vel à filio matrem fuisse interfec-tam, nisi fide historiæ id constet; pro falso enim habetur, quod istiusmodi est, nisi consignetur Historiæ monumentis, quæ non debuit illud omittere. Alterum genus est eorum, quæ sunt minus spectabilia, adeoque non solent, aut certe non debent

ne-

(1) Lib. 2. cap. 2. §. 2. & 5.

neccessario in Historia notari, quæ si verosimilia sint, facile vera esse credentur. Peccabit itaque contra hanc præceptionem, qui Cæsarem naturali morte, non violenta extinctum induxerit; non peccabit, qui eundem singulos interfectores adloquentem exhibuerit; quod primum, non item alterum Historia notare debuerit. Qua ratione debeat esse Verisimilis Actio Tragoediæ, satis indicatum est superius cap. 3. in materia Dramatis universe spectata.

Quo sensu Insignis erit illa Actio?

R. Insignis erit non ratione tantum personarum, quæ inducuntur; sed etiam, & quidem præcipue, ratione sui. Nimirum id requirit propositus Tragoediæ finis, cum melius multo cieantur adfectus, purgenturque, quando illustriores inducuntur personæ, quæ à summa felicitate ad infelicitatem maximam deveniunt, ut inferius (1) docebitur. Insignem certe, notamque vult esse Horatius hanc Actionem:

Rectius Iliacum Carmen deducis in Actus,
Quam si proferres ignota, indictaque primus.

Quamquam & suus sit in Tragoedia, ut in Epopœja, locus personis ignobilioribus, seu iis, quæ Actores Episodici appellantur.

Quo sensu debet esse Actio Tragoediæ infelix?

R. Eo sensu 1. ut sit Actio illa plena luctus, & terroris. 2. Ut infelici plerumque terminetur
exi-

(1) Cap. 10.

exitu , quia misericordiam , & terrorem debet concitare , ut animi adfectus ex fine suo purget.

Quomodo delectabit , quæ plena luctus erit , Tragoedia ?

R. Non quidem res ipsæ tragicæ voluptatem adferent , ut notavit Aristoteles (1) , sed excellens illarum delectabit imitatio. Nam eorum , quæ vel fugimus , vel detestamur , imagines , ut ferarum formas , & cadaverum affabre factas non sine lætitia intuemur , quod insitum sit à natura hominibus imitari , ut idem observavit Philosophus. Adde , quod tantæ calamitatis expertes nos esse , ac doceri , quæ cavere oporteat , non mediocriter gaudeamus.

Numquid licet aliquando felici exitu claudere Tragoediam ?

R. Quamvis satius sit exitum Tragoediæ esse terribilem , & inexpectata felici fortunæ in luctuosam mutatione stupendum ; volunt aliqui tamen , licere ab ea lege deflectere in gratiam auditorum , qui domum redire malint læti , quam tristes ; adeoque indignius non habitum v. g. primum Actorem expedire se posse è magna , quam incurrerat , calamitate , atque id unum requiri contendunt , ut luctuosa sit tota Tragoediæ facies , ad illius finem obtinendum.

CA-

CAPUT NONUM.

DE FORMA TRAGOEDIÆ.

Quenam est Forma Tragediæ?

R. Est Fabula, sive compositio Actionis Tragicæ.

Qualis debet esse illa Fabula, sive Compositio?

R. Debet esse una, simplex, justæ cujusdam magnitudinis, in suas partes rite distributa, & variis Fabulæ ornamentis conspicua: quæ dotes explicatæ sunt superius, cum egimus univèrse de Forma Dramatis.

Quid speciatim præcipitur circa Fabulam Tragicam?

R. Ut Fabula illa sit implexa, id est, ut adnexam habeat peripetiam, vel agnitionem, vel utramque simul; atque etiam vult talem esse Philosophus, (1) ut ex peripetia, & agnitione oriatur maximâ adfectuum perturbatio; unde tres Fabulæ illius partes designavit, peripetiam, agnitionem, & perturbationem.

Qualia debent esse ornamenta Fabulæ Tragicæ?

R. 1. Peripetiæ, & Agnitiones, ut diximus, sunt adhibendæ, concitandis adfectibus cum primis idoneæ. 2. Inferenda Episodia pauciora, & breviora, ut supra monuimus. 3. Machinæ usurpan-

pandæ , modo non in solutione Fabulæ , sed in nexu , ut docuimus. 4. Circa Mores præcipitur tantum ut boni sint , convenientes , & æquabilis tenoris , sed etiam graviores , severioresque pro rerum , quæ inducuntur , natura. Unde matronæ gravi confertur Tragœdia apud Horatium :

Effutire leves indigna Tragœdia versus.
Ut festis matrona moveri iussa diebus,
Intererit satyris paullum pudibunda protervis.

De eadem sic habet Ovidius: (1)

Omne genus scripti gravitate Tragœdia vincit.

5. Adspargendæ Sententiæ , quæ graves personas deceant : qua cautione , superius tradidimus.

6. Dictio tam gravis esse debet , quam res ipsæ , quæ tractantur ; versus iambicus trimeter usurpandus , quem vocat post Aristotelem Horatius *alternis aptum sermonibus* : quod ille numerus familiaris sit , & in omnem facile sermonem incurrat. Demittit tamen se decenter Tragœdia , uti se ad tollit Comoedia ut idem observavit Horatius:

Interdum tamen & vocem Comoedia tollit,
Iratuſque Chremes tumido delitigat ore;
Et Tragicus plerumque dolet sermone pedestri.

CA-

CAPUT DECIMUM.

DE FINE TRAGŒDIÆ.

Quæ est Finis Tragœdiæ?

R. Finis Tragœdiæ est concitare quosdam animi adfectus ad reliquos omnes purgandos. Hanc adfectuum expiationem, purgationemque, quam vocat, Tragœdiæ, ut finem, indicit Aristoteles, cui consentiunt alii, qui ea de re scribere, Auctores. Atque hic finis tam accurate, quam dilucide, breviterque discutiendus est: cum exquisitus ab eo tum argumentorum, tum personarum, qui solet hic præcipi, delectus, atque adeo optima pendeat Fabulæ Tragicæ constitutio. Quare disquirendum, 1. Qui adfectus in Tragœdia: 2. A quibus: 3. Quomodo debeant concitari.

§. I. Qui adfectus concitantur in Tragœdia.

Qui adfectus concitantur in Tragœdia?

R. Misericordia, & Terror, quorum opera purgantur omnes alii Adfectus: unde Scena appellata est quædam quasi palæstra humanorum adfectuum, ubi præparantur illi, & perficiuntur.

Quomodo purgant alios Adfectus Misericordia, & Terror?

R.

R. Misericordia tangimur, cum videmus aliquem grandi aliqua calamitate pressum, præsertim immerentem; timemusque, ne quid simile nobis contingat, quod alteri nobis quodammodo æquali accidit; & sic misericordia parit timorem, cautumque præstat, quem adficit, ne gerat aliquid, unde tanta sibi miseria proveniat. Item ad obiectam gravis infortunii speciem terror incussus, ejusmodi vitandi mali desiderium injicit: quo desiderio efficitur, ut adfectibus moderemur, qui sunt veræ omnium, germanæque causæ nostrarum calamitatum.

§. II. A quibus concitentur adfectus
in Tragoedia.

Quam debent concitare Misericordiam, & Terrorem in Tragoedia?

R. Multo melius Actores, qui neque improbi, neque admodum probi sunt, sed inter illos mediæ, & qui cum amicis rem habebunt, aut consanguineis, illos adfectus commovebunt.

Quare minus commovebunt, qui sunt improbi?

R. Quia ut improborum felicitas indignationem parit; sic non parit infelicitas misericordiam, aut terrorem; non misericordiam, quia dignum existimat quisque improbum calamitate, qua premittitur; non terrorem, quia nemo sibi eventurum putat, quod improbi culpa factum esse videt: terreatur esto, qui scelestum affligi scelestus adspicit: sed vulgo non sunt, aut censentur improbi, qui adsunt spectatores, adeoque non est existimandum, improbi calamitate illos esse perterrendos.

Non poterunt igitur improbi in scenam produci?

R. Poterunt utique, ut jam præmonuimus, sed ea adhibita cautione, ut si minus misericordiam, terrorem saltem vel probis spectatoribus incutiant: quod sane fiet, si non tam ex culpa, quam ex errore humano lapsi videantur.

Quare minus apti sunt movendæ commiserationi, incutiendoque terrori, qui sunt maxime probi?

18 R. Quia qui probus est in primis, cum fit infelix, non parit misericordiam, cum solam pariat indignationem, eamque maximam, si abominando facinore tollatur è vivis; non terrorem, quia, ut tradit Aristoteles, nemo sibi propter probitatem idem eventurum esse putat, cujus præmium est felicitas.

Non licebit ergo probos in Scenam producere?

R. Constat Christianos Martyres datos esse aliquando feliciter in theatrum, uti & viros alios probos, qui semel aut amore ducti impotentius, aut ira abrepti vehementius, cæco quodam impetu mortem aliis intulerunt. Quare lex illa, quæ improbos, probosve arcet à theatro, pro optima Tragœdiæ forma posita est: nec quidquam aliud voluit Philosophus, cum sic præcepit, quam, quid sit ea in re præstantissimum, indicare.

Quem facis Actorem medium probum inter, & improbum?

R. I. Is est, juxta eundem Philosophum, qui nec virtute, nec vitio admodum excellit, qualem Oedipum fuisse accipimus: cujus neque magnæ virtutes, neque summa vitia commemorantur, quæ abripere in contrarium adfectus auditoris solent.

2. Qui peccat imprudens, ac proinde nec viri boni nomen meretur, quia illius officium est transgressus, nec contra improbi, quia inconsulto peccat. Sic idem Oedipus, cum parricidium summum esse crimen non ignoraret, Lajum tamen miser per ignorantiam peremit. Debet etiam summa ille dignitate præcellere, ut hac ratione major calamitas terrorem simul, & commiserationem augeat. Quare amicos inter, & consanguineos res geri debet in Tragœdia?

R. Quia 1. si inimicus inimicum occidat, nulla excitabitur commiseratio; nisi quatenus factum ipsum communi humanitatis recordatione commovet; atque etiam facile ferent homines in alio, quod essent ipsi quoque facturi. 2. Si nec amicus, nec inimicus alteri mortem inferat, sed ignotus ignoto; cum hoc agat sine adfectu, nec ipse movebit adfectus. 3. Si nec adfinitate aut sanguine conjunctus occidat, non adeo commovebit. Quare præstat, ut inter amicos, & cognatos res geratur; ut si frater fratrem, parens filium, filius parentem aut occidat, aut invadat. Ab amicis enim ista cum fient, movebunt commiserationem: à consanguineis, atrocia etiam videbuntur, ut cum Clytemnestram Orestes, Eriphylem tollit Alcmaeon.

§. III. Quomodo concitentur Adfectus in Tragœdia.

Quomodo concitantur Adfectus in Tragœdia?

R. In hoc variant Tragœdi, (1) apud quos

quos vel committit Actor facinus, vel non committit; iterum vel committit ignarus rei, vel conscius; item sic committit, ut factum vel post, vel ante agnoscat. Item ante agnoscit, ut animum mutet, priusquam id conficiat, aut poenitentiam agat.

Atque ex his variis modis concitandorum affectuum ortæ sunt variæ species Tragœdiarum: quatuor celebrantur in primis. 1. est, quando agnoscitur, qui occiditur, ut cum Medea liberos occidit. 2. quando agnoscitur post mortem, qui occisus est, ut cum Oedipus Lajum sua manu peremptum audit. 3. quando agnoscitur eo tantum momento, quo perire debet, & periculo eripitur; ut cum Iphigenia agnitum Orestem morti subducit. 4. quando agnoscitur, qui periturus est, & ad mortem quæritur; nihil tamen conficitur: ut cum Æmon apud Sophoclem stricto ense parentem insequitur, neque tamen quidquam agit.

Licetne oculis obicere atrociora spectacula, quibus sanguis effunditur, & horror animis incutitur?

R. Non licet: neque enim debent induci in theatrum aut incredibilia quædam, ut sunt metamorphoses, aut fœda adspectu, aut visu atrocitas, juxta illud Horatii:

Nec pueros coram populo Medea trucidet,
Aut humana palam coquat exta nefarius Atreus.
Aut in avem Progne mutetur, Cadmus in anguem.
Quodcumque ostendis mihi sic, incredulus odi.

Qui

*Qui referri poterunt, quæ oculis non licebit sub-
jicere?*

R. 1. Prænuntiabuntur gerenda vel ab eo, qui
facinus patraturus est, vel ab aliquo alio.
2. Postquam gesta fuerint, narrabuntur, quod Nun-
tiorum munus esse solet: sic præceperat Horatius:

..... Non tamen intus
Digna geri, promes in Scenam, multaque tolles
Ex oculis, quæ mox narret facundia præsens.

*An non licebit aliquid ob oculos ponere, quod spe-
ciem aliquam habeat crudelitatis?*

R. Licebit vincula, ipsumque demortui Princi-
pis cadaver deferre in medium, ad commoven-
dum auditorem; item verbera, aliaque sevitiæ
instrumenta licebit coram exhibere; at non per-
cutere, aut perimere, nisi post Scenam id fieri
simuletur.

CAPUT UNDECIMUM.

PRÆCEPTORUM USUS IN SCRIBENDA

Tragædia.

TRaditas hæc de Tragædia præceptiones, quæso
te, ad usum ut revoces, & scribendæ Tragæ-
diæ unum aliquod Paradigma proponas.

R. Si velis ex arte Tragædiam scribere, nudam

primum, ac sine ullo ornamento delineabis Actionem, quæ est materia Tragœdiæ; deinde ad Fabulam, quam voles inducere, attendes, videbisque, sit ne simplex, an implexa; si implexa, an peripetiam simul, & agnitionem, & qualem utramque admittat & cum superioribus an bene cohereat; an terror ex rebus oriatur, ac commiseratio, aut quomodo possint aliunde commoveri: cum personas conquires, earum ipse habitus, adfectusque animo indues. Episodia postmodum excogitabis. Postquam sic fuerit constituta Fabula, quid in Nexu, quid in Solutione inducere necesse sit, examina- bis; nam in Nexu, non in Solutione debent esse episodia, neque etiam proluxa illa, aut otiosa, sed brevia, & cum Actione primaria rite connexa. Si simplex fuerit Fabula, curabis, artificiose ut definat, si implexa, agnitionem ut habeat, & peripetiam elegantem, & quæ tragicos adfectus, seu perturbationes ipsa per se excitare possit.

Profer, quæso, exemplum tum simplicis, tum implexæ Fabulæ.

R. Fabulæ simplicis exemplum sit Troadum Tragœdia apud Senecam, quæ sic habet. Græci, expugnata Troja, Calchantem consulunt, quo pacto salvi domum pervenire, ac faventes sibi Deos redituri habere possint. Calchas Polyxenam, & Astyanacta, necandos esse pronuntiat, atque id conficitur. Reliqua sunt episodia, apte illi Fabulæ inserta; sic episodium est Agamemnonis cum Pyrrhæ colloquium, quod ex Calchantis de mactanda Polyxena consilio nascitur; item episodium est tota illa

illa scena, in qua ab Ulyssæ queritur Astyanax, ac tandem invenitur: quod pariter è consilio de præcipitando Astyanacte oritur.

Fabulæ implexæ exemplum esto Oedipi Trægœdia apud eundem Senecam. Oedipus disquirens, qui sit Laji interfector, se & illius filium, & interfectorem, atque etiam Jocastæ matris suæ maritum esse agnoscit; quare efforsis sibi præ pudore, & ira oculis, abit in exilium, & Jocasta se gladio confodit. Hæc est Actio primaria; ad quam non spectat necessario Oedipi in Prologo de pestilentia sermo, quamvis cum eadem apte cohæreat. Item ejusdem Oedipi cum Creonte, & Tiresia colloquium, tum proluxa illa inferorum descriptio, umbrarumque evocatio sunt Episodia, nisi forte cum nominatim de Laji cæde agitur; Oedipi autem, & Senis, & Phorbantis ex parte colloquium ad mutationem paullatim deducunt; ad Nexum tamen referri possunt: reliqua sunt in solutione, ubi est peripetia, & agnitio mirabilis.

CAPUT DUODECIMUM.

DE COMOEDIA.

Quid est Comœdia.

R. Comœdia secundum vim vocis est paganus cantus: κῶμη enim græce significat pagum latine, & ᾠδὴ cantum; sic appellata, quod in pagis habuerit originem; vel, ut alii volunt, à Como hilaritatis, ac remulentia Deo dicta est Comœdia, quasi κωμῳδεῖν sit, canere Como digna.

Quomodo definitur Comœdia?

R. Definitur *Imitatio Dramatica Actionis unius, totius, civilis, aut privatae, & vulgaris, stilo populari exhibita, & leto semper exitu terminata, ad proponendum vitæ privatae exemplum.* Atque hæc definitio Comœdiæ materiam, formam, & finem attingit; de quibus breviter admodum agendum est, cum factis ea sint exposita in Materia, Forma, & Fine poëmatis dramatici, universe spectati, & alibi passim pluribus in locis.

Quid habes circa materiam Comœdiæ?

R. Est actio, cujus jam recensitæ sunt in definitione, & superius explicatæ in materia dramatis variæ adfectiones. Veritatem, vel falsitatem admittit illa, quæ privati hominis est actio, obscura per se, & ignota, neque imitatur res illustres, & terribiles, aut admirabiles, sed civiles, & privatas; ut avaritiam senum, fraudes servorum, & similes: quæ alios sollicitudine, lætitia alios impleant: quare debet esse insuper jocularis, ut delectet, & ea vitia exagitare, quæ risum potius, quam misericordiam moveant.

Quid præcipis circa Formam Comœdiæ?

R. Præter ea, quæ dicta sunt in Forma poëmatis dramatici, curandum est, ut intexantur, 1. quædam peripetiæ, non quæ magnos, ac vehementes, sed remissiores, lenioresque cieant animorum motus. 2. Agnitiones, non eæ, unde oriuntur maximæ perturbationes, sed quæ levioribus de causis ortæ, non admodum moveant, ut in Plautinis Comœdiis: quæ sit è crepundiis, nonnumquam

cistulis, aut annulis Agnitio. 3. Episodia brevia, & apta. 4. Mores solutiores, & jocis, salibusque conditi, in quibus magno opus est delectu: videndumque, ne sint frigidi, multo minus obscœni: quod jure in Plauto reprehendit Horatius:

At nostri proavi Plautinos & numeros, &
Laudavere sales, nimium patienter utrumque,
Ne dicam stulte, mirati; si modo ego, & vos
Scimus inurbanum lepido seponere dicto.

5. Sententiæ rariores, ac vix aliæ, quam pertinentes ad vitam quotidianam, & in frequentiori usu positæ, ut sunt trita ac vulgaria proverbialia.

6. Dictio apta rebus, adeoque non grandis, ut in Tragoedia, sed contra humilis, suavis, & mediocri ornatu contenta: quamvis possit aliquando altius adsurgere, cum graviores adfectus sunt exprimendi, ut ait Horatius:

Interdum tamen & vocem Comoedia tollit,
Iratufque Chremes tumido delitigat ore.

Adeoque metrum optimum erit, quod proxime accedit ad solutam orationem.

Quid statuis circa Finem Comoediæ?

R. Vult Philosophus, Comoediæ esse, ex inimicis amicos efficere; quod universe dictum esse oportet, ut cum pater filio reconciliatur, aut cum fraude aliqua, vel casu ex ipsa Actionis natura exorto à se invicem disjuncti duo homines mutuo

in gratiam redeunt. Sed istud est officium Comœdiæ potius, quam Finis, qui in eo positus est, ut vitæ privatæ exemplum proponatur, ut inde mores quisque suos corrigit.

Ex dictis colliges, à Tragœdia potissimum differre Comœdiam, 1. Materia; Tragœdia res grandiores, Comœdia tractat humiliores. 2. Personis; in Tragœdia nobiles sunt, in Comœdia humiles, & obscuræ. 3. Dictione; grandior est in Tragœdia, vulgaris in Comœdia. 4. Exitu; funestus esse solet in Tragœdia, in Comœdia felix est, atque hilaris.

Quid si personæ illustres inducantur in Scenam, quæ Fabulam Comicam peragant?

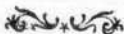
R. Non erit hæc Tragœdia, aut Comœdia, sed tertium Dramatis genus ortum ex utraque, quod appellabitur Tragicomœdia, cujus finis est semper latus; personæ partim illustres, partim vulgares; res modo ludicræ, modo tristes. Amphitruonem vocat Tragicomœdiam Plautus, ubi sic loquitur in Prologo Mercurius:

Faciam, ut commixta sit Tragicomœdia.
 Nam me perpetuo facere, ut sit Comœdia,
 Reges quo veniant, & Dii, non par arbitror.
 Quid igitur? quoniam hic servus quoque partes habet,
 Faciam proinde, ut dixi, Tragicomœdiam.

INSTITUTIONUM

POETICARUM

LIBER QUARTUS.

DE RELIQUIS POEMATIS.

Post Epicam, & Dramaticam poësin celebrantur multa minora poëmata; quorum alia sic à se invicem differunt, ut singula singulas, easque maxime diversas constituent species, ut Elegia, Eprigramma, Satyra, Ode &c. alia vero cum sint ut plurimum in genere heroico, majorem habent inter se conjunctionem, ac velut adfinitatem, quamquam ad Oden quoque referri possint, cum commode canantur ad lyram; sunt hæc, Epithalamia, Genethliaca, Epicedia, Epinicia, Soterica, Propemptica, Parænetica &c. de quibus omnibus breviter modo pro dicendi instituto disputabimus.

CAPUT PRIMUM.

DE ELEGIA.

Quid est Elegia?
 R. Proprie est *funeris cantus*, à flebilium lugentium sono sic dicta, qui crebro, *ἔλεγεον*, *he! he!* ingeminant. *Quæ*

Quæ est materia Elegiæ?

R. Est proprie res funebris, & tristis; unde Ovidius in mortem Tibulli canit:

Flebilis indignos Elegeia solve capillos:

Ah! nimis ex vero nunc tibi nomen erit.

Et 5. Tristium:

Flebilis ut noster status est, ita flebile carmen.

Factum est tamen deinde, ut non tantum res funebres, ac tristes, sed res quoque lætæ, amores, vota, preces, gratulationes, & convitia elegiaco carmine scriberentur, ut videre est apud ipsum Ovidium. De materia, primisque Elegiæ Auctoribus sic statuit Horatius:

Versibus impariter junctis querimonia primum,
Post etiam inclusa est voti sententia compos.

Quis tamen exiguos Elegos emiserit Auctor,
Grammatici certant, & adhuc sub judice lis est.

Quæ est Forma Elegiæ?

R. Forma Elegiæ est ipsius constitutio, & compositio, seu quædam eorum, quæ canuntur elegiace, dispositio; de qua sic præcipi potest, ut poëma illud tersum sit, lenè, perspicuum; dictio mollis, & æquabilis, morata, tenera, adfectibus plena, & delicata quadam suavitate condita. Quamquam pro ratione rerum, quæ celebrantur, magnifice etiam procedat Elegia;

ut

ut quæ apud Propertium scripta est in Actiacam victoriam, & alibi passim apud Auctores probatissimos.

CAPUT SECUNDUM.

DE EPIGRAMMATE.

Quid est Epigramma?

R. Si vocis etymon attendas, est inscriptio quævis : ἐπιγράψειν enim græce est inscribere latine. Si definitionem quæras, dicitur breve pœma cum simplici cujuscumque rei, vel personæ, vel facti indicatione, aut aliquid ex propositis deducens.

Quotuplicis generis est Epigramma?

R. Duplicis, ut indicat definitio : aliud enim simplex est, quod simplici rei, personæ, aut facti indicatione continetur, ut sunt inscriptiones denariorum, & statuarum; ut ista clipei :

Æneas hæc de Danais victoribus arma.

Alterum compositum dicitur, quod in ratione deducenda, colligendaque, & quasi in argumentatione positum est.

Quæ est materia Epigrammatis?

R. Sunt res universæ, personæ factæ, quæ exornari, reprehendi, fieri, probarive possunt.

Quæ est ejus Forma?

R. Est ipsa ratio tractandi Epigrammatis, quod solet scribi carmine vel hexametro, vel elegiaco, vel phaleucio, vel jambico.

Quis

Quis est Finis ?

R. Est communis omni poësi, delectare docendo, seu laudet, seu vituperet Poëta, qui ab hoc fine non debet recedere.

Quot sunt Epigrammatis dotes ?

R. Tres numerantur præcipuæ, Brevitas, Perpicuitas, & Acumen.

CAPUT TERTIUM.

DE SATYRA.

Quid est Satyra ?

R. Satyra videtur nomen ducere à Satyris Diis petulcis, lascivis, & dicacibus, qui inter Actus Tragoëdiarum, ac postea Comœdiarum inducti in theatrum, non tantum sermone parum verecundo, libero aculeatu, vultu, ac corpore risum movebant; verum etiam cives improbos nominatim carpebant; unde Satyra ab aliquibus ad poëma dramaticum revocatur. Videtur etiam dicta Satyra, quasi Saturâ, quod varium complectatur argumentorum genus. Quare definitur Satyra *Poëma jocosum, liberum, & aculeatum ad reprehendendos corrigendosque mores corruptos.*

Quæ est materia Satyræ ?

R. Dici potest turpitudine, risu digna, vel odio; exagitant enim Satyrici Poëtæ Inertes, Parasitos, Deformes, Loquaces, Ingratos, Ambitiosos, Prodigos, Avaros &c. Materiam Satyræ his duobus versibus definivit Juvenalis:

Quid-

Quidquid agunt homines, votum, timor, ira,
 voluptas,
 Gaudia, discursus, nostri est farrago libelli.

Quæ est Forma Satyræ?

R. Est ipsius constitutio, & compositio, in qua illinendæ sunt quibusdam suavitatibus objurgationes, ut æquiore animo excipiantur; adeoque versutum, sagax, callidum, disertum, acutum ingenium requiritur. Amat Satyra crebras sententias, acutas, & acres, puritatem, & elegantiam in verbis, remissos, molioresque numeros, dictionem submissam, quotidianæ locutioni similem: unde Horatius, qui in Odis usque adeo numero studuit, ut idcirco numerosus vocetur ab Ovidio; idem tamen in Satyris numerum illum neglexit, non quia aliter non posset, sed quia hunc neglectum Satyris putaret convenire. Nullæ certæ partes in hoc poemate adsignantur; aliquando insinuatio, sæpius abruptum, & incitatum principium adhibetur.

Quis est Finis Satyræ?

R. Est objurgando, & irridendo absterrere homines à vitiis, & ad virtutem incitare. Videntum tamen, ut joci, ac sales satyrici careant obscœnitate: ne, dum animos vult purgare Poëta, ad morum turpitudinem invitet.

CAPUT QUARTUM.

DE POEMATE LYRICO.

*Q*uid est Poëma Lyricum ?

R. Dictum est Poëma Lyricum à Lyra, quæ inter organa musica celebris est, adhibeturque ad hujusmodi carmen concinendum. Quare vocatur etiam illud poëma Ode, & Melos, id est cantus, unde Poëtæ Lyrici, & Melici.

Quæ est materia poematis Lyrici ?

R. Longe, lateque patet hæc materia: continet enim laudes Deorum, & hominum, vota, preces, exhortationes ad virtutem capeffendam, ad vitia fugienda, deplorationes calamitatum, desideria, conquestiones, fontium, montium, villarum, aliorumque locorum amœniorum laudes, & descriptiones; deliberationes item, & invitationes, aliaque innumera, quæ brevi poëmate concludi possunt, comprehendit. Nam, ut docet Horatius:

Musa dedit fidibus Divos, puerosque Deorum,
Et pugilem victorem, & equum certamine primum,
Et juvenum curas, & libera vina referre.

Quæ est forma poematis Lyrici ?

W R. Est ipsa compositio, seu ratio scribendi illius poematis: ubi notandum est, quod est Epœpœæ gravitas, Tragoediæ vehementior adfectus, Comœdiæ jocus, Elegiæ mollities, Satyræ acerbitas, Epigrammati acumen, idem esse poemati Lyrico sua-

suavitatem. Quare debent adhiberi verba florida, polita; non sine maiestate induci sententiæ; vitari litterarum collisiones duriores, aliaque observari, quæ diximus facere ad suavitatem Narrationis Epicæ, & ad dotes dictionis poetiæ.

Quot sunt Versuum genera in Odis?

R. Sunt sane quamplurima: quæ suas ducunt appellationes vel ab Auctoribus, ut Alcaici ab Alceo, Sapphici à Sappho, Asclepiadei ab Asclepiade &c. vel à metris, quibus constant, ut Trochaici à Trochæo, Dactylici à Dactylo, Anapaestici ab Anapæsto &c. sed illorum metrorum leges à Grammaticis petendæ sunt.

Quid est Strophe, Antistrophe, & Epodus?

R. Ode dividebatur in Strophen, Antistrophen, & Epodum. Strophe erat pars illa Odæ, quam Chorus in lustranda ara in Deorum laudem modulabatur, progrediendo ab oriente in occidentem. Antistrophe vocabatur, cum Chorus revertebatur canendo ab occidente in orientem. Epodus fiebat, cum in medio consistebat Chorus, & quod supererat carminis, persolvebat. Verum jam nomine Epodi intelligitur illud genus carminis, in quo singulis versibus singulæ clausulæ subjiuntur, & veluti accinuntur, idque fere alio genere carminis, & plerumque breviori: cuiusmodi sunt pleraque apud Horatium in Libro Epodum, jambico dimetro post heroicum, aut trimetrum jambicum statim succedente.

Quid est Ode distrophos, tristrophos, & tetraestrophos?

R. Ode dicitur distrophos, quæ plures habet stro-

strophas, seu clausulas, quarum singula continent duo carmina, quæ clausula strophæ dicuntur, quod post duos versus ad duos alios reverti oporteat, ut in hac Oda Horatii; v. gr.

Sic te Diva potens Cypri,
Sic fratres Helenæ, lucida sidera.

Post hæc duo carmina eodem modo duo alia succedunt:

Ventorumque regat pater,
Obstrictis aliis, præter Iapyga;

& sic deinceps ad finem Odæ. Ita dicitur illa Ode tristrophos, quæ continet plures strophas, sive conversiones, quarum singulae habent tria carmina; & tetrastrophos, cujus singulae strophæ quatuor includunt versus.

Quid est Ode monocolos, dicolos, & tricolos?

R. Ode dicitur monocolos, seu uniformis, quæ unius, ejusdemque generis habet carmina: talis est prima Ode Horatii:

Mecœnas atavis edite Regibus,
O & præsidium, & dulce decus meum &c.

cujus omnia carmina sunt Asclepiadica. Dicitur Dicolos, quæ habet strophas, quarum carmina sunt duplicis generis: tricolos, cujus strophæ continent carmina triplicis generis.

CAPUT QUINTUM.

DE HYMNO, PARODIA, ET CARMINE INTERCALARI.

Quid est Hymnus?

R. Est Ode ad Dei laudes, virorumque illustrium celebrandas instituta; ὕμνεον enim græce, est celebrare latine.

Quid est parodia?

R. Est imitatio versuum, ubi sententia tamen ad contrarium sensum detorquetur. Istud genus carminis frequentavit in primis Joannes Baptista Masculus, profanos sensus ad religiosa fere argumenta convertens. Sarbievius item Odas Horatii aliquot improbas ad pietatem traduxit per parodiam.

Quid est Carmen Intercalare?

R. Intercalare carmen, quod & Regium dicitur, est illud, in quo post aliquot versuum intervallum, idem semper recurrit, ut apud Virgilium in Eclogis ille versus sæpius usurpatur:

Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.

& ille deinde:

Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite
Daphnim.

CAPUT SEXTUM.

DE ECLOGIS, SILVIS, ET DIRIS.

Quid est Ecloga?

R. Ecloga, quæ & Bucolicum Carmen à Bubulco, & Pastoricium à Pastore dicitur, est imitatio rusticarum actionum stilo mediocri, & suavi, vel per meram enuntiationem, vel per dramaticam personarum effictionem. Eclogæ vocantur à delectu, & concinnitate sermonis; ἐκλέγειν enim græce est *selegere* latine. Cum autem Bucolicum Carmen initio inconditum esset, ut plurimum puriora quædam, elegantioraque seligebantur: unde huic generi carminum indita est appellatio.

Quæ sunt leges hujus Poëmatis?

R. Tractantur in eo vota, gratulationes, alterationes, pollicitationes, conquestiones, gaudia: sed videndum, ut omnia agrum redoleant. Dicendi character debet esse humilis, frequentes adhibendæ comparationes ex agris deductæ, jucundæ item descriptiones inferendæ. Hexametrum carmen adhibendum, modo ne adsit granditas, neve longiore ambitu circumducatur. Ducem habes in hoc genere poëseos, ut in heroico, Virgilium, qui quanto sublimior videtur in Æneide, tanto se submissius de industria deprimit in Bucolicis.

Quid vocas Silvæ?

22 R. Sunt Carmina subito calore effusa, neque anxia cura castigata. Silvæ dicuntur, quod oblatam quasi temere materiem ex tempore, & stilo

veloci percurrat, & tractet Poëta, dum calor menti infidet. Statur certe initio suarum silvarum libellos, qui subito calore, & quadam festinandi voluptate sibi fluxerunt, silvas vocat, additque illa poemata solum habere gratiam celeritatis.

Quid intelligis per Diras?

R. Diræ sunt quoddam Carminis genus, quo quidquid furoris, imprecationum, querelarum, conviciorum in mentem venit, effundit Poëta. Sic Dido Æneam apud Virgilium, Medea Jasonem apud Senecam diris prosequuntur.

Expeditis, de quibus libri hujus initio, variis carminum generibus, illud unum superest, ut de Poëmatibus, quæ ad heroicam poësin commode revocantur, quamvis ad lyram quoque venustæ cani possint, breviter differamus: sunt hæc Epithalamia, Genethliaca, Epicedia, &c.

CAPUT SEPTIMUM.

DE EPITHALAMIO, GENETHLIACO, EPICEDIO.

Quid est Epithalamium?

R. Est Poëma pro nuptiali pompa conscriptum, sic dictum à vocibus Græcis ἐπὶ ad, & θάλαμος nuptiale cubiculum.

Quomodo conficiendum est illud Poëma?

R. Laudes conjugum celebrandæ, faustum augurium capiendum, fructus illarum nuptiarum prædicandus, vota concipienda pro connubii felicitate, & futura prole. Consule poëtas, qui scripsere

Epithalamia, Catullum, Statium, Claudianum &c.

Quid est Genethliacum?

R. Est Carmen, quod nascentibus accinitur, γενέθλιον enim græcè est *nativitas* latine: unde Genethliacum natale carmen.

Quomodo scribendum est hujusmodi Carmen?

R. Parentum virtutes celebrantur, spes de puerro excitantur, variae loci, ac temporis notantur circumstantiae.

Quid est Epicedium?

R. Est Carmen funebre, quæ Nænia Romanis, Græcis Epicedium dicitur ab ἐπὶ & κηδὼς, cura quæ mortuis præcipue debet impendi.

Quæ sunt leges Epicedii?

R. Narrantur demortui laudes, pompa funebris describitur, conditur Epitaphium, Poëta denique adprecatur æternitatem.

CAPUT OCTAVUM.

DE EPINICIO, EUCHARISTICO, PROPEMPTICO.

Quid est Epinicion?

R. Est Carmen pro reportata victoria conscriptum, sic dictum ab ἐπὶ & νίκη, *victoria*. A variis circumstantiis loci, temporis, hostium multitudinis &c. celebranda est victoria; observanda tradita posteris imperatoriae prudentiae, & fortitudinis monumenta; exponendum, qui fructus ex victoria consequantur, vota, precesque pro patria, Victorisque incolumitate fundendæ. Habes pas-

passim apud Auctores exempla, quæ in hoc genere Carminis imiteris.

Quid est Eucharisticum?

R. Est poemata, quo gratias alicui agimus ob præstitum beneficium, sic dictum ab εὐχαριστεῖν, gratias agere; debet eo in carmine prædicari acceptum beneficium, dantis humanitas, & beneficentia extolli, accipientis necessitas non debet omitti, item miscenda vota in gratiam dantis.

Hujus Carminis passim exempla suppetunt apud Auctores,

Quid est Propempticum Carmen?

R. Propempticum à προπέμπω, deduco, est Carmen in gratiam aliquo abeuntium scriptum, in quo vota concipiuntur eorum causa, vel ad aver-tendum malum aliquod, vel ad bonum aliquod, ac præcipue fortunatum iter adprecandum. Talis est Ode Horatii (1) in gratiam Virgilii Athenas navigaturi, quæ sic habet:

Sic te Divi potens Cypri,

Sic fratres Helenæ, lucida sidera,

Ventorumque regat pater,

Obstrictis aliis, præter Iapyga;

Navis, quæ tibi creditum

Debes Virgilium, finibus Atticis

Reddas incolumen, precor,

Et serves animæ dimidium meæ.

Ff 2

Egre-

(1) Lib. 1. Od. 3.

Egregia habet Vallius (1) hujus generis poemata, quibus Amicos, atque unum in primis sub Amyntæ persona in Indiam proficiscentem prosequitur, quæ tu consule.

(1) *Heroi. Lib. 3.*

CAPUT NONUM.

23 DE CARMINE SOTERICO, PROTREPTICO,
& Parænetico.

Quid est Sotericum Carmen?
R. Est carmen pro salute recepta, & vitato gravi aliquo periculo; dicitur Sotericum, quod σωτηρία græce salutem sonet latine. In eo debet expendi periculi magnitudo, in eo subeundo fortitudo, in vitando solertia, vel felicitas, bona ex vitato exorta celebrari. Habes absolutissima hujus Carminis exempla apud Frizonium in quatuor Odis, quæ ad Franciam, ad Christianissimum Regem, Augustissimam Reginam Matrem, post recuperatam Regis sanitatem scripsit, quarum prima sic incipit:

Pæane ovantes junge lyræ modos,
Et Martiales, Francia, laureas:
Defuncta fatali periclo,
Magnifici rea surge voti &c.

Quid

Quid est Carmen Protrepticum?

R. Idem est atque Adhortatorium Carmen, à verbo προτρέπω *adhortor*, cum scilicet alios ad aliquid suscipiendum impellimus. Nihil est usitatus ejusmodi Carmine apud Poetas. Formam habet illius exquisitam Frizonius in Sacra Expeditione ad Principes Christianos:

Surgite magnanimi Proceres, quos æthere ab alto
 Increpuere sacrum spirantia clausica Martem &c.

Quæ Carmina, si qua alia, vim habent ad promovendos animos; ducitur enim adhortatio ab Ottomanici hostis ferocitate, & successu funeste felici, ab amplitudine regionum ab eo devastatarum, ab Solymææ urbis sanctitate, ab eo tam fœda servitute oppressæ, à futuræ victoriæ certis conjecturis &c.

Quid est Carmen Paræneticum?

R. Est Monitorium Carmen, à παραινέω, *admoneo*, sic dictum, in quo præcepta sapientiæ continentur. Sic Poëta pro suo officio alios monet, v. gr. ne se periculis temere objiciant, ne majora viribus suscipiant, ne quid aliud aggrediantur, cujus ipsos postea pœnitere possit. Habes ejusmodi Carmina passim apud Poëtas tum veteres, tum recentiores, ac proinde nihil est opus, festinanti præsertim, exempla proferre.

INSTITUTIONUM

POETICARUM

LIBER QUINTUS,

EXEMPLA VARIA, ET OBSERVATIONES AD ARTEM
Poëticam Spectantes, Complectens.

CAPUT PRIMUM.

POETARUM LATINORUM PRÆSTANTIORUM

Nomina, Ætas, Stilus.

CUM Poësis lectione summorum poëtarum, & imitatione potissimum comparetur, juvat cognoscere, quinam poëtæ frequentius, & accuratius legendi, quinam obiter, & strictim volvendi, aut etiam omnino prætereundi sint. Id ex Indice, quem subjicio, patebit.

Marcus Accius Plautus, natione UMBER, patria Sarsinas, obiit anno Urbis conditæ quingentesimo septuagesimo, qui fuit mundi termillesimus octingentesimus septuagesimus. Non temere legendus est propter nequitias, & impuros amores, atque adeo propter sales invenuto, quibus scatent ejus Comœdiæ.

P. Tentius, auctor est Latinitatis tersissimæ: non legatur tamen, nisi repurgatus. Ortus est Cartha-

thagine, in Africa, anno U. C. 560. In pingendis hominum moribus, & arte coagmentandæ fabulæ ceteros vincit Comicos.

Titus Lucretius Carus insignis est ob Latinum sermonem, & sententiarum gravitatem: versus habet paullo horridiores, interdum obscænos, & impios. Scripsit Physica. Romæ natus est, anno ejusdem Urbis 658.

Cajus Valerius Catullus, Veronenfis, novem post Lucretium annis ortus, scripsit Odas, Elegias, Epigrammata &c. Sermo bene Latinus est, versus aliquando duriores, sæpe obscæni.

P. Virgilium annus U. C. 684. edidit, futurum olim principem Latinæ poëseos; patria tanti viri, Andes vicus prope Mantuam.

Q. Horatius Flaccus quinque post Virgilium annis editus Venusii, in Apulia; omnia ingeniose, splendide, luculenter scripsit, non pauca tamen habet lutulenta, & inquinandis moribus, nisi delectus habeatur, opportuna.

Albius Tibullus, & Sextus Aurelius Propertius, nati sunt circa annum U. C. 710. hic in Umbria, ille Romæ, uterque poëta melior, quam castior, atque idcirco ablegandus à puerorum Scholis, nisi qui forte locus bene repurgatus excerpatur.

P. Ovidius Naso patriam habuit Sulmonem, urbem Pelignorum in Italia anno U. C. 711. amœnus vates, copiosus, ingeniosus, & illaborata facilitate gratus, utinam æque castus, & modestus; quamobrem periculose legitur non solum in iis libris, ubi nequitiam aperte profitetur, sed in Me-

tamorphosis, Epistolis &c. Tristia, & Libri de Ponto minus habent periculi.

Manilius, incertum quo anno natus, recte in extrema Augusti tempora rejicitur, cui suum opus videtur dedicare. Scripsit Astronomica, versatus satis concinne, ac faciliter in argumento per se horrido, & intentato.

Phædrus, origine Thrax, libertus Augusti, floruit sub Tiberio. Lucet in eo natus quidam latini sermonis lepos, aureo Augusti sæculo dignissimus. Vide quæ de illo, & aliis nonnullis Poëtis scripsit P. Franc. Vavassor. Soc. Jesu, in suo de Iudicia dictione Libro. Multa quoque de Poëtis differit erudite Possévinus noster in suæ Bibliothecæ parte 2. Lib. 7. Addi solent ad Phædricalcem Avieni fabulæ. Is Theodosio Seniore imperante vixit, hoc est, annis post Phædrum circiter 340. Ejus latinitas immane quantum à Phædrî nitore discrepat.

Seneca, Patria Cordubensis, Lucii Annæi Senecæ Philosophi, ut multis placet, filius, vixit Neronis ævo. Artem tragicam ignorat. Ampullata sunt ejus carmina, plerumque tamen plena spiritus, & ardoris: latinitas non ignobilis: in sententiis, & orationibus, quas actoribus suis, & heroibus adfingit, modum vix tenet; multo præstantior futurus, si temperare ingenio suo, quam indulgere maluisset.

Marcus Annæus Lucanus, Senecæ Philosophi fratris filius, patria item Cordubensis, Historiam civilis belli Cæsarem inter & Pompejum versu
scrip-

scripsit elato, & sæpe turgido, nonnumquam acri & ingenioso. Cur illi poëtae nomen abrogent eruditi, & oratoribus, vel historicis annumerandum censeant, intelligitur ex iis, quæ de poësi diximus. Non enim poëmatis sui materiam quasi facit, & rerum variarum inventionem, ac mutationem illustrat, sed acceptam ab Historia ornate prosequitur. Multos fallit ambitiosus ille sententiarum tumor, & argutiarum fucus, ad pompam potius & faustum, quam ad veritatem comparatus.

Petronius Arbiter, civis Romanus prædives, Neronis familiaris, ejus flagitia descripsit, versibus impurissimis & argumento convenientibus, uterque dignus oblivione, & execratione.

A. Persius Flaccus, Volaterranus, eodem Neronis tempore Satyras scripsit, sed multo conditas sale: tuto legi, pauca si demas, possunt.

Silius Italicus, ab Italica, Bæticiæ Hispaniæ urbe, sic appellatus, ultimo Neronis anno consulatum gessit, iterumque sub Domitiano Poëma composuit de secundo Bello Punico. Virgilium, cujus cultor insignis erat, imitari studuit ac sequi; multum abest, quin assequatur.

P. Papinius Statius, Neapoli, ut verius creditur, oriundus, sub Nerone, & Domitiano scripsit Silvas, Thebaidem, & Achilleidem; stylo sæpe confragoso, & obscuro. Ejus Silvæ sunt amœniore, & cultiores.

C. Valerius Flaccus, Setinus, edidit libros octo Argonauticæ, quos Vespasiano dedicavit. Statio purior, & melior est.

Mar-

Marcus Valerius Martialis, Bilbilitanus, Romæ annis quinque, & triginta vixit, usque ad Trajani tempora, cum in Hispaniam suam rediit: mores, & ingenium perpolire potest ejus lectio, si obscœna deleas epigrammata.

Decimus Junius Juvenalis, Aquinas, poëta doctus, & eloquens, majestatem, & aculeos, interdum declamatorios, habet: minus Horatio politus, ac pressus, Persio uberior est. Cave illum, nisi expurgatum legas.

Claudianus fuisse Alexandrinus fertur, sub Theodosio magno, ejusque liberis claruit, à quibus ei statua in Romano Foro posita. Poëticos spiritus ingentes, & meliore sæculo dignos habet, ac si tumoris nonnihil detrahas, vix ulli poëtarum latinorum, præsertim in iis, quæ postremo loco scripsit, secundus est.

Aurelius Prudentius, sub eodem Theodosio, in rebus Christianam fere pietatem, & religionem spectantibus operam posuit, barbaro sæpe, licet ingenioso, & erudito carmine.

Quintiliani judicium de Poëtis Latinis habes Libro ejus Institutionum X.

CAPUT SECUNDUM.

DE STILO POETICO.

Stilus vocatur propria quædam dicendi, seu scribendi forma. Sunt enim, qui breviter, & strictim loquuntur, & scribunt; sunt qui fun-

fundunt latius orationem solutam perinde , ac vinc-
 tam : alii magnifice , & splendide , alii nitide , ac
 parce amant scribere. In quo suam quisque indo-
 lem fere sequitur. Hinc stili tanta varietas , pre-
 sertim in poëtis , qui genio plusculum indulgere
 solent. Oritur etiam illa è variis carminum gene-
 ribus. Alius enim stilus convenit Epopœjæ , &
 versui Heroico : alius Tragico , & Comico , alius
 Lyrico : suus est Epigrammati , suus Elegiæ , suus Di-
 thyrambo &c. Quis autem singulorum istorum sit
 proprius , aliunde cognosci melius nequit , quam
 poëtis ipsis legendis. Caput est legere optimos in
 unoquoque genere : exempli causa Virgilium in He-
 roico poëmæ , quem recentiores quidam egregie
 sunt imitati , ut Sannazarius , Bembus , Heinsius ,
 & alii , quorum carmina exstant collecta in libello ,
 cujus titulus est , *Deliciæ Heroicæ Poëseos* : item Jaco-
 bus Vallius , Carolus Ruæus : & in Elegiaco Ovi-
 dius , Sidronius Hoschius ; & in Comico Teren-
 tius ; in Tragico Seneca , Petavius , Malapertius &c.
 In Lyrico Horatius , Sarbievius , Joninus &c. In
 Epigrammate Martialis , in Silvis Statius &c. Con-
 sule Quintilianum Libro præsertim 12. c. 10. ubi
 de stilo , ejusque diversis formis agit : & P. Ni-
 colaum Causinum in suis divinæ , & humanæ elo-
 quentiæ Parallelis Lib. 11. Sed præcepta haud mul-
 tum juvant. Optimum stilum consequeris , si mul-
 tum , & attente legeris , & diligenter scripseris.

DE VARIIS VERSUUM GENERIBUS.

PRæter usitatos versus , Hexametrum , Pentametrum , & Jambicum , qui nihil , aut parum difficultatis habent , alii quidam sunt reconditiores , partim à Comicis , partim à Lyricis vatibus usurpati : de utrisque pauca observabimus.

§. I. De Versibus Comicis.

CUM poësis ad delectationem maxime comparata sit , uti versibus debet , quæ est oratio omnium suavissima. Tragici utuntur Jambicis perfectis , iis nempe , qui in pedibus paribus Jambos habent , nempe in 2. 4. & 6. in imparibus vero Spondeos , vel Anapæstos , Dactylos , aut Jambos , quia omnes isti pedes plus habent gravitatis , & dignitatis. Comici utuntur Jambicis imperfectis , idque satis habent , si in fine sit pes Jambus ; in aliis locis adhibent promiscue Jambos , Spondæos , Dactylos , Tribrachos , Anapæstos , qui locum habent in Jambicis perfectis. Præterea utuntur Amphimacro , seu Cretico , cui constat duabus extremis syllabis longis , & media brevi , ut *Pamphilum* , ambiunt. Interdum Proceleusmatico , sive duobus Pyrrichiis , hoc est quatuor brevibus , quia quatuor breves respondent duabus longis , è quibus constat Spondæus , cui locus est in Jambico versu. Exemplum Proceleusmatici habes in Andria Act. 1. Sc. 1. sub finem:

Mala mens-malus ani-mus, quem-quidem ego-fi
sen-sero.

in hac enim scena sunt omnes Senarii, sive Trimetri.
Itaque in secundo pede est Proceleusmaticus.

Item in eadem Andria Act. 3. Sc. 3. in primo pede:

Tibi gene-rum fir-mum, & fi-liæ inve-nies-virum.

Utuntur etiam Comici versibus Jambicis dime-
tris, id est, qui quatuor tantum pedes habeant,
nam antiqui vocabant duos pedes, unam mensuram,
interdum Tetrametris, id est, qui habeant quatuor
mensuras, sive qui constet octo pedibus; unde octo-
narii, & quadrati appellantur.

Interdum totis quatuor, aut sex, aut octo pe-
dibus non constat illorum versus, sed deest ali-
quando una syllaba in principio, aut in fine; & ii
versus vocantur Catalecti, sive desinentes, pen-
duli, & semimutuli: ut *Musæ-Jovem-cane-bant*, est
dimeter catalectus, deest enim ultima syllaba: item
Non-ebur-neque au-reum, deest enim prima syllaba.
Observandum hic tantum est, eum pedem, qui
proximus est syllabæ relictæ, & pendenti, Jam-
bum esse oportere.

Aliquando deest unus pes, iique versus vocan-
tur Brachycatalecti sive mutuli, ut

Musæ - Jovis - natæ.

est dimeter Brachycatalectus, deest quippe pes quar-
tus. Hoc idem in Tetrametris contingit: v. g. in
illo:

Vos

Vos - precor - vulgus - silen-tum vos-que fe-rales
Deos:

deest prima syllaba. Quod si metiaris aliter, ac velis deesse syllabam in fine potius, quam in principio, facies Trochaicum versum, qui nempe Trochæum pedem pro Jambo, iisdem locis atque Jambicus, ponit:

Vos pre-cor vul-gus si-lentum - vosque - fera-les
Deos:

Sic in Adelphis Act. 3. Sc. 2.

Cete-ros rue-rem, agerem, - raperem, - tunde-rem & - prosterne-rem.

Dividi etiam aliter potest prior versus, si ponatur amphimacer in principio:

Vos precor - vulgus - silen-tum &c.

Et tunc deerit ultimus pes, eritque Tetrameter Brachycatalectus. Quemadmodum illi versus Andriæ, Act. 4. Sc. 1. qui Muretum, Scaligerum, Erasmus, & ceteram eruditorum familiam adeo torserunt, dici commode possunt Trimetri Brachycatalecti. Sic eos metire:

Hoccine - credibi-le est aut - memora-bile.

Tanta ve-cordia in-nata cu-iquam ut, - fiet.

Faceffant enim ii, qui ut suum quemdam, quem sibi fingunt ipsi, numerum inveniant, tollunt, mutant, vellicant miseros versus, irato Terentio, & veteribus libris reclamantibus.

In quibusdam siue Dimetris, siue Tetrametris abun-

abundat syllaba una, vel pes unus, vocanturque Hypercatalecti, sive Hypermetri; qui nempe habent aliquid supra communem mensuram. Ita longior est iste una syllaba:

Musæ - foro-res sunt - Miner-væ.

Ad inveniendum quoque numerum Comitorum versuum, juvabit observare, quæ sequuntur.

1. Sæpissime literam S elidi, ita ut legendum sit magi, pro magis; sati, pro satis &c. Sexcenta sunt exempla, immo interdum extrito S, vocalis præcedens eliditur. Sic in Andria: —

Bonum in-genium - narras - adole-scentis, op-timum.

ita ut *scntis op*, Spondæus sit *scni' op*; nisi malis Amphimacrum ponere. In eadem Andria:

Semper enim dicta est ejus hæc, atque habita est foror.

Quo in versu voces, *est ej' hæc*, sunt tres longæ. Item;

Sed quid opus est verbis?

Sed quid op' est verbis?

2. Voces quasdam dissyllabas in unam syllabam concretæ, v. gr. *fuit*, *fiet*, *puer*, *rei*, *eho*, *meus*, *tuus*, *suus*, *suo*, *deus* &c. Sic metire versum Andriæ, Scena 1. Act. 1.

Liberi-us vi-vendi, - fuit po-estas, nam an-tea.

Non-

Nonnulli volunt esse Amphimacrum in voce, *liberius*, in quo duæ mediæ syllabæ coeant in unam, quasi si esset *Librius*: alii Dactylum, si expungatur S, *Libriu*. Sic illum ejusdem Comœdiæ, qui est in Act. 4. Sc. 1.

Ut ma-lis gau-deat a-lienis, atque ex - incom-modis.

in gaudeat, duæ ultimæ syllabæ in unam coalescunt, quasi *gaudet* legeretur; in *alienis* duæ mediæ concrescunt in unam longam. Sic verba *quiescit*, *melius*, *potius*, pro dissyllabis ponuntur; *grandiuscula* pro trisyllabo: ita Virgilius vocem *stellio* dissyllabam posuit, Horatius *pituita* trisyllabam. Contra vero voces quædam monosyllabæ in duas syllabas porriguntur: ut *jam* quasi esset *i-am*.

3. Sæpe vocales non elidi, cum in sequenti voce occurrunt aliis; neque litteram M.

4. Voces *illum*, *illam*, *ecum*, *ecam* &c. aliquando primam habere brevem, quia olim unica littera L, & C, scribebantur, *ilum* *ecum*.

5. M, & R in mediâ dictione interdum elidi. Sic in *Andria* Act. 1. Sc. 3.

Enim vero, Dave, nihil loci est segnitix &c.

Primus pes anapæstus est. Littera vero M in fine interdum eliditur ante consonantem. *Andria* Act. 3. Sc. 2.

Certe enim scio non - fatis me - pernostis &c.

ubi primus pes dactylus, *Ceri' eni*.

§ 6. Vocales quasdam corripī, quæ non eliduntur, v. g. in *Andria* Act. 4. Sc. 4.

Reli-quit me ho-mo atqu' abit.

ubi *me* breve, quia non eliditur more Græco. Et Sc. 6.

Quæ se in-honẽf-te opta-vit &c.

voces illæ, quæ se in Dactylum efficiunt. Nonnulli, ut hiatum hunc effugiant addi volunt, Plautino more, litteram D *Reliquit med-homo.*

§ 7. Nota, *eho*, *hem*, & alias quasdam id genus interjectiones, extra metrum aliquando censendas, neque, cum metiri voles versum, adnumerandas aliis vocibus.

§. II. De versibus Lyricis.

LYRICORUM Vatum poemata vocantur Odæ, quæ vox Græca significat cantilenam, quia Odæ ad Lyram, sive citharam vulgo canebantur. Odæ istæ Proprium quoddam carminis genus habent, immo constant aliquando è tribus plane diversis. Ab inventoribus vulgo nomen fortiuntur. Sic Ode Alcaica dicitur, cujus auctor Alcæus, Poëta Græcus; Sapphica, quam invenit Sappho &c. Singula Odarum, & versuum, è quibus componuntur, genera breviter percurro.

Primum genus Odarum est earum, in quibus sunt omnes versus Choriambici Asclepiadei Tetrametri: qualis est apud Horatium Od. 1. L. 1. *Mecenas atavis &c.* Vocantur Choriambici, quia in illis præcipuum locum obtinet pes Choriambus

qui componitur ex Choro, five Trocho, & Jambo, id est, longa, & brevi, & brevi, & longa. Asclepiadei vocantur ab auctore: inventus enim fertur iste versus à quodam Asclepiade. Tetrametri denique, quia pedes 4. habent, quorum 1. est Spondæus, 2. & 3. Choriambus, 4. Pyrrichius, constans è 2. brevibus:

Mecœ-nas atavis-edite Re-gibus.

Potest etiam aliter idem versus dividi, si nempe interponatur cæsura in medio:

Mecœ-nas ata-vis - edite-Regibus.

Porro cum Ode unius generis versibus ita constat, vocatur Monocolos, quæ vox Græca significat, esse partes omnes unius formæ, ac speciei. Quando duplicis generis sunt versus in Ode, vocatur illa Dicolos: quando triplicis, tricolos: quadruplicis, Tetracolos &c.

Rursum, quando versus iidem, & ejusdem generis recurrunt, si alternis id fiat, id est, si post alterum quemque versum, vocatur Ode Distrophos, quæ vox Græca id significat; si post tertium quemque versum Tristrophos; si post quartum, Tetra-strophos: quia ille ordo versuum, qui identidem revertitur, Græcis est *Strophe*.

Denique si pes nullus, nulla syllaba desit, aut abundet, versus vocatur Acatalectus: si desit, una syllaba, vocatur Catalectus: si pes totus desit, Brachycatalectus: si abundet unus pes, Hypercatalectus, vel Hypermeter.

II. Genus Odarum est earum, in quibus primi quique tres versus sunt Hendecasyllabi (hoc est

undecim syllabarum) Sapphici (à Sappho inventi)
 Achatalecti , five quibus nihil deest ; Pentametri,
 five quinque pedibus constantes , quorum 1. est
 Trochæus , 2. Spondæus , 3. Dactylus , 4. & 5.
 Trochæi. Quartus autem quisque versus est Ado-
 nius (ab Adone inventus) Dimeter , hoc est , 2.
 constans , pedibus , nempe Dactylo , & Spondæo.
 Talis est Ode 2. Lib. 1. apud eundem Horatium:
 Jam fa-tis ter-ris nivis - atque - diræ:

Similes sunt duo sequentes ; quartus:
 Terruit - urbem.

Tota Ode est Dicolos Tetra-strophos.

III. Genus , Ode Dicolos Distrophos , in qua
 primus quisque versus est Choriambicus Glyco-
 nius (ab Glycone inventore) Acatalectus , Tri-
 meter , id est pedes ternos habens : quorum primus
 est Spondæus , 2. Choriambus , 3. Pyrrichius. Sec-
 undus vero quisque versus est Asclepiadeus , de
 quo dictum est in primo genere Odarum. Talis
 est Ode 3. Lib. 1.

Sic te - Diva potens - Cypri,
 Sic fra-tres Hele-næ - lucida - fidera.

IV. Ode Dicolos Distrophos ; in qua primus
 quisque versus est Dactylicus , Archilochius , Hep-
 tameter. Dactylicus dicitur , quia in eo maxime
 regnat pes Dactylus. Archilochius , quia inventus,
 & usurpatus ab Archilocho Poëta Græco Lyrico:
 Heptameter , quia 7. constat pedibus , quorum 4.

primi sunt Daçtily, mixtis tamen ad arbitrium, ut in versu Heroico fit, Spondæis, tres postremi semper sunt Trochæi. Secundus vero quisque versus Jambicus, Hexameter, Catalectus, constans sex pedibus, dempta una syllaba. Primus est Spondæus, vel Jambus, 2. Jambus, 3. Spondæus, 4. 5. & 6. Jambi. Talis est Ode 4. Lib. 1.

Solvitur - acris hi-ems gra-ta vice-veris- & Fa-voni,
Trahunt-que sic-cas ma-chinæ - cari-nas.

Secundus versus aliter explicari potest, nempe interposita in medio versu cæsura; & sic tres pedes ultimi erunt Trochæi:

Trahunt-que sic-cas - ma-chi-næ ca-rinas.

V. Ode Tricolos Tetraastrophos, in qua primi quique duo versus sunt Asclepiadei, qualis est in primo genere explicatus. Tertius autem quisque, Pherecratius, ab auctore Pherecrate sic dictus: Heroicus, quia videtur esse pars versus Heroici, seu Hexametri: Trimeter, quia tres pedes habet, Spondæum, Daçtylum, Spondæum. Quartus quisque est Glyconius, de quo dictum in 3. genere. Talis est Ode 12. Lib. 1.

O na-vis refe-rent - in mare - te novi.

Fluctus: - ò quid a-gis? - fortiter - occupa

Portum: - nonne vi-des, ut

Nudum - remigi-o latus.

VI. Ode Dicolos Tetraastrophos. Primi quique tres versus sunt Asclepiadei, quartus Glyconius. Talis est Ode 5. Libri 1.

Scriberis Vario &c.

VII. Dicolos Distrophos. Primus versus est Hexameter ; secundus est Dactylicus , Alcmanius , Tetrameter. Dicitur Dactylicus , quia frequentiores in eo sunt Dactyli ; Alcmanius , quia inventus ab Alcmane , Græco Poëta ; Tetrameter , quia 4. habet pedes , nempe similes 4. ultimis versibus Heroicis Hexametri. Talis est Ode 6. Lib. 1.

Lauda-bunt ali-i cla-ram Rhodon - aut Mity-lenem,
Aut Ephe-sum , bima-risve Co-rinthy &c.

VIII. Ode Dicolos Distrophos. Primus quisque versus est Aristophanius , Dimeter , constans è duobus pedibus , nempe Choriambos , & Bacchio. Pes autem Bacchius ita dicitur , quia in hymnis Bacchi sæpe adhibebatur : constat ex una brevi , & duabus longis. Talis est versus Odæ 7. Lib. 1.

Lydia dic - per omnes.

Aristophanius appellatur , ab auctore illius Aristophane , poëta Comico , apud Græcos celeberrimo. Secundus quisque versus est Alcaicus , (ab Alcæo inventus) Tetrameter , quia 4. pedes habet. Primus est Epitritus , 2. & 3. Choriambus , 4. Bacchius.

Te Deos o-ro, Sibarim - cur properes - amando.

Porro pes Epitritus ita vocatur , quia supra 3. syllabas , unam habet. Quadruplex est : 1. ex Jambo,

&

& Spondæo compositus, ut *voluptates*. 2. ex Trochæo, & Spondæo, ut *conciatas*. 3. è Spondæo, & Jambo, ut *communicant*. 4. è Spondæo, & Trochæo, ut *exspectare*. Potest hujus Odæ primus versus aliter dividi, nempe:
 Lydia - dic - per - omnes.

IX. Ode Alcaica Tricolos Tetraastrophos. Dicitur Alcaica, quia inventa fuit ab Alcæo, Lyrico poëta clarissimo. Primi quique duo versus sunt Jambici Senarii Brachycatalecti, qui appellari quoque possunt Dactylici Pentametri Catalecti. Constant illi ex Jambo, vel Spondæo, deinde Jambo, postea Spondæo, tum Anapæsto, denique Jambo. Si aliter metiaris, ac esse Dactyllicos velis, constabunt ex Jambo, vel Spondæo, tum Jambo, cæsura, & duobus Dactylis. Talis est Ode 8. Lib. 1.

Vides - ut al-ta stet - nive can-didum.

Vides - ut al-ta - stet nive - candidum.

Tertius quisque versus est Jambicus dimeter, sive 4. pedibus constans: (nam in versibus Jambicis, una mensura duos pedes complectitur) hypercatalectus, sive abundans una syllaba, post 4. pedes.

Silvæ - labo-rantes - gelu-que.

Quartus quisque versus est Dactylicus Alcaicus, constans pedibus quatuor, duobus Dactylis, & duobus Trochæis.
 Flumina - constite-rint a-cuto.

X. Ode Monocolos, in qua sunt omnes versus Choriambici, Alcaici, Pentametri; qui constant è Spondao, tribus Choriambis, & Pyrrichio. Talis est Ode 10. Lib. 1.

Tu ne- quæſieris- ſcire neſas- quem mihi, quem-tibi.
Potest etiam dividi versus iste, aliter, cæsuris interpositis:

Tu ne- quæſieris- ſcire ne-ſas- quem mihi-quem tibi.

XI. Ode Dicolos Distrophos, in qua primus quisque versus est Jambicus, dimeter, Catalectus: constat enim 4. pedibus; sed una syllaba deest, nempe prima. Talis est Ode 15. Lib. 2.

Non - ebur - nequ' au-reum.

Si velis pendulam, & abundantem syllabam in finem versus rejicere; facies ex Jambico Trochaicum, & sic metieris:

Non e-bur nequ - aure-um.

Secundus versus est Jambicus Trimeter Catalectus, constans 8. pedibus, dempta una syllaba:

Mea - reni-det in - domo - lacu-nar.

XII. Ode Dicolos Distrophos, in qua primus quisque versus est Heroicus Hexameter; secundus quisque est Dactylicus Dimeter Hypercatalectus, constans 2. Dactylis, & syllaba. Talis est Ode 6. Lib. 4.

Dis-

Diffu-gere ni-ves, rede-unt jam - gramina - campis
Arbori-busque co-mæ.

XIII. Ode Dicolos Distrophos, in qua primus
versus est Jambicus Trimeter, sive lex pedibus
constans; secundus Jambicus Dimeter, duabus
constans mensuris, sive pedibus 4. Ejus generis est
Ode 1. Epodon:

Ibis - Libur-nis in-ter al-ta na-vium,
Ami-ce, pro-pugna-cula.

Aliud quoddam genus est huic simile, in quo, pro
versu primo Jambico, ponitur Heroicus Hexameter:

Mollis i-nertia - cur tan-tam dif-fuderit - imis:
Obli-vio-nem sen-sibus.

XIV. Ode Dicolos Distrophos, in qua primus
quisque versus est Heroicus Hexameter; secundus
vero Archilochius Hexameter Hypercatalectus,
constans 4. Jambis, 2. Dactylis, & una syllaba.
Talis est Ode 10. Ep.

Horrida - tempestas Cœ-lum con-traxit, &- imbres:
Nives-que de-ducunt Jovem: Nunc mare-nunc silu-æ.

Quidam hanc Oden faciunt Tricolon Tristrophon,
& secundum versum in duos secant; quorum pri-
mus est Jambicus Dimeter:

Nives-que de-ducunt - Jovem.

Alter est Dactylicus, Archilochius, de quo dictum
in duodecimo genere:

Nunc mare - nunc filu-æ.

Huic adfines est generi aliud, in quo Dactylicus Archilochius præponitur Jambico Dimetro: & in primo loco, pro Heroico Hexametro, ponitur Jambicus Trimeter:

Petti, - nihil - me si-cut ant-ea, juvat,

Scribere - versicu-los,

Amo-re per-culsum - gravi.

In quo genere, quidam duos illos versus in unum conflant hoc modo.

Scribere - versicu-los amo-re per-culsum - gravi:

XV. Ode Dicolos Distrophos, cujus primus quisque versus est Heroicus; secundus vero Jambicus.

Talis est Ode 11. Lib. Epod.

Alter - jam teri-tur bel-lis ci-vilibus - ætas:

Suis - et ip-sa Ro-ma vi-ribus - ruit.

Ultimum genus est earum, in quibus sunt omnes versus Jambici Trimetri. Talis est Ode 17. Lib.

Epod. Jam jam efficaci &c.

§. III. De aliis quibusdam usitatorum versuum generibus. Ex Lib. 4. Prosodie Bononiensis

P. Joannis Baptiste Ricciolii.

A Napæsticum Archilochium carmen est constans quatuor pedibus, quorum quilibet potest esse

ana-

anapæstus, aut spondæus: primus vero, & tertius etiam dactylus. Sit exemplum ex Seneca in Herc. fur. ch. 1.

Turbine magno spes sollicitæ
Urbibus errant, trepidique metus.
Ille superbos aditus Regum.
Duralque fores expers somni
Colit, ac nullo fine beatus
Componit opes, gazis inhians,
Et congesto pauper in auro est.

Qui idem Seneca admisit secundo loco, sed raro, tribrachum, & dactylum; & in illo Medæ versu
3 i r: in fine dactylum sic:

Non erat usus. Nondum Plejadas.
Idem in choro ejusdem Medæ separatim Adonium subjecit.

De Glyconio dictum est supra. Constat spondæo, & dactylis duobus. At Seneca choro 4. Oedipi tribrachies ponit choreum primo loco, quod & sæpe fecit Catullus, rarius vero Horatius, ut in illo *Ignis Iliacas domos*. Immo Seneca aliquando 2. loco posuit spondæum.

Anacreonticum constat tribus jambis, & syllaba: recipit tamen primo loco spondæum, ac anapæstum, & raro tribrachum. Utitur hoc Theocritus Idyll. 27. Anacreon vero sæpissime, ex quo illud latinitate donatum accipe:

O ter, quaterque felix,
Cicada, quæ supremis
In arborum viretis,
Roris parum ut bibisti,
Cantare dulce gaudes.

Jambicum Archilochium dimetrum acatalectum
constat quatuor jambis: recipit tamen primo, &
tertio loco spondæum; raro autem anapæstum, aut
tribrachum. Habes exempla passim in Horatio Lib.
Epod. ubi jambis trimetris subjicit dimetros sic:

Beatus ille, qui procul negotiis
Ut prisca gens mortalium,
Paterna rura bobus exercet suis
Solutus omni sænore &c.

Utitur hoc Ecclesia in Hymnis. Tale est illud Sab-
bati ante Domin. Passionis ad Vesperas:

Vexilla Regis prodeunt,
Fulget Crucis mysterium,
Quo vita mortem pertulit.

Jambicum Hiponactium constat quinque pedibus
disyllabis & una in fine syllaba: quorum secun-
dus, quartus, & quintus sunt jambi: primus vero,
& tertius vel jambi, vel spondæi. Tale est illud
elegantissimum:

Ternos vetusti congios falerni,
Uno die conviviiis peractis,
Haussit potentum Romuli nepotum
Regnator audax, arbiterque Regum.
Exinde plebs Quiritium vocavit,
Non Claudium Tiberium Neronem,
Sed Caldium Biberium Meronem.

Jambicum Senarium, seu archilochium acatalecticum, si purum est, constat solis jambis; si mixtum, requirit locis paribus, idest, secundo, quarto, & sexto, jambum, imparibus vero, præter jambum, excipit anapæstum, tribrachum, spondæum, & dactylum; immo secundo, & quarto non recusat tribrachum. Tragicum vero, ut sit gravius, non debet, nisi rarissime, constare ex puris jambis. Comicum autem modo in fine retineatur fere semper jambus, reliquis quinque locis recipit jambum, spondæum, anapæstum, tribrachum, dactylum. Exempla sint jambici puri ex Catullo:

Phaë'us ille, quem videtis, hospites,

Ait fuisse navium celerrimus.

Tragici vero jambici ex Senecæ Herc. fur. act. 2.

O magne Olympi rector, & mundi arbiter;

Jam statue tandem gravibus ærumnis modum.

Comici denique jambici exemplum sit ex Terentio in Andria:

Qui utramvis recte norit, ambas noverit.

Accusant, quos hic noster auctores habet.

Perduxere illuc secum, ut una esset mecum.

Nihil ista opus est arte ad hanc rem, quam paro.

Et in Eunuchi prologo:

Si quisquam est, qui placere se studeat bonis

Quam plurimis, & minime multos lædere,

In his Poëta hic nomen profiteri vult suum.

Phalencium hendecasyllabum est, & constat spon-
dæo, dactylo, & tribus choreis. Martialis Lib. 1.

Hic est, quem legis, ille, quem requiris,

Toto notus in orbe Martialis,

Cui, lector studiose, quod dedisti

Viventi decus, atque lentienti,

Rari post cineres habent Poëtæ.

Admittit tamen aliquando prima in sede jambum,
ut apud Catullum pæne tricies; apud Martialem
fortasse non nisi semel in illo Libri 3. epigr. 21.

Veterno, resignaque pigriores.

Apud eundem Catullum primo loco videbis cho-
reum, & quidem duodecies: & ibidem dactylum
bis, anapæstum semel. Apud Senecam vero in Oe-
dipi 2. Choro anapæstum secundo loco.

De *Sapphico* item dictum est paragrapho superio-
re. Hic addam nonnulla. Solis sapphici Catullus,
Seneca, Statius usi sunt, Adonio non interjecto.
Secunda sede, pro spondeo, Sappho inventrix, &
Catullus non semel, & Seneca choreum adhibue-
re. Sit exemplum ex Catullo:

Otium, Catulle, tibi molestum est.

Seu Sacas, sagittiferosque Parthos.

Quid? quod Sappho quarto loco spondeum, raro
tamen, posuit, ut docet Gretserus, & secundo loco
dactylum? Quod fecit Seneca in choro actus 3. Me-
dæ, & in choro actus 3. Troadis sic:

Sumere innumeras solitum figuras,
An ferax varii Lapidis Caryltos.

Immo idem Seneca, teste, Martino Delrio, primo loco admisit spondæum, dactylum, & anapæstum; & secundo jambum.

Scæzon, seu Choliambicum carmen est jambicum senarium, sed claudicans, quia loco ultimi jambi habet spondæum, ita tamen ut penultimo loco sit iambus. In ceteris servat leges jambici senarii: atque adeo in secunda, & quarta sede habet jambum, vel tribrachum; in prima, & tertia jambum, aut spondæum, aut etiam anapæstum, & dactylum, quia tempore sunt compares spondæo, quum duæ breves uni longæ æquivalent; & tribrachum, quia compar est jambo. Pro exemplo sit illud Persii:

Nec labra fonte prolui caballino,
Nec in bicipiti somniasse Parnasso
Memini, ut repente sic Poëta prodirem.
... Quod si dolosi spes refulserit nummi
Corvos Poëtas, & Poëtridas Picas
Cantare credas Pegaseium melos.

Hoc *melos* torquet Grammaticos; est enim jambus in ultima sede contra leges Scæzontis. Manutius, Emmanuel, & Gretserus putant imitatione Græcorum productam primam in μέλος, sicut ab Homero producta fuit in hymnis. Politianus legendum censet *nectar*. Alii alia.

Trochaicum Alceianum dimetrum est, & acatalecticum, constatque quatuor trochæis, recipit tamen

secundo, & quarto loco spondæum, & primo loco pyrrichium. Tale illud Ecclesiæ :

Pange lingua gloriosi.

Tale & illud Catulli :

Age, cuncta nuptiali.

Trochaicum Hipponactium est tetrametrum acatalecticum, & constat octo pedibus, quorum impares sunt trochæi; reliqui aut trochæi, aut spondæi: apud Comicos vero, omnibus locis recipit compares spondæo, nempe anapæstum, & dactylum: & compares trochæo, nempe jambum, & tribrachum, excepto ultimo. Sit exemplum purioris:

Pelle tonfis terga Ponti, vela tendē, jam pergamus.

Trochaicum Galliambicum tetrametrum est constatque vel trochæis, vel partim trochæis, partim pyrrichis, & raro admittit pedes his compares. Exemplum esto illud Catulli:

Super alta vectus Atys celeri rate maria:

Alia versuum genera, quæ sunt innumerabilia, si velis cognoscere, adito Servium, & Terentianum in Centimetro: Nebrissensem L. 8. c. 8. Despauterium L. 5. Scaligerum in Poëtica, L. 2. &c. Pauca modo de Dithyrambo subnectam.

§. IV. De Dithyrambo.

Dithyrambus canebatur in honorem Bacchi, à quo nomen est sortitus. Bacchus enim ab antiquis dictus est Dithyrambus, quasi duabus januis in lucem emissus. Fabulas consule. Bacchum igitur, India perdomita, redeuntem in Græciam Satyri cum Mænadibus comitati sunt. Hi vino graves, & mente, ac voce parum constantes, carmina sine modo, ac numero victori Baccho decantabant. Illos imitati Poëtæ, & entheo furore correpti, carmina quædam audaci, tumido, vario stilo scripsere, quo canere modo ebriosi solent, permixtis in unum versibus omnis generis, & metri. Hæc origo Dithyramborum, & forma. Exemplum habes in Seneca Tragoëdo, post secundum Actum Tragoediæ, cui nomen facit *Oedipus*. Chorus, qui actum illum sequitur, merus est Dithyrambus: *Effusam redimite comam.*

Vates recentior partam de Turcis victoriam anno 1716. hoc genere carminis celebravit.

Surge, Phoebe, pone curas,

Sume plectra, funde lætum

Ore carmen, usitatis

Parce modis agitare cantus.

Clio docta cur moratur?

Cur Thalia lenta cessat?

Otiosa cūr sororum

Turba monte torpet alto?

Huc adeste, convolate,

Queis Apollo labra sacro